

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SURİYE İÇ SAVAŞI VE SURİYE TÜRKMENLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ÜLKÜM GÖZDE GÜNDOĞDU

İSTANBUL, 2020

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

SURİYE İÇ SAVAŞI VE SURİYE TÜRKMENLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ÜLKÜM GÖZDE GÜNDOĞDU

Tez Danışmanı: PROF. DR. ALAEDDİN YALÇINKAYA

İSTANBUL, 2020

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Program Adı:	Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler
Öğrencinin Adı Soyadı:	Ülküm Gözde Gündoğdu
Tezin Adı:	Suriye İç Savaşı ve Suriye Türkmenleri
Tez Savunma Tarihi:	23 Ocak 2021

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı:	Prof.Dr. Alaeddin Yalçınkaya	
2. Üye :	Doç. Dr. Esra Albayrakoglu	
3. Üye :	Doç.Dr. Behlül Özkan	

ÖNSÖZ

“Suriye İç Savaşı ve Suriye Türkmenleri” adlı çalışma, Suriye coğrafyasında yaşayan kadim halklardan biri olan ve yedinci yüzyıldan itibaren bölgede varlık gösteren Suriye Türkmenlerinin varoluş mücadelesini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın bütününde Suriye genel tarihi, Suriye Türkmenlerinin genel tarihi ve 2011 yılında Arap Baharı süreciyle başlayıp belirgin bir iç savaşa evrilen on yıllık tarihsel süreçte, Suriye Türkmenlerinin siyasi, askerî ve kültürel yapılanmalarının nasıl şekillendiği konuları açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında kitaplarından ve makalelerinden faydalandığım tüm akademisyen, araştırmacı ve yazarların katkısı bulunmaktadır. Ancak öncelikle danışmanlığımı kabul eden ve çalışmanın hazırlanması süresince gösterdiği sabır ve emekle kendisini her daim yanımda hissettiğim Prof. Dr. Alaeddin Yalçinkaya’ya tüm içtenliğimle teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmanın hazırlanması boyunca desteğini benden esirgemeyen sevgili aileme, yazım süreci boyunca beni motive etmekten bir gün dahi vazgeçmeyen sevgili Adil Kurtdede ve Fatma Atasoy’a, hayalimi gerçekleştirebilmem için tüm imkânlarını seferber eden Kılıçaslan Baltacı’ya, tecrübelerinden faydalandığım Sayın hocalarım Dr.Göktuğ Sönmez, Oytun Orhan, Dr.Alper Yüksel Ecevit ve yoluma ışık olan Dr.Cemil Doğaç İpek’e, tüm aşamalarda önemli katkıları bulunan sevgili dostlarım, Can Acun, Ercan Şimşek, Fatih Yurtlu, Burak Öztürk, Yusuf Mahli, Hüseyin Bozan, Adil Şan, Hakan Toğa ve Barış Çalışkan’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kahraman Türk Askerîne, Suriye’nin yetim çocuklarına, Aybüke, Necmettin, Fırat ve Eren’in aziz hatırasına...

Ülküm Gözde Gündoğdu

ANKARA, 2020

ÖZET

SURİYE İÇ SAVAŞI VE SURİYE TÜRKMENLERİ

Ülküm Gözde Gündoğdu

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya

Eylül 2020, 240 Sayfa

Suriye Türkmenleri, Suriye coğrafyasında yaşayan kadim halklardan biri olarak yedinci yüzyıldan itibaren bölgede varlık göstermektedir. Suriye topraklarında bin yılı aşkın süredir temel unsur olarak bulunan Türkmenler, tarihsel seyir içerisinde önce Fransızların akabinde Arap milliyetçiliğinin ve devamında ise Baas Partisinin yoğun baskı, tecrit ve asimilasyon politikalarına maruz bırakılmıştır. Suriye’de 2011 yılının Mart ayında başlayan Arap Baharı süreciyle, bölgedeki varlıkları yeniden dünya gündemine çıkan Türkmenler, iç savaş süreci içerisinde rejim ve müttefiklerinin uyguladıkları politikalar ile zorunlu bir göçe tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, Suriye İç Savaşı ve Suriye Türkmenleri isimli çalışma Suriye Türkmenlerinin iç savaş sonrası süreçte içerisinde bulundukları koşulları tarihsel bir perspektif ile ortaya koyarak, Suriye Türkmenlerinin tanınmasına katkı sağlamak ve uluslararası platformlarda siyasi bir aktör olarak göz ardı edilen Türkmenlerin varoluş mücadelesinin temel eksiklerini akademik bir çalışma etrafında toplayarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışma genel hatlarıyla Suriye genel tarihi, Arap Baharı süreciyle başlayıp belirgin bir iç savaşa evrilen Suriye İç Savaşının tarihsel gelişimi ve Suriye Türkmenlerini’nin iç savaş sürecindeki askerî, siyasi ve kültürel gelişmelerinin incelenmesi üzerine hazırlanmıştır.

Değerlendirme kısmında ise Suriye İç Savaşı sonrasında meydana gelen gelişmelerin sahanın asli unsuru olan Suriye Türkmenlerinin gelecek vizyonunu nasıl etkilediği, Türkmen siyasetinin yaşadığı bölgesel ve küresel sorunların temel kaynağının neler olduğunu, bu sorunların nasıl ve ne şekilde çözümlenmesi gerektiği üzerine kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Bu bağlamda, Suriye Türkmenleri konusu, Suriye’nin Türkiye’nin en uzun kara sınır komşusu olması ve yakın gelecekte Suriye’de oluşabilecek yeni bir yönetimin oluşması durumunda, Türkmenlerin alacağı siyasi pozisyon sebebiyle büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Türkmenleri, Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, Suriye Türkmen Meclisi, Suriye Millî Ordusu

ABSTRACT

SYRIAN CIVIL WAR AND SYRIAN TURKMENS

Ülküm Gözde Gündoğdu

Global Politics and International Relations
Master Program

Thesis Advisor: Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya

September 2020, 240 Pages

Syrian Turkmens living in geography of Syria have lived there since the 7th century as an ancestor people. When they lived there over a thousand years as a basic element, they were exposed to intense repression, isolation and assimilation by French domination, Arab nationalism and the Ba'ath Party during history. In Syria in March 2011 with the Arab Spring process, the Turkmens who came to world to the world agenda once more, were forced migration because of some policies of regime and allies in the Syrian civil war. In this sense, this academic study which was named “Syrian Civil War and Syrian Turkmens” aimed to analyze conditions of Syrian Turkmens with presenting a historical perspective and to contribute to recognition of Syrian Turkmens and finally to occur an academic study for the lack of struggle for existence of Syrian Turkmens who were neglected as a political actor in international platforms.

In general, this academic study was made to research Syrian general history, historical development of the Syrian civil war which started with Arab Spring evolved into civil war and Syria Turkmens' military, political and cultural developments. In the evaluation part, a comprehensive analysis was made about how developments that have taken place affected the future vision of the Syrian Turkmens that occurred after the Syrian civil war, what the regional and global problems source of Turkmens politics are. To sum up, the issue of Syrian Turkmens is very significant because of being of Syrian neighbor in terms of Turkey's longest land border and to take place the possible new government in the near future.

Keywords: Syrian Turkmens, Arab Spring, Syrian Civil War, Syrian Turkmen Assembly, Syrian National Army

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR	viii
ŞEKİLLER	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1 ÇALIŞMANIN AMACI	3
1.2 ÇALIŞMANIN HİPOTEZİ	3
1.3 KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.4 ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ	5
1.5 LİTERATÜR TARAMASI	6
1.6 ÇALIŞMANIN PLANI	7
2. TARİHİ SÜREÇ	11
2.1 OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMDE SURİYE	11
2.1.1 İslamiyet Öncesi Dönem	11
2.1.2 İslamiyet Dönemi	12
2.2 OSMANLI HÂKİMİYETİ DÖNEMDE SURİYE	14
2.3 FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE SURİYE	21
2.4 BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ	27
2.4.1 Sünni Darbeler Dönemi	27
2.4.2 Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961)	30
2.4.3. Ayrılıkçı Dönem (1961-1963)	31
2.5 BAAS PARTİSİ DÖNEMİ: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ	33
2.5.1 Baas Partisi, İdeolojisi ve Tarihsel Gelişimi	33
2.5.2 Parti İçi Mücadeleler Dönemi (1966-1970)	38
2.5.3 Hafız Esad Dönemi (1971-2000)	40
2.5.4 Beşşar Esad Dönemi (2000-...)	50
3. ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI	62
3.1 ARAP BAHARINA GİDEN SÜREÇ	62
3.1.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci	67
3.1.2 Mısır'da Arap Baharı Süreci	74
3.1.3 Libya'da Arap Baharı Süreci	87
3.2 ARAP BAHARI VE SURİYE	94

3.3 SURIYE İÇ SAVAŞI.....	99
3.3.1 2011-2015 Dönemi.....	99
3.3.2 2015-2020 Dönemi.....	120
4. SURIYE TÜRKMENLERİ.....	149
4.1 TARİHTE SURIYE TÜRKMENLERİ VE SURIYE İÇ SAVAŞI.....	149
4.2 SİYASİ YAPILANMA.....	173
4.2.1 Üst Çatı Organı: Suriye Türkmen Meclisi	173
4.2.2 Siyasi Partiler	182
4.2.2.1 Suriye Türkmen Kitle Partisi.....	182
4.2.2.2 Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi.....	191
4.2.2.3 Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi.....	196
4.2.2.4 Türkmen Millî Vefa Partisi.....	201
4.3 ASKERİ YAPILANMA.....	206
4.3.1 Suriye Millî Ordusu ve Suriye Türkmenleri	206
4.3.1.1 Sultan Murat Tümeni	208
4.3.1.2 Hamza Tümeni	211
4.3.1.3 İkinci Sahil Tümeni.....	215
4.3.1.4 Muntasır Billah Tümeni	217
4.3.1.5 Fatih Sultan Mehmet Tümeni.....	220
4.4 SURIYE TÜRKMENLERİ TARAFINDAN KURULAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BASIN YAYIN ORGANLARI VE DERNEKLER	223
4.4.1 Dernekler	223
4.4.2 Kültür evi.....	225
4.4.3 Haber Ajansı & Gazete & Radyo.....	228
5. DEĞERLENDİRME: SURIYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKMENLER	231
KAYNAKÇA	241
EKLER.....	272

TABLÖLAR

Tablo 4.1: Oğuz boylarının tasnifi	151
Tablo 4.2: Günümüzde Suriye Türkmenlerinin vilayetlere göre nüfus dağılımı	169
Tablo 4.3: Suriye’deki Türkmen köyleri.....	169
Tablo 4.4: V. Olağan genel kurul toplantısı sonrasında Suriye Türkmen Meclisi.....	181

ŞEKİLLER

Şekil 4.1: Suriye Türkmenlerinin yaşadıkları bölgeler	168
Şekil 4.2: Suriye Türkmen bayrağı	179
Şekil 4.3: Suriye Türkmen Kitle Partisi amblemi	184
Şekil 4.4: Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi amblemi	192
Şekil 4.5: Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi amblemi	197
Şekil 4.6: Türkmen Millî Vefa Partisi amblemi.....	202
Şekil 4.7: Sultan Murad Tümeni resmî arması	209
Şekil 4.8: ZDH ve FKH sonrası Sultan Murad Tümeni kontrol alanları	210
Şekil 4.9: BPH sonrası Sultan Murad Tümeni kontrol alanları	211
Şekil 4.10: Hamza Tümeni resmî arması	212
Şekil 4.11: ZDH ve FKH sonrası Hamza Tümeni kontrol alanları.....	213
Şekil 4.12: BPH sonrası Hamza Tümeni kontrol alanları.....	214
Şekil 4.13: İkinci Sahil Tümeni resmî arması.....	217
Şekil 4.14: Muntasır Billah Tümeni resmî arması	218
Şekil 4.15: ZDH ve FKH sonrası Muntasır Billah Tümeni kontrol alanları.....	220
Şekil 4.16: BPH sonrası Muntasır Billah Tümeni Tümeni kontrol alanları.....	220
Şekil 4.17: Fatih Sultan Mehmet Tümeni resmî arması.....	221
Şekil 4.18: ZDH ve FKH sonrası Fatih Sultan Mehmet Tümeni kontrol alanları	222
Şekil 4.19: BPH sonrası Fatih Sultan Mehmet Tümeni kontrol alanları	222

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
BAC	:	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BKH	:	Bahar Kalkanı Harekâtı
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMGS	:	Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri
BPH	:	Barış Pınarı Harekâtı
BKH	:	Bahar Kalkanı Harekâtı
ÇHC	:	Çin Halk Cumhuriyeti
CTC	:	Cemaat'ul el-Tevhid ve'l Cihad
DEAŞ	:	Devletü'l-Irak ve's-Şam (Irak ve Şam Devleti)
FKH	:	Fırat Kalkanı Harekâtı
FKÖ	:	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
HTŞ	:	Heyet Tahrir eş-Şam
İHA	:	İnsansız Hava Aracı
İHH	:	İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
IHS JANES	:	İngiltere Merkezli Askerî Düşünce Kuruluşu
IEK	:	Irak El-Kaidesi

İİD	:	Irak İslam Devleti
ISSG	:	Uluslararası Suriye Destek Grubu
İŞİD	:	Irak Şam İslam Devleti
KCK	:	Kürdistan Topluluklar Birliği
KSYÖ	:	Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü
MGK	:	Millî Genel Kongre
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ORSAM	:	Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
ÖSO	:	Özgür Suriye Ordusu
PKK	:	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	:	Demokratik Birlik Partisi
SANA	:	Suriye Devlet Ajansı
SDG	:	Suriye Demokratik Güçleri
SİHA	:	Silahlı İnsansız Hava Aracı
SKC	:	Suriye Kurtuluş Cephesi
SMDK	:	Suriye Devrimci Muhalif Güçler Ulusal Koalisyonu
SMO	:	Suriye Millî Ordusu
SNHR	:	Suriye İnsan Hakları Ağı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşu
STHA	:	Suriye Türkmen Haber Ajansı
STM	:	Suriye Türkmen Meclisi
SUK	:	Suriye Ulusal Konseyi

ŞFC	:	Şam'ın Fethi Cephesi
TEV-DEM	:	Demokratik Toplum Hareketi
TİP	:	Türkistan İslam Partisi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
UCM	:	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UMH	:	Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti
UNICEF	:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YMH	:	Yüksek Müzakere Heyeti
YPG	:	Halk Koruma Birlikleri
YPJ	:	Kadın Savunma Güçleri
ZDH	:	Zeytin Dalı Harekâtı

1. GİRİŞ

Suriye Türkmenleri, Suriye coğrafyasında yaşayan kadim halklardan biri olarak yedinci yüzyıldan itibaren bölgede varlık göstermektedir. Bu sebeple, Türkmenler ile ilgili olarak öncelikli belirtmemiz gereken husus, Suriye'deki mukim Türk varlığının Balkanlar'daki gibi Osmanlı döneminde yerleşik hâle gelen (Evlad-ı Fatihan) bir yapı olmadığıdır. Bunun tam aksine, Anadolu coğrafyası henüz Türk-İslâmlaşmamış iken Suriye olarak tanımlanan bölgede Türk devlet ve beylikleri kurulmuştur (İpek 2012 s. 62). Kurdukları devletler ve yapmış oldukları antlaşmalar ile bölgenin Türkleşmesine, gelişmesine ve siyasi anlamda güçlenmesine katkı sunan Türkmenler, I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkinliğinin sona ermesi üzerine siyasi, askerî ve ekonomik anlamda etkinliklerini yitirmişlerdir. Türk dünyasının kadim bir parçası olan Suriye Türkmenleri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu coğrafyası ile olan bağlarını devam ettirememiş, siyaset sahnesinden hızla el çektilmiş ve zamanla tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Suriye topraklarında on asrı aşkın bir süredir asli unsur olarak bulunan Türkmenler, tarihsel seyir içerisinde, önce Fransızların akabinde de Arap milliyetçilerinin yoğun baskıları altında kalmıştır. Özellikle Fransızların coğrafyaya hâkim olduğu dönemde Suriye, mezhepsel ve bölgesel farklılıklar esas alınarak beş otonom bölgeye ayrılmıştır. Fransızlar bu dönemde, Müslümanlar arasındaki mezhepsel ve etnik farklılıkları olabildiğince körüklerken, başta Ermeniler ve Hristiyanlar olmak üzere dağınık yaşayan unsurları birleştirmeyi/biraraya getirmeyi hedeflemişlerdir. Fransızlar, manda dönemi boyunca kendi idareleri altında örgütledikleri bazı azınlık grupları, eğitim ve kadrolaşma süreçlerinden geçirerek ileride iş birliği yapacakları bürokratik yapının temellerini bu dönemde meydana getirmiştir (Dağ 2018, ss. 49-72). Türkmenler, iki ana gerekçeyle hiçbir zaman iş birliği listesine alınmamıştır. Bunlardan ilki; Türkmenlerin Suriye topraklarının kadim milleti olması sebebiyle gerek askerî gerekse yönetici sınıfı uzun yıllar uhdesinde muhafaza etmiş olan bir milletin, yeni oluşturulacak sistem içerisinde güçlü kadroları kontrol etmesinin istenmemesidir. İkinci gerekçe ise Suriye Türkmenlerinin etnik köken itibarıyla Türk olması sebebiyle bölgede Türkiye'nin

potansiyel ajanı olarak kabul edilmeleridir. Bu nedenlerden dolayı, Sünni iktidarların dışında kalan tüm dönemlerde, Türkmenler bilinçli bir şekilde asimilasyon politikalarına maruz bırakılmıştır.

Hafız Esad dönemi ile başlayıp Beşşar Esad dönemiyle şekillenen süreç bütünüyle irdelendiğinde, bin yıllık tarihi olan bir milletin ticari, idari, ekonomik ve siyasi alandan devlet eliyle bilinçli şekilde uzaklaştırıldığı görülmektedir. Bu dönemde, Türkmenlerin en tabii hakkı olan seçme ve seçilme hakkı bile türlü bahaneler gerekçe gösterilerek engellenmiştir. Özellikle asker bir millet olan Türkmenlerin, askerî kurumlardan uzak tutulması, bilhassa kamu kurumlarında işe alımlarının zorlaştırılması ve ana dilde eğitim haklarının engellenmesi, üzerlerinde bilinçli bir Araplaştırma politikası izlendiğinin göstergesidir. Hafız Esad dönemi politikaları; Baas Partisi ve Arap sosyalizmi üzerinden kurgulandığı ve tek tip Suriyeli yaratma ideolojisi taşıdığı için, Türkmen kültürü bilinçli bir şekilde yok edilmeye çalışılmıştır. Özellikle bu dönemde; okullarda Arapça eğitim yapılması, tarih derslerinde “*Osmanlı Emperyalizminin*” anlatılması, kültürlerine oldukça bağlı olan Türkmenlerin eğitime olan ilgisini azaltmıştır. Baas yönetimi, yine bu dönemde, Türkmen halkın sosyal hayatta Türkçe müzik dinlemesini ve başta eğitim kurumları olmak üzere devlet kurumlarında Türkçe konuşmasını yasaklamıştır (Kirişcioğlu 2013, ss. 1-27). Bu bağlamda, nişan, düğün törenlerinde Türkçe türkü okumak, kaside söylemek; cenaze törenlerinde ise Türkçe ağıt yakmak dâhi yasaklanmıştır (A. ŞAN, sözlü görüşme).¹

Suriye’de 2011 yılının Mart ayında başlayan Arap Baharı süreciyle, bölgedeki varlıkları uzun yıllar ihmal edilen Suriye Türkmenleri yeniden tarih sahnesine çıkmıştır. Suriye Türkmenleri konusu, Suriye’nin Türkiye’nin en uzun kara sınır komşusu olması ve yakın gelecekte Suriye’de oluşabilecek yeni bir yönetimin oluşması durumunda, Türkmenlerin alacağı siyasi pozisyon sebebiyle büyük önem arz etmektedir. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin yapmış olduğu saha çalışmalarına istinaden yaklaşık 23 milyon

¹ Adil Şan (Doğum adıyla: Adel Alissa).12 Eylül 1980 Suriye’nin Türkmen Dağı’nda doğmuştur. 2007 yılında Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir. 2015 yılında Suriye Türkmenleri Kültürü kitabını, 2016 yılında Türkmen Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü kitabını ve 2020 yılında ise Suriye Türkmen Türküleri, Şiirleri, Mânileri kitaplarını yayınlamıştır. Yazarla gerçekleştirilen görüşmeler 12 Ocak 2020 tarihinden 22 Temmuz 2020 tarihine kadar olmak üzere 7 kez Ankara ve Gaziantep’te gerçekleştirilmiştir.

toplam nüfusa² sahip Suriye’de, 1,5 milyon Türkçe konuşan, 2 milyon da Türkçe konuşmayı unutmüş ve tamamen Araplaşmış, toplam 3,5 milyon Türkmen nüfusun bulunduğu tahmin edilmektedir. Suriye içerisindeki Türkmen varlığı ise Şam, Halep-Culap, Bayır-Bucak (Lazkiye), Humus, Hama, Golan, Rakka, İdlib, Dera ve Tartus bölgelerinde yoğunluk göstermektedir. Özellikle Türkmen kimliğinin baskın olduğu, Türkçe konuşan nüfusun yoğun olduğu alanlar, Bayır-Bucak (Lazkiye) ve Halep-Culap bölgeleridir. Arap Baharı ile başlayan süreçte Suriye Türkmenlerinin temsilcileri ile gerçekleştirilen görüşmelerde, 3,5 milyonluk Türkmen nüfusunun %60’a yakın bir bölümünün, 2011 yılı itibarıyla Türkiye ve diğer komşu ülkelere göç ettiği ifade edilmektedir (İpek 2015, s.1).

1.1 ÇALIŞMANIN AMACI

Suriye coğrafyasında yedinci yüzyıldan itibaren varlık gösteren ve bölgenin asli unsurlarından biri olan Suriye Türkmenlerinin, içinde bulundukları koşulları, tarihsel bir perspektifle ortaya koyarak, Suriye Türkmenlerinin tanınmasına katkı sağlamak ve uluslararası platformlarda siyasi bir aktör olarak göz ardı edilen Türkmenlerin varoluş mücadelesinin temel eksiklerini akademik bir çalışma etrafında analiz etmektir. Bu bağlamda çalışma; Suriye Türkmenlerini Suriye genel tarihi içerisinde irdelerken, Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı süreçlerini de uhdesinde bulundurması sebebiyle konu ile ilgili yapılmış en güncel verileri içeren akademik çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle Suriye Türkmenleri’nin 2011 sonrası süreçte yaşadıkları; siyasi, askerî ve kültürel gelişmeleri bir bütün halinde derlemeyi amaçlayan bu çalışma, Türkmen tarihinin yeknesak hâlde okuyucuya sunulmasına da katkı sağlama amacındadır.

1.2 ÇALIŞMANIN HİPOTEZİ

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren bulunduğu ülke sınırları içerisinde Suriye Türkmenleri olarak bilinen halkın yıllar içerisinde yaşadığı çeşitli politikalarla geldiği nokta 2011’den itibaren bir iç savaştan kurtulma ve hayatta kalma mücadelesidir. Türkiye’yi ve diğer komşu ülkeleri de yakından ilgilendiren bu durum stratejik konumları

² Çalışma içinde belirtilen rakam Arap Baharı öncesi son nüfus sayımı verilerini içermektedir.

itibariyle ve yarattığı göç dalgaları sebebiyle hem Türkiye hem de bölge ülkeleri için bir ulusal güvenlik sorunu haline gelmiştir.

Bu süreçte, Arap Baharının yarattığı siyasi ortamın sonucu olarak ortaya çıkan ve mevcut Suriye yönetimiyle kimi zaman çatışan kimi zaman da ittifak kuran grup ve yapılar ortaya çıkmıştır. Bunların bazı durumlarda bölgede etkin terör örgütleriyle de bağlantılı oldukları iddia edilmiştir. Suriye yönetimi veya bölgesel kontrol gücüne sahip gruplar, kimi zaman, ülke içindeki ve bölgedeki farklı etnik grupların (Türkmen, Kürt, Arap, Dürzi, Süryani, Ermeni) varlıklarını ve/veya nüfus düzeylerini tehdit altına düşürmüştür. Bu çerçevede özellikle Suriye Türkmenleri göç veya şiddet sarmalına maruz kalmıştır.

Suriye içinde veya bölgede yaşanacak muhtemel gelişmelerin hem ekonomik hem de güvenlik bazlı olarak Türkiye'yi de tehdit altına düşürmesi muhtemeldir. Nihayetinde Türkiye, Suriye'nin ulusal toprak bütünlüğünden yana olmakla birlikte, mevcut rejimin değişmesini ve Suriye Türkmenlerinin siyasi bir konjonktür içinde yer almasını amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak dünya kamuoyunda insan haklarının birincil öncelik olarak belirlenmesi ve bölgedeki bütün etnik unsurların bölgesel ve ulusal bir düzeyde huzur ve güvenlik ortamına kavuşması, Türkiye'nin yanı sıra Suriye Türkmenlerinin de temel taleplerindendir.

Çalışma konusunun seçiminde etkili olan en önemli faktörlerden biri; YÖK Ulusal Tez Merkezi esas alınarak yapılan taramada konuya ilişkin çok az sayıda güncel çalışmanın bulunmasıdır.

1.3 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesi Orta Doğu, Dış Politika ve Uluslararası Hukuk kavramları açısından, Suriye Türkmenlerinin mevcut statükoyu ve millî kimliklerini muhafaza süreçlerinin ilgili kavramlar üzerinden irdelenmesidir.

Orta Doğu;

Genel manada Orta Doğu; Arap Yarımadası'nda bulunan Arap devletleri ve Kuzey Afrika'da bulunan Müslüman devletlere ek olarak Türkiye, İran ve İsrail'in de içinde bulunduğu 22 devletli bir coğrafi alanı kapsamaktadır. Bahsi geçen coğrafyanın tarihi insanlık tarihi kadar eski ve derindir. Bu coğrafya üç semavi dinin ve pek çok kadim

uygarlığın beşiği olmuş ve üç kıtayı birbirine bağlayan yapısı sayesinde eski dünyanın kalpgâhı olma özelliğini taşımıştır.

Dış Politika;

Bir devletin, ulusal çıkarlarını biçimlendirdiği amaçlara ulaşmak için diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla arasında olan diplomatik siyasal, ekonomik ve hukuki ilişkileri kapsayan politikadır. Dış politikayı üçüncü bir başka devletin yapmış olduğu girişimler ve tutumlar da biçimlendirebilir.

Uluslararası Hukuk;

Uluslararası ilişkiler bölümü altında bir disiplin olarak yer almasının yanı sıra kamu hukukunun bir dalıdır. Uluslararası hukuk, uluslararası toplumu oluşturan aktörler arasındaki teamüller ve kurallar bütünüdür. Bu kapsamda iki taraflı ve çok taraflı uluslararası antlaşmalar ve uluslararası toplum tarafından uygulanagelmiş teamüller üzerine inşa edilmiş bir hukuk disiplini.

1.4 ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın ilk bölümünde, Osmanlı dönemi arşiv belgelerine ve Selçuklu dönemi birincil kaynaklarına dayanarak oluşturulan eserlerden faydalanılmıştır. Arap Baharı ve Suriye Türkmenlerinin 2011 yılı sonrasında yaşadığı güncel siyasi, askerî ve kültürel meselelerini ele almak noktasında birincil kaynakların yetersiz kaldığı durumlarda ise sözkonusu eksiklik mülakat, saha çalışması ve ulusal/uluslararası literatürden kaynak taraması yapılarak giderilmiştir. Bu kapsamda, çok sayıda yabancı dilde yazılmış kitap, gazete yayını, dergi, makale ve ulusal/uluslararası kurumsal WEB sitesi incelenmiştir. İncelemeler sonucu yapılan analizler ise, sonuç kısmında özetlenmiş ve tezin amacına uygun olarak önerilerde bulunulmuştur.

Gerçekleştirilen mülakat ve saha çalışmaları ise Hatay, Kilis, Gaziantep, Mersin, Adana, Ankara, İstanbul ve Suriye sınırının sıfır noktasında gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılan kişilerin önemli bir kısmını, Suriye Türkmen Meclisi bünyesinde Türkmen siyasetini şekillendiren siyasi parti genel başkanları ve siyasi danışmanlar oluştururken; diğer

kısmını ise, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, saha konusunda uzman askerler, akademisyenler, gazeteciler ve bağımsız siyasi analistler oluşturmaktadır.

Yapılan görüşmelerin bir kısmı fiili olarak yüz yüze; bir kısmı ise COVID-19 pandemisi nedeniyle Skype/Whatsapp/Viber ve Zoom gibi iletişim programları aracılığıyla uzaktan erişim metoduyla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Kendisiyle görüşme yapılan tüm uzmanlara, kartopu örneklem metodolojisi kullanılarak ulaşılmıştır. Görüşmelerin bütününde, açık ve kapalı uçlu sorular sorularak alınan cevaplar karşılaştırılmış ve derinlemesine analiz edilmiştir. Analizler sonucu ulaşılan bulgulara ise çalışmanın ilgili bölümlerinde yer verilmiştir.

Kartopu Örneklem Metodolojisi: Evrenin sınırlarının ve evrendeki birimlerin kesin olarak belirlenemediği durumlarda, rassal olarak seçilen evrene dahil bir bireyle temas kurulmasının ardından, bu birey vasıtasıyla başka bireylere ulaşılması ve daha sonra yine aynı yolla başka bireylere ulaşılması ile kartopu etkisi şeklinde zincirleme olarak örnekleme oluşturma metodolojisidir.

1.5 LİTERATÜR TARAMASI

Suriye Türkmenleri konusu üzerine, daha önceki senelerde de yapılmış akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu eserler özellikle Osmanlı dönemi arşiv belgelerine ve Selçuklu dönemi birincil kaynaklarına dayanarak oluşturulması sebebiyle Suriye Türkmenlerinin tarihine, kültürüne ve siyasi faaliyetlerine ışık tutmaktadır. Fakat, Suriye Türkmenleri'nin 1918 sonrası dönemde içinde bulunduğu durumu aktaran akademik çalışmalar, Osmanlı dönemi arşivlerinin belirli bir kesitine dayanması ve belirli bir coğrafyada yaşayan Türkmenleri ele alarak konuyu aktarması sebebiyle, Türkmenlerin güncel siyasi, askerî ve kültürel meselelerini ele alma noktasında yetersiz kalmıştır. Bu akademik çalışmalar sırasıyla; “XVI ve XVII. Yüzyıl Halep Eyaleti ve Türkmenlerini” inceleyen Enver Çakar; “1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterlerine Göre Halep Türkmenlerini” ele alan Orhan Kılıç, “Halep Türkmenleri (1918-2008)” adlı doktora teziyle Ahmet Emin Dağ; “Halep Türkmenleri Boy ve Oymaklar (XVI. Yüzyıl Tapu Tahrir Kayıtlarına Göre)” adlı çalışmasıyla Işıl Bostancı; “Suriye Türkleri ve Türkiye-Suriye İlişkileri (Osmanlı Dönemi)” adlı teziyle Mustafa Ertuğrul Çeker, “Suriye’de Türk

Varlığı (1918 ve Sonrası)” teziyle Zafer Kaya; “Arap Milliyetçiliği ve Millî Mücadele’de Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918- 21 Temmuz 1921)” adlı teziyle Mehmet Derviş Kılınçkaya’ya ait eserlerdir. Özellikle 2011 yılının mart ayında başlayan Arap Baharı süreci sonrası yaşanan gelişmeler, Suriye Türkmenleri’nin bir bütün halinde çalışılmasını zorunlu kılan gerekçeler yaratmıştır. Bu bağlamda, Arap Baharı sonrası Suriye Türkmenlerini ele alan akademik çalışmalar Abdullah Aydın’ın “Kopuştan Günümüze Suriye Türkmenleri (1918-2014)” isimli çalışması ve Tarık Sulocevizci’nin “Suriye Türkmenlerinin Rejim ve Muhalefet ile İlişkileri (1918 – 2017)” isimli tezleridir. İlgili tezlerden bu çalışmada gerek görüldükçe faydalanılmıştır.

1.6 ÇALIŞMANIN PLANI

“Suriye İç Savaşı ve Suriye Türkmenleri” adlı çalışma Suriye Türkmenlerini; Suriye genel tarihi, Suriye Türkmenlerinin genel tarihi ve 2011 yılında Arap Baharı süreciyle başlayıp belirgin bir iç savaşa evrilen on yıllık tarihsel süreçte, Suriye Türkmenlerinin siyasi, askerî ve kültürel yapılanmalarının nasıl şekillendiği konularını açıklamak amacıyla aşağıdaki şekilde bölümlendirilmiştir. Çalışma bu anlamda, Suriye Türkmenlerin içerisinde bulundukları koşulları, iç savaş sürecine giden süreç içerisinde başlattıkları statüko mücadelesini, Türkmen siyasetinin tanınma çabasını ve genel eksikliklerini derleyerek genel bir analiz yapmayı hedeflemiştir.

Bu amaçla çalışma dört bölüme ayrılarak sırasıyla şu konuları incelemiştir:

Çalışmanın birinci bölümünde, tarihsel süreç içerisinde Suriye genel tarihi incelenmiş olup Suriye’nin Anadolu ve Mezopotamya arasında; stratejik bir konumda yer alması sebebiyle insanlık tarihi ve dinler tarihinin en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu vurgusu yapılmıştır. Tarihsel seyir içerisinde Suriye bölgesinin çeşitli adlarla anıldığı, Suriye kelimesinin kökeni ve Suriye adı hususunda çeşitli görüşlerin bulunduğu, fakat Suriye adının bu bölgeye ne zaman ve ne amaçla verildiğinin kesin olarak bilinmediği üzerinde durulmuştur. Bölgenin İslam ile tanışması sonrası ismi “Bilâdü’ş-Şam” olarak adlandırılmıştır. Bu dönemki Suriye toprakları Irak’ın batı kısmı, Filistin, Lübnan ve Ürdün’ü içine alan bölgeyi kapsamaktadır. Genel itibarıyla, 400 yıllık Osmanlı dönemi

hariç tutulduğunda, bölge sıklıkla ticari istilaların ve askerî mücadelelerin temel merkezi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 1918 yılında bölgeden çekilmesiyle birlikte Suriye topraklarında Fransız manda yönetimi tesis edilmiştir. Fransızlar “böl-yönet” stratejisini devreye sokarak ülkeyi yeniden şekillendirmişlerdir. Ülkenin kuzeyinde Nusayri³, orta bölümünde Sünni ve güney bölümünde Dürzi devletlerinden oluşan federal, mezhep temelli (sekteryan) ve parçalı bir devlet yapısı kurmak istemişlerdir (Ataman 2012, s. 7; Yıldız 2005, s. 28). Fransızlar ilk etapta bu hedefi hızlıca uygulamaya koyamamış, ülkenin Lübnan dışında kalan kısmını; Halep, Şam, Lazkiye, İskenderun ve Dürzi Dağı olmak üzere beş yarı özerk idari/siyasi birime ayırmıştır. Lazkiye Nusayrilere (Arap-Alevi), İskenderun Türklere, Dürzi Dağı Dürzilere, Halep ve Şam da Sünni Araplara olmak üzere, her biri ayrı bir etnik grubun kontrolüne bırakılacak şekilde ülkeyi yeniden dizayn etmişlerdir (Ataman 2012, s. 7; Bannerman 1995, s. 201). Fransızların Suriye'den 1946 yılında resmî olarak çekilmesinden sonra ülkede Sünni darbeler dönemi, Mısır ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti dönemi ve Baas Partisinin güçlenmesiyle şekillenen parti içi mücadeleler dönemleri yaşanmıştır. Nihayetinde, 1971 yılında Baas Partisi içerisinde gerçekleştirilen bir darbe ile Hafız Esad'ın yönetimi ele geçirmesi sonucu 2000 yılına kadar sürecek olan Hafız Esad dönemi başlamıştır. Beşşar Esad'ın Hafız Esad'ın ölümü sonrasında yönetimi devraldığı ülkede Arap Baharına kadar geçen süreç içerisinde yaşananlar birinci bölümün genel tarihsel çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; başladığı ilk andan itibaren Kuzey Afrika ve Suriye'yi etkisi altına alan Arap Baharı süreci; Tunus, Mısır ve Libya örneklerinden hareketle bir bütün halinde incelenmiştir. Kuzey Afrika'nın Ortadoğunun devamı niteliğinde olduğu ve bu üç ülkede yaşanan gelişmelerin Suriye'den bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği analizi üzerine kurgulanan bu bölüm, esas itibarıyla Suriye'nin güvenliğinin Kuzey

³ Nusayrîlik, III/IX. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüze kadar varlığını sürdüren batınî karakterli bir mezheptir. Mezhebin kurucusu kabul edilen Muhammed b. Nusayr, kendi dönemine kadar gelmiş olan gulât hareketlerin düşüncelerinden etkilenecek şekilde Nusayrî teolojisini oluşturmuştur. Başlangıçta Kûfe'de kurulan mezhep, İbn Nusayr'ın ölümünden sonra dini önderlerin çabalarıyla Suriye, Lübnan gibi farklı merkezlerde yayılma imkânı bulmuştur. Mezhep batını karakteri dolayısıyla ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren birçok baskı ve zulmün hedefinde olmasına rağmen günümüzde önemli bir siyasi güç olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Ayrıca bkz: Arslan, H., 2015. Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik. Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi, (1), ss. 101-111.

Afrika'dan başladığı fikri üzerine temellendirilmiştir. Ayrı bir konu başlığı altında incelenen Suriye'de Arap Baharı süreci ise; halkın meşru değişim taleplerini, demokrasi, özgürlük ve adil yaşam isteklerini inkâr eden bir yönetimin, süreci nasıl ve hangi enstrümanları kullanarak belirgin bir iç savaşa çevirdiği gerçeği anlatılmıştır. Arap Baharı sonrasında başlayan ve hâlen devam eden Suriye İç Savaşının 2020 yılına kadar ki durumunun aktarıldığı alt bölümde ise; savaşın taraflarının değişmesi ve savaşın uluslararası bir nitelik kazanması tüm bölgesel ve küresel aktörler dikkate alınarak çok yönlü bir şekilde irdelenmiştir. Özellikle iç savaşın kaderini şekillendirecek olan uluslararası çabalar, savaşın tarafı olan aktörlerin siyasi ve askerî gelişimleri üzerinden, devam eden yıllar içerisinde bir bütün olarak aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkmen adı verilen Oğuz boylarının 10. yüzyıl itibarıyla kitleler halinde Suriye topraklarına gelişi, Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemindeki durumu, 1918 sonrası yaşanan süreç, Fransız manda dönemi ve Baas Partisiyle başlayıp 2020 yılına kadar geçen tarihsel süreç içerisinde, Türkmen kimliği adı altında yaşadıkları siyasi, askerî ve kültürel meseleler aktarılmıştır. Konunun bütünü irdelenirken, Suriye Türkmenlerine yönelik tecrit politikalarının başladığı Fransız mandası dönemi, Arap Milliyetçiliği üzerinden uygulanan politikaların artışa geçtiği Mısır ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti dönemi ve Esad ailesiyle zirveye ulaşan Baas rejimi politikaları da genel hatlarıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Suriye Türkmenlerinin tarihinde dönüm noktaları olarak kabul edilen, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması, 1939 tarihli Hatay'ın ana vatana katılması süreci ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin temel problemleri kabul edilen Hatay sorunu, su sorunu, Suriye-PKK münasebeti ve soğuk savaş ortamının yarattığı çift kutuplu dünya sisteminin etkileri bu bölümde irdelenmiştir. Özellikle 2000'li yılların başlarında AK Parti iktidarının başlatmış olduğu *“komşularla sıfır sorun politikası”* kapsamında Türkiye-Suriye ilişkilerinde on yıl sürecek tarihi bir dönem başlamıştır. Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki tüm sınırlar kaldırılmış, eğitim, kültür, askerî iş birliği ve diplomasi gibi pek çok konuda ortak hareket etme kararı alınmış ve bu dönemin etkileri dolaylı olarak Suriye Türkmenleri üzerindeki baskıyı da hafifletmiştir. 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreciyle birlikte Türkiye, Beşşar Esad yönetimi ile geliştirdiği iyi ilişkileri dikkate alarak yönetime reform yapma tavsiyelerinde bulunmuştur. Fakat Beşşar Esad yönetiminin reform taleplerini reddetmesi ve kendi

halkına ateş ile karşılık vermesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler Temmuz 2012’de resmî olarak durdurulmuş ve bu tarihten sonra Suriye Türkmenleri başta olmak üzere ülkedeki tüm etnik gruplar için zorlu bir hayatta kalma mücadelesi başlamıştır. Suriye Türkmenlerinin bu dönemde içinde yaşadığı en mühim sorun, baskıcı bir yönetim altında uzun yıllar geçiren halkın belirgin bir örgütlenme tecrübesine sahip olmaması sorunsalıdır.

Suriye Türkmenleri, iç savaş sürecinin başlamasıyla gerek askerî kadroların eksikliği gerekse Türkmen siyasetini temsil edecek eğitimli genç kadroların bulunmaması nedeniyle büyük bir teşkilatlanma sorunu yaşamıştır. Bu bölümde, Türkmen siyasetinin varoluş çabaları; siyasi, askerî ve kültürel çalışmalar şeklinde üç ana başlık etrafında incelenmiştir. Türkmen siyasetinin temsili noktasında genel bir çatı organ işlevi gören Suriye Türkmen Meclisi ve meclis bünyesindeki siyasi partiler, tüzükleri ve parti ana hedefleri dikkate alınarak incelenmiştir. Suriye Türkmenlerine ait askerî yapılanmalar ise Türkiye’nin 2016 yılında başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH) öncesi dönem ve Suriye Millî Ordusu içerisindeki güncel dönemi içine alacak şekilde incelenmiştir. Özellikle, Türkmenlerin Suriye Millî Ordusu (SMO) içerisinde oluşturdıkları tümenler ana başlıklar halinde aktarılmıştır. Siyasi ve askerî kazanımların toplumsal kazanımlardan ayrı düşünölemeyeceğı gerçeğinden hareketle, Suriye Türkmenlerinin dernekleşme çabaları, gazete, radyo ve haber ajansları kurma girişimleri yine aynı konu başlığı altında irdelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü olan değerlendirme kısmında ise; Suriye İç Savaşı sonrasında meydana gelen gelişmelerin sahanın başat bir aktörü olan Suriye Türkmenlerinin gelecek vizyonunu nasıl etkilediğı, Türkmen siyasetinin yaşadığı bölgesel ve küresel sorunların temel kaynağının neler olduğunu, bu sorunların nasıl ve ne şekilde çözümlenmesi gerektiğı üzerine genel bir analiz yapılmıştır. Suriye Türkmenlerinin “ya var olacağız ya da yok olacağız” söylemi üzerinden başlattıkları mücadelenin siyasi ve askerî eksikliklerinin tamamlanması noktasında tavsiyeler içeren bu kısım, konunun özünü aktarması sebebiyle Türkmen siyaseti için temel bir politika oluşturma amacını da içerisinde barındırmaktadır.

2. TARİHİ SÜRECİ

2.1 OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMDE SURİYE

2.1.1 İslamiyet Öncesi Dönem

Surîye⁴ insanlık tarihi ve dinler tarihinin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Akdeniz, Anadolu ve Mezopotamya arasında stratejik bir konumda yer alması sebebiyle, 400 yıllık Osmanlı dönemi hariç tutulduğunda, sıklıkla ticari istilaların ve askerî mücadelelerin temel merkezi olmuştur. Yapılan son araştırmalar, Yunanlıların, Asur/Surîye kelimelerini ilk olarak M.Ö.VII. yüzyılın başında kullandıklarını ve Yakın Doğu'nun iç bölgeleri ile olan ilk temaslarının, “Surîyeliler” olarak bilinen, “Kapadokya ve Kilikya halkı” ile olduğunu göstermektedir. (Helm 1980, ss. 236-304).

Surîye adıyla anılan bölge, tarih boyunca Akdeniz'in doğusunda yer alan sahil şeridini içine alan coğrafyayı tanımlamak için kullanılmıştır. İlk defa eski Yunanlıların “üç kıtanın birleştiği yeri” anlatmak için kullandıkları “Surîye” ismiyle, XX. Yüzyılın başına kadar, Surîye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan bölge kastedilmektedir (Collelo 1988, s. 4; Nyrop 1979). Ünlü Tarihçi Herodotus'a göre Yunanlılar, Asurluları başında a- harfi olmaksızın “Surîyeliler” olarak adlandırmaktadır (Frye 1992, ss. 281-285). Bunun temel sebebi ilgili dönemde Surîye ve Mezopotamya'da yaşayan toplulukların aynı dili kullanıyor olmasıdır. Uluslararası ortak iletişim dili olarak kabul gören Aramca (Aramice), Eski Ahit'te de kullanılmış; Pers egemenliği döneminde yaygın bir ticaret dili olarak konuşulmuş; bazı lehçeleri Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'da Süryani ve Keldani gibi topluluklar aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır (Koroğlu 2006, ss. 146-147).

İlk yerleşim tarihinin M.Ö 5000 yıllarına dayandığı Surîye'de, bilinen en eski insanlar Natufien kültürünü yaratan avcı ve toplayıcı halklardır (Yavuz 2005, s. 9). M.Ö 3000 yılında bölgeye çeşitli Sami halkları yerleşmeye başlamıştır. M.Ö.2240 – 2000 yılları

⁴ Tez içerisinde Surîye Arap Cumhuriyeti kısaca Surîye olarak kullanılacaktır.

arası Akadlar'ın hâkimiyet kurduğu bölgeye, M.Ö. 2000 – 1800 yılları arası Amoriler hâkim olmuştur (Aydos ve Duran 2000, s. 20). M.Ö. 1750–1550 yılları arasında Halep ve civarına hâkim olan Yamhad Krallığı, M.Ö. 1600 yıllarından itibaren Hitit saldırıları neticesinde yıkılmıştır. M.Ö. 1500–1360 yılları arasında yaşayan ve Hurilerin kurduğu Mittanni Devleti de Hitit ve Asur saldırıları sonucu ortadan kaldırılmıştır (Yazıcı 2012, ss. 349-403).

M.Ö 1278 yılında imzalan ve tarihte bilinen ilk yazılı anlaşma olma özelliğini taşıyan Kadeş anlaşmasından anlaşılacağı üzere bölgede Hititler ve Mısırlılar hâkimiyet mücadelesi vermişlerdir (Özey 1997, s. 157). Kadeş anlaşması ile Suriye'nin kuzeyine Hititler, Güneyine ise Mısırlar hâkim olmuştur. Bu dönemde Mezopotamya'ya “Dış Suriye”, Şam'ın içinde bulunduğu kısma “İç Suriye”, Filistin bölgesine “Güney Suriye”, Halep ve civarına ise “Kuzey Suriye” denilmektedir.

Hititlerden sonra bölgedeki hâkimiyet mücadelesi iyice artmış ve sırasıyla Aramiler, Asurlar, Medler ve en sonunda Babiller bölgeye hâkim olmuştur. Pers İmparatorluğu kurucusu Kyros (II. Kiros / Büyük Kiros) M.Ö 539 yılında Babil'i fethedip bütün ülke topraklarını ele geçirmiştir (Özhazar ve Elbinsoy 2017, ss. 21-22). M.Ö. 333'te ise Büyük İskender, Persleri mağlup etmiş, Akdenizin doğu kıyıları ve Sur şehri dahil olmak üzere Suriye bölgesinin egemenliğini kontrolü altına almıştır (Abbott 2016, ss. 74-94).

Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlarının giriştiği paylaşım mücadelesi sırasında, Suriye toprakları Ptolemaios ve Slevkos hanedanları arasında ikiye ayrılmıştır. III. Antiokhos'un M.Ö. 200 yılında Mısır kuvvetlerini yenilgiye uğratmasıyla bütün Suriye Selevkosların eline geçmiştir (Aydos ve Duran 2000, s. 20). Roma İmparatorluğu denetimine M.Ö. 64 yılında giren Suriye'de, Roma'nın parçalanmasından sonra, M.S. IV. yüzyılda, yaklaşık bir buçuk asır sürecek Bizans hâkimiyeti başlamıştır. Bu süreçte Suriye, yoğun Sasani saldırılarına maruz kalmıştır (Aydos ve Duran 2000, ss. 20-21).

2.1.2 İslamiyet Dönemi

Suriye'de İslamiyet'in yayılması ve bölge coğrafyasının İslamiyeti kabul etmesi başlangıçta oldukça kolay olmuştur. Bizans İmparatorluğunun dini baskıları ve yüksek

vergilerinden bunalan Suriye halkı, Arap İslam ordularına karşı güçlü bir direnç göstermemiştir. İslam ordularının Suriye coğrafyasına yönelmesinin Hz.Muhammed'in emri olduğunu ve bu emrin Hz.Peygamber'in ölümünden sonra başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz (Tomar 2009, ss. 545-550).

İlk Halife Hz.Ebubekir döneminde Halid bin Velid komutasındaki İslam orduları 4 Şubat 634'te Dasin, 30 Temmuz 634'te Ecnadeyn ve ardından Fihl savaşlarını kazanıp Recep/Eylül 635 yılında Şam'ı ve Humus'ı ele geçirmiştir (Balcı 2005, ss. 171-211). Ancak 636 Ağustos ayında Yermük Savaşı (20 Ağustos 636) öncesi Bizanslı komutanlardan Heraklios'un kardeşi Theodor ve General Vahan'ın karşı saldırıya geçmesi üzerine bu şehirler boşaltılmıştır (Balcı 2005, ss. 171-211). 20 Ağustos 636 yılında Yermük savaşının kazanılmasından sonra Müslüman askerler 636 ve 637 yıllarında boşaltılan şehirlerin ele geçirilmesi için tekrar harekete geçmiş ve 637 yılı başlarında Şam, Humus ve Ba'lbek gibi şehirler kontrol altına alınmıştır (Balcı 2005, ss. 171-211; Kaegi 2000, s. 110).

Bölge, dört Halife dönemini takriben 660 yılında Emevi idaresine geçmiştir. Emevi idaresinde Şam başkent yapılmıştır. Emevilerin Abbasiler tarafından ortadan kaldırılmasıyla bölge eski önemini kaybetmiş ve başkent Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. Suriye topraklarında kurulan ilk Türk idaresi Tolunoğulları ile başlamıştır. Abbasilerin zayıflamasıyla merkezi otoriteden kopan Suriye, 905 yılına kadar Tolunoğulları'nın idaresinde bulunmuştur. Bu tarihten sonra ülkenin kuzeyi Halep'teki Hamdenilerin, güneyi ise İhşidilerin egemenliği altına girmiştir. Daha sonraki dönemlerde Mısır'ı ele geçiren Fatımiler, 969 yılında Filistin'i ve ardından Şam'ı idareleri altına alarak Suriye'nin tamamına hâkim olmuştur.

XI. yüzyılda, Suriye'de başlayan Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti, Haçlı Seferleri nedeniyle kısa sürmüştür. 1128 yılında Selçuklu Emirlerinden Musul Atabei İmadeddin Zengi'nin Haçlı kuvvetlerini Halep'ten çıkarması üzerine, oğlu Nureddin Zengi Suriye'yi geri almıştır. 1171 yılında ise, Zengilerin komutanı olarak Mısır'a giren Selaheddin Eyyübi, Fatımi Devleti'ne son vererek, Suriye ve Mısır'ı içine alan güçlü bir devletin temellerini atmıştır (Aydos ve Duran 2000, s. 21).

Selahaddin Eyyübi'nin ölümünden sonra Suriye Mısır'da kurulan Memlûk Devleti'nin (Devlet-ül Türkiyye) idaresine geçmiştir. 1260 tarihinde Sultan Baybars komutasındaki Memlûk ordusu, Ayn Calut Savaşı'nda Moğolları yenmiş ve Suriye'de kesin hâkimiyet sağlamıştır. 1243 yılına gelindiğinde Anadolu Selçuklu ordusunun, Köseadağ savaşında Moğollara yenilmesi ve akabinde yaşanan Moğol istilasası ile Anadolu'da düzen bozulmuştur (Kafalı 1973, s. 32). Bu sebeple bazı bölgelerdeki Türkmen boyları, Anadolu'dan ayrılarak Memlûk Sultanlığına bağlı olan Suriye'ye göç etmiştir (Kafalı 1973, ss. 33-34).

Sultan Baybars zamanında (1260-1277) 40 bin kişilik büyük bir Türkmen topluluğu Halep bölgesine yerleşmiş ve bölgeyi önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Bu sayede XIII.yüzyılın ikinci yarısında sonra özellikle Suriye'nin Kuzeyi tam anlamıyla bir Türkmen yurdu haline gelmiştir (Umar 2002, s. 595; Kafalı 1973, ss. 33-34). 1401 yılına gelindiğinde ise Halep, Şam, Hama ve Humus kentlerinin Timur orduları tarafından yağmalanması ve ortaya çıkan büyük yıkım sebebiyle Memlûk Devleti gerileme sürecine girmiştir.

2.2 OSMANLI HÂKİMİYETİ DÖNEMDE SURİYE

24 Ağustos 1516 tarihinde Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, Memlûklere karşı Mercidabık Zaferini kazanmış, Osmanlı Devleti Halep, Hama, Humus ve Şam'ı ele geçirmiştir. Güney Suriye ve Filistin'in önemli şehirlerinin de alınmasından sonra 1517 Ridaniye Savaşı ile Memlûkleri yenerek Mısır'a giren Osmanlı kuvvetleri, Mısır ve Hicaz'ı topraklarına katmanın yanı sıra, dört asır sürecek olan Suriye'deki Osmanlı hâkimiyetini de pekiştirmiş olmaktadır. Suriye, Osmanlı Devleti egemenliği altına girdikten sonra bölge dört ayrı eyalete ayrılmıştır. Bu dört birim: Halep, Şam, Trablusşam ve Sayda (Akka) eyaletleridir. Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte bu bölgelere huzur, düzen ve refah gelmiştir. Osmanlı Devleti, Suriye'de merkezi bir denetim kurmakla birlikte, yerel topluluklara da belirli ölçüde özerklik tanıyarak onların haklarını da korumuştur (Erendor 2016, ss. 97-98; Maden 2014, ss. 17-21; Yavuz 2007, ss. 61-62).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu bölümünde, XVII. yüzyıldan itibaren Celâli isyanlarının gelişmeye başlaması üzerine, bir çok köy ve kasaba, harabe haline gelmiştir.

Aynı şekilde Halep'in kuzeyindeki Azez, Bab ve Menbiç'e bağlı bazı köyler ile Urfa vilâyetinin güneyindeki Harran ve Culab Havzası ile Fırat Irmağı'na dökülen Belih Irmağı boyu ve Fırat boyundaki Balis ve Rakka bölgeleri yer yer bu tahribattan zarar görmüştür (Kafalı 1973, s. 33). XVII. yüzyıl sonrası bölgeye, bilhassa Rakka'ya Anadolu'dan Türkmen aşiretlerin göç ettiği görülür (Kirişcioğlu 2013, ss. 1-27). XVI ve XVII. yüzyılda Arap eyaletlerine atanan Türk valilerin yerine, XVIII. yüzyılda çoğunlukla yerel valiler atanmıştır. Bu durum Osmanlının bölgedeki merkezi otoritesini zayıflatmıştır (Choueiri 2011, s. 274). Osmanlı'nın otoritesinin zayıflaması sonucu, Fransız Devrimi'nin (1789-1799) de etkisiyle, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede çeşitli ayrılık yanlısı isyanlar meydana gelmiştir. Bu durum Avrupa devletlerinin askerî müdahalesine zemin hazırlamıştır (Yavuz 2007, ss. 54-56).

Napolyon Bonapart idaresindeki Fransız Ordusu Mısır'a 1798 yılında sefer düzenlemiştir. Fransız Ordusunun Suriye'yi istila girişimi Cezzar Ahmet Paşa yönetimindeki kuvvetlerin, Napolyon saldırılarını Akka'da durdurmasıyla geri püskürtülmüştür (Erciyes 2004, s. 41). Suriye'ye hâkim olmak için Hristiyanları kullanmak isteyen Napolyon, bunlardan umduğu desteği alamayınca Dürzilere ve Müslüman Araplara bağımsızlık vaat etmiş, Araplarda ilk kez milliyetçilik duygularını uyandırmaya çalışmış, ancak bunda başarılı olamamıştır (Bademci 2016, s. 110; Umar 1996, ss. 27-28). Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı kesin işgal girişiminden kurtarmak amacıyla, 1799 yılında Mehmet Ali Paşa Kavala'dan gönderilen seçme askerlerin başında Kahire'ye gönderilmiştir. Fransızlar'ın Kahire'yi boşaltmasından kısa bir süre sonra ise Mehmet Ali Paşa buradaki düzensiz askerleri yapıları kontrolü altına almış ve komutanları olmuştur (Altundağ 1987, ss. 567-568).

Mehmet Ali Paşa, Napolyon seferi sonucunda bozulan Mısır'ın idari yapısını, bölgede giderek zayıflayan Osmanlı'nın yönetim boşluklarını iyi değerlendirmiştir. Osmanlı yönetiminin Mısır'daki en büyük problemi olan Kölemenleri bu uğurda kullanmıştır. Kölemenleri Osmanlılar'a, Arnavutları Kölemenlere karşı kışkırtarak, ortaya çıkan kargaşalıkları kendi lehine kullanmış ve halkın güvenini kazanmıştır. Zekâsı ve askerler üzerindeki komuta gücünü kullanarak, yönetimi ele geçirmek için çeşitli entrikalara başvurmuştur. Bu sayede Vali Husrev Paşa'yı ülkeden kaçırtmış ve halkın desteğiyle

idareyi eline almıştır. Bu oldu-bitti karşısında Osmanlı yönetimi, düzenli vergisini vermesi ve Hicaz'ı ellerine geçiren Vahabileri etkisiz kılması koşuluyla Mehmet Ali Paşa'yı 1805'te Mısır Valisi olarak atamıştır (Kocaoğlu 1997, ss. 61-62; Altundağ 1987, ss. 567-568; Karal 1983, ss. 105-106; Uçarol 1982, s. 101).

Mehmet Ali Paşa'nın, İslâm dünyasında artan bir saygınlık kazanmasını sağlayan gelişme ise Hicaz'da 1818 yılında çıkan Vahabi ayaklanmasını sorunsuz bir şekilde bastırmasıdır. Bu gelişmeyi takriben, Osmanlı Devleti'nce kendisine Hicaz ve Habeş valilikleri de verilmiştir. 1822'de Sudan'ı tamamen ele geçiren Mehmet Ali Paşa, hızla güçlü bir Mısır devleti kurmaya başlamıştır (Kocaoğlu 1997, s. 63; Altundağ 1987, ss. 567-568). Mehmet Ali Paşa'nın bu durdurulamayan yükselişine karşılık, II. Mahmut, çevresindeki paşaların da etkisiyle, Mehmet Ali Paşa'ya karşı bir komplo düzenleyerek onu ortadan kaldırmak istemiştir. Plâna göre Mısır'da çıkacak bir olay bahane edilerek, Suriye valisi, Mehmet Ali Paşa üzerine gönderilecek ve paşa ortadan kaldırılacaktı. Ancak, plânı yürürlüğe girmeden öğrenen Mehmet Ali Paşa, Suriye valiliğini kuvvet yoluyla ele geçirmek, kendi üzerindeki hesapları bozmak için fırsat kollamaya başlamıştır (Kocaoğlu 1997, s. 63).

Suriye'yi ele geçirmek için çok uzun zamandan beri plânlar yapan Mehmet Ali Paşa, 1831 yılında Suriye'yi işgal etmeye karar vermiştir. Mehmet Ali Paşa, en nihayetinde Suriye'yi işgal etmek için en uygun zamanı seçmiştir (Kocaoğlu 1997, s. 63). Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde 1822 Yunan isyanı ve 1825 Mora isyanının etkisiyle zor bir dönem geçirmektedir. Mora ve Cezayir (1830) gibi iki değerli toprağını kaybetmiş ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının ağır yenilgisi ile karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin her yerinde, Suriye'de dâhil, ayrılıkçı isyanlar çıkmıştır. Mehmet Ali Paşa, böylesine uygun bir ortamda, oğlu İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik bir orduyu Akka Valisi Abdullah Paşa'nın üzerine yollamıştır. Harekât denizden de desteklenince, Mehmet Ali Paşa kuvvetleri, 1832 ortalarına kadar bütün Suriye'yi işgal etmiştir (Kocaoğlu 1997, ss. 61-62; Sander 1987, ss. 119-120; Karal 1983, ss. 105-106).

Mehmet Ali Paşa döneminde, Amerikalı ve Avrupalı devletlerin Misyoner okullar ve birtakım insani örgütler aracılığıyla bölgedeki faaliyetleri iyice yoğunlaşmıştır. Suriye toplumunda artış gösteren dini ayrılıkların, şiddete varması sonucunda gelişen isyanlar

kısa süre içerisinde ülkenin bütününe yayılmıştır. Bu süreçte, Suriye topraklarını geri almak isteyen Osmanlı Devleti kuvvetleri, 1839 tarihli Nizip Savaşı'nda İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusuna yenilince duruma Avrupa devletleri müdahil olmuştur. Nihayetinde, Mehmet Ali Paşa'yı Suriye'den çekilmek zorunda bırakan Avrupa devletleri yardımıyla bölge yeniden Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir (Yazıcı 2012, ss. 349-403; Tahsin 1977, ss. 200-201)

1856 yılı, Osmanlı-Avrupa ilişkileri için olduğu kadar Ortadoğu tarihi içinde bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte Osmanlı hükümeti ilk kez bir Avrupa ittifakını kabul etmiş ve bu ittifak ile giderek artan şekilde Avrupa'nın siyasal, ekonomik, kültürel etki ve vesayeti altına girmiştir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın ülke içinde beklenen etkiyi göstermemesi ve Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımından etkilenecek, devlet içinde ayrılıkçı isyanlar çıkarmak amacıyla olan gayr-i Müslimleri ülkeye bağlayabilmek amacıyla Islahat Fermanı (1856) ilan edilmiştir. Islahat Fermanı ile gayr-i Müslimlere tanınan hakların kapsamının genişletilmesi, Hristiyanlara Müslümanlarla eşit hakların tanınmış olması, Suriye'de yaşayan Müslümanların tepkisine neden olmuştur. Zaman içerisinde gayr-i Müslim halkın, Müslüman halk karşısında üstün konuma geçmesi ve Müslümanların açıkça sömürgeci devletlerin saldırılarına maruz kalması Hilâfet kavramını güçlendirecek siyasal zemini de hazırlamıştır. I.Meşrutiyetin ilanına kadar gidecek olan süreçte, Batılı devletler, ülke içerisindeki karışıklıklardan istifade ederek bölgedeki gerilimin artırılmasına önayak olmuştur. Etnik temelli çatışmalara, dini temelli çatışmaları da eklenmişler ve ülke genelinde Müslüman-Dürzî, Müslüman-Hristiyan çatışmalarını hızlandırmışlardır (Ülman 1966, s. 175).

I. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Suriye aydınları, Avrupalı devletlerin ve Hristiyan Arapların etkisiyle Arap milliyetçiliğini yaymaya başlamıştır. İngiltere ve Fransa ise Suriye halkı arasında Türklere karşı kin ve milliyetçilik fikirlerini desteklemiştir. Özellikle 19.yüzyılda Osmanlı'nın bölgede güç kaybetmesiyle ortaya çıkan otorite boşluğunu İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci ülkelerin doldurmaya çalışması, I. Dünya Savaşına giden süreçte, bölgedeki misyonerlik ve ajan okulları gibi faaliyetlerin hız kazanmasına neden olmuştur. İngiltere'nin başını çektiği "Osmanlı hilâfetini devre dışı" bırakma politikaları, Müslümanların Osmanlı Devleti'nden daha hızlı koparılması ve

emperyalist düşüncelerin daha hızlı hayata geçirilmesi amacıyla “Pan-İslâmizm” adı altında projelendirilmiştir. “Pan-İslâmizmin gündeme geldiği tarihî şartlar ile kavramın doğuşu ve gelişimi safhalarına göz attığımızda, bunun Sultan II. Abdülhamid’li yılların ortaları olduğunu görmekteyiz” (Yalçınkaya 2006, s. 108). Batılı oryantalist kaynakların, II.Abdülhamid’i Pan-İslâmizm terimi üzerinden başarısız addetme çabasının temel dayanağını oluşturan literatürün Fransız, İngiliz ve Rus diplomatlarının yazışmaları üzerinden asılsız şekilde temellendirildiğini ve ilgili döneme ışık tutan Osmanlı Dönemi Arşiv belgeleri dikkate alınmadan inşâ ettikleri fikirlerinin, temel dayanaklardan yoksun olduğunu belirtmemiz gerekmektedir (Yalçınkaya 2006, s. 100; Karpat 1987, ss. 13-37). Bu bağlamda, Prof. Dr. Alâeddin Yalçınkaya, Sömürgecilik-Pan-İslamizm Işığında Türkistan isimli çalışmasında: “Sultan II. Abdülhamid’in İslâmcılığı, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Müslümanlar arasında, siyasi birlik ve dayanışma kurmak için bir vâsıta olarak kullandığını, genel anlamda hiçbir zaman İslâmcılığı dünyada yaşayan bütün Müslümanları birleştirmek maksadıyla kullanmadığını” açıkça belirtmektedir. (Yalçınkaya 2006, s. 116). En nihayetinde, Sultan II. Abdülhamid’in sömürgecilik karşıtı olarak uyguladığı doğru politikaların, Pan-İslâmizm olarak addedilmesi emperyalist ülkelerin oryantalizm menşeli asılsız okumalarıdır.

II. Meşrutiyetin (1908-1920) ilanı ile anayasanın sağlamış olduğu serbest ortamdan faydalanan Arap milliyetçileri gerek basın gerekse kurdukları resmî ve gayr-i resmî Arap kültür cemiyetleri vasıtasıyla Türk-Arap düşmanlığı fikri üzerinden temellendirdikleri ayrılıkçı görüşlerini hızlı bir şekilde yaymaya başlamıştır (Hut 2016, ss. 105-150; Maden 2014, s. 19). Osmanlı Devleti ise bölgede İngiltere ve Fransa’nın kurmuş olduğu misyoner yabancı okulların etkisini kırmak amacıyla modern devlet okullarının açılmasını teşvik etmiş fakat alınan tüm bu tedbirler misyoner okullarının etkisini kıramamıştır. Hristiyan Araplar, yabancı okulların da etkisiyle Arap milliyetçiliğinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. II. Meşrutiyet döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi’nin, Meşrutiyet rejimi ile imparatorluğu dağılmaktan kurtarmak yönündeki fikri beklenen etkiyi yaratmamıştır. Bu dönemde Arap milliyetçileri; “ıslahat yapılmasını, âdem-i merkeziyetin (yerinden yönetim) uygulanmasını, Arapça’nın resmî dil olmasını, yerel bürokraside daha çok Arab’ın görevlendirilmesini ve Araplara siyasi hakların verilmesini” talep etmiştir (Hut 2016, ss. 105-150). Suriye ve Irak’ta yerel

özerklik kurulması için çalışmalara devam eden Arap milliyetçileri, 1913 yılının haziran ayında Paris'te bir Arap Kongresi toplamışlardır. Delegeler, bu kongrede gerekli reformların yapılmasını ve âdem-i merkeziyetçilik taleplerini bildirmiş, ancak bağımsızlık ilanı ile ilgili bir karar almamışlardır (Kılınçkaya 2008, ss. 69-74).

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na (1914-1918) girmesiyle birlikte, Suriye–Filistin cephesine 4.Ordu Kumandanı olarak Bahriye Nazırı Cemal Paşa görevlendirilmiştir. Yürüttüğü Bahriye Nazırlığı görevine ek olarak Paşa'ya; Kilikya, Suriye, Filistin ve Hicaz Genel Valiliği ile IV. Ordu Kumandanlığı sorumluluğu da verilmiştir. Cemal Paşa'nın IV. Ordu Kumandanlığına getirilmesindeki amaç Kanal Seferini düzenlemek ve görev bölgesindeki Arap ayrılıkçı cereyanları önleyerek asayişin temin etmektir (Artuç 2008, ss. 208-209). Cemal Paşa'nın öncelikli hedefi muhtariyet talep eden, ıslahatçı ve ayrılıkçı unsurların çalışmalarına engel olmaktır. Paşa, devlet otoritesini sağlamak ve asayişin temin edebilmek için Suriye'de otoriter bir idare tarzı uygulamak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan, Arap milliyetçilerini halk desteğinden yoksun bırakmak ve devlete güveni temin için oldukça uzlaşmacı bir yol takip etmiştir. Bu sırada İttihat ve Terakki'nin Türkçü ve merkeziyetçi bir politika izlemesi karşısında Arap milliyetçi unsurlarının tepkileri devam etmiştir. Nitekim Suriye'ye gelişi sırasında bazı huzursuzluklarla karşılaşmış olan Cemal Paşa, tüm olumsuzluklara rağmen Arap milliyetçilerini kazanmaya gayret etmiştir. Uzlaşmacı tavrını sürdüren Paşa, cihat ve halifelik temalarını ön plana çıkararak Arapları Türklerle birlikte Osmanlı çatısı altında tutmaya gayret etmiştir (Toprak 2017, ss. 297-310; Artuç 2008, ss. 262-299).

Arap milliyetçiliğinin bölgede yayılmasını önlemek isteyen Cemal Paşa, bir yandan Arap milliyetçiliği propagandası yapan Mısır kaynaklı neşriyatın Suriye'ye sokulmasını yasaklarken, diğer yandan Müslüman Arapların desteğini kaybetmemeye gayret etmiştir. Arap ileri gelenleriyle ikili ilişkilerini geliştiren Paşa, bazı Arap milliyetçileri vasıtasıyla edebiyat müsameresi düzenleyerek Arapların sempatisini kazanmaya çalışmış, Arap tarihiyle ilgili konuşmaları ve Arapları öven şiirleri memnuniyetle dinlemiştir (Toprak 2017, ss. 297-310; Atay 2004, ss. 298-299). Böyle bir müsamerenin sonunda yaptığı konuşmada; Türkçülüğün Araplara karşı bir düşünce olmadığını, düşmanların iki milleti birbirine düşürmeye çalıştığını, Türklerle Arapların etle kemik gibi bir bütün olduğunu,

İttihat ve Terakki'nin de Türkleri ve Arapları İslam Halifesinin bayrağı altında bir arada görmek istediğini vurgulamıştır. Cemal Paşa, Suriye'ye geldikten sonra bölgedeki Arap ileri gelenlerine ve şeyhlere dostluk mektupları gönderdiği gibi, halkı yanına çekmek için onları savaş yükümlülüklerinden muaf tutmuştur. Ordunun bölge halkından alacağı her şeyin parasının peşin olarak ödeneceğini ilan etmiştir. Böylece bölge halkının sempatisini kazanmıştır. Bu sırada devleti destekleyen gösteriler bile yapılmıştır (Artuç 2008, ss. 298-300). Bütün iyi niyetli çabalara rağmen Arap ayrılıkçı hareketlerin bağımsızlık emellerini devam ettirdiğini öğrenen Cemal Paşa uzlaşmacı tavrını bir tarafa bırakmıştır. Bazı Arap liderlerin İngiliz ve Fransızlar ile iş birliği içerisinde olduklarını gözlemlemiş ve bunun üzerine bölgede izlediği politikayı sertleştirmiştir.

Cemal Paşa, İngiliz ve Fransızlar adına çalıştıkları mahkemece tespit edilen Arap önderlerini savaş ortamında bir iç isyanla karşılaşmamak için astırmıştır (Yavuz 2005, ss. 190-195; Umar 2003, s. 375). Cemal Paşa'nın sert tutumu ve bu idamlar, 1916 Haziranında gerçekleşecek olan Arap ayaklanması için en büyük gerekçelerden biri sayılmıştır (Cleveland 2008, ss. 158-159; Kılınçkaya 2008, s. 87).

İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Müslümanlar üzerindeki etkinliğini kırabilmek amacıyla, Hicaz'a kendilerine bağlı bir Arap halife yerleştirmeyi ve İslam dünyasını rahatça kontrol altına almayı düşünmüşlerdir. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla Mekke emiri Şerif Hüseyin ile irtibata geçilmiştir (Fromkin 2013, ss. 86-88; Yavuz 2005, ss. 187-188). İngiltere'nin Kahire'de görevli yüksek komiseri Henry McMahon, 25 Ekim 1915'te Mekke emiri Şerif Hüseyin'i; "Peygamber soyundan gelen, Mekke ve Medine'nin koruyucusu, Hicaz derebeyi ve en önemlisi Arap milliyetçilerinin en güvendiği kişi" olarak tanımlayarak ona Arapların bağımsızlığını tanımayı ve desteklemeyi taahhüt etmiştir (Yavuz 2005, ss. 185-186). İngilizler, Şerif Hüseyin'e bağımsız bir Arap imparatorluğu vadederken, bir yandan da Fransızlarla yaptıkları 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Antlaşması ile Şerif Hüseyin'e vaat ettikleri Suriye topraklarını Fransa'ya bırakmışlardır. Bu gizli antlaşma ile Filistin topraklarında kurulacak olan Yahudi devletinin temelleri içinde çalışmalara başlanmıştır. İngilizlerden bağımsızlık sözü alan Şerif Hüseyin ve Suriye'ye gelen oğlu Faysal İngilizlerle ortak hareket ederek 5-10 Haziran 1916'da Osmanlı'ya isyan ettiğini ilan ettiğinde, Cemal Paşa'nın gözlemlerinin

haklılığı birkez daha kanıtlanmıştır. Bu isyanın komuta ve fikir merkezi Hristiyan; asker ve insan kaynağı ise bedevi Araplardan oluşmaktadır. Önden Arap isyancılar yerel unsurlardan destek alarak ilerlerken, peşlerinden İngiliz askerleri ilerlemektedir. 1 Ekim 1918'de Şam, 8 Ekim'de Beyrut, 27 Ekim'de de Halep düşmüştür.

Mustafa Kemal Paşa Halep'ten kuzeye çekilirken, kendisini ve geri çekilmeyi takip eden İngiliz askerlerin daha da tehlikeli olmaya başladığını fark edince, buna bir son vermek amacıyla, şu an Suriye'de Halep'in kuzeyinde yer alan ve İngiliz kabristanlığı olarak bilinen bölgede bir pusu kurup onlarca İngiliz askerî ni öldürmesi üzerine İngilizler ilerlemeyi durdurmuştur (Akkuş 1999). Bu hat daha sonraki yıllarda, Suriye'nin Türkiye Cumhuriyeti sınırını belirleyen ana faktörlerden birisi olmuştur. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Türk askerleri bu hattan geri çekilmiş ve bölge İngiliz yönetimine terk edilmiştir. Böylece, Suriye'de dört yüz yıl süren Osmanlı hâkimiyeti fiilen sona ermiştir (Soysal 1989).

2.3 FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE SURİYE

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları İngiliz ve Fransızlar arasında paylaştırılmıştır. İngilizlerin, Suriye topraklarına Arap isyancılar ile birlikte girmesi ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a Suriye krallığını kurdurması, İngilizler ile Fransızların arasındaki 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşmasına aykırı bir durumdur. Bölgedeki asli çıkarları doğrultusunda hareket eden İngilizlerin nihai hedefi, Hindistan yolunu kontrol altında tutabilmek ve giderek önemi artan petrol sahalarının hâkimiyetini tek başına sağlayabilmektir. Bu durum, Fransızların bölge üzerindeki kalıcı hedeflerini rahatsız ettiği gibi bölgede uzun yıllar sürecektir sömürgecilik rekabetinin de fitilini ateşlemiştir. Fransızların, Suriye ve Filistin üzerindeki tarihi emellerini Haçlı Seferleri sırasında buraya gelen Fransız şövalyelerinden ve Fransızların uzun yıllar boyunca Ortadoğu Hristiyanlarının hamisi olarak kendini görmesinden anlayabiliriz.

İngilizler ve Fransızlar arasında imzalanan Sykes-Picot antlaşması şartları gereğince İngilizler, Suriye'den geri çekilmiştir. Bu çekilme esnasında da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a sağladıkları tüm siyasi ve askerî desteklerini geri almışlardır. İngilizler bölgeden

çekilirken Fransızlar da hızlı bir şekilde Suriye topraklarına girmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile Fransa arasında imzalanmış Sykes-Picot anlaşması doğrultusunda, savaştan sonra İngiliz Başbakanı David Lloyd George ve Fransız meslektaşları Clemenceau arasındaki görüşmelerin ardından, "Suriye İtilafnamesi" olarak bilinen bir İngiliz ve Fransız antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma uyarınca İngiltere 1 Kasım 1918 tarihinden itibaren Suriye ve Kilikya'dan çekilecek, yerini Fransızlar alacaktır (Arslan 2014). İngilizler ve Fransızlar arasında imzalanan gizli anlaşmalardan geç de olsa haberdar olan Faysal, Avrupa turuna çıkmış ve Arap bağımsızlığı fikri için destek istemeye çalışmıştır. Fakat emperyalist güçlerin hesaplarını ve gizli antlaşmalarını çok önceden yapması sebebiyle istediği sonuca ulaşamamıştır. Faysal, Avrupa seyahatinde İngiltere'de bir kral gibi karşılanırken Paris'te yüzüne bakan kimseyi bulamamıştır. Bu seyahat sonunda Faysal, Batı dünyasının önceliğinin Araplardan daha ziyade, Fransa olacağını geç de olsa idrak etmiştir. Faysal'ın tüm girişimleri netice vermemiş ve Suriye Krallığı yaklaşık 18 ay sürdükten sonra, Fransızlar ve İngilizler arasında varılan anlaşma gereğince Suriye'nin Fransa'ya terk edilmesiyle son bulmuştur. İngilizler ittifaklarına riayet ederek, Suriye'nin idaresini ve hâkimiyetini Fransızlara bırakmışlardır.

Fransızlar, İngilizler ile anlaştıktan sonra Faysal'ın Suriye üzerindeki yetkisini tanımamış, 24 Temmuz 1920'de güç kullanarak zorla Şam'a girmiştir. 24-26 Nisan 1920 tarihinde İngiltere ve Fransa'nın galip devletler olarak kendi aralarında yaptıkları San Remo görüşmelerinde Suriye, Filistin ve Irak'ta manda idaresi kurulması kararlaştırılmıştır. Bu paylaşım ile Fransızlara Suriye ve Lübnan; İngilizlere ise Irak ve Filistin toprakları bırakılmıştır. Fransızlar "böl-yönet" stratejisini Suriye topraklarında yeniden uygulamaya koymuştur. Ülkenin kuzeyinde Nusayri (Arap-Alevi), orta bölümünde Sünni ve güney bölümünde Dürzi devletlerinden oluşan federal, mezhep temelli ve parçalı bir devlet yapısı kurmak istemişlerdir (Ataman 2012, s. 7; Yıldız 2005, s. 28). Ancak Fransızlar bunu hızlıca uygulamaya koyamayınca Lübnan dışında kalan kısmında ülkeyi; Halep, Şam, Lazkiye, İskenderun ve Dürzi Dağı olmak üzere beş yarı özerk idari/siyasi birim olarak düzenlemişlerdir. Lazkiye Nusayrilere (Arap-Alevi), İskenderun Türklere, Dürzi Dağı Dürzilere, Halep ve Şam da Sünni Araplara olmak üzere

her biri ayrı bir etnik grubun kontrolüne bırakılmıştır (Ataman 2012, s. 7; Bannerman 1995, s. 201).

Fransızların ihanetine uğradıklarını düşünen Suriye halkı 1920’li yıllarında yerel ölçekte, fakat koordineli ve ortak bir amacı olmayan pek çok isyan gerçekleştirmiştir. Şeyh Salih bin Ali liderliğindeki Nusayriler (Arap-Alevi) kuzeyde, Şeyh İsmail Harir Havran’da, Sultan Paşa el-Atraş liderliğindeki Dürziler ise güneyde Fransızlara karşı isyan etmiştir (Ataman 2012, s. 7). 1921 Ankara Antlaşması ile İskenderun Sancağı özerk bir statüye kavuşunca, Suriye Federasyonu Şam, Halep, Lazkiye (Nusayri-Arap Alevi⁵) ve Dera (Düziler) olmak üzere dört farklı federe devlete ayrılmıştır. Fransızlar, Suriye’de oluşturdukları bu küçük devletleri Beyrut’taki Fransız Yüksek Komiseri’ne bağlı olarak çalışan yerel hükümetler vasıtasıyla yönetmişlerdir (Çevikkol 2015, s. 13). Başka bir ifade ile Fransa, Suriye’de kurduğu devletlerin idari organizasyonunu genel olarak manda ajanlarının desteği ile yerli yönetim ve manda servislerince yapmıştır (Umar 2002, s.302). 28 Haziran 1922 tarihinde nüfusunun çoğunluğu Türklerden oluşan Halep Federe Devleti Başkanı Suphi Berekât Suriye Federe Devleti başkanlığına getirilmiştir (Bademci 2016, s. 144). Berekât’ın başkanlığındaki Suriye Devleti 1924 yılına kadar Fransız Komiserine bağlı kalarak varlığını devam ettirmiştir. 1924 yılının aralık ayında Komiser General Weygard bu Federasyona son vererek, İskenderun’un özerk statüsü korunmak kaydı ile Halep ve Şam Devletlerini de içine alan 1925 tarihli Suriye Devleti’ni kurmuştur.

⁵ 2011 sonrası, Nusayrîlik kavramının yaygın olarak “Arap Aleviliği” şeklinde isimlendirilmesi, “Anadolu Aleviliği” ile aralarında benzerlik kurulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, ilk olarak ifade edilmesi gereken husus; Nusayrîlik kavramının Anadolu Aleviliğine özgü üslûp, tarz ve otantik figürleri benimsememiş olmasıdır. Arap Aleviliği ile Anadolu Aleviliği arasında köken, inanç yapısı ve dini pratikler anlamında temel farklılıklar bulunmaktadır. Nusayrîler, Türk Aleviliğini yarı-İslâm referanslı ve bazı Türk boyları tarafından benimsenmiş,bağımsız,kendine has bir Türkmen anlayışı olarak kabul ederler. Genel anlamda Arap Aleviliği ve Anadolu Aleviliği arasındaki farklılıklar şu şekildedir: 1.Anadolu Alevilerinin kökeni Türk’tür. Türkçe konuşurlar ve ibadet dilleri Türkçedir. Anadolu Alevilerinin manevi önderleri Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi Türkmen sûfilerdir. Suriye Alevilerinin kökeni ise Arap’tır ve Arapça konuşurlar. Bu nedenle, Arap Alevileri kendi mezhebi geleneklerinden gelen Arap şahsiyetleri dini önder kabul ederler. 2.Anadolu Aleviliği İslam dini içerisinde Türklere özgü tasavvufî bir anlayış olarak değerlendirilirken, Nusayrîlik ayrı bir mezhep olarak kabul edilmektedir. Anadolu Aleviliği Hanefi Matürîdî gelenek içinde teşekkül etmiştir. Suriye Aleviliği ise Şii kökenli bir mezhep olup daha bâtinî bir özellik göstermektedir. Bu bağlamda, Suriye Aleviliği inançta ve amelde Şii’likten etkilenmişlerdir. 3. Nusayrîler, Ali’nin ruhunun Âdem’den elli milyon yıl önce yaratıldığına, bütün canlıların ancak Ali’nin ruhuyla hayat bulduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda Nusayrîler, Ali’nin ölümünün zahiri olduğuna ve onun gerçekte ölmediğine, bütün insanlığın günahlarının kefareti için kurban edildiğine inanırlar. Burada da Hristiyan anlayışından bir etkilenme olduğu görülür. Anadolu Aleviliğinde ise buna benzer inançlara yer yoktur. Ayrıca bkz: Bulut, H. İ., 2011. Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrîlik. Ortadoğu Yıllığı, (7), ss. 582-61

1925 yılı ortalarına doğru Fransızlar, Suriye ve Filistin'e tam anlamı ile sahip olmuşlardır. İşgal kuvvetleri Komutanı General Gouraut'ın her istediği kanun kabul edilmiştir. Lübnan'da daha rahat hareket eden işgal kuvvetleri çok geçmeden Suriye'yi bir miktar daha küçülterek "Büyük Lübnan"ı ilan etmiştir. Lübnan Dağları, Beyrut'u oluşturan Sur, Sayda, Merciyun; Trablusşam'ın güneyinin oluşturduğu Lübnan Devleti topraklarına Bekaa, Haşeya, Hasbeya gibi Suriye toprakları da eklenerek Büyük Lübnan devleti ilan edilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere, Fransızlar kalıcı siyasi yatırımlarını Katolik Maruniler ile nüfusun %50'sini oluşturan Lübnan'a yapmışlardır (Bademci 2016, s. 145).

1925 yılı sonlarına gelindiğinde Suriye adı artık bir devlet adı haline gelerek kalıplaşırken, Fransızlara karşı olan direnişte Anadolu'nun kurtuluş savaşı mücadelesi örnek alınarak ilerlemiştir. Antep, Antakya, Bayır-Bucak⁶ (Lazkiye) ve İskenderun'da kıyasıya bir çete muharebesi başlamıştır. Aynı şekilde Dera'da Dürzi'ler, Lazkiye'de de Arap Alevileri Fransız idaresine karşı memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. 1926 yılında Fransızlara karşı olan hareketler tam bir millî harekete dönüşürken "Suriye İsyân Konseyi Millî Meclisi" gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır (Bademci 2016, s. 146; Umar 2004, s. 491). Bu direnişlerde isyancıların başını Osmanlı subayları çekmiştir. Bu kadrolar Çanakkale'de, Kafkas Cephesi'nde savaşmış ancak doğdukları ve büyüdükları vatan tehlikeye girince vatanlarına koşmuşlardır. Şam'da heykeli bulunan ve Suriyeliler tarafından "İlk Millî Kahraman" olarak hakkı teslim edilen El-Rukabi, Enver Paşa'nın kurmay subaylarından olup Bursa'da hâlen bu kahramanın soyunun devam ettiği bilinmektedir (Bademci 2016, s. 147; Mahalli 2014, s. 23). Bütün bu isyan hareketlerinin temel sebebi, Mandater Fransa'nın Suriye, Lübnan ve Filistin'e anayasa sözü vermesi ve bu sözü 1926 yılında sadece Lübnan için uygulamasıdır. Öyle ki, Suriye ve Filistin halkları, aldatıldıklarını düşündükleri için Fransız manda yönetimine karşı yeniden isyan girişiminde bulunmuşlardır. 1925-1927 yılları arasında Fransız manda yönetimine karşı çıkan isyanlarda altı binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Direniş cephesinin kararlı politikası etkisini göstermiş ve 1928 yılına gelindiğinde Fransız yönetimi ülkedeki

⁶ Bayır-Bucak, Lazkiye ilininin kuzeyinde çoğunlukla Suriyeli Türkmenlerin yaşadığı coğrafi bir bölgedir. Bayır-Bucak bölgesinin kesin olarak coğrafi bir tanımı olmasa da, genel olarak Cısr eş Şuğur'un batısı; Nusayriye Dağlarının kuzeyi ve Lazkiye kıyı şeridinin doğusu ile Hatay kırsalının güneyi olarak tanımlanabilir.

milliyetçi örgütlerin çatısı konumunda olan “Ulusal Grup Oluşumu’nu” tanımak ve bir anayasa ortaya koymak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, yeni anayasa sadece Suriye’yi değil Filistin, Lübnan ve Ürdün’ü de içine almaktadır. Anayasa, teşkil edilen kurucu meclis’te madde madde oylanarak kabul edilmiştir (Bademci 2016, s. 147). Fakat hazırlanan yeni anayasa Suriye’nin bütünleşmesini ve bağımsızlığını içerdiği, buna karşın Fransız manda yönetimine izin vermediği için Fransa tarafından yürürlüğe konulmamış ve Fransız manda yönetimi meclis çalışmalarını süresiz tatil etmiştir (Shambrook 1998, ss. 20-23).

Bundan sonraki süreçte Avrupa’da meydana gelen yeni gelişmeler Fransa’nın, kontrolünde bulunan devletlere daha fazla yoğunlaşamamasına ve ilerleyen dönemlerde tavizler vermesine neden olmuştur. İki savaş arası dönemde Nazi Partisi’nin Almanya’da iktidara gelmesiyle Avrupa’da güç dengesi yerinden oynamıştır. Almanya’yı kendisine karşı ciddi bir tehlike olarak gören Fransa, dikkatini Avrupa’ya çevirerek Suriye’de artan bağımsızlık taleplerine cevap vermek zorunda kalmıştır. 1936 yılında Fransa ve Suriye arasında imzalanan İstiklal Antlaşması şartları gereği; Suriye’de manda yönetiminin sona erdirilmesi, Suriye’nin üç yıl içinde bağımsızlığını kazanması, Fransa ile Suriye’nin askerî bir ittifak kurmaları, Fransa’nın Suriye’de iki hava üssü kurması, Fransa’nın Arap Alevi ve Dürzi bölgelerinde beş yıl boyunca asker bulundurma hakkının olması ile Arap Alevi ve Dürzi devletlerinin Suriye’ye katılması öngörülmektedir (Çevikkol 2015, s. 17).

Suriye gibi bağımsız bir devlet olma mücadelesini, yaklaşık on yıldır sürdüren İskenderun Sancağı için, İstanbul’da Tayfur Sökmen başkanlığında “Türk Kuvay-ı Milliye Teşkilatı” ve Ahmet Türkmen başkanlığında “Mudafa-i Hukuk Cemiyeti” kurulmuştur (Bademci 2016, s. 150). Bu cemiyetler gerek İskenderun gerekse Antakya’ya her türlü devlet yardımını hızlıca ulaştırmıştır. Bağımsızlık mücadelesi iki yıldan fazla sürmüş, Türkiye netice olarak İskenderun meselesini Milletler Cemiyeti’ne götürmüştür. Atatürk’ün gayreti, titiz ve sabırlı çalışmaları sonucu İskenderun kurtarılarak Türkiye’ye bağlanmış ve 5 Temmuz 1938’de Türk Ordusu bölgeye girmiştir (Bademci 2016, s. 150). Aynı şekilde ordu birliklerinin aldığı emniyet tedbirleri ile Hatay’da yapılan seçimlerin sonucu olarak 40 milletvekilliğinden 22’sini Türkler kazanarak, İskenderun hariç, Antakya başkent olmak üzere, bağımsız Hatay Devleti ilan edilmiş ve Tayfun Sökmen ilk

Cumhurbaşkanı seçilmiştir. (Bademci 2016, s. 150; Tekin 2009, s. 37) Kısa süren Hatay Cumhuriyeti 23 Haziran 1939’da aldığı bir kararla Türkiye’ye katılmıştır (Bademci 2016, s. 150; Tekin 2009, s. 436; Sökmen 1992, s. 117).

II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte Suriye için tam bağımsızlığa giden süreç iyice hızlanmıştır. II. Dünya Savaşı başlarında Alman yanlısı olan Vichy hükümetinin denetimine geçen Suriye, İngiltere ve Fransa’nın 1941 yılının mayıs ayında düzenlediği ortak harekât ile tekrar Fransa kontrolüne geçmiştir. 7 Ağustos 1941 yılında Fransa ve İngiltere arasında yapılan antlaşma ile Suriye ve Lübnan’ın tam bağımsızlığı konusunda mutabakata varılmıştır. 1942 yılının ocak ayı itibarıyla bağımsız olan Dürzi ve Arap Alevi Devletleri de tekrar Suriye ile birleşmiştir. 1943 yılında yapılan seçimleri Fransa karşıtı Millî Cephe çok büyük bir fark ile kazanmış ve Şükrü Kuvvetli, Suriye Devlet başkanı seçilmiştir. Suriye hükümeti 1944 senesinde, 1920’den itibaren Fransızların kontrolünde olan 14 idari daireyi kendi kontrolüne almıştır. Bu idareler arasında gümrükler, sosyal işler, emtia vergileri, şirket imtiyazlarının kontrolü ve kabilelerin denetimi de yer almaktadır. Fransız denetiminde ise sosyal, kültürel işler, eğitim hizmetleri ve güvenlik işlerinde kullanılan “Levant Özel Kuvvetleri”nin sorumluluğu kalmıştır (Okur 2009, s. 151).

Fransa içerisindeki muhalefete rağmen Temmuz 1944’te Sovyetler Birliği, Eylül’de ABD, ertesi yıl da İngiltere, Suriye ve Lübnan’ı şartsız bir şekilde birer egemen devlet olarak tanımış, Fransa’ya da Suriye’yi boşaltması için baskı yapmaya başlamışlardır (Okur 2009, s. 151; Gaunson 1987). 1945 yılı ocak ayında Suriye hükümeti millî ordu kurma kararı almış, Şubat ayında da ittifak devletlerine savaş ilan etmiştir. Bu gelişmelerin ardından mart ayında Suriye, egemenliğinin bir göstergesi olmak üzere kurucu üye sıfatıyla BM’ye kabul edilmiştir. Nisan ayında da Arap Ligi anlaşmasını imzalayarak Arap Birliği fikrine olan sadakatini teyit etmiştir. Aynı dönemde Fransızların Suriyelilere sundukları anlaşmanın mandacı devlete karşı duyulan nefret hissini alevlendirdiği görülmektedir. Fransa ise kuvvetlerini çekmeden evvel kültürel, ekonomik ve stratejik çıkarlarının bir anlaşma ile korunmaya alınması hususunda tavizsiz davranmıştır. Mayıs 1945’te Şam ve Halep’te gösteriler başlamış, Fransızlar da Şam’ı bir kez daha ağır silahlarla bombardımana tutmuşlardır. Hama ve Humus’ta da ciddi

çarşımlar yaşanmıştır (Okur 2009, ss. 151-152; Longrigg 1972 ss. 345-355). İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Şam'a kuvvet gönderme tehdidinin ardından, General De Gaulle ateşkes ilan etmiş ve 15 Nisan 1946 tarihinde Fransız kuvvetleri Suriye topraklarını tüm kuvvetleriyle terk etmiştir. Böylece, Suriye'de 25 yıl boyunca devam eden Fransız manda yönetimi sona ermiştir. Manda döneminin sona erdiği tarih olan 17 Nisan, Suriye'de hâlen millî tatil olan "Kurtuluş Günü" olarak kutlanmaktadır.

2.4 BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ

2.4.1 Sünni Darbeler Dönemi

Fransızların 1946 yılında resmî olarak Suriye'den çekilmesinden sonra bölgede huzur sağlanamadığı gibi bölgenin önemli birer parçası olan Lübnan ve Filistin'de de derin bir istikrarsızlık başlamıştır. İngilizlerin elinde olan Filistin topraklarında, Theoder Herzl'in başını çektiği bağımsızlık çalışmaları sonuç vermiş ve 14 Mayıs 1948 tarihinde BM'in desteği ile İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. 52.000 kilometre kare (km²) alanda Telaviv başkent olmak üzere kurulan devletin bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı'nda, Arapların İsrail'e yenilmesi, Suriye'deki istikrarsızlığı başlatan temel sebeplerden biri olmuştur. Bu tarihten sonra İsrail, Ortadoğu'nun en büyük aktörlerinden biri haline gelecek ve Suriye dış politikasının temel sorunsalı olacaktır.

İsrail yenilgisinden sonra Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün tam bir istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Bu dönem içerisinde Doğu-Batı bloğu çekişmesi hız kazanmış ve savaş artık üçüncü dünya ülkeleri üzerinden yürütülür hale gelmiştir. Güç savaşının cereyan ettiği en önemli ülkelerden biri de Suriye olmuştur. ABD'nin öncülüğünü yaptığı Bağdat Paketi fikrine sıcak bakmayan Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli, bu dönemde açık ara bir tehdit olarak algılanmıştır. Suriye'nin komünist bloğa kaydığını hisseden Amerika, Suriye ordusu içinde darbe telkinlerinde bulunmuştur. 1948 tarihli Arap-İsrail savaşı yenilgisinin de etkisiyle sırtını Amerika'ya dayayan Sünni general Albay Hüsnü Zaim 30 Mart 1949 tarihinde ilk askerî darbeyi yapmıştır. Amerikan Merkezi İstihbaratı (Central Intelligence Agency- CIA) tarafından da desteklendiği bilinen darbenin sonrasında Genel

Kurmay Başkanı Hüsnü Zaim, parlamentoyu fesederek, kendisini Cumhurbaşkanı ilan etmiştir (Bademci 2016, s. 153). İlk askerî darbenin Suriye ve dünya siyaseti bakımından ortaya koyduğu birtakım gerçekler vardır. Suriye açısından ortaya koyduğu gerçek şudur: “Bu darbe, bağımsızlık sonrası Suriye’inde siyasetin yegâne belirleyici etkeninin silahlı kuvvetler olduğunu açıkça gözler önüne sermiştir. Dünya siyaseti açısından vurguladığı gerçek ise: Suriye’de ve hatta üçüncü dünya ülkelerinin hemen hemen hepsinde, emperyalist güçler, bölgedeki çıkarlarını, darbe ile iktidara getirttikleri askerî rejimler, sayesinde gerçekleştirmektedir. Bunun en açık kanıtı, General Hüsnü Zaim’in, kendisini iktidara getiren Amerika’nın çıkarları için, Arap-Amerikan Şirketi Aramco’nun çıkardığı petrolün, Suriye üzerinden Akdeniz’e pompalanmasına imkân verecek olan Tapline anlaşmasını onaylamasıdır. Yine Amerika’nın isteği üzerine İsrail ile ateşkesi kabul etmesidir” (Akdemir 2000, s. 217).

Ülkede artarak devam eden sancılar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle devlet idaresi yolunda gitmeyince Hüsnü Zaim’in iktidarı, aynı yıl, 14 Ağustos 1949’da General Sami el-Hinnavi tarafından sona erdirilmiştir. General Sami el-Hinnavi’nin yönetimi ise 19 Aralık 1949 tarihinde Albay Edip Çiçekli’nin darbesiyle son bulmuştur. Albay Edip Çiçekli, ülke çıkarları aleyhinde Irak ile iş birliği yaptığını iddia ettiği General Sami el-Hinnavi’ye karşı darbe düzenlemiş ve ülke yönetime el koymuştur (Jaber 1970, s. 38). İktidarı ele geçirdikten sonra baskıcı bir rejim kuran Çiçekli, 6 Nisan 1952’de bütün siyasal partileri lağvetmiş; kurduğu “Arap Özgürlük Hareketi” ülkedeki tek siyasi parti olarak kalmıştır. Temmuz 1953’te referandum sonucunda başkanlık sistemini getiren yeni bir anayasa benimsenmiş ve Çiçekli devlet başkanı olarak seçilmiştir. Siyasal karışıklıklar ve Çiçekli rejimine yönelik artan muhalefet sonrasında ülkede olağanüstü hâl ilan edilmiştir (Ataman 2012, s. 8; Bannerman 1995, s. 211). Çiçekli, ülke genelinde devam eden protesto ve eylemleri, silah ve askerî kuvvet yoluyla bastırmaya çalışmış fakat olayların seyrine hâkim olamamış ve ülke bir iç savaşın eşiğine gelmiştir. 1954 şubatında başka bir darbeye, Albay Faysal El-Atasi, Edip Çiçekli’yi devirerek devlet başkanı olmuş ve yönetimi sivillere devretmiştir (Bannerman 1995, s. 211). Ülkede zaman kaybedilmeden erken seçimlere gidilmiş ve seçimler sonucunda Şükrü Kuvvetli yeniden devlet başkanı olarak seçilmiştir. Tamamı sivillere devredilen bu yeni hükümet için parlamento seçimleri yapılmış ve seçimlerin sonucunda Millet Partisi ve Halk Partisi

koalisyonu iktidara gelmiştir (Şentürk, 2003, s. 13). Gerçekleşen bu son darbeye, Suriye’de yeni bir aktör olarak ortaya çıkan Baas Partisi önemli bir rol oynamıştır (Şen, 2004, s. 192). Öyle ki 1954 seçiminde 142 sandalyeden 17’sini kazanan Baas Partisi ülke siyasetine girişte güçlü bir atılım yapmıştır.

1955 yılına gelindiğinde ise Baas Partisi ve Komünist parti Suriye siyasetinin güçlü partileri haline gelmiş ve ülke genelindeki sol eğilimli siyasi oluşumlar giderek güç kazanmıştır. Batı dünyası tarafından ülkelerinin yıllarca sömürülmesine karşı insanların duyduğu öfke, bu oluşumların (siyasi partilerin) taraftar toplama konusundaki işini kolaylaştırmıştır (Ellis 1960, s. 238). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) II. Dünya Savaşı sonrasında süper bir güç olarak tüm dünyada artan etkinliğine paralel şekilde, Ortadoğu bölgesine ilgisi ve buradaki etkinliği de tedrici bir biçimde artmaya başlamıştır. Bu dönemde Sovyet etkisinin artmasını sağlayan en önemli olguysa, bölgedeki anti-emperyalist ulusal bağımsızlık hareketlerinin güç kazanması olmuştur. Moskova Hükümeti, İngiliz ve Fransız sömürge imparatorluklarının dağılması sürecine tam destek vermiştir (Erdem 2017, s. 72; McLaurin 1975, s. 18). Bölge ulusları da emperyalist güçlere karşı olan mücadelelerinde SSCB’nin desteğini aramaya başlamışlardır (Erdem 2017, s. 72).

Bu bağlamda, SSCB’nin bölgeyle bağlantı kurması da hemen II. Dünya Savaşı sonrası gelişen süreç içerisinde gerçekleşmiştir. SSCB, Suriye ve Lübnan’la Şubat 1946’da birkaç gün arayla gizli antlaşmalar imzalayarak, işgalci Fransız ve İngiliz askerlerinin çekilmesi için mücadele eden bu iki ülkeye siyasi destek vermiştir. SSCB aynı dönem içerisinde bu iki ülkenin ordularının kurulmasına da yardımcı olmuştur (Erdem 2017, s. 72; Ginat 1996, s. 323). Böylece Kremlin’in Ortadoğu politikasındaki en önemli unsurlardan biri haline gelecek olan bölge ülkelerine siyasal, ekonomik ve askerî destek sağlayarak etkinlik kazanma politikası kendisini ilk defa bu coğrafyada göstermiş olacaktır. Antlaşmanın somut sonucu ise, 1948 Arap-İsrail Savaşı’nda Araplara Doğu Bloku’ndan gelen silahların çok büyük bir kısmının Suriye ve Lübnan’a gönderilmesi ile gerçekleşmiştir (Erdem 2017, s. 72; Ginat 1996, s. 324). 1956 yılında ise İngiltere ve Fransa’nın desteği ile İsrail, Sina’yı işgal edince Suriye’deki sol koalisyon yüzünü Sovyetlere iyice çevirmiştir. Suriye bu süreç içerisinde batı tehdidine karşı Sovyetlere

daha fazla yakınlaşma ihtiyacı hissetmiş ve 1957'den itibaren Sovyetler tarafından yoğun bir şekilde silahlandırılmaya başlanmıştır. (Arı 2012, s. 140)

2.4.2 Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961)

Bu dönem içerisinde Suriye toplumu, ABD'nin öncülüğünü yaptığı batı blokunu benimseyenler ve SSCB'nin öncülüğünü yaptığı doğu bloku'nu benimseyenler olarak keskin bir şekilde ikiye ayrılmıştır. ABD ve batı blokunu destekleyenler aristokrat, muhafazakâr ve burjuva kesim iken SSCB bloğunu destekleyenler ise komünist, köylü, devrimci ve Arap milliyetçiliğini savunan kesimdir. Aynı dönem içerisinde ülke iç siyasetinde de Arap yanlısı, sol ve komünist görüşün hâkim olması Suriye'nin zamanla Mısır ve Arabistan ile olan ilişkileri kuvvetlendirmiştir. Ülke içindeki Sol ve Komünist grupların da etkisiyle Suriye zamanla Mısır'a yakınlaşmış ve 1958 yılında Suriye ve Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)'ni kurmuşlardır. Suriye ve Mısır birleşmesinin akabinde devlet başkanının kim olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu noktada Türk Kökenli Suriye devlet başkanı Şükrü Kuvvetli'nin başkanlıktan feragat ederek Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır'a Birleşik Arap Devleti'nin başkanlığının yolunu açmasıyla sorun çözülmüştür (Mansfield, 1975). Bu hamle ile Şükrü Kuvvetli devlet yönetiminden çekilmiş ve devlet başkanlığı görevini Cemal Abdülnasır'a bırakmıştır. Arap dünyası için güçlü bir lider profili çizen Abdülnasır, ne yazık ki Suriye toplumu için birleştirici ve bütünleştirici bir lider olamamıştır. Irkçı söylemleri ve Türk düşmanlığından beslenen sosyalist politikaları ile Suriye toplumun sosyolojik yapısında derin yaralar açmıştır. Bu noktada Abdülnasır'ın 20. yüzyılın ikinci yarısında verdiği bir demeçte geçen şu cümleleri durumun vahametini örnekler niteliktedir:

"...Çocukluğum yıllarında, havada ne zaman bir uçak görsem, kendi kendime mırıldanır olduğum şarkının anlamını eleştirirdim: 'Ey Büyük Tanrım, İngilizleri kahret!' Zamanla öğrendim ki, bu sözler bize Memlûklar devrinden kalmadır... dedelerim... buna benzer bir bedduayı vaktiyle Türklere karşı ederlermiş: 'Ey Tanrım... Sen Türkün belasını ver!' Benim mırıldandığım şarkı, eskiden kalma bir formülün yeni bir duyguya uygulanış şekli olmaktaydı..." (Arsel 1999, s. 29).

Cemal Abdülnasır, 20. yüzyılın ikinci yarısında Türk düşmanlığı duygularını en etkili şekilde işleyen ve bu duyguları gerek Arap dünyasında gerek dünya kamuoyu önünde en güçlü şekilde formülleyen bir lider olmuştur (Arsel 1999, s. 206). Öyle ki, Türk kökenli vatandaşları bürokrasiden ve askerî yeden uzak tutmuş, Türklerin yaşadığı yerlerin boşaltılmasını ve yerlerine Arap vatandaşlarının yerleştirilmesini talep etmiştir. Ülkede kapsamlı bir toprak reformu yapmış ve Türkmenleri bulunduğu yerlerden çıkartmayı amaçlamıştır. Daha da ileriye giderek Türkmenlerin yaşadığı bölgelerdeki semt ve mahallelerin isimlerinin dâhi değiştirmeyi istemiştir. Cemal Abdülnasır'ın Türklere karşı izlediği sistemli politikalar, askerleri bir hayli rahatsız etmiş ve 1961 yılının Eylül ayında Yarbay Abdülkerim Nahlavi liderliğindeki Şam'lı Sünni subayların gerçekleştirdiği bir darbe ile Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) sona ermiştir.

2.4.3. Ayrılıkçı Dönem (1961-1963)

1958 yılında Arap dünyasının hemen hemen tamamı tarafından coşkuyla karşılanmış olan ve Arap devletlerinin gelecekteki (olası) birliğinin ilk adımı olarak görülen Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin yürümeyeceği, ayrılıkçı subayların 1961 Eylül ayı sonlarında gerçekleştirdikleri askerî darbeye su yüzüne çıkmıştır. BAC, 28 Eylül 1961'de Şamlı Sünni Müslümanların ağırlıkta olduğu bir grup subayın ve Suriye'nin geleneksel elitlerini oluşturan muhafazakâr siyasetçilerin, Abdülkerim Nahlavi liderliğinde birleşerek gerçekleştirdikleri bir darbeye sona ermiştir (Özkoç 2007, s. 97). Öyle ki, Mısır ile gerçekleştirilen birliktelik sona erdiği için bu döneme ayrılıkçı dönem adı verilmiştir. Ayrılıkçı darbenin hemen ertesinde, 29 Eylül 1961'de Mamun Kuzbari tarafından geçici hükümet kurulmuştur. Geçici hükümetin 21 Kasım 1961'de iktidardan uzaklaştırılmasının ardından, Aralık 1961'de parlamento seçimleri yapılmış ve muhafazakârlar yüz elli beş sandalyenin seksen altısını elde etmişlerdir (Özkoç 2007, s. 100; Şen 2004, s. 224). Bu durum, BAC öncesi dönemde, Suriye siyasetine hâkim geleneksel elitlerin, tekrar parlamentoya girerek siyaset yapısının muhafazakârlar lehine değişmesinin yolunu açmıştır (Özkoç 2007, s. 100).

Bu dönemde, Ayrılıkçı darbeyi gerçekleştiren Şamlı Sünni subayların desteğini alan Abdülkerim Nahlavi ve hizbinin gücü, sayıları gittikçe artan ve yeni rejimden memnun

olmayan azınlık mensubu subayların desteğini hiçbir zaman kazanamadığı için hızla erimiştir (Özkoç 2007, s. 102; Dam 1996, s. 62) Nahlavi'nin 28 Mart 1962'de ordu ve hükümet üzerindeki hâkimiyetini yeniden kurmak amacıyla başlattığı darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısız darbe girişiminin ardından, Nahlavi ve yakınındaki Şamlı Sünni subaylar sınır dışı edilmiştir (Özkoç 2007, s. 102). Burada vurgulanması gereken olgu şudur: Sünniler, Bağımsızlıktan itibaren, aralarındaki bitmek bilmeyen iktidar hırsı sonucu birbirlerini öylesine tüketmişlerdir ki, boşalan yerlerini (mevkilerini) azınlıklara mensup olan subaylar doldurmuştur. Azınlıklara mensup olan subayların, genelde arka planda kaldıkları için, yıpranmadıklarını ve dolayısıyla temiz kaldıklarını söylemek mümkündür. Bu özellikleri de onların Sünnilerden boşalan önemli mevkilere gelmelerine zemin hazırlamıştır (Akdemir 2000, s. 219). Suriye'deki etnik ve dini azınlıklar ile ilgili araştırması ile meşhur olan araştırmacı ve siyasetçi Nicolas van Dam⁷ bu çarpıcı gerçeği şöyle ifade etmektedir (Akdemir 2000, s. 219; Dam 1996 s. 63): "Çoğu Sünni olan üst düzey subayların kendi aralarındaki iktidar mücadelesi çerçevesinde gerçekleşen sayısız "temizlik operasyonu", ordunun üst kademelerinde Sünnilerin temsil edilme oranını önemli ölçüde azaltmıştır (Akdemir 2000, s. 219; Ar-Razzaz, 1967). Arapça konuşan dini azınlıklara mensup subaylar, 1950'lerde siyasi alanda pek fazla faaliyet göstermedikleri için daha az yıpranmışlardır. 1960'ların başında bu subaylar, Sünnilerin, birbirlerini ordudan tasfiye etmeleri üzerine, onlardan boşalan önemli kademelere getirilmişlerdir (Akdemir 2000, s. 219; Al-Samman 1995, s. 63; Be'eri 1970, s. 337). Öyle ki Ayrılıkçı yönetime karşı, ülke içerisindeki en önemli muhalif kesimi, Suriye siyasetine geleneksel elitler hâkim olduğu sürece ekonomik ve siyasi alanda yer alamayacaklarını düşünen azınlıklar oluşturmuştur. Kentli Sünni Müslümanların baskısı altındaki kırsal kökenli azınlıklar Baas Partisi içinde ve orduda

⁷ Suriye'deki etnik ve dini yapı hakkında en önemli araştırma Nikolaos van Dam'a aittir. Suriye'deki Hollanda Sefaretinde görevde bulunması, Suriye ile ilgili olarak başarılı analizlerde bulunmasına yardımcı olmuştur. Nikolas, söz konusu araştırmasını, 1977 yılında, Amsterdam Üniversitesinde doktora tezi olarak sunmuştur. Araştırmanın orijinal başlığı şu şekildedir : "*De Rol den Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme bij de Strijd om de Politieke Macht in Syre (1961-1976) ("Suriye'deki iktidar Mücadelesinde Mezhepçilik, Bölgecilik ve Aşiretçiliğin Rölü (1961-1976)*" Yazar, daha sonraları bu araştırmasını genişleterek muhtelif aralıklarla İngilizce olarak üç kere yayınlamıştır. Bizim araştırmalarımıza esas aldığımız, 1996 tarihli son baskıdır. Eserin İngilizce versiyonunun başlığı ise şöyledir: "*The Struggle for Power in Syria Politics a Society under Asad: The Ba'th Party*" Nikolas'ın bu araştırması, 2000 yılında, güzel bir Türkçe ile Semiz Idiz ve Aslı Falay Çalkıvık tarafından "*Suriye'de İktidar Mücadelesi Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*" isimli Eser İletişim Yayınları tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır.

yapılanmışlardır (Özkoç 2007, s. 107). Bu dönem azınlıkların Baas Partisinde ve Silahlı kuvvetlerde yükselişe geçtiği dönemdir. Bu yükseliş Baas Partisinin 1963 yılında gerçekleştirdiği darbe ile zirveye ulaşmıştır.

2.5 BAAS PARTİSİ DÖNEMİ: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ

Baas Partisi'nin 8 Mart 1963 tarihinde gerçekleştirdiği askerî darbe ile iktidarı ele geçirmesi ile Suriye siyasetinde Baas Partisi dönemi olarak anılacak dönem başlamıştır. 1963 askerî darbesi ve sonrasında meydana gelen siyasi gelişmeleri ele almadan önce Suriye siyasi kaderini belirleyen parti olan Baas Partisi'nin kuruluşu, ideolojisi ve günümüze kadar gelecek olan siyasi gelişimi hakkında bilgi verme gerekliliği doğmuştur.

2.5.1 Baas Partisi, İdeolojisi ve Tarihsel Gelişimi

Türkçe ifade edildiğinde “Hizbu'l-Ba'ath (Baas)/ Baas Partisi; “Milliyetçi Sol-Siyaset” anlamına gelmektedir. Arapça deyiimi olan (Vahda-Hürriya-İştirakiye) ise “Arap Yeniden Diriliş Partisi”⁸ kısaca “Baas” olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin tam manası Arapça olarak ‘yeniden doğuşu’ temsil etmektedir. Baas Partisi⁹, Rum Ortodoks Mişel Eflak ile Sünni Müslüman Selahaddin Bitar¹⁰ tarafından, 1940¹¹ yılında, Şam’da kurulmuştur (Dam 2000, s. 40). İkisi de Şamlı ve orta sınıfa mensup olan Eflak ile Bitar, Parti’nin ilk üyelerini, öğretmenlik yaptıkları el-Tajhiz Lisesi’nden toplamışlardır. ‘Eflak ve Bitar’ın Şamlı olmasına karşın, başlangıçta Parti’ye üye olanların büyük bölümünün, eğitim amacıyla kırsal kesimden Suriye’nin başkentine göç etmiş kişiler olduğu anlaşılmaktadır

⁸ Baas Partisi'nin kuruluşunda Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Valip el Ganim, Cemal Atlasi, Badi el Kasını ve Sami el Durabi gibi isimler de bulunmakla birlikte, Parti’nin liderleri ve teorisyencileri olarak Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar ön plana çıkmışlardır. Nitekim, literatür de Baas Partisi’nin kurucuları olan Eflak ve Bitar’a ayrı bir önem atfetmektedir.

⁹ Parti’nin tam adı 1953 öncesinde Arap Baas Partisi, sonrasında Arap Baas Sosyalist Partisi olsa da çalışma boyunca Baas Partisi terimi kullanılacaktır.

¹⁰ Mişel Eflak 1912 yılında Şam’da Ortodoks Hristiyan bir tüccarın oğlu olarak doğdu. Fransa’da Sorbonne Üniversitesi’nde sanat tarihi ve tarih eğitimi gördü. Selahaddin Bitar ise, 1911 yılında Sünni Müslüman bir ailede dünyaya geldi. Bitar da Sorbonne Üniversitesi’nde fizik ve matematik eğitimi aldı. 1929 yılında Fransa’da tanışan Eflak ve Bitar, 1932 yılında Suriye’ye döndükten sonra Parti’nin kuruluşuna kadar öğretmenlik yaptılar ve bu şekilde genç nüfus üzerinde etkili oldular.

¹¹ Baas Partisi'nin kuruluşuna ilişkin olarak 1940, 1941 ve 1943 yılları olarak üç farklı tarih göze çarpmaktadır. Bu çalışmada ise, Nikolaos Van Dam 'in belirttiği tarih olan 1940 yılı Parti nin kuruluş yılı olarak kabul edilmektedir. Nikolaos Van Dam. Suriye’de İktidar Mücadelesi, Çev. Semih İdiz - Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul. İletişim Yayınları. 2000, s.40.

(Dam 2000, s. 40). Benimsediği sosyalist ilkeler, Parti'nin yerel burjuvazi ile tüccarların siyasete hâkim olduğu büyük kentlerden çok, kırsal kesimdeki kasabalarda ve yoksul yörelerde sağlam bir yer edinmesini kolaylaştırmıştır. Arapça konuşan dinî azınlıkların kırsal kesimde, Sünnilerin ise büyük kentlerde yoğunlaştığı göz önüne alınırsa, Baas Partisinde azınlık mensuplarının ağır basması doğal karşılanmalıdır (Dam 2000, s. 41).

Baas ideolojisi Suriye toplumu için yeni ve farklı bir ideolojidir. Baasçılar sosyalist sistemle yönetilen, birleşik, laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlamakta ve bu toplumda yaşayan tüm Arap vatandaşların hangi dine mensup olursa olsun eşit vatandaşlar olarak kabul edileceği bir sistem kurmayı amaçlamaktadır. Suriye'nin geleneksel siyasi yaşamına damgasını vuran Sünni ve büyük kent hâkimiyetinin, Baasçıların öngördüğü türde laik sosyalist bir sistemin kurulmasıyla sona ereceği, böylece başta heterodoks Müslüman cemaatler olmak üzere, Sünni olmayanlara karşı uygulanan siyasi ve sosyo-ekonomik ayrımcılığın ortadan kalkacağı düşüncesi azınlık mensuplarına cazip gelmiştir (Dam 2000, s. 44). Eflak ve Bitar'ın liderliğini yaptıkları grup daha sonra Zeki Arsuzi'nin liderliğini yaptığı Milliyetçi Hareket Birliği (Usbat al-Amal al-Qawmi)'nden ayrılarak kurulan Arap Yeniden Uyanış Partisi (al-İhya al-Arabi) güçleriyle birleşmiştir (Özkoç 2007, s. 34). Millî Hareket Birliği, yerel bir Suriye milliyetçiliğinden çok birleşik bir Arap devleti idealine giden süreçte önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Arsuzi'nin düşünceleriyle şekillenen hareket de “sömürgecilik karşıtlığı” ve “Suriyelilik” değil, “Araplık” vurgusu ile Millî Hareket Birliği'ne benzer bir çizgi takip etmekteydi. Fakat Baas Partisi'nin Arap milliyetçiliğine dair söylemi hepsinden daha radikaldi (Özkoç 2007, s. 34). Başlangıçta birbirlerinden ayrı hareket eden Zeki Arsuzi, Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar, 1947 yılında yapılan ilk parti kongresinde bir araya gelmişler ve Partinin tüzüğünü oluşturan metin üzerinde anlaşmışlardır. Oluşturulan tüzüğün temel ilkeleri şunlardır (Akdemir 2000, s. 222):

- i. Arap milleti bir ve özgür bir ulustur.
- ii. Baas Partisi, Şam'da kurulmuş olsa bile bütün Arap milletine aittir.
- iii. Baas Partisi, sosyalist ve ulusçu bir partidir. Parti'nin sosyalizm algısı Arap milliyetçiliğinden kaynaklanır.
- iv. Baas Partisi seküler ve sosyalist bir partidir.

Yukarıdaki maddelerden hareketle Baas Partisinin Şam merkezli kurulmuş olsa da tüm Arap ulusunu odağına alması, partinin Arap milliyetçiliğini merkezine aldığına göstergesi kabul edilir. Ayrıca, üçüncü ve dördüncü maddeler ile partinin ısrarla sosyalist kimliğine vurgu yapması da hizbini oluşturan partililer için gelir dağılımındaki sosyal adaletsizliğe bir nevi çözüm olarak sunulmaktadır. Partinin sosyalist kimliği ile seküler kimliği harmanlandığında “sosyal eşitliği temel alan” ve “dini siyasetin merkezine almayacağını” vurgulayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Tüm bu maddeler irdelendiğinde partinin kurulduğu ilk andan beri Suriye azınlıklarını cezbeden yapısının temel sebebinin sekülerliği ve sosyalizmi parti merkezine alan yapısı olduğu aşikardır.

Baas Partisinin, kurulduğu ilk andan itibaren Arap Milliyetçiliği ekseninde hızlı bir şekilde örgütlendiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, Baas Partisi, kendini Suriyeli olma temelinde değil de Araplık temelinde tanımladığı ve tüm Arap dünyasına hitap ettiğini belirttiği için, imkânları dahilinde, Arap ülkelerinin çoğunda örgütlenmeye gitmiştir. Çünkü Eflak, doğuda Arap Körfezi’nden batıda Atlantik Okyanusu’na kadar uzanan “birleşik bir Arap Devleti” içerisinde milliyetçilik ve sosyalizm arasında bir sentez arıyordu. 1948–1951 yılları arasında Parti, “birleşik bir Arap devleti” sloganına bağlı olarak faaliyetlerini Suriye dışında sürdürmeye başladı; çabalarını özellikle Ürdün, Irak ve Lübnan’da yoğunlaştırdı; buralarda Parti’nin büroları kuruldu. Pan-Arabizmi temel alan ilk Arap siyasi partisi olarak Baas, 1950’lerde diğer Arap ülkelerinde de yürüttüğü faaliyetlerle birlik düşüncesinin yayılmasında önemli rol oynadı (Özkoç 2007, s. 36). Fakat partinin tüm Arap ulusunu içine alan Arap milliyetçiliği eksenli çalışmaları sadece Suriye ve Irak’ta yankı bulmuş, diğer ülkelerde beklenen etkiyi gösterememiştir.

Baas Partisinin Suriye siyasetindeki ilk başarısı 1954 seçimleri ile başlamıştır. Parti bu seçimleri %14 oy olarak ikinci parti olarak tamamlamış ve 17 milletvekili çıkarmıştır. Bu tarihten sonra parti yöneticileri, ülke siyasetinde aktif olarak var olmaya başlamış ve ülkenin geleceğini bu parti üzerinden tayin etmeye çalışmışlardır. Parti, Suriye siyasetindeki ilk yıllarında, Pan-Arabizm ağırlıklı bir siyasetin uygulayıcı konumunda olmuştur. Öyleki, Mısır ile birleşmenin ve büyük bir Arap devleti kurmanın bölgede istikrarı ve güveni sağlayacağını öngören Baas Partisi, Suriye ve Mısır birleşmenin öncesinde Nasır ile ilişkilerini iyi tutmuş ve devlet kadrolarının bir kısmını Nasır’a olan

yakınlıkları dolayısıyla ele geçirmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının akabinde, Baas Partisinin büyük bir sevinçle kazandığı askerî ve siyasi makamlar, ilerleyen dönemde Nasır'ın siyasi politikalarından rahatsız olan güçlü bir grup yaratmıştır. Nasır'ı başa getiren bu ekip aylar içinde Nasır'ı devirme planları yapmaya başlayan bir ekibe dönüşmüştür. Zaman içerisinde Baas Partisinin tüm planlarından haberdar olan Nasır, ülke yönetimini kontrolü altına almak için tüm siyasi partileri kapatmış ve siyaset yasaklanmıştır. Nasır'ın talebi üzerine, Baas Partisi de 1958-1961 yılları arasında siyasi varlığını sona erdirmiştir.

Baas Partisinin Pan-Arabizm ile şekillenen siyasi argümanı 27 Eylül 1961 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması ile büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Birleşme fikrinin kurtuluş fikri olacağına inanan parti yönetimi, acı bir tecrübe ile sınanmış ve tüm argümanlarını yeniden inşa etme yönünde realist bir adım atmıştır. Parti, 1962 yılının mayıs ayında dağılan üyelerini yeniden toplamış ve kendini Neo-Baas olarak yeniden tesis etmiştir. Böylece, siyasi faaliyetlerine kaldığı yerden devam eden parti, 8 Mart 1963 tarihinde gerçekleştirdiği askerî darbe ile ülke yönetimini de ele geçirmiş ve iktidara gelmiştir. Baas Partisi, iktidara geldikten kısa bir süre sonra, parti içindeki farklı grupların güç çatışmalarına sahne olmuştur. Bu grupların kendi içlerindeki iktidar mücadeleleri devam ederken, Parti sağ ve sol kanat olmak üzere kendi içinde keskin bir şekilde ikiye ayrılmıştır. Sağ kanadı, Mısır ile birleşmeyi öngören ve Arap Milliyetçiliğini ön plana alan Pan-Arabizm destekçisi Sünni kesim oluştururken; sol kanadı çoğunluğunu azınlıkların oluşturduğu ve Suriye halkları için kurtuluşun Arap milliyetçiliği yerine Suriye milliyetçiliğinden geçtiğini savunan kesim oluşturmuştur. Sol kesimin, Suriye milliyetçiliği konusundaki en önemli argümanını, başarısız olan Suriye-Mısır birleşmesi ve akabinde Mısır hegemonyası ile sonuçlanan başarısız Birleşik Arap Cumhuriyeti denemesi oluşturmaktaydı. Sağ kesimin siyasi temsilcilerini Selahaddin Bitar, Emin Hafız ve Mişel Eflak gibi Baasçı eski kadrolar oluşturuyorken, Sol kesimin siyasi temsilcilerini ise Nurettin Attasi, Salah Cedit ve Hafız Esad gibi güçlü askerler oluşturmaktaydı.

Parti içi muhalefetin hızla arttığı iktidar döneminde, Sünni General Emin Hafız devlet başkanı olurken, Baas Partisi'nin kurucu üyesinden biri olan Selahaddin Bitar'da

başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Başbakan Selahaddin Bitar öncelikle parti içindeki bölünmüşlükle mücadele etmiş ve Nasır yanlılarına karşı bir kampanya başlatarak, bürokrasi ve ordu içindeki Nasırcıları görevlerinden uzaklaştırmıştır (Ataman 2012, s. 9). 1964 ile 1966 yılları arasında Baas Partisi'nin merkez (sağ) ve sol kanatları arasında yaşanan güç mücadelesi dolayısıyla sık sık hükümet değişiklikleri yaşanmıştır. Bu dönemde Selahaddin Bitar ile Emin Hafız'ın etkin olduğu Baas Partisi'nde Nusayri (Arap-Alevi) iki general, Salah Cedit ile Hafız Esad, sivrilmeye başlamıştır (Ataman 2012, s. 9).

23 Şubat 1966'da Salah Cedit öncülüğünde gerçekleştirilen askerî bir darbe ile sünni general Emin Hafız devlet başkanlığı görevinden uzaklaştırılmış ve Baas Partisinin kurucu kadrolarının da içinde bulunduğu pek çok Baas lideri sınır dışı edilmiştir. Bu tarihten sonra yönetim Baas Partisi içindeki radikal solcu grubun eline geçmiş hem askerî kadrolarda hem de parti yönetiminde azınlık iktidarı güç kazanmıştır. Darbe sonrası Salah Cedit kendi fikirlerine yakın olan Sünni general Nurettin Attasi'yi devlet başkanı ilan etmiştir. Baas Partisinin siyasi evrimi içinde 1963-1966 tarihleri önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu tarihler içerisinde partinin kuruluş fikri olan Pan Arabizm düşüncesi sekteye uğramış ve partinin kurucuları dahil tüm eski Baasçılar partiden tasfiye edilmiştir. Bu tasfiyenin parti içindeki Neo-Baasçılar tarafından yapılması ve partinin bu tarihten sonra daha fazla radikalleşerek (Marksist eğilimli Neo Baas grubu), zamanla "Pan Arabizm" fikrinden "Büyük Suriye" idealine doğru devinimi gerçekleşmiştir. Tüm bu bilgilerden hareketle Baas Partisinin Suriye siyasi hayatı içindeki evrimini 5 aşamada sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Bunları kısaca özetlemek gerekirse:

- i. Parti, 1940-1958 tarihleri arası Pan-Arabizm ağırlıklı bir siyaset izlemiştir.
- ii. 1958-1961 tarihleri arası Pan-Arabizm fikrinin sekteye uğraması ve başarısız olan Birleşik Arap Cumhuriyeti gerçeğinden sonra parti kendi içinde köklü bir dönüşüm süreci geçirmiştir.
- iii. 1963-1966 tarihleri arası Baas-Neo Baas ayrımının keskinleşmesi ile parti içindeki sol grupların etkinliği artmış ve parti daha radikal bir çizgiye dönmüştür.
- iv. 1970-2000 yılları arası ise parti Büyük Suriye fikri üzerinden kendini yeniden yapılandırmıştır.

- v. 2000 sonrası dönemde ise Beşşar Esad'ın iktidarını sağlamlaştırma üzerinden faaliyetlerini devam ettirdiğini söylemek mümkündür.

2.5.2 Parti İçi Mücadeleler Dönemi (1966-1970)

8 Mart 1963 darbesi ile başlayan Baas Partisi iktidarı parti içi mücadelenin ve çekişmenin etkisi ile ideolojik bir dönüşüm yaşamıştır. 23 Şubat 1966 tarihinde, “Arap tutucular” a ve İsrail’e karşı “devrimci mücadele” yürütme niyetinde olan Marksist eğilimli neo-Baas grubu askerî bir darbe ile iktidarı ele geçirmiştir. Salah Cedit ve Hafız Esad’ın liderliğini yaptığı bu grup genellikle Arap Alevilerden ve Dürzîlerden oluşmaktadır. Eflak ve Bitar, darbenin hemen akabinde tutuklanmış; Emin Hafız ise yaralı olarak ele geçirilmiştir. Eski kuşak Baasçıların tasfiye süreci ve sürgün hayatları bu tarihten sonra başlamıştır (Özkoç 2007, s. 140). Salah Cedit ve Hafız Esad’ın liderliğini yaptığı, darbe sonrası kurulan, 1 Mart 1966 tarihli yeni hükümette devlet başkanlığı görevi Sünni General Nurettin Attasi’ye, Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevi Hafız Esad’a ve parti içi tüm faaliyetler ile siyasi yönetim Salah Cedit ve Muhammet Umran’a bırakılmıştır. Salah Cedit ve Hafız Esad gibi Nusayri (Arap-Alevi) kökenli iki liderin parti içinde ve devlet kadrolarında durdurulamaz yükselişine rağmen devlet başkanlığının Sünni bir generale bırakılmasının sebebi, partiye yönelik eleştirilerin önünü kesebilmektir. Bu hamle ile yeni hükümetin neredeyse tamamına yakını solculardan oluşan yeni yapısı gizlenmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde Salah Cedit siyasi otoriteye hâkim olmaya başlamış, parti içindeki Sünni ve Dürzi kökenli partilileri merkezden uzaklaştırmış yerlerine Nusayri (Arap-Alevi) kökenli yöneticileri getirmiştir. Hafız Esad ise ordu içindeki hızlı yükselişini sürdürmüş, ordunun tüm kadrolarını kendine bağlamıştır. Başlangıçta ortak hedefler üzerinden ilerleyen Cedit ve Esad birlikteliği kısa süre içerisinde kişisel rekabet ve ideolojik farklılıklar üzerinden ayrılmıştır. İdeolojik farklılıkların temel sebebi, İsrail’e karşı Filistin’e destek olma konusundaki “radikal”¹² ve “tutucu”¹³ ülkeler üzerinden şekillenmiştir. Cedit yanlıları

¹² Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmini gerçekleştirmeye çalışan Sosyalist dönüşümünü sağlamış radikal ülkeler

¹³ Batı ile iyi ilişkiler kuran “tutucu” Arap Monarşileri

sosyalist bir dönüşümü vurguluyor ve bu dönüşümün sadece radikal ülkeler ile iş birliği yapılarak sağlanacağını savunuyordu. Esad yanlısı ekip ise gerektiğinde tutucu ülkeler ile iş birliği yapılması gerektiğini vurgulamaktaydı. Öyle ki, İsrail’le mücadele bağlamında gerektiğinde Suudi Arabistan, Ürdün gibi ülkelerle de ortak hareket edilebilirdi (Özkoç 2007, s. 148).

Cedid ve Esad arasındaki iktidar mücadelesini zirveye taşıyan konu 1967 tarihli Arap-İsrail savaşıdır. Bu savaştan bir yıl önce 1966 tarihinde Mısır ve Suriye arasında İsrail’e karşı güçlü bir savunma antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesi ve Filistin konusuna kayıtsız kalınmaması amaçlanmıştır. Hedef ve amaçları bakımından güçlü bir savunma birlikteliği oluşturan bu anlaşma ne yazık ki beklenen etkiyi yaratamamıştır. Haziran 1967’de başlayan savaş sadece 6 gün sürmüş ve Arap Devletleri (Suriye, Mısır, Ürdün, Irak) ağır bir yenilgi almıştır. Suriye açısından savaşın en olumsuz sonucu Golan Tepelerinin kaybedilmesi ve neo-baas iktidarının azalan prestiji olmuştur. Bu savaştan sonra, artık Araplar için temel sorun İsrail’in ortadan kaldırılması değil işgal edilen toprakların nasıl geri alınacağı sorunsalı olmuştur (Armaoğlu 1989, s. 259).

Hafız Esad ise bu yenilginin tüm sorumluluğunu, süreci sadece siyasi antlaşmalar ve iş birlikleri üzerinden yürüten Salah Cedid’e atfetmekteydi. Esad’a göre Suriye ordusu baştan aşağı yenilenmeli ve ordu için güçlü bir bütçe ayrılmalıydı. Tüm bu fikri ayrılıklar ve Arap-İsrail savaşının ağır yenilgisi ile Baas Partisi kendi içinde yeniden ayrıştı. Öyle ki, 1968 tarihli parti kongresinde Esad ve Cedid taraftarları güçlü bir rekabet ile yeniden kadrolaşma faaliyetlerine başladılar. Parti yönetiminde kadro ağırlığı Cedid’ten yana olsa da Ordu yönetiminde Esad’ın bir sözü kanun yerine geçmekteydi. Ordu içindeki avantajlı konumunu bilen Genelkurmay Başkanı Hafız Esad, 13 Kasım 1970 tarihinde Salah Cedid yönetimine karşı darbe düzenlemiş ve iktidarı ele geçirmiştir. Bu darbe ile Ahmet Habib devlet başkanlığına getirilirken, Hafız Esad başbakanlık ve parti genel sekreterliği görevini üstlenmiştir (Arı 2012, s. 143). Bu tarihten sonra, Baas’ın sivil örgütü, önceki dönemlerde sahip olduğu güçlü konuma Esad’ın yönetimi sırasında bir daha hiç erişememiştir. 13 Kasım 1970’te Hafız Esad’ın subay kadrosu iktidarı neredeyse tekeli altına almış ve Esad, Şubat 1971’de ülkenin ilk Nusayri (Arap-Alevi) Devlet Başkanı

seçilmiştir. Böylece Suriye siyasetindeki Sünni Devlet Başkanlığı geleneği de sona ermiştir (Dam 2000, s. 119).

2.5.3 Hafız Esad Dönemi (1971-2000)

Hafız Esad, Kasım 1970’de iktidarı ele geçirdikten sonra, 16 Şubat 1971 tarihli geçici bir anayasa ilan etmiştir. Bunun hemen ardından seksen beş Baasçı, kırk milliyetçi -sol parti üyesi ve kırk sekiz çeşitli meslek örgütlenmelerinin üyelerinden oluşan yüz yetmiş üç sandalyeli Halk Meclisi’ni oluşturmuştur (Özkoç 2007, s. 159; Şen 2004, s. 273). Bunun hemen akabinde 1967 savaşı ile aralarının bir hayli bozuk olduğu Mısır ile ilişkileri normalleştirme sürecine başlamıştır. Dış politikada Mısır ile ilişkileri düzeltmeye çalışırken, iç politikada da hem rejimin elini kuvvetlendirmek hem de ülke içindeki muhalefeti susturabilmek için 7 Mart 1971 tarihinde “Ulusal İlerici Cephe” adını verdiği yeni bir oluşum kurmuştur. Ulusal İlerici Cephe, Baas Partisi başta olmak üzere, Mısır yanlısı Arap Sosyalist Birliği, Baas Partisi’nden ayrılan Sosyalist Birlik Hareketi, bağımsız sosyalistlerin oluşturduğu Arap Sosyalist Hareketi ve komünistlerden oluşmaktadır. Baas Partisi’nin ağırlıklı olarak temsil edildiği Ulusal İlerici Cephe oluşumu, siyasal partilerin yasal olarak siyasal faaliyette bulunabilecekleri tek kurum olmuştur. Bu cephenin içerisinde yer almayan herhangi bir siyasi oluşumun Suriye siyasetinde yasal olarak yer alması/örgütlenmesi imkânsızdır (Özkoç 2007, s. 160). Halk oylamasıyla kabul edilen 1973 tarihli Suriye Anayasasının 8’inci Maddesi ise Baas Partisinin “toplumun, devletin ve Ulusal İlerici Cephe’nin lideri” konumunda olduğunu teyit etmektedir (DEİK, 2017).

1973 anayasası Esad yönetiminin gücünü artırırken devlet başkanının almış olduğu kararların tartışmaya kapalı oluşu Hafız Esad’a sınırsız bir yetki alanı tanımıştır. Yeni devlet yapılanmasında Baas Partisinin öncülük ettiği Ulusal İlerici Cephe sadece iç siyaseti kontrol aracı haline dönüşmüş, devlet tamamen Esad’ın kontrolü altına girmiştir. Esad, 1967 Arap–İsrail savaşında kaybettiği yerleri geri almak ve ülke içindeki itibarını geri kazanmak için Mısır ile birlikte İsrail’e karşı savaş ilan etmiştir. İki lider İsrail’e karşı savaş için Yahudilerin en kutsal günü olan Yom Kippur’a denk gelen 6 Ekim tarihini seçmiştir. Böylece Yom Kippur günü dolayısıyla askerlerinin çoğu izinde olan İsrail

ordusu, iki cephede birden açılacak savaşa hazırlıksız yakalanacak ve ağır bir yenilgi alacaktır. İsrail'e karşı, Esad kontrolündeki Suriye birlikleri kuzeyden, Enver Sedat yönetimindeki Mısır birlikleri ise güneyden saldırıya geçmiştir. Savaşın ilk günlerinde muharebe üstünlüğü Suriye ve Mısır'dan yana olsa da birinci haftanın sonunda, İsrail güçleri karşı saldırıya geçerek Suriye ordusunu Golan Tepelerinden tekrar çıkarmıştır. Golan'da aldığı ağır darbeye zor durumda kalan Suriye ordusu, başkent Şam'a doğru ilerlemeye başlayan İsrail ordusuna karşı direniş gösterememiş ve bunun üzerine Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Suriye güçlerinin İsrail ordusunun Şam'a ilerleyişini durdurmasına yardımcı olmak için 11 Ekim'de bölgeye asker sevk etmiştir. Irak'ın ardından, 17 Ekim'de Ürdün de Suriye'ye asker göndererek savaşa dahil olmuştur. Akabinde, Suudi Arabistan ve Fas'ın da Suriye'ye yardım amacıyla bölgeye asker göndermesi, İsrail'in Şam'a ilerleyişini durdursa da savaş sırasında işgal edilen Suriye topraklarının geri alınmasına yetmemiştir.

Savaşın ilk haftasında Mısır ordusu Suriye'nin aksine İsrail'e karşı büyük bir başarı kazansa da savaşın ikinci haftasında Sina cephesinde de işler tersine dönmeye başlamıştır. Üçüncü haftanın sonunda Enver Sedat ve komutanlarının aldığı yanlış kararlar ile İsrail Sina'yı yeniden ele geçirmiş ve Süveyş Kanalı'nın batısına geçerek savaşı lehine çevirmiştir. Tarafların savaşı devam ettirmesi ve kayıpların artmasını da dikkate alan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 22 Ekim 1973 tarihinde taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. ABD arabuluculuğunda Mısır ile İsrail arasında 18 Ocak 1974 tarihinde bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile İsrail'in Süveyş Kanalı'nın batısındaki askerlerinin yanı sıra Sina yarımadasından da belli bir ölçüde geri çekilmesini sağlanmıştır. Mısır ile İsrail arasında savaşın sona erdirilmesi için ateşkes antlaşması yapılırken, Suriye ve İsrail arasında ise 5 Haziran 1974 tarihli Kuvvetlerin Çekilmesi Antlaşması imzalanmıştır. Bu çekilme antlaşması ile İsrail, savaş sırasında işgal ettiği Suriye topraklarından geri çekilmeyi kabul ederken, 1967'de işgal ettiği Golan Tepeleri'ndeki varlığını devam ettirmiştir. Yom Kippur savaşının ağır kayıpları sonrasında, Hafız Esad dış politikada yoğun bir İsrail karşıtlığı politikası izlemiş ve uzun süre bu konudan beslenmiştir. Öyleki, 17 Eylül 1978 tarihinde Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David Antlaşmasını, Suriye ve Mısır birlikteliğine vurulan ağır bir darbe olarak nitelendirmiş ve Arap Ligi'ni acil aksiyon alması için toplantıya çağırmıştır. Bu

antlaşma ile Mısır'ın diğer Arap Ülkelerine ihanet ettiğini düşünen Arap Ligi üyeleri, Mısır'ın üyeliğini askıya almış ve akabinde Mısır'ı birlikten çıkarmıştır. Hafız Esad ise bu tarihi hatayı kendi için bir avantaja çevirmiş ve Arap dünyasına liderlik etme konusunda bir adım daha öne çıkmıştır.

Hafız Esad, dış politikada mevcut konumunu sağlamlaştırırken, Suriye'de kendisine karşı çoğunluğu Sünnilerden oluşan güçlü bir İslamcı (Sünni) muhalefet yükselmiştir. Bu muhalefet Esad yönetiminin, Sovyetleri örnek alarak uyguladığı Sosyalist Dönüşüme ve devletin ekonomi üzerindeki kontrolüne karşı çıkmıştır. Sünnilere göre Baas iktidarında güçlü bir bürokratik sınıf ve kazancın sürekli aynı kişiler arasında paylaştırıldığı güçlü bir azınlık eliti mevcuttur. Bu nedenle Sünniler devletin ekonomideki gücünü sınırlandıracak yeni bir yapı kurulmasını, özel sermayenin ve adil kazancın teşvik edilmesini talep etmektedir.

Sünnilerin Esad yönetiminde tasvip etmediği ikinci temel sorun ise Silahlı Kuvvetler, Güvenlik ve istihbarat teşkilatlarının neredeyse tamamının Nusayrilerden (Arap-Alevi) oluşmasıdır. Bu oluşumda Hafız Esad'ın saplantı derecesine varan sadakat merakının etkisi büyüktür (Dam 2000, s. 193). Öyleki Hafız Esad, Nusayrileri (Arap-Alevi) ve kendi ailesine mensup tüm kişileri önemli mevkilere getirerek yakın çevresinde kendisine muhalif olacak hiç kimseyi bırakmamayı amaçlamıştır. Alt yönetim kademelerinde görev alan Sünni Müslümanların ise eski kentli siyasal seçkinlerden olmamasına özellikle dikkat edilmiştir. Bu şekilde rejimin belirgin bir Nusayri (Arap-Alevi) görüntüsü alması, Sünni çoğunlukta kuşku uyandırmaya başlamıştır (Arı 2012 s.120; Cleveland 2008, ss. 361-451). Aynı şeyi Baas Partisinin üst yönetimi içindeki generaller içinde tasarlamıştır. Bu sayede hem parti kadrolarında hem de önemli konumdaki mevkilerde kendisine karşı darbe girişimi yapacak hiç kimse kalmamıştır. Halkın çoğunluğunu oluşturan Sünni müslümanlar ve Sünni müslümanlar içinde önemli bir etnik grup olan Türkmenler ise bilerek önemli devlet kurumlarından ve yönetimden uzak tutulmuştur. Bu noktada haliyle Türkmenlerin durumunu daha fazla irdeleme gereksinimi doğmuştur. Özellikle Hafız Esad dönemi öncesine dayanan Türkmenleri asimile etme ve Araplaştırma politikaları bu dönemde gücünü daha da artırmıştır. Hafız Esad'ın artan nefretinin sebebi ise mezhepsel farklılıklara dayandırılmıştır. Esad ve ailesinin Nusayri-Şii olması buna karşılık Suriye

Türkmenlerinin neredeyse tamamına yakınının Sünni-Hanefî mezhebe mensup olmaları sorunu tetikler niteliktedir. Ayrıca, Hafız Esad ve ailesinin kökeninin Hatay ilinin Samandağı ilçesine dayanması konunun gizli kalmış önemli bir kısmını da aydınlatmaktadır. 1939 tarihinde Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması, Suriye Nusayrilerinin (Arap-Alevi) toplumsal hafızasında derin bir yara olarak kalmıştır. Yine Türkiye'nin, Osmanlı ve Selçuklu'nun devamı olarak görülmesi bu iki devlet zamanında Nusayri (Arap-Alevi) toplumuna sıcak bakmadığını iddia etmeleri, Nusayrileri (Arap-Alevi) Türklere karşı düşmanlık beslemeye sürüklemiştir. Hafız Esad'ın benliğini kaplayan Türklük düşmanlığının kültürel, siyasi ve ordu kademelerindeki izlerine dair örnekler şu şekilde sıralanmıştır:

- i. Esad döneminde, Suriye Türkmenleri Türkiye'nin potansiyel casusu olarak görülmüş ve kendilerine potansiyel bir düşman-tehdit gözüyle bakılmıştır. Bu sebeple Türkiye sınırına yakın yerlerdeki Türkler geri çekilerek bu alana 10 kilometre(km) bir kuşak dahilinde Arap köylüler yerleştirilmiştir (Yılmaz 1999, ss. 105-109).
- ii. Türkmenlerin Türkler ile olan bağıni koparmak ve Türk varlığını bu coğrafyadan silmek için, Türkçe konuşmak yasaklanmış ve devletin tüm kurumlarında Arapça konuşmak zorunlu hale getirilmiştir (Cevizci 2012, s. 34).
- iii. Yine Esad döneminde Türkmenlerin Suriye parlamentosunda temsil haklarının bulunmadığını ve siyasi faaliyetlerde bulunmak isteyen Türkmenlerin, Türkmen kimliğini inkâr etmesi ve Baas Partisinde yükselmeme şartını kabul etmesi gerekmektedir (Cevizci 2012, s. 36).
- iv. Tüm bu tablonun sonucu olarak Esad yönetimine karşı oluşan güçlü muhalefetin büyük bir kısmını Sünni Müslüman kesimin oluşturduğunu söylemek gerekir.

Hafız Esad yönetimine karşı ilk sistemli muhalefet Ulusal İlerici Cephe'den değil, siyasal İslamın temsilcisi olarak adlandıran “Müslüman Kardeşler”¹⁴ örgütünde gelmiştir. Örgüt,

¹⁴ Müslüman Kardeşler örgütü, 1927 yılında Mısır'da kuruldu ve 1940 ve 1950'lerde giderek güçlendi. Zamanla Filistin. Lübnan. Kuzey Afrika, Sudan ve Suriye'de örgütlenmeye gitti. Bu çalışmada, Müslüman Kardeşler örgütünün Suriye kolu kastedilmektedir.

Esad ve yönetimini mezhepçi olmakla itham etmiştir. Bunun en temel dayanağı olarak da Baas Partisi kadroları ile bütünleşen Nusayri (Arap Alevi) kimliğinin devletin tüm tabakalarını ele geçirmiş olmasıdır. Müslüman kardeşlerin ilk kitlesel hareketi 1973 tarihinde Hama ve Humus'ta gerçekleştirilmiştir. Gösterilerin temel sebebi yeni oluşturulan anayasa taslağında “İslamın devletin resmî dini olarak tanımlanmaması” ibaresinin bulunmasıdır. Neredeyse nüfusunun %70'e yakını Sünni Müslüman olan bir toplumda, devlet başkanının Müslüman olmayacağı gerçeği kitleleri harekete geçirmiştir. Esad, Sünni halkın tepkisini kırabilmek için anayasaya “Devlet başkanının Müslüman olması gerektiği” yönünde bir madde ekletmiş ve bir sonraki yıl kutsal toprakları ziyaret etmiştir. Ne varki yapılan bu hamleler Sünni kitleleri ikna etmediği gibi 1976 sonrası dönemde muhalefetin büyük bir kısmının silahlı direnişe geçmesine önayak olmuştur. Müslüman Kardeşler'den oluşan ancak Suriye Müslüman Kardeşler örgütünden farklı olan ve kendilerine Mücahidin (Mücahitler) adını veren bir grup, ülke genelinde pek çok devlet görevlisine yönelik, çoğunluğunu Nusayriler (Arap Alevi) oluşturmak üzere, sayısız suikast düzenlemiştir. Esad ve Müslüman Kardeşler arasında başlayan bu amansız savaş, Esad'ın kendi halkına yönelik sayısız katliamı ile devam etmiştir. Bu katliamlar arasında 10 Mart 1980 yılında gerçekleştirilen “Cisr Eş Sugur” katliamı da bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre şehir havan topu ateşine tutulmuş, 97 kişi evlerinden çıkarılmış ve başlarından vurularak öldürülmüştür. Cisr Eş Sugur katliamı ile aynı zamanda gerçekleştirilen Sarmadah ve Kinsafrah katliamlarında da 40 vatandaş öldürülmüştür. Birkaç ay sonra, 26 Haziran 1980 tarihinde Müslüman Kardeşler'e mensup tutukluların bulunduğu Palmira Hapishanesi'nde bir katliam daha gerçekleştirilmiş ve 1000'e yakın mahkûm hücrelerinde öldürülmüştür. Yapılan katliamların en büyüğü ve en acımasızı ise 2 Şubat 1982 tarihinde başlayan ve Hafız Esad'ın kardeşi Genelkurmay Başkanı Rıfat Esad tarafından gerçekleştirilen Hama katliamıdır. Bu katliamın asıl hedefi Müslüman Kardeşler, asıl amacı ise Müslüman Kardeşlerin yoğun olarak örgütlendiği Hama bölgesindeki direnişin tamamen etkisiz hale getirilmesidir. Rıfat Esad önderliğindeki Esad birlikleri şehri abluka altına almış ve şehir günlerce aralıksız şekilde bombalanmıştır. Yaklaşık 25.000 kişinin öldüğü ve kentin büyük bölümünün yerle bir edildiği bir katliama imza atılmıştır (Collelo 1988, s. 46; Nyrop 1979). Esad yönetimine karşı verilen en amansız kent isyanı hiç kuşkusuz ki Müslüman Kardeşler tarafından Hama'da gerçekleştirilmiştir (Dam 2000, s. 186; Seale

1988, s. 332). Londra’da yayımlanan *Observer*’ın eski Ortadoğu muhabiri ve Hafız Esad’ın en saygı duyduğu yabancı gazetecilerden Patrick Seale bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Hama ayaklandığı zaman, Şam’ı bir an panik havası sardı. Rejim temelden sarsıldı. Beş uzun yıl boyunca savaşılmaya rağmen, Arap Alevi profesyonel sınıfının çiçeğini solduran ve yolsuzluk suçlamalarıyla Esad iktidarına leke süren bir yeraltı örgütünün başı ezilememişti. Korku, nefret ve dökülen onca kan yüzünden ateşkes düşüncesi akıllardan bile geçemiyordu. Hama, iki taraftan birinin kazanacağı ve şu ya da bu şekilde ülkenin kaderini değiştirecek topyekûn bir savaştı. Hama’ya gönderilen her bir Parti çalışanı, her bir asker, ödenecek bedel ne olursa olsun, kentteki İslâmcı militanların kökünün kazınması gerektiğini biliyordu. Bunun, uzun süren bir mücadelenin son perdesi olarak algılanması, kentin vahşice cezalandırılmasını açıklamaya yardımcı olabilir. Sıcak çatışmanın temelinde yatan, İslâm ile Baas, Sünni ile Şii, kasaba ile kent arasındaki eskiye dayanan çok katlı düşmanlıklardır” (Seale 1988, ss. 332-333).

Hama’daki kanlı savaştan galip olarak çıkan Esad, Müslüman Kardeşlere ağır bir yenilgi bırakmış ve Hama şehrinin eski halinden eser kalmamıştır. Hama’daki nihai çatışmaların bitmesinden sonra yapılan ilk 8 Mart Devrimi kutlamaları sırasında, Devlet Başkanı Hafız Esad kökü kazınan Müslüman Kardeşler’e öfkesini kusmuş ve 7 Mart 1982 tarihli konuşmasında¹⁵ şunları söylemiştir (Dam 2000, s. 191):

“Yoldaşlarım, kardeşlerim: İslâmiyet için, Müslüman rolü yaparken, dinin anlamını, kavramlarını çarpıtmaktan daha büyük tehlike yoktur. Katil Kardeşler’in yaptığı da bu: İslâm adına öldürüyorlar. İslâm adına suikastler düzenliyorlar. İslâm adına çocukları, kadınları yaşlıları katlediyorlar. İslâm adına aileleri yok ediyorlar...

Kardeşler, yoldaşlar, bu ülkenin bütün kasaba ve köylerindeki halk, bu vatanı ve gönderildiği şekli ile İslâm’ı, Muhammed’in -Salat ve Selam Onun Üzerine Olsun- İslâm’ını savunacaktır. Evlatlarım, emanet edildiği şekli ile İslâm’ı biz koruyacağız: Peygamberin izinden gidenlerin İslâm’ını; Ömer ve Ali’nin İslâm’ını, adaletin İslâm’ını,

¹⁵ Şam radyosu, Hafız Esad’ın 7 Mart 1982 tarihli konuşması

eşitliğin İslâm'ını, sevginin İslâm'ını, vatanseverliğin İslâm'ını, gelişimin İslâm'ını, devrimin İslâm'ını, gericiliğe ve feodalizme karşı mücadelenin İslâm'ını...

Kardeşlerim, vatanın düşmanları ile iş birliği yapan, emperyalist, Siyonist ve gerici düşmanların uşağı Müslüman Kardeşler'e bin kere ölüm! Müslüman Kardeşler'e, katil Kardeşler'e, ahlaksız Kardeşler'e bin kere ölüm" (Dam 2000, s. 191; Talas 1993, ss. 311-312)

Bu dönem de kendi iktidarını tehdit edecek her türlü oluşumu “düşman” olarak niteleyen ve acımasızca katleden Esad yönetimi baskı ve şiddet tekeline de eline alarak iyice güçlenmiştir. Esad iktidarının içeride verdiği mücadele sadece Müslüman Kardeşler hareketi ile sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde Lübnan iç savaşı başlamış (1975-1976) ve Esad rejimi bu iç savaşta Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) desteklemek yerine Hristiyanlara siyasi ve askerî destek sağlamıştır. 1980 tarihine gelindiğinde ise SSCB ile 20 yıl sürecek “Dostluk ve Birliktelik Antlaşması” imzalamıştır. Bu antlaşma ile Suriye ordusu yeniden hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamış ve bundan sonraki süreçte Arap Milliyetçiliği politikaları yerini “Büyük Suriye” yönünde atılacak adımlara bırakmıştır (Cantürk 2012, s. 38). Bu yeni gelişmeler ışığında Esad rejimi, 1980'lerde başlayan ve 8 yıl süren İran-Irak savaşında çoğunluğu Sünnilerden oluşan Irak'a destek olmak yerine İran'dan yana tavır almıştır. Tüm bu gelişmeler Esad yönetimine karşı oluşan Sünni muhalefeti de açıklar niteliktedir.

Takvimler 1984 tarihini gösterdiğinde, Devlet Başkanı Hafız Esad beklenmedik bir kalp krizi geçirmiş ve bir süre yönetimden uzak kalmıştır. Bu dönemde Genelkurmay Başkanı olan kardeşi Rıfat Esad, Hafız Esad'ın yokluğunda kendisine karşı bir darbe girişiminde bulunmuş ve iktidarı ele geçirmek istemiştir. Yıllarca muhalefetten geleceğine inandığı darbe girişiminin aile üyelerinden biri tarafından yapılması Hafız Esad'ı derin bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu krizin aile üyeleri arasında kansız bir şekilde çözülmesi ve Rıfat Esad'ın Avrupa'ya sürgün edilmesi ile süreç son bulmuştur. Hafız Esad yönetimi 80'li yılların ortasından itibaren Sovyetler Birliğinin kendi içinde yaşadığı yönetimsel sıkıntılardan etkilenmiştir. Moskova'dan Şam'a aktarılan yardımların azaldığı 80'lerin ikinci yarısında, Hafız Esad, ülkesinde yaşanan ekonomik dar boğazı gidermek için, işgal

altında bulundurduğu Lübnan'da kaçakçılığı ve uyuşturucu madde üretimi ve satışını denetimi altına almıştır (Erhan 2000, s. 163). Ayrıca Suriyelileri Lübnan'da çalışmaya yönlendirmiştir. Hafız Esad'ın 80'li yılların ortasında hayata geçirdiği radikal politikaları, Suriye ekonomisinin düzelmesine etki etmediği gibi, devletin uluslararası camiadaki itibarının da zedelenmesine neden olmuştur.

Hafız Esad, 80'lerin ikinci yarısında dış politika alanında kendisini zor durumda bırakacak bazı tehlikeli girişimlerde de bulunmuştur. Lübnan'da üs kuran İran yanlısı Hizbullah örgütünün İsrail'e saldırılarda bulunmasına yardımcı olurken, bir yandan da Türkiye'ye karşı terörist eylemler yürüten PKK'nın Suriye topraklarını kullanmasına ve bölgeye yerleşmesine göz yummuştur. Bu tutumuyla Hafız Esad, terörist örgütlerin hamisi konumuna gelmiş ve 1986'da ABD, Suriye'ye diplomatik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır (Erhan 2000, s. 163). Hafız Esad yönetimi, 1987 yılı itibarıyla Sovyetler Birliğinden sağlanan askerî yardımlarının yeterli düzeyde olmadığını ve ülkesinde kurulacak olan yeni üsler konusunda, Sovyetler Birliğinin Suriye'ye yardımcı olmayacağını açıklamıştır. Öyle ki, 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyti işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi, Hafız Esad'ın dış politikasını yeniden gözden geçirmesine ve farklı açılımlara yönelmesine neden olmuştur. Pragmatizmi dış politikanın ana unsuru olarak benimseyen Esad, Sovyetler Birliği ile sürdürdüğü yakın ilişkisinin artık kendisine bir yarar sağlamadığının farkına vararak, Irak'a karşı ABD'nin öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçlerine destek vermiştir (Erhan 2000, s. 163). Bu hamle ile Esad yönetimi yıllarca karşısında durduğu ve eleştirdiği ABD ve Batı bloku ile aynı safta yer almıştır. 1990 senesi itibarıyla Sovyetlerin dağılma sürecine girmesi, Hafız Esad'ın batı merkezli politikasını iyice hızlandırmasına ve Suriye dış politikasının yeniden dizayn edilmesine neden olmuştur.

Esad yönetimi, Soğuk Savaş'ın bitimini müteakiben, Körfez Savaşından hemen sonra bölgede gerçekleştirilen yoğun diplomatik girişimlerin bir ürünü olan Madrid Konferansı'na katılmıştır. 1991'de toplanan ve Orta Doğu Barış Süreci'nde yeni bir sayfa açan Madrid Konferansı, İsrail ve sınırdaş olduğu Arap komşuları arasında ilk defa doğrudan yapılan görüşmeler olma özelliği taşımaktadır. Bu konferans ile Suriye ve İsrail tarafları çatışmanın çıktığı andan itibaren ilk kez yüz yüze görüşme gerçekleştirmiştir.

(Gürson 2019, s. 111). Tüm bu olumlu gelişmelerin akabinde Suriye ve İsrail, ABD'nin arabuluculuğunu üstlendiği ve müzakerelerinin yaklaşık 9 yıl sürdüğü (1991-2000) Ortadoğu Barış Sürecinin birer parçası haline gelmiştir. Barış süreci siyasi krizlerin ve iki ülke arasında kanayan bir sorun halini alan toprak/sınır, güvenlik ve su meseleri yüzünden sıklıkla kesintiye uğramış ve nihai çözüm sağlanamamıştır. Hafız Esad'ın dış politikasını ABD eksenli olarak revize etmesi bölgedeki çıkarlarından tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Esad'ın 1990 sonrası Suriye politikasını daha iyi yorumlayabilmek için Suriye ve Türkiye arasında vuku bulan su sorunu ve PKK sorununa da değinmek gerekmektedir. Su sorununun temel nedeni Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra bölgede var olan sınır yapısının değişikliğe uğraması ve ulus devlet yapısıyla şekillenen yeni ve farklı devlet sınırlarının oluşmasıdır. Özellikle büyük sahraların bulunduğu ve su kaynaklarının az olduğu Ortadoğu coğrafyasında oluşan bu yeni sınırlar, nehir yatakları ve su kaynakları baz alınarak çizilmiş sınırlardır. Türkiye'nin en büyük karasınırı komşusu olan Suriye ile arasında Fırat, Dicle ve Asi olmak üzere üç büyük sınıraşan akarsu bulunmaktadır. Bu akarsulardan, Fırat ve Dicle Türkiye sınırlarından doğar ve Irak sınırından denize dökülür. Asi nehri ise Lübnan topraklarından doğar ve Türkiye'de denize dökülür. Türkiye, Asi nehri ile ilgili, Suriye ve Lübnan ile sorun yaşarken Fırat ve Dicle nehirleri için de Suriye ve Irak ile sorun yaşanmaktadır. Su sorunu ilk kez 1960'lı yılların başlarında iki sınırdaş ülke olan Türkiye ve Suriye arasında bir dış politika sorunu haline gelmiştir. Bu dönem de Türkiye ve Suriye sulama ve enerji odaklı yeni projelere imza atmış ve su ilk kez uluslararası düzeyde önem kazanmıştır. Türkiye'nin 1973 yılında Keban barajını başarılı bir şekilde inşa etmesi ve Suriye'nin de aynı yıl Tabqa barajı inşasını tamamlaması bölgesel krizi tetikleyen ilk etmen olmuştur. Aynı yıl Irak, susuz kaldığını iddia ederek, Suriye'yi Tabqa barajını bombalamakla tehdit etmiş ve söz konusu problem, Suudi Arabistan'ın devreye girmesiyle çözülmüştür (Maden 2012, s. 90).

Türkiye'nin 1983 yılında başlattığı ve bölgenin en kapsamlı enerji projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) hayata geçirmesi Suriye ve Irak'ı bir hayli rahatsız etmiştir. Bu tarihten sonra yaşanan ikinci kriz ise Türkiye'nin 1990'larda Atatürk Barajını doldurma sürecinde, üçüncü önemli kriz ise Türkiye'nin aynı havzada Birecik barajının inşasına başlamasında yaşanmıştır. 1990'lı yılların başında Türkiye'nin akarsular üzerinden enerji projelerine ağırlık vermesi ve özellikle, Fırat nehri üzerinde yer alan

Keban Barajı ile birlikte, Karakaya (1987) ve Atatürk (1992) barajlarının inşa sürecine girmesi ile ikili ilişkiler daha da gergin bir hâl almıştır. Suriye, Türkiye'ye karşı terör kozunu oynamaya başlamış ve bu doğrultuda PKK, Asala ve Dev-Sol gibi örgütlere sığınma hakkı sağlamıştır (Maden 2012, s. 90). Su sorununun bölgesel güvenlik sorunu ve terör tehdidi ile birleşmesi ile 1990'lı yılların başı Türkiye tarihinin en kara yılları olarak tarihe geçmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin sınır komşularıyla ilişkileri su sorunu ve güvenlik tehdidi üzerinden yapılan ikili pazarlık ile şekillenmiştir. Suriye'den Türkiye'ye yönelen terör tehdidi altında üç stratejik hedef yatmaktadır:

- i. Türkiye'nin bölgede politik ve askerî güç olmasına mâni olarak, ekonomik anlamda gelişmesini engel olmak.
- ii. Suriye'nin baskı altında tuttuğu Kürt vatandaşlarını istismar ederek, kendi Kürt sorununu¹⁶ dışarıya ihraç etme gayreti. (Orhan 2006, s. 77).
- iii. Türkiye'nin su kaynakları üzerinde baskı oluşturarak Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) gerçekleşmesini engellemektir (Karabulut & Eryılmaz 2016, s. 23; Erciyes 2004, ss. 99-100).

Türkiye'nin su kaynakları üzerindeki tartışmasız hâkimiyeti ve enerji projeleri ile bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırması üzerine Suriye terör sarmalı üzerinden Türkiye'yi vurmak istemiştir. Bu kapsamda, Hafız Esad yönetimindeki Suriye hükümeti PKK terör örgütü ortaya çıktığı ilk andan beri örgüte sahip çıkmış ve lojistik destek sağlamıştır. Bu durum Türkiye Hükümeti tarafından rahatsız edici bulunmuş ve ikili ilişkilerin ehemmiyeti için desteğin kesilmesi gerektiği dile getirilmiştir. 8 Temmuz 1996'da güvenoyu alan Refahyol iktidarı döneminde yaşanan iç politikadaki gelişmeler üzerine 28 Şubat 1997 tarihli Millî Güvenlik Kurulu (MGK) kararlarının uygulamaya konmasından sonra, 29 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen bilgilendirme toplantısında Millî Askerî Stratejik Konsept kamuoyuna açıklanmış; irtica ve bölücü terör tehdidi birinci öncelikli olarak nitelendirilerek dış tehdidin önüne geçirilmiş ve bu tehdidi destekleyen ülkeler olarak İran ve Suriye'ye karşı siyasal,

¹⁶ Suriye bu stratejiyi de şu şekilde uygulamıştır: PKK lideri Öcalan Şam'da yaşarken, Suriye yönetimiyle paralel olarak, 'kuzeydoğuda yaşayan Kürtlerin yerli olmadığını ve Türkiye'den geldiğini' savunuyordu. Bu da Kürtlerin rejime değil, Türkiye'ye yönelmesine yol açıyordu. O dönemde Türk basınında çıkan ve istihbarat kaynaklarına dayandırılan haberde, PKK'nın militan kadrosunun yüzde 25'inin Suriyeli Kürtlerden oluştuğu belirtilmektedir. Bu da Suriye'deki Kürt milliyetçiliğinin nasıl Türkiye'ye kanalize edildiğini göstermektedir.

ekonomik ve hatta askerî güç kullanma ihtiyacının doğabileceğine işaret edilmiştir (Karabulut & Eryılmaz 2016, s. 33; Oral 2011, s. 563).

Türkiye bu dönemde Suriye ile olan ilişkileri yumuşatmak ve gerginliğe son vermek için İyi Komşuluk Forumu adıyla yer alan bir belgeyi 2 Temmuz tarihinde Suriye'ye iletmiştir. Bu belgenin Suriye hükümeti tarafından dikkate alınmaması ve PKK'ya ısrarla devam eden mühimmat ve askerî yardımdan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. 16 Eylül 1998'de Hatay'ın Reyhanlı ilçesinden halka seslenen Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, “Türk Devleti olarak komşularımızla iyi ilişki kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı.” diyerek krizin başladığını açıkça dile getirmiştir (Hürriyet, 1998).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise: “Esasen, Suriye, Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçıl açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum” demiştir (Demirel 1998). Bu konuşmanın akabinde Hüsnü Mübarek acil olarak Ankara'ya gelmiş ve akabinde Şam'a giderek Türkiye'nin kararlı tutumunu Hafız Esad yönetimine aktarmıştır. Türkiye'nin kararlı tavrı sonuç vermiş ve 9 Ekim 1998 tarihinde Abdullah Öcalan Suriye'nin başkenti Şam'dan çıkarılmıştır. Akabinde tarihe Adana Mutabakatı olarak geçen ve Suriye-Türkiye ilişkilerini normalleştiren tarihi Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasından yaklaşık iki yıl sonra 10 Haziran 2000 tarihinde Hafız Esad hayatını kaybetmiş ve yerini oğlu Beşşar Esad bırakmıştır.

2.5.4 Beşşar Esad Dönemi (2000-...)

Hafız Esad, 90'lı yılların başlarına doğru ilerleyen yaşı ve giderek artan sağlık problemleri nedeniyle kendisinden sonra görevi devralacak kişi olarak büyük oğlu Basil'i

uygun bulmuştur. Basil, inşaat mühendisliği eğitimi almış olmasına rağmen orduda Albay rütbesiyle görev yapmakta ve güçlü bir siyasetçi profili çizmektedir. Hafız Esad, Basil'i sağ kolu olarak gördüğü ve kendisinden sonra yönetimi ona devretmek istediği için ordu ve yönetim kadrolarını baştan aşağı değiştirmiştir. Yeni yapı Basil üzerinden kurgulanmış ve yeni atanan yöneticiler Basil ile iyi anlaşılan kişiler içerisinde seçilmiştir. Basil'in 1994 yılında Şam'da geçirdiği bir trafik kazası sonrası aniden vefat etmesi iç dengeleri tamamen alt üst etmiştir. Tüm yönetim planlarını büyük oğlu Basil üzerinden hazırlayan Hafız Esad, Basil'in ani ve beklenmedik ölümü karşısında yerle bir olmuştur. Bu sırada Şam'da tıp doktorluğu eğitimini tamamladıktan sonra 1992-1994 yılları arasında göz ihtisası için Londra'da bulunan Beşşar Esad süratle ülkesine geri döndürülmüş ve Basil'in yerine görevi devralacak kişi olarak belirlenmiştir.

Hafız Esad, Beşşar Esad'ın Basil kadar siyaset ve ordu ile iç içe olmadığını bildiği için Beşşar Esad'ın hızlıca orduya dahil edilmesini sağlamış ve eğitimi ile özel olarak kendisi ilgilenmiştir. Orduya ilk olarak Zırhlı Birlikler Okulu'nda kurmay binbaşı olarak başlayan Beşşar Esad yıllar içerisinde ordudaki yerini sağlamlaştırmış ve 1996 yılında yarbay, 1999 yılında ise Albay rütbesine terfi etmiştir. 1999'un sonlarına doğru ise ölmeden önce ağabeyi Basil'in yönetiminde bulunan ve Suriye'nin en önemli kara kuvvetlerinden birini oluşturan Cumhuriyet Muhafız Alay'ının başına getirilmiştir. Bu görevinin akabinde hem ordu hem de istihbarat tarafından bilinirliği artan Beşşar Esad, bu tarihten sonra Hafız Esad ile yurtdışı ziyaretlerine katılmaya ve dış temsilcileri ağırlamaya başlamıştır. Ülke içindeki bilinirliği ve gücü artarken, ülke dışında da tanınır hale gelen Beşşar Esad bu dönemden sonra ordu içindeki varlığını yönetime kanıtlar hale gelmiştir.

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde vefat etmesi sonrası kendisinden boşalan başkanlık koltuğuna çok kısa bir süre vekaleten, 1984-2000 yılları arasında Suriye devlet başkan yardımcılığı görevini yürüten Abdülhalim Haddam oturmuştur. Abdülhalim Haddam'ın geçici olarak bu göreve gelmesinin nedeni Suriye anayasasında açıkça belirtilen devlet başkanı seçilebilme yaşının 40 olmasıdır. Bu dönemde, Beşşar Esad'ın 34 yaşında olması Suriye Anayasası gereği devlet başkanı olabilmesinin önündeki en temel engeldir. Bu engel Suriye meclisinin, cumhurbaşkanı seçilebilme yaşını 40'tan 34'e

düşürmesi ile çözülmüştür. Bu hamle ile Baas Partisi Beşşar Esad'ın Albay olan rütbesini korgeneralliğe yükseltmiş ve devlet başkanı seçilebilmesinin önündeki tüm engelleri kırabilmek adına Beşşar Esad'ı parti genel sekreteri (parti lideri) ilan etmiştir. Tüm bu gelişmeler akabinde Suriye meclisinin Baas Partisi gözetiminde yaptığı Haziran seçimleri ile Beşşar Esad yeni devlet başkanı seçilmiştir.

Beşşar Esad'ın 17 Temmuz 2000 tarihinde resmî olarak devlet başkanlığı görevine gelmesi ile birçok Suriyeli, ülkelerinin daha demokratik, daha çoğulcu, daha liberal ve açık bir toplum olacağını hayal etmeye başlamıştır. Babası Hafız Esad ile arasındaki nesil farkı ve eğitim altyapılarının farklılığı halkın bu umudu beslemesindeki en büyük etkenlerden biri olmuştur (Gürson 2019, s. 223). Beşşar Esad'ın, Hafız Esad'ın çocukları içinde Avrupa'da eğitim gören ilk kişi olması, batı kültürüne ve demokrasine ölen ağabeyi Basil'den daha yatkın olması, iyi derecede Fransızca ve İngilizce konuşuyor oluşu halkın nazarında Beşşar Esad'ın kabulunu kolaylaştırmıştır. Beşşar Esad iktidara geldiği ilk andan itibaren halkın karşısına reformcu kimliği ile çıkmış ve bu yeni kimlik halkın büyük kesimini oluşturan Sünniler ve Türkmenleri bir hayli heyecanlandırmıştır. Tarihe Şam Baharı (2000-2001) olarak geçen bu dönem Beşşar Esad'ın demokrasiden yana tavır alacağını ve demokratik uygulamaları destekleyeceğini açıkça beyan etmesi üzerine başlamıştır. Beşşar Esad başkan seçildikten sonra yaptığı ilk konuşmada ekonomik reform, modernleşme ve yolsuzluk ile aralıksız mücadele edeceğini açıkça ifade etmiştir. Bu noktada Beşşar Esad'ın Suriye toplumu için belirlediği üç temel sorun ile ilgili Suriye gerçekleri şu şekildedir:

- i. 2000'li yılların başlarına doğru Suriye ekonomisi, %30 seviyesinde artan işsizlik, yüksek dış borç nedeniyle ciddi bir ekonomik kriz içindedir ve durum gittikçe kötüleşmektedir (Gürson 2019, s. 227).
- ii. Yıllık 250.000-300.000 kişi civarında işgücü talebi ortaya çıkmakta ve bunu karşılayabilmek için ekonominin yıllık %6'lık bir büyüme oranı sağlaması gerekmektedir. Fakat buna karşın ülkenin 2000 yılındaki ülke büyüme oranı %2,2'dir (Gürson 2019, s. 228).
- iii. Ülkede yabancı yatırımcı yok denecek kadar azdır. Yıllık iki milyar dolar gelirle ülke ihracatının yaklaşık %60'ını ve GSMH'nin üçte birini oluşturan petrol gelirleri ise teknik problemler ve rezervlerin tükenmesine bağlı olarak

azalmaktadır.Beşşar Esad'ın uğraşmak zorunda olduğu ekonomik zorlukların en temel sebebi, Suriye'nin gelişen dünya pazarına girememesi ve 1998 yılından itibaren düşüş yaşayan petrol fiyatlarıdır (Gürson 2019, ss. 228-229).

Beşşar Esad, ülkenin içinde bulunduğu bu zorlu ekonomik koşullardan kurtulabilmesi amacıyla yeni birtakım önlemler belirlemiştir. İlk olarak yabancı yatırımcıların Suriye'ye girişini teşvik edecek, genel bankacılık ve yatırım bankacılığı tedbirleri alınmıştır. Bu noktada bankacılık sektörünün daha fazla özelleştirilmesi ve devlet tekelinden çıkarılabilmesi adına bir dizi düzenlemeler yapılmıştır. Ülke içinde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcılara sermaye sağlanması amacıyla serbest bölgelerde, yabancı bankaların faaliyet göstermesine izin veren yasalar çıkarılmıştır. (Gürson 2019, ss. 228-230). Alınan tüm bu tedbirler ne yazık ki ülkede beklenen etkiyi yaratamamıştır. Bunun altında yatan en temel sebep ise yaklaşık otuz yıl boyunca Hafız Esad liderliğinde demir yumruk ile yönetilen ülkenin güncel ve teknolojik anlamda pek çok gelişmenin gerisinde kalmasıdır.

Beşşar Esad'ı zor durumda bırakan bir diğer olay ise Suriye'nin dünyanın en hızlı nüfus artışına sahip olan ülkelerinden biri olmasıdır. Bu nüfus artışı ülkenin alt yapısı üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır. 1990'lı yılların başlarına doğru hükümetin üzerinde durduğu ve yatırım yaptığı ulaşım elektrik ve su hizmetleri gibi pek çok altyapı çalışmasından da istenilen verim alınamamış, projeler tamamlanamadan yarım bırakılmıştır (Gürson 2019, ss. 229-232). Hafız Esad döneminde kötüleşmeye başlayan ekonomik tablo ve yapılamayan alt yapı yatırımlarının sorumluluğu Beşşar Esad dönemine kalmıştır. Beşşar Esad bu dönemde reform yanlısı teknokratlarının azlığından da sıklıkla şikâyet etmiş ve babadan kalma eski yöneticilerin yerine reform yanlısı, Avrupa'da eğitim almış yeni teknokratların yönetime gelmesini desteklemiştir. Bu hamlenin devamı olarak da üst düzey bürokratlar içerisinde adı yolsuzluk iddalarına karışan kişi ve kişiler için hızlı bir temizlik operasyonu başlatmıştır. Ekonomik liberalleşmenin beraberinde siyasi liberalleşmeyi de getireceğini varsayan Beşşar Esad rejimi neredeyse bir nesil boyunca uygulanan sosyalist ekonomi modelini bırakıp, özel sektörün önünü açmıştır. Beşşar Esad bununla da yetinmemiş 1990'ların ortasına kadar sadece siyasi ve askerî kadroların kullanımına açık olan internet aboneliğini halkın

kullanabilmesinin önündeki engelleri kaldırmış ve ülkedeki bilgisayar sayısının artırılmasını desteklemiştir.

Tüm bu olumlu atmosfer reform talebi içinde olan başta yazar ve akademisyenler olmak üzere tüm halkı derinden heyecanlandırmıştır. Özellikle 2000 yılının başında reform beklentisi içinde olan aydınların talepleri içeren, 99'lar Bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirme ile "1963'ten beri yürürlükte olan olağanüstü hâl yasalarının kaldırılması; sürgün dahil tüm siyasi tutuklulara genel af çıkarılması; toplantı, basın ve ifade özgürlüğünün yasal düzenlemelerle garanti altına alınması; siyasal, ekonomik ve fikri çeşitliliğe saygı duyulması ve siyasi özgürlüklerin tanınması talepleri" yer almıştır (Ayhan 2012, ss. 366-367). Bu bildirinin akabinde Beşşar Esad reform yanlılarının taleplerini azaltmak ve baştan beri sergilenen olumlu tabloyu korumak adına Şam'da siyasi tutukluların bulunduğu Mezzeh hapishanesinin kapatıldığı duyurmuştur. 99'lar Bildirgesi'nin ardından Ocak 2001'de Lübnan'da yayımlan bir gazetede Suriyeli 1000 kişinin imzaladığı bildiri tarihe 1000'ler Bildirgesi olarak geçmiştir. Bu bildiride Suriye'de çok partili hayata geçilmesi, Baas Partisinin sistemi tek başına domine eden yapısına son verilmesi gerekliliği ve özgür seçimlerin yapılması talepleri yer almıştır. Bu bildiri 9 Ocak 2001 tarihinde farklı gazetelerde de yayınlanarak dünya kamuoyu ile de paylaşılmıştır (Ulutaş & Bölme, 2012, s. 48). Bu dönemde başta Şam merkezli olmak üzere Suriye'nin dünü bugünü ve yarını ele alan geniş kapsamlı diyalog forumları düzenlenmiş ve bu forumlara başta aydınlar ve yazarlar olmak üzere halkın her kesiminden katılımcıya yer verilmiştir. Muhalefetin reform taleplerini içeren bu yoğun çalışmaları, Baas Partisi iktidarını bir hayli rahatsız etmiştir. Özellikle 1000'ler Bildirgesi ile muhalefetin Baas Partisini açıkça eleştiren tavrı, Baas Partisi ve ordu tarafından sistemi yıkacak bir gelişme olarak adlandırılmış ve muhalefete karşı tutuklama emri çıkarılmıştır. Yine Baas Partisinin kararı üzerine diyalog forumları kapatılmış ve muhalefetin parti kurma talepleri geri çekilmiş, pek çok yazar/akademisyen sistemi yıkacak faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır.

Bu dönemde muhalefet kanadında Beşşar Esad'ın genç bir lider oluşu ve beklenen tüm reform hareketlerini tek başına ve tek hamlede gerçekleştirebilecek cesarete sahip olmadığı görüşü bir kez daha yinelenmiştir. Şam Baharının tüm bu olumlu havasının

kırılmasında yalnızca Beşşar Esad'ın kontrol ve idaresi olmadığı, aksine Suriye siyasi iktidarının Baas Partisi ve ordu başta olmak üzere rejimini kontrol eden büyük menfaat grupları tarafından çevrili olduğu gerçeği bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Kısa süren ve beklenen etkiyi yaratamayan Şam Baharı sonrası, Beşşar Esad iktidarı dış politik gelişmelerin ortasında kala kalmıştır. Amerika'nın New York şehrinde yer alan Dünya Ticaret Merkezine 11 Eylül 2001 tarihinde düzenlenen terör saldırısı sonrasında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George W. Bush, terörizme karşı uluslararası savaş ilan etmiş ve bu saldırının sorumluluğunu Afganistan'da bulunan El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'e yüklemiştir. Bu tarihten sonra ABD'nin uluslararası terörle mücadele kapsamında uyguladığı politikalar başta Afganistan olmakla birlikte İslam ülkelerinin bütününde hissedilmiştir. Amerika'nın Afganistan hamlesinin üzerinden henüz 2 yıl geçmeden 20 Mart 2003 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık önderliğinde oluşturulmuş Çok Uluslu Koalisyon Kuvvetlerinin Irak'a askerî harekât başlatmasıyla Irak savaşı başlamıştır. ABD Irak işgalinin amacını şu şekilde tanımlamıştır:

- i. Uluslararası tehdit haline gelen Saddam Hüseyin rejimini devirmek.
- ii. Kitle imha silahlarına ulaşmak.
- iii. Bölgedeki terörist grupları tasfiye etmek.
- iv. Irak Petrollerini ve enerji yollarını kontrol etmek.
- v. Irak'ı Ortadoğu ülkelerine model yapmak gibi bir dizi gerekçe sunulmuştur.

Bu tarihten sonra Beşşar Esad yönetimi başta reform yanlısı Avrupa ülkeleri olmak üzere Amerika tarafından ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Reform taleplerine başlangıçta olumlu yaklaşan Esad yönetimi Irak'ın işgali ve Irak'ta yönetimde bulunan Baas Partisi iktidarının Amerikan işgali ardından devrilmesinden sonra bölgesel güvenlik konularını reform taleplerinin üzerine taşımıştır. Amerika'nın Irak'ı işgali sonrasında Suriye içindeki iç karışıklığın daha da arttığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Mart 2004'te Kamışlı'da Kürt intifadası patlak vermiş ve Kürtler ile Araplar arasında çıkan çatışmada 3 Kürt, polisin aşırı güç kullanması sonucu ölmüştür (Gürson 2019, s. 236). Yine Nisan 2004'te İslami radikaller Şam'daki Birleşmiş Milletler binasına bombalı bir saldırı düzenleyerek hem Batı karşıtı bir eylem yapmış hem de laik Baas düzenini tehdit etmiştir. Bu gelişmelerin akabinde reform taleplerinden vazgeçmeyen ve dağınık hâlde

faaliyet gösteren Suriye muhalefeti bir araya getirebilmek adına Ekim 2005'te Şam Deklarasyonu imzalanmıştır. Deklarasyona; liberaller, Arap aşiretleri, iş adamları, Kürtler ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan farklı muhalif gruplar imza atmıştır (Ayhan & Orhan 2011, s. 1). 2006 yılına gelindiğinde ise Suriye rejimi deklarasyonu imzalayan birçok kişiyi tutuklamış ve imzacılar Suriye dışında faaliyet göstermek zorunda kalmıştır. Esad rejimi bir kez daha reform taleplerini zor kullanarak bastırmış ve bu taleplerin Suriye'nin iç işlerine karışmak pahasına Batı/ABD tarafından koşulsuzca desteklendiğine vurgu yapmıştır. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesine, bölgenin istikrarsızlaştırılması bağlamında en başından beri itiraz eden Esad yönetimi ABD'yi karşısına almakla kalmamış, ABD ve AB ülkelerin yaptırım uyguladığı ülkeler sınıfına dahil edilmiştir.

Beşşar Esad yönetimini uluslararası arenada yalnızlığa iten olaylar silsilesinin ilki Irak'ın Amerika tarafından işgal edilmesi, ikincisi ise Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin 2005 yılında gerçekleştirilen bir suikast sonucu öldürülmesidir. Gerek uluslararası güçler gerekse Amerikan medyası suikastin arkasındaki gizli elin Suriye yönetimi olduğunu iddia etmiş ve Suriye yönetiminin yaklaşık 30 yıldır Lübnan'da görev yapan askerî birliklerini bölgeden çıkarması gerektiği iletilmiştir. Bu konuda umduğu desteği Arap ülkelerinden bulamayan Esad yönetimi askerî birliklerini bölgeden çekme kararı almıştır. Bu olaydan sonra bölgede iyice yalnızlaşan Beşşar Esad yönetimi Batı ile kopma noktasına gelen ilişkilerini Türkiye üzerinden onarmaya karar vermiş ve yüzünü kesin ve net bir biçimde Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye-Suriye ilişkileri, 20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan ve iki ülke ilişkileri açısından devrim niteliği taşıyan Adana Mutabakatı sonrası düzelme eğilimi göstermiştir. Bu tarihten sonra Ahmet Necdet Sezer, 13 Haziran 2000 tarihinde Şam'da düzenlenen Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmış ve bu durum iki devlet tarihinde yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Bu ziyaretin bir diğer önemi ise Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanı makamına geldikten sonra düzenlediği ilk resmî yurt dışı seyahati olmasıdır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) Türkiye'de gerçekleşen 2002 seçimleri sonrasında tek başına iktidara gelmesinin ardından Suriye ile olan ilişkiler iyileşme yönünde ivme kazanmıştır. Bu tarihten sonra Ankara ile Şam arasında yaklaşık 10 yıl

sürecek iyi ilişkiler dönemi başlamıştır. Bu iyi ilişkilerin düzelmesinin temel dayanağı Ak Parti'nin islami değerlere bağlı, muhafazakâr bir parti olması ve Ortadoğu ülkelerinin sorunlarına kayıtsız kalmamasıdır. AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan ve Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin yeni dış politika vizyonunu Ortadoğu olarak belirlemiş ve "komşularla sıfır sorun politikası" kapsamında ilişkilere yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Öncelikle iki ülke arasında tarihten gelen temel sorunlar (Hatay sorunu, su sorunu, terör sorunu) yok sayılmış ve bundan sonraki süreç iyi ilişkilerin miladı olarak kabul edilmiştir. Özellikle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 2002 sonrası dönemde pozitif yönlü artış göstermiştir. Türkiye ile Suriye arasında 2003 yılına kadar bakanlar ve teknik heyetler düzeyinde karşılıklı 26 ziyaret gerçekleştirilmiştir. Suriye Başbakanı Muhammed Mustafa Miro'nun, 29-30 Temmuz 2003 tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret onyedinci yılın ardından, bir Suriye Başbakanının Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaret olma özelliği taşımaktadır (Yılmaz 2004). Bu tarihten sonra Suriye, PKK'yı bir terör örgütü olarak gördüğünü açıkça ifade etmiş ve PKK faaliyetlerine karşı Türkiye ile ortak hareket etme kararı almıştır (Yavuz 2005, s. 455). Öte yandan 6-8 Ocak 2004 tarihinde Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad'ın Türkiye'yi ziyareti, Suriye'den Türkiye'ye bu seviyede yapılan ilk ziyaret olması nedeniyle tarihî bir nitelik taşımıştır (Yılmaz 2004).

Tüm bu olumlu havanın ardından eski Lübnan başbakanı Refik Hariri'nin 2005 senesinde Beyrut'ta düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmesi Suriye'yi uluslararası alanda zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde gerek Amerikan basını gerekse uluslararası medya suikastın sorumluluğunu Esad yönetimine kesmiş ve AB, Suriye ile olan ilişkilerini bir müddet dondurma kararı almıştır. Bu dönemde Türkiye Beşşar Esad yönetiminin yanında durmuş ve 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, baskıların en yoğun olduğu dönemde Şam'ı ziyaret etmiştir. Ahmet Necdet Sezer'in bu tavrı Esad yönetimini taltif etmiş ve güvenlik ekseninde iki ülkenin birbirine olan güvenini tazelemiştir.

Güvenlik alanında sağlanan iyileşmeyi ekonomik adımlar takip etmiş ve 2007 yılında Suriye ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten iki yıl sonra Beşşar Esad'ın Türkiye ziyareti esnasında iki ülke ilişkilerini daha da güçlendirecek "Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma

kapsamında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi kurulması ve bu mekanizmayla her yıl iki ülkenin başbakanlarının eş başkanlığında her iki hükümetin en önemli bakanlarının katıldığı ortak kabine toplantıları yapılacağını açıklanmıştır. Ahmet Davutoğlu açıklamasında “Bu Bakanlar Konseyi'nde Dışişleri, Enerji, Ticaret, Bayındırlık, Savunma, İçişleri ve Ulaştırma bakanlıkları yer alacak ve adı geçen bakanlar yılda en az iki kez toplanarak ortak eylem planı hazırlayacaktır. Bu ortak eylem planı Bakanlar Konseyi'nde ele alınıp kapsamlı bir çerçeveye oturtulduktan sonra iki başbakanın eş başkanlığında yapılacak toplantıda uygulamaya geçirilecek" demiştir (CNN Türk, 2009). Yine bu ziyaret esnasında Türkiye ile Suriye arasında vizelerin kaldırıldığına dair açıklama yapmıştır (CNN Türk, 2009). Bu dönemde iki ülke arasında bölgeye ve dünyaya örnek olacak ilişkilerin gelecekte daha da güçlenerek devam edeceğine inandığını dile getiren Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "Suriye, bizim Orta Doğu'ya açılan kapımız ve ikinci evimizdir. Türkiye de Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı ve ikinci evidir" diyerek güçlenen ilişkilere vurgu yapmıştır (Sabah, 2009).

Türkiye ve Suriye'yi bölgesel güvenlik anlamında birbirine bu kadar yakınlaştıran iki temel gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan ilki bölgede her iki devletin de açık ara kendisine tehdit olarak algıladığı İsrail gerçeği, ikincisi ise Amerikan'ın Irak'ı işgali sonrasında Irak'ta olası bir Kürt devletinin kurulup kurulmayacağı durumudur. Bu bağlamda Beşşar Esad yönetimi, bölgede elini güçlendirebilmek adına İran ve Rusya ile olan bağlantısını sessiz ve derinden de olsa devam ettirmiştir. Bunu yapmasındaki temel dayanağı ise Saddam sonrası oluşacak Irak düzeninde ABD yanlısı bir hükümetin kurulması ve düşman rejimler tarafından çevrileceği korkusudur. Nitekim Beşşar Esad 24 Kasım 2004'te uluslararası bir gazeteye verdiği röportajında hiçbir ön şart öne sürmeden İsrail ile tekrar barış masasına oturmak istediğini açıklamıştır. Buna karşılık İsrail tarafı ise müzakerelere başlamak için Suriye'nin Hizbullah ve diğer Filistinli örgütlere verdiği desteği kesmesini talep etmiştir (Gürson 2019, s. 261). Bu bağlamda başta Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Ak Parti hükümetinin İsrail-Filistin savaşında koşulsuz ve ön şartsız Filistinden yana tavır alması Esad yönetiminin bölgedeki elini kuvvetlendirmiş ve Suriye'nin İsrail'e karşı Türkiye ile ortak hareket etmesini sağlamıştır.

2008-2010 dönemi Türkiye-İsrail ilişkilerinde detaylı incelenmesi gereken önemli bir dönemdir. Bu dönemde Türkiye, İsrail'in 2008 yılında Gazze'yi abluka altına alan tavrını üst düzey bir açıklama ile kınamıştır. Bu açıklamanın üzerinden 1 yıl geçmeden 2009 senesinde İsviçre'nin Davos kasabasında gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'nun "Gazze Orta Doğu İçin Model" oturumunda konuşmacı olarak yer alan Recep Tayyip Erdoğan, İsrail'in Gazze saldırısını ve Filistin'e yönelik tutumunu dünya kamuoyu önünde açık ve sert bir dille eleştirmiştir (CNN Türk, 2009). Recep Tayyip Erdoğan'ın bu çıkışı tüm Ortadoğu ülkelerinde sevinçle karşılanmış ve uzun yıllardır sahipsiz kalan Filistin davası uluslararası alanda ilk kez bu kadar büyük çapta yankı uyandırmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerini neredeyse kopma noktasına getiren bir diğer olay ise 31 Mayıs 2010 tarihinde uluslararası sulara gerçekleştirilen "Mavi Marmara Saldırısı"dır. Mavi Marmara Saldırısı, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı ya da kısa adıyla İHH İnsani Yardım Vakfı ve Özgür Gazze Hareketi'nin organize ettiği, Gazze'ye insani yardım taşıyan 6 gemiye; İsrail Savunma Kuvveti tarafından, İsrail'den 70-80 mil açıktaki Akdeniz uluslararası sularında gerçekleştirilen bir saldırdır. Türkiye, bu saldırının açıkça bir insani suç olduğunu, uluslararası sulara meydana geldiğini dile getirmiş ve İsrail ile bozulan siyasi ilişkilerin normalleşmesi için üç temel talepte bulunmuştur. Bunlar: İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi, öldürülen Türklerin ailelerine tazminat ödenmesi ve Gazze'ye uygulanan ambargonun kaldırılmasıdır. Tüm bu gelişmeler ekseninde Beşşar Esad yönetiminin ve Türkiye'nin bölge siyasetindeki ortak kaygısının İsrail olduğunu söylemek mümkündür. Arap Baharına kadar olan geçecek süreçte Türkiye ve Suriye ilişkilerinin ortak politikalar üzerinden olumlu bir seyir izlediğini bir kez daha vurgulamak gerekir. Bu kapsamda Türkiye bölgede sadece Filistin davasının savunucu olmamış, bilhassa bölgede yaşayan Suriye Türkmenleri'nin durumun iyileştirilmesi için de önemli katkılar sağlamıştır. Fransız işgali ile başlayıp, Nasır dönemi politikaları ve Baas Partisinin Türklük karşıtı söylemleri üzerinden şekillenen Suriye'nin Türkmen politikası, düzelen Suriye-Türkiye ilişkileri ile yumuşama dönemine girmiştir. Bu dönemde düzelen ilişkilerin ve bölgedeki Türk nüfusunun varlığı da dikkate alınarak, Beşşar Esad'ın ilk Türkiye ziyareti esnasında, Gaziantep'e bir konsolosluk açma kararı alınmıştır. Nitekim, devam eden iyi ilişkiler sayesinde Nisan 2007 tarihinde Halep'teki 75 bin kişilik yeni Olimpiyat stadının açılışı Fenerbahçe ile Suriye'nin Al İttihad takımı

arasındaki dostluk maçı ile yapılmış ve bu maç öncesi ve sonrasında Türk takımına gösterilen sevgi gösterisinde bölgedeki Türklük unsuru önemli rol oynamıştır (Yavuz 2014, s. 2). İki ülke arasındaki artan ilişkilerin bir diğer önemli sonucu da eğitim alanında vuku bulmuştur. 23 Aralık 2009 tarihinde Şam'da imzalanan Yükseköğretim Alanında İşbirliği Antlaşması ile Suriye ile Türkiye arasında bir eğitim seferberliği başlatılmış, bu kapsamda taraflar, birbirlerinin yükseköğretim kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı/ Arap Dili ve Edebiyatının öğretilmesine yönelik bölümler kurmuşlardır (Resmi Gazete, 2011).¹⁷ Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi Stratejik Planı (2009–2013)'nında da belirtildiği haliyle Suriye'de bulunan Halep Üniversitesi ile yakın iş birliği içinde olunması, Halep'e bir Türkçe Eğitim merkezinin kurulması, öğrenci-öğretim elemanı değişimi, ortak araştırma projelerinin yapılması, ortak program geliştirme ve benzeri eğitim-bilimsel faaliyetlerin arttırılması hedeflenmiştir. Özellikle Halep'te Türkçe Eğitim merkezinin kurulması sayesinde Suriye Üniversitelerinde eğitim gören Türkmen öğrencilerin dil sorununa bir nebze dahi olsa çözüm sunulmuştur (Gaziantep Üniversitesi 2008, s. 9). Yine bu antlaşma ile iki ülke arasında Yüksek Lisans-Doktora programları oluşturulmuş ve bu programlar sayesinde Türkiye'den bölgeye giden akademisyenler Suriye tarihi ve kültürü ile ilgili önemli akademik araştırmalarda bulunmuştur (Kambur 2012, ss. 158-168). Tüm bu olumlu yapı Arap Baharına kadar giden süreçte Suriye Türkmenlerinin bölgede sahipsiz olmadığını ve Türkiye'nin bölgedeki tarihsel varlığını kanıtlar nitelik taşımıştır.

Türkiye bu dönemde Suriye yönetimine sadece diplomatik, ekonomik ve eğitim alanında katkılar sağlamamış, bilhassa Beşşar Esad yönetimine yarım kalan reform taleplerini tamamlaması ve halkın taleplerine cevap veren bir yönetim kurması yönünde de yoğun telkinlerde bulunmuştur. Bu amaçla Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 6 Nisan 2011'de Şam'a gitmiş ve olağanüstü hâlin kaldırılması, Kürtlere kimlik verilmesi ve ordunun şehirlere sokulmamasını özellikle tavsiye etmiştir. Hatta o günlerde, reform konulu bir konuşma yapması beklenen Beşşar Esad'a yararlanması için bir konuşma metni taslağı bile gönderilmiş, ancak Beşşar beklenen konuşmasını 15 Nisan 2011'de yaptığında, Türkiye'nin tavsiyelerine uymadığı anlaşılmıştır (Aljazeera Türk, 2014). Ağustos 2011 tarihine kadar giden süreçte Beşşar Esad yönetiminin gerekli reform

¹⁷ Milletlerarası Andlaşma. (2011/1447 s. k) Resmî Gazete, 27919; 29 Nisan 2011.

taleplerini dikkate almaması ve sivil halkın düzenlediği protestolara karşılık kullandığı ağır silahlar iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri bitirme noktasına getirmiştir. Kasım 2011 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin Suriye'ye uyguladığı 9 maddelik ekonomik yaptırım paketini açıklamış ve Suriye'de meşru bir yönetim iktidara gelene kadar bu yaptırımların uygulanacağını belirtmiştir (TRT Haber, 2011).

Arap Baharına giden sürecin önünü açan ve 2012 sonrası yaşanan gelişmeler ise on yıl içinde düzelen Türkiye-Suriye ilişkilerini derinden sarsmış ve iki ülke arasındaki güçlü bağları koparmıştır. Tüm bu reform çabaları kesin olarak göstermiştir ki 11 Eylül sonrası yaşanan bölgesel gelişmeler Beşşar Esad yönetimini daha fazla güvenlik eksenli hareket etmeye ve reform taleplerini kesin ve net bir şekilde sonlandırmaya sürüklemiştir. Bunun ardındaki temel nedenler ise Beşşar Esad'ın halkın reform taleplerini gerçekleştirebilecek yeterli vizyona sahip olamaması, gerek kendi liderliğine destek veren çıkar grupları (Baas Partisi) gerekse bölgesel olarak iş birliği yaptığı Filistin'de Hamas ve Lübnan'da Hizbullah gibi aktörlerle ters düşmekten kaçınması, bölgede Arap milliyetçiliğinin meşruiyet kaynağı olarak görülen İsrail'in günden güne artan yükselişi ve Irak işgali sonrası oluşacak yeni devlet yapısının öngörülememesidir. Tüm bu sebeplerden dolayı Beşşar Esad ne pahasına olursa olsun önceliği kendi iktidarını korumaya adanmış ve bölgedeki Şii hilalinin yıkılmaması için iç savaş dahil her türlü hamleyi göze almıştır.

3. ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI

3.1 ARAP BAHARINA GİDEN SÜREÇ

Amerikalı Amiral Alfred Mahan 1902 yılında, National Review dergisinde yazdığı “The Persian Gulf and International Relations” (Basra Körfezi ve Uluslararası İlişkiler) makalesinde “Orta Doğu” terimini icat etmiş ve bu terimi ilk kez kullanmıştır (Akyay 2012, ss. 289-291). 20.yüzyılın başlarında bölgeye yönelik düzenlenen ABD politikalarını kolaylaştırmak için kullanılan Orta Doğu terimi bu tarihten sonra bölgenin tanımlanmasında başvurulan ilk isim olmuştur.

En geniş anlamı ile Orta Doğu, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır’dan başlayarak doğuda Umman Körfezi’ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman’ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan’ın da dahil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan’dan Yemen’e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin’in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanmaktadır (Arı 2005, s. 25). Bununla beraber Orta Doğu’nun sınırların nerede başlayıp nerede son bulduğu konusunda literatürde tam bir uzlaşa da sağlanmış değildir (Yılmaz & Alagöz 2017, s. 21-25). Genel manada Orta Doğu, Arap Yarımadası’nda bulunan Arap devletleri ve Kuzey Afrika’da bulunan Müslüman devletlere ek olarak Türkiye, İran ve İsrail’in de içinde bulunduğu 22 devletli bir coğrafi alanı kapsamaktadır. Bahsi geçen coğrafyanın tarihi, insanlık tarihi kadar eski ve derindir. Bu coğrafya üç semavi dinin ve pek çok kadim uygarlığın beşiği olmuş ve üç kıtayı birbirine bağlayan yapısı sayesinde eski dünyanın kalpgâhı olma özelliğini taşımıştır.

Orta Doğu tarihinin bir medeniyetler kuşağı olduğunu vurgulamamız ve tarihi itibarıyla Orta Doğuyu üç ana döneme ayırarak incelememiz gerekmektedir. Sırasıyla;

- i. Eski Orta Doğu; Asur, Pers ve Roma imparatorluğunun bölgeye hâkim olduğu dönemi kapsamaktadır.
- ii. Orta Çağ dönemi Orta Doğu tarihi ise İslam Halifeliklerinin bölgede etkili olduğu Emeviler ve Abbasiler dönemi ile başlayıp, Türk, Haçlı ve Moğol akınları ile

şekillenen Selçuklular dönemi ve nihayet Osmanlı imparatorluğunun bölgeyi, I. Dünya Savaşı'na kadar, İran hariç olmak üzere egemenliği altına aldığı dönemi kapsamaktadır.

- iii. Modern Orta Doğu tarihi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonrası parçalanması ve Avrupa hâkimiyetinin İngiltere ve Fransa eli ile bölgeye nüfuz etmesi ile başlamıştır.

I. Dünya Savaşı öncesinde bağımsızlık hayalleri ile Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Araplar; 1916 Sykes-Picot Antlaşmasının ardından İngiltere ve Fransa'nın, kendilerine vaat edilen topraklar üzerindeki gerçek emellerini anladıktan sonra büyük hayal kırıklığı yaşamıştır. Nitekim 1916 Sykes-Picot Antlaşması ile İngiltere ve Fransa söz konusu toprakları kendi aralarında paylaşmış ve 1917 Balfour Deklarasyonu ile İngiltere Filistin'i, Yahudilere yurt yapacağını taahhüt etmiştir (Akıllı 2012, ss. 39-45). İngiltere ve Fransa Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda Orta Doğu'yu kendi aralarına Fransa, Suriye ve Lübnan'ı; İngiltere, Irak, Filistin ve Ürdün'ü alacak şekilde kesin olarak paylaşmışlardır. Bu paylaşımın temel nedeni ise Orta Doğu'nun gerek geçiş yollarının güzergahı üzerinde bulunması gerekse sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz rezervleri nedeniyle asırlar içerisinde emperyalist güçlerin dış müdahalelerini gerçekleştirdikleri ana faaliyet merkezi haline gelmiş olmasıdır. 15.yüzyıla kadar "Haçlı seferleri" ve "Haçlılık zihniyeti" ile bölgeyi okuyan Batı dünyası, Orta Doğu üzerindeki emellerini 17.yüzyılın sonlarına kadar "Sömürgecilik", 19.yüzyılın sonlarına kadar ise "Emperyalizm" üzerinden kurgulamıştır (Yılmaz & Alagöz 2017, s. 38). Özellikle İngiltere'nin sömürgecilik üzerinden yürüttüğü faaliyetlerin son ayağını Osmanlı İmparatorluğu toprakları oluşturmuştur. Hindistan'ı işgal ettikten sonra Osmanlı'ya ilgisi artan İngiltere, 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı'nın iç işlerine müdahale edecek hükümler oluşturduktan kısa süre sonra Kıbrıs'a yerleşmiş, Mısır'ı ele geçirmiş ve Ermeni, Kürt gibi diğer dini/etnik azınlık meselelerine el atarak bozuculuk alanında Rusya'nın da önüne geçmiştir (Yılmaz & Alagöz 2017, s. 38; Kürkçüoğlu 1978, ss. 27-28). Sömürgecilik eksenli bir araya gelen Batılı güçlerin bölgeye ve Osmanlı Devleti'ne yönelik çalışmaları bununla da sınırlı kalmamış 1815 Viyana Kongresinde ilk kez dile getirilen Şark Meselesi/Doğu Sorunu, Emperyalist amaçlar güden devletlerin bölgeyi okuma ve anlamada başvurdukları birincil argüman halini almıştır.

Batı dünyası, bütün konuları Avrupa merkezli kabul ettiği için Çin, Japonya vb. ülkeleri Uzakdoğu, Avrupa sınırının bittiği coğrafya için Yakındoğu, Türkler için ise Doğu veya Şark tanımını kullanmıştır (Yuvalı 2009, ss. 101-102). Avrupalılara göre Şark Meselesi'nin başlangıcı Kavimler Göçü'nün sonucunda, önce Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması sonrada Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi varlığına son verilmesine kadar götürülebilir. Çünkü Hun Türkleri, kilisenin etkin olduğu Roma İmparatorluğu'nun dengelerini alt üst etmiştir. Bu sebeptendir ki Avrupalılar kendilerine yabancı olan ve bütün işlerini bozan Türklerden nefret etmişlerdir ve Türkleri Avrupa kıtasına ayak bastıkları günden itibaren geldikleri yere geri göndermek çabasına düşmüşlerdir. Bunun doğrultusunda Şark Meselesi bir İslam-Hristiyan çatışması olmaktan öte bir Türk-Avrupa mücadelesi olmuştur (Uluslan 2009, ss. 229-256; Yuvalı 2009, ss. 101-102).

Bazı görüşlere göre ise Şark Meselesi, Yunanlıların Perslere karşı savaşmalarıyla ortaya çıkmış, Arapların Bizans'a karşı koymalarıyla da devam etmiştir. Oysaki XX. yüzyıla kadar gelen Şark Meselesi Haçlı Seferleri'nin Müslümanlara özellikle de Türklere karşı olmasıyla devam etmiştir. Bu da Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle başlamıştır (Melek 1985, s. 39). Bu bağlamda Şark Meselesi/Doğu Sorunu ilk kez 1815 Viyana Kongresinde gündeme gelmiş olsa bile konunun Türklerin Anadolu topraklarına adım attığı tarih olan 1071'e kadar uzandığı bilinmektedir. Genel hatları ile Şark Meselesi/Doğu Sorunu'nu üç ana bölüme ayırarak incelemek mümkündür:

- i. Şark Meselesi'nin birinci döneminde (1071-1683) Avrupa savunmada Türkler taarruzdadır. Bu dönem içerisinde Avrupa Türkleri Anadolu'ya sokmamak için Haçlı seferlerini başlatmış ancak başarılı olamamıştır.
- ii. İkinci dönemde ise Avrupa bu kez Türklerin Rumeli'ye yani Avrupa'ya girişini engellemek istemiş ancak bunda da başarılı olamamıştır. 1683 Viyana bozgunundan sonra ise Türkler savunmada Avrupa taarruzdadır. Bu dönemde Avrupa, Balkanlardaki Hristiyan nüfusun ya bağımsızlıklarını kazanması ya da haklar elde etmesi için uğraşmıştır. Bunda başarılı olmuştur. Bu dönemde Avrupa, Türkleri Avrupa'dan atmak ve İstanbul'u geri almak amacıyla olmuştur.
- iii. Şark Meselesi'nin son safhası da Türkleri geldikleri topraklara geri göndermek yani Anadolu'dan çıkarmak olmuştur (Yuvalı 2009, s. 104). Bu amaçlarını da Batılı devletler Sevr ile gerçekleştirmek istemişlerdir (Uluslan 2009, s. 234).

Genel anlamıyla Şark Meselesi Avrupalıların Osmanlı Devleti’ni bahaneler ortaya koyarak parçalamak, zapt etmek, Osmanlı idaresi altında bulunan farklı milletlerin bağımsızlıklarını sağlamak istemelerinden meydana gelen tarihi meselelerin tamamına verilen genel addır (Uluslan 2009, s. 230). 1815 Viyana Kongresi kapsamında batılı devletler Osmanlı Devleti’nin topraklarını paylaşabilmek için yapay bir soruna ihtiyaç duymuş ve bunu Şark Meselesi/Doğu Sorunu olarak hayata geçirmişlerdir. Şark Meselesi/Doğu Sorunu kapsamında özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşılması konusunda diğer Batılı devletlere öncülük eden devletler olmuştur. Nitekim İngiltere Osmanlı toprakları içinde yer alan Kıbrıs’ı aldıktan sonra Mısır’ı işgal etmiş, Mısır’dan Hindistan’a kadar olan bölgeyi, Suriye’nin bir kısmını, Arabistan ile Irak’ı nüfuzu altına almaya çalışmıştır. Fransa ise Cezayir’den sonra Tunus’a el koymuş ve yine Suriye üzerinde de hak iddia etmeye başlamıştır (Uluslan 2009, s. 232). Rusya ise geleneksel sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirebilmek, Karadeniz ve Boğazlar’a hâkimiyet kurabilmek amacıyla Osmanlı Devleti üzerindeki tarihi emellerini İngiltere ve Fransa ile yakın ilişkiler kurarak sürdürmeyi hedeflemiştir. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında Rusya’da çıkan Bolşevik İhtilali ile Rusya savaştan çekilmek zorunda kalmış ve hedeflerine ulaşamamıştır.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı sonrası bölgeden çekilmesi ile İngiltere ve Fransa Şark Meselesi/Doğu Sorunu kapsamında bölgedeki tarihi amaçlarına ulaşmıştır. İkinci dünya savaşına kadar geçecek olan dönemde Osmanlı’dan kalan Orta Doğu topraklarında İngiltere ve Fransa’nın mandater düzeni hüküm sürmüştür. Bu dönem 1945 sonrası Orta Doğu’da kurulan modern ulus devletler sürecine kadar devam etmiştir. Modern ulus devletlerin kurulması sonrasında, her ne kadar demokratik seçimler yapılmış olsada yöneticilerin büyük bir kısmı askerî kanattan yükselen otoriter liderlerden oluşmuştur. Bu da ilerleyen dönemlerde güvenlik eksenli bir devlet yapısının oluşmasını tetiklemiş ve yıllar içerisinde sistem tek adam yönetimine evrilmiştir.

Orta Doğu coğrafyasının bugünkü kaderini okuma ve anlamada tüm bu aktarılan gelişmelerin yanısıra 1948 tarihli İsrail devletinin kuruluşu da azami derecede öneme sahiptir. Bu tarihten sonra bölge devletleri ile İsrail devleti arasında kıyasıya bir rekabet başlamış ve Filistin Meselesi üzerinden yeni bir “Arap Milliyetçiliği” süreci oluşturulmuştur. İsrail düşmanlığı üzerinden beslenen bölgesel ittifaklar bu dönemden

sonra yeni bir silahlanma yarışı içine girmiş ve bölge İngiltere/Fransa dışındaki güçlü aktörlerin de ilgi duyduğu yeni bir faaliyet alanı haline gelmiştir. 1947-1991 tarihleri arasında kapsayan ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile son bulan Soğuk savaş dönemi boyunca bölge ABD ve SSCB'nin yoğun silahlanma ve rekabeti alanı haline dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Orta Doğu ilişkilerinde öne çıkan politikası, Sovyetler Birliği'nin bu bölgede siyasi ve askerî açıdan yayılmasını önlemektir. Bu strateji Amerikan dış politikasının öncelikli hedefi olmuştur. ABD Başkanı Nixon bunu şu sözleriyle açıklamıştır:

"ABD'nin ve bütün dünyanın, Orta Doğu'daki millî çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün, Orta Doğu'da hâkim bir duruma gelmek istemesi bölgedeki uyuşmazlıkları ve siyasi gerginlikleri şiddetlendirecek; Amerika ile hür dünya ülkelerinin güvenliklerini olumsuz yönde etkileyecek ve dünya sulhunu tehlikeye sokacaktır. ABD, bölgede bir hâkimiyet kurmak istemediği gibi, bir başka ülkenin de burada hâkim bir duruma gelmesine rıza göstermeyecektir" (Doğanay & Atun 1994, s. 34).

1979 yılında gerçekleşen "İran Humeyni Devrimi" ABD'nin Basra Körfezi'ndeki önemli müttefiki İran'da Şah rejimin sona ermesine neden olduğu gibi ABD'nin Orta Doğu'daki dengelerini lehine olacak şekilde değiştirmiştir. Soğuk Savaş'ın 1991'de sona ermesiyle beraber, Huntington tarafından ortaya atılan "Medeniyetler Çatışması" tezi ile yeni bir küresel düşman belirlenmiş ve arkasından "fundamentalizm" tehlikesi gerekçe gösterilerek zengin enerji kaynakları ve stratejik öneme sahip Müslüman ülkeler açık hedef haline getirilmiştir (Yalçınkaya 2006 s. 309) Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki İkiz Kuleler ile Pentagon'a yapılan terör saldırısı, Afganistan'la başlayıp, Irak ile devam eden ve Irak'tan sonra başka sınır komşularımızın da sırada olduğu kapsamlı bir "yeniden düzenleme" operasyonunun temel parçalarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Emperyalist devletlerin Klasik sömürgecilik dönemindeki "medeniyet götürme" işlevi, 11 Eylül 2001 tarihinden sonraki süreçte "terör tehlikesi" ve "dini radikalizm" üzerinden yeniden dizayn edilmiştir (Yalçınkaya 2006 ss. 308-311). ABD'nin dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylarla yakından ilgilenmesi ve hatta İsrail gibi bazı ülkeleri koruma eksenli bir siyasi yaklaşımı da söz konusudur. Dünya genelinde en çok ilgilendiği bölgelerin başında ise Orta Doğu gelmektedir (Özgen 2002, s. 27). 1989

yılında "Berlin Duvarı"nın yıkılması, 1991 senesi itibarıyla SSCB'nin dağılma sürecine girerek çökmesi ve yerini 15 bağımsız devlete bırakması, Doğu ve Batı Almanya'nın yeniden birleşme sürecine girmesi ve Yugoslavya'da iç çatışmaların çıkmasıyla Yugoslavya'nın beş ayrı devlete ayrılması sonucunda, iki kutuplu dünya sisteminde "Doğu Bloku" çökmüştür. Bu sebeple ABD, tek kutuplu dünyada hegemonik bir güç olarak ön plana çıkmıştır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Arap Baharı olarak başlayan tarihi değişim sürecini anlamlandırabilmek için ABD'nin bu coğrafyadaki faaliyetlerini ve Şark Meselesine kadar uzanan tarihsel süreci doğru okumak gerekmektedir. XIX. yüzyılda Batılı devletlerin nazarında şark, istesin ya da istemesin temdin edilmesi gereken yani medenileştirilmesi, ehlileştirilmesi gereken bir saha olmuştur. XX. yüzyılda devam eden bu siyaset Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar sürmüştür. XXI. yüzyılda ise bu siyaset kendisini Büyük Ortadoğu Projesi olarak göstermiştir (Uluslan 2009, s. 236). Bu projeyi irdelmeden bölgedeki değişimi ve "Arap Baharı" sürecini açıklamak anlamsal eksikliğe yol açacaktır. Bu sebeple, tarihin her döneminde hegemonik güç olmayı hedefleyen tüm devletlerin öncelikle bu bölgede hâkimiyet tesis etmeye çalışması Orta Doğu'nun dünya siyasetini belirlemede ve büyük güçlerinin politikalarını şekillendirmede ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda çalışmanın devam eden kısmında Arap Baharına giden süreç gerek ortadoğu coğrafyasının tarihi geçmişi gerekse toplumların yaşadığı dinamikler üzerinden aktarılacak ve süreç dört büyük ortadoğu ülkesi üzerinden irdelenecektir.

3.1.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci

15. yüzyılda İspanya ile Portekiz arasında egemenlik mücadelesine sahne olan ve 1574'te tamamen Osmanlı egemenliğine giren Tunus vilayeti, 1881'de Fransa tarafından sömürgeleştirilmiştir. Tunus'ta Fransız egemenliğini kansız bir şekilde sona erdiren Habib Burgiba, 22 Temmuz 1957 tarihinde Tunus Cumhuriyeti'ni kurmuş ve ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Koçak 2012, s. 24). Ülke Habib Burgiba tarafından 1957-1987 yılları arasında tek adam ve tek parti anlayışı ile yönetilmiştir. Burgiba'nın sağlığının bozulduğu gerekçesiyle 7 Kasım 1987'de sivil bir darbe ile yönetimi devralan dönemin

Başbakanı Zeynel Abidin Bin Ali, 14 Ocak 2011 tarihine kadar ülkeyi yöneten ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur.

Arap Baharı ya da Arap İsyanı olarak anılan olayların fitilini ateşleyen ilk gelişme, Tunus'un Sidi Buzid kentinde yaşanmıştır. Muhammed Buazizi isimli 26 yaşındaki seyyar satıcı, inşaat işçisi babasının vefatından sonra küçük yaşta çalışmak ve 8 kişiden oluşan ailesine bakmak zorunda kalmış ve parasızlık yüzünden üniversite eğitimini sadece hazırlık sınıfı okuyabilecek kadar devam edebilmiştir.

17 Aralık 2010 günü satış yaptığı esnada Buazizi'nin yanına kadın zabıta memuru Faida Hamdi gelmiş ve ona ruhsatsız iş yapamayacağını söylemiştir. Aralarında çıkan tartışma sonrası zabıta memuru Faida Hamdi, Buazizi'nin satış yaptığı sebze/meyve arabasına el koymuş ve Buazizi'ye kötü muamele yapılarak ona tokat atmıştır. Bu olaydan sonra Buazizi devlet kurumlarına başvurarak hakkını aramak istemiş ve bu bağlamda Vali ile görüşmek istemiştir. Ancak Buazizi'nin kentin valisiyle görüşmesine izin verilmemiştir. 26 yaşındaki Muhammed Buazizi uğradığı bu kötü muameleyi protesto etmek için Sidi Buzid kentinin belediye binası önünde kendisini benzin dökerek ateşe vermiştir. Olaya ilk müdahale eden kesim Öğretmenler Sendikasına bağlı eğitimciler olup, Buazizi acil olarak hastaneye kaldırılmıştır (Ayhan 2012, s. 47). Buazizi'nin intihar eyleminden önce annesine yazdığı son notunda “Yolcuyum, inşallah bu yolculuk birçok şeyi değiştirecek” şeklindeki açıklaması geniş halk kitlelerini derinden etkilemiş ve Arap Baharına gidecek olan olaylar sürecini başlatmıştır (Foreign Policy, 2011).

Bu olaydan sonra gençlerin öncülüğünde Sidi Buzid kentinde yüksek düzeydeki işsizlik ve ekonomik sorunların yarattığı kötü gidişata karşı protesto gösterileri başlamıştır. Zeynel Abidin Bin Ali yönetimi başlangıçta bu protestoları görmezden gelmiş ve Tunus halkının taleplerini hiçe saymıştır. Protestoların şiddetinin günden güne artması ve protestoların farklı kentlere sıçraması sonrası iktidar karşıtı gruplar muhalif diğer gruplar ile birleşerek ülkede uzun süredir devam eden işsizlik, yolsuzluk, ifade özgürlüğü ve daha fazla demokrasi taleplerini fırsata çevirerek gösterilerin mahiyetini iktidar karşıtlığı üzerine yoğunlaştırmayı başarmıştır. WikiLeaks'in olayların başladığı yıl yayımladığı Haziran 2008 ve Haziran 2009 yıllarına ait belgelerde “Devlet başkanı (Zeynel Abidin Bin Ali) ile eşi Leyla Trabelsi'nin mafya tarzı yolsuzluk ağı kurarak ülkenin tüm kaynaklarını ailece yağmaladıkları ve büyük bir servete sahip oldukları” belirtilmektedir.

Buna ek olarak “Yolsuzluk söylentilerinin yanı sıra artan enflasyon ve sürekli işsizliğin Tunus Hükümeti’ne duyulan öfkeyi beslediği ve ülkenin güney ve batısında son dönemde yaşanan protestoları artırdığı ifade edilmiştir. En tepedekilerin yasaları en fazla ihlal edenler olduğu ve bu kişilerin iktidarda kalma ihtimallerinin yüksek olduğu düşünüldüğünde, sistemde bir kontrol mekanizması olmadığını söylememiz yanlış olmayacaktır” denilmektedir (Timetürk, 2011).

Zeynel Abidin Bin Ali yönetimine karşı hızla artan muhalefet sonrası Hükümet reform yapma sözü vermiş ve 20 Aralık 2010 tarihinde Sidi Buzid kentine gelen Kalkınma Bakanı Muhammed Al Nouri Al Juwayni 10 milyon dolarlık bir işgücü programı vaadinde bulunmuş ama halkın yoğun protesto gösterileri devam etmiştir (Aljazeera, 2011). Olayların büyümesi ve başkent Tunus sokaklarına yayılması sonrası 28 Aralık 2010 tarihinde Zeynel Abidin Bin Ali harekete geçmiş ve Tunus’taki Arus hastanesine giderek tedavisi devam eden Muhammed Buazizi’yi ziyaret etmiş ve ailesine tedavisi için ekonomik destek vereceği sözünde bulunmuştur. Fakat 4 Aralık 2011’de Muhammed Buazizi’nin tedavi gördüğü hastanede yaşamını yitirmesi sonrası, sakinleşen siyasi ortam yeniden hareketlenmiş ve şiddetlenen protestolar tüm ülkeye yeniden yayılmıştır. Ülkenin birçok bölgesinde kontrolü ele alan göstericiler ardından başkent Tunus’a doğru harekete geçmiş ve kısa sürede başkentteki gösterici sayısı beş yüz bini aşmıştır (Ayhan 2012, s. 48). Yüz binlerce kişinin hükümet binaları karşısında yer alan Tunus Belediyesi önünde ve İçişleri Bakanlığının bulunduğu Burgiba caddesindeki gösterilere katılması üzerine, Zeynel Abidin Bin Ali yönetimi orduyu protestoları bastırmak için göreve çağırmıştır. Fakat Tunus ordusu 9 Aralık 2011 tarihinde sivil halka ateş açmayı reddetmiş ve polis güçleri (Zeynel Abidin Bin Ali’ye bağlı özel birlikler) ile ordu mensupları arasında silahlı çatışmalar başlamıştır (Ayhan 2012, s. 49). Halkın dökülen kandan korkmayarak her geçen gün protestoları devam ettirmesi ve yaklaşık 23 yıldır baskıcı bir şekilde ülkeyi yöneten Zeynel Abidin Bin Ali yönetimini iktidardan indirmek istemesi kitleleri birbirine bağlayan temel hedef olmuştur. Zeynel Abidin Bin Ali’nin 13 Ocak 2011 tarihinde bir kez daha Cumhurbaşkanı adayı olmayacağını açıklaması üzerine protestolar artarak devam etmiştir (T24, 2011). 14 Ocak 2011 tarihinde ise halk isyanları sonuç vermiş ve Zeynel Abidin Bin Ali, Suudi Arabistan’a kaçarak ülkeyi terk etmiştir. Muhammed Buazizi’nin Tunus’ta başlattığı Yasemin Devrimi Zeynel Abidin Bin Ali’nin ülkeyi terk

etmesiyle başarıya ulaşmış fakat Zeynel Abidin Bin Ali sonrası kurulacak düzenin nasıl olacağı sorunsalı ise ülkede küçük çaplı bir siyasi kargaşa ortamı yaratmıştır.

Tunus'un, Yasemin Devrimi sonrası genel siyasi durumunu analiz edebilmek için iki temel argümanı iyi okumak gerekmektedir. Bunlardan ilki ordu, ikincisi ise Zeynel Abidin Bin Ali yönetimine muhalif olan kesimin 23 yıllık siyasi gelişimidir. Tunus Devriminin olası bir iç savaşa dönüşmeden diğer Orta Doğu ülkelerinde yaşanan gelişmelere nazaran daha kansız ve daha demokratik yollarla başarıya ulaşmasındaki muhtemel en önemli unsur, Tunus ordusudur. Ordu, çatışmaların devam ettiği esnada halka şiddet ile karşılık vermeyi reddetmiş ve Genel Kurmay Başkanı General Raşid Bin Ammar, Yasemin Devrimini ne pahasına olursa olsun koruyacaklarını sıklıkla dile getirmiştir. Bu noktada, Raşid Bin Ammar'ın, Yasemin Devrimi esnasında yaptığı bir açıklamasında: "Bizim devrimimiz sizin devriminizdir. Ordu gençliğin devrimini boşa çıkarmak isteyenlerin çabasına karşı devrimi koruyacaktır." açıklaması bir anlamda Zeynel Abidin Bin Ali sonrası oluşacak siyasi yapının da koruyusu olacaklarının teminatı olmuştur (Kurt 2014, s. 12). Bu Bağlamda Tunus ordusu Arap dünyasının en küçük ordusu olmasına rağmen devrim sürecini en doğru yürüten ordu olmuştur. Bunun en temel sebebi Ordu'nun kendi içerisinde liyakata dayalı bir yapıya sahip olması ve kriz döneminde bu profesyonel yönünü iyi bir yönetim şekliyle sergilemiş olması yatmaktadır (Kurt 2014, s. 1). Bu noktada, Devrim sürecinin diğer Orta Doğu ülkelerine nazaran daha başarılı bir şekilde atlatılmasının üç önemli sebebi vardır:

- i. Tunus ordusu, geleneksel olarak siyasetin dışında kalabilen bir aktör olmuş ve Zeynel Abidin Bin Ali'ye karşı gösterilerin büyümesi esnasında göstericilere müdahale etmemiş, bir anlamda tarafsızlığını korumayı başarmıştır.
- ii. Devrim sonrası müzakere sürecinin dikkatli bir şekilde yürütülmesi ve suikastlere rağmen hükümetin güvenlikçi politikalara yönelmemesidir.
- iii. Son nokta ise dış politikada bir denge arayışına gidilmesidir (Kurt 2014).

Yasemin Devrimi sürecinde ordunun genel durumu yukarıdaki şekilde özetlenirken, devrim öncesi muhalefetin genel durumu şu şekilde olmuştur. Habib Burgiba döneminin başörtüsü, oruç gibi dini hususlara getirdiği yasaklar neticesinde Tunus'ta İslami yönelimler ivme kazanmaya başlamış ve 1969 yılında Zeytune Medresesi İlahiyat bölümü mezunu Raşid Gannuşi ve Abdel Fettah Moro tarafından İslami Yöneliş Hareketi (MTI)

kurulmuştur. Bu İslami hareketin halkı derinden etkilemesi ve İslami yönelişe olan hızlı kayış Habib Burgiba'yı rahatsız etmiş ve 1981 yılında İslami yönelişin lideri olan Raşid Gannuşi tutuklanmış ve 11 yıl hapis cezası aldıktan kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır (Birdane 2017, s. 89; Perkins 2004, s. 166). Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketinden ilham alan İslami Yöneliş hareketi, Müslüman Kardeşler'den farklı olarak daha liberal, daha seküler, demokratik fikirlere daha açık ve daha ılımlı bir ideolojiye sahiptir (Birdane 2017, s. 89). Habib Burgiba dönemi sonrasında yönetime Zeynel Abidin Bin Ali'nin geçmesiyle bu baskı siyasetine daha fazla maruz kalan Raşid Gannuşi ve Nahda Hareketi birçok ögesi ile birlikte hapse atılmış, susturulmuş ve sürgüne gönderilmiştir. Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeyi terk etmesi sonrasında Londra'daki 21 yıllık sürgün hayatını 30 Ocak 2011 tarihinde sona erdiren Raşid Gannuşi Tunus'a geri dönmüş ve Nahda Partisinin başına geçerek partinin siyasi lideri olduğunu ve seçimlere katılacaklarını açıklamıştır (Aljazeera, 2011).

Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeden kaçmasının ardından Tunus'ta yeni bir tarihi dönem başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Meclis Başkanı Fuad Mebuza geçmiş ve hükümeti kurma görevini bir kez daha Başbakan Muhammed Gannuşi'ye vermiştir. Başbakan Muhammed Gannuşi'nin Zeynel Abidin Bin Ali döneminde de Başbakanlık yapmış olması ve 17 Ocak tarihinde açıkladığı yeni hükümet yapısı halkın büyük tepkisine yol açmış ve yoğun muhalefet sonucu hükümet 27 Ocak'ta istifa etmek zorunda kalmıştır. 27 Ocak sonrasında Başbakan Muhammed Gannuşi'nin yeni bir hükümet oluşturmak adına faaliyetleri devam etmiş ve eski kadroların/Zeynel Abidin Bin Ali döneminde faaliyet gösteren Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nden hiçbir adayın yer almadığı 12 yeni bağımsız bakanın yer aldığı yeni hükümet girişimi de halkın yoğun protestosuna maruz kalmış ve aynı gün Başbakan Muhammed Gannuşi görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu olayı takriben Başbakanlık makamına getirilen Beji Said Essebsi, 7 Mart'ta yalnızca teknokratlardan oluşan yeni bir hükümet listesi sunmuş ve liste kabul edilmiştir. Bu dönemde Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nin üst düzey tüm üyelerine 10 yıllık siyaset yasağı getirilmiş, Tunus geçici hükümetinde görev alan kişilerin de 23 Ekim'de düzenlenecek olan Kurucu Meclis seçimlerine katılması yasaklanmıştır (Tanrıverdi 2011, ss. 4-24).

23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen Kurucu Meclis seçimleri sonrası 217 sandalyeden oluşan yeni mecliste en yüksek milletvekili sayısına sahip 4 parti şu şekilde sıralanmıştır: Al Nahda 89, Cumhuriyetçi Kongre Partisi 29, Aridha Chaabia 26, Ettakatol 20 milletvekili çıkarmıştır. Seçimlerden hemen sonra Nahda Partisi, Cumhuriyetçi Kongre Partisi ve Ettakatol Partisi yeni bir hükümet formülü üzerinde anlaşmış ve Üçlü Troyka denilen yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Üçlü Troyka'nın önerdiği hükümet yapısı 23 Aralık 2011 tarihinde yeni Başbakan Hamadi Cebali önderliğinde Kurucu Meclisten güven oyu almış ve yeni hükümet 3 yıllık bir geçiş dönemi için faaliyetlerine başlamıştır. Hükümetin kurulmasının hemen ardından yeni anayasa yazım sürecine geçilmiş ve bu aşamada üçlü troyka hükümeti arasında derin tartışmalar yaşanmıştır. Bu derin tartışma ortamının ve gerginliğin temelinde, devrim sürecine katılan kesimler arasında yaşanan güvensizlikler ve hedef farklılıkları yer almaktadır (Ayhan 2012, s. 68). Zeynel Abidin Bin Ali yönetimine karşı çıkan isyan hareketlerinin arka planı irdelendiğinde hükümeti kuran partilerin ideolojik yapıları arasında derin ayrılıklar ve farklılıklar olduğu görülmektedir (Ayhan 2012, ss.67-69). Kurucu Meclis önderliğindeki üç yıllık süreç boyunca Orta Doğu tarihinde eş benzeri görülmemiş bir demokrasi mücadelesi verilmiş, bir kurucu meclis oluşturulmuş fakat halkın devrim öncesinde itiraz ettiği hayat pahalılığı, yüksek borçlanma ve yüksek işsizlik sorunlarına en nihayetinde kurucu meclis döneminde de bir çözüm üretilmemiştir.

Ülkede 3 yıllık geçiş döneminin sona erdiği 2014 yılında ilk kez başkanlık ve parlamento seçimleri yapılmış ve 217 kişilik parlamentoda Nida Tunus partisi 85 milletvekili ile birinci sırada yer alırken, Nahda Partisi ise 69 milletvekili ile ikinciliği elde etmiştir. Birinci olan Nida Tunus partisinin mecliste iktidarı tek başına sağlayacak çoğunluğa sahip olmaması ve neredeyse siyasi yapıları taban tabana zıt olan bu iki partinin bir araya gelerek bir koalisyon hükümeti kuracak milletvekili sayısına sahip olmaması diğer partilerle bir araya gelmeyi ve koalisyon hükümeti kurmayı zorunlu kılmıştır. Bu süreçte sıklıkla kabine değişiklikleri yaşanırken, Nida Tunus partisinin bazı yabancı medya mensupları tarafından “devrik rejim ile bağlantıları bulunan liberal bir parti” olarak tanımlanması ve Nahda karşıtlığı üzerinden yürüttüğü politikalar partiyi dağılma sürecine kadar götürmüştür (Neweurope, 2014). Bu süre içerisinde demokrasi adına atılan adımlar ilerletilmeye çalışılırken, ülkedeki genç işsizlik oranı yüzde 15'lere çıkmış, enflasyon hızla artmış ve yapısal reformlar hayata geçirilememiştir. Sıklıkla

kabine değişiklikleri yaşanması ve ülkede bulunan selefi kesim ile sol kesimi ortak bir paydada buluşturan Cumhurbaşkanı Beji Caid Essebsi'nin 25 Temmuz 2019 tarihindeki ani ölümü ülkedeki siyasi dengeleri alt üst etmiştir. Essebsi'nin ölümü sonrası anayasa gereği Meclis Başkanı Muhammed Nasır, geçici Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. Tunus Anayasası şartları gereği, geçici Cumhurbaşkanı göreve geldiği tarihten itibaren, 90 gün içinde Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu sebeple, 7 Kasım 2019 tarihinde yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu öne çekilerek 15 Eylül 2019 tarihine alınmıştır. 15 Eylül 2019'da düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda bağımsız aday Kays Said ve Tunus'un Kalbi Partisi Lideri Nebil el-Karvi en yüksek oyu alarak ikinci tura kalmıştır. Tunus'un 2014'te hayata geçirdiği ve "Arap dünyasının en demokratik anayasası" olarak nitelenen anayasanın mimarlarından olan Anayasa Profesörü 61 yaşındaki Kays Said, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine klasik anlamda, poster, afiş, tanıtım ve benzeri bir kampanya yürütmeden katılmış ve oyların yüzde 72,53'u alarak Tunus'un yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mevcut tüm siyasi partilerin adaylık teklifini reddederek seçimlere bağımsız bir aday olarak katılan Kays Said, devletin ve iş dünyasının adaylara sağladığı Cumhurbaşkanlığı kampanya ödeneğini kullanmayı da reddetmiştir. Bu yönüyle Yasemin devrimi sonrası oluşan siyasi yapıda umduğunu bulamayan genç kesimin ve mevcut politikacılara kızgın/küskün olan seçmen kitlesinin tam desteğini almayı başarmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birinci turu sonrası gerçekleşen 6 Ekim 2019 tarihli parlamento seçim sonuçlarına göre ise oyların %17,5'ni alan Nahda partisi 52 milletvekili ile birinci, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci turuna kalan tutuklu medya patronu Nebil el-Karvi'nin¹⁸ başkanı olduğu Tunus'un Kalbi Partisi ise %15,6'lık oy oranı ile 38 milletvekili çıkararak ikinci parti olmuştur. Bir önceki seçimin galibi Nida Tunus Partisi ise bu seçimde sadece bir milletvekili çıkarabilmiştir. Yeni dönemde yeni koalisyon arayışlarına gebe olan seçim sonuçlarının etkileri, yalnızca uzun dönemde artıları ve eksileriyle irdelenebilecektir. Devrim sonrası geçen 8 yılın kritiği yapıldığında

¹⁸Demokratik Akım Partisi'nden yapılan yazılı açıklamaya göre, "ABD Başkanı Donald Trump ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le görüşme ayarlaması için eski bir İsrail istihbarat subayı tarafından yönetilen Kanadalı bir reklam şirketiyle 1 milyon dolarlık anlaşma imzaladığı" iddiasıyla cumhurbaşkanı adayı Nebil el-Karvi aleyhine dava açılmıştır. Ayrıca bkz: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-cumhurbaskani-adayi-nebil-el-karvi-aleyhine-dava/1601799> [Erişim Tarihi:17.10.2019]

seçmenin ilk beklentisinin ülkede devam eden ekonomik problemlere kalıcı çözümler üretilmesi ve yapısal reformlara ağırlık verilmesi yönündedir. Demokratik katılım, eşitlik, temel hak ve özgürlükler anlamında birçok kazanım sağlamış olan ülkenin meşruiyeti uzun dönemde ekonomideki gidişat ile test edilecektir.

3.1.2 Mısır’da Arap Baharı Süreci

Arap Baharının domino taşı misali ilerlediği Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasında devrim sürecinin ve bu sürece yönelik yapılacak tüm analizlerin ortak çıkış noktasını Mısır oluşturmaktadır. Mısır gerek İsrail’e olan coğrafi yakınlığı, gerek tarihsel ve kültürel olarak sahip olduğu engin derinlik, gerekse bölge coğrafyası içerisinde İsrail’den sonra en fazla Amerikan yardımını alan ikinci ülke olması bakımından sürecin doğru analizinde kritik öneme haizdir. Bu noktada Arap Baharına giden değişim süreci irdelenmeden önce, konunun özünü kavrayabilmek adına Mısır’ın tarihsel geçmişine öncelik verilecektir.

Napolyon Bonapart, Fransız İhtilali sonrası ordudaki yerini sağlamlaştırmak ve İngiltere’nin tarihi Hindistan yolu üzerindeki kontrolüne son vermek amacıyla 1798 yılında İskenderiye’ye asker çıkarmış ve halkın direnişe olan tepkisini kırmak için “Ben de Müslümanım, peygambere ve Kur’an’a büyük hürmet gösteriyorum” demiştir. Bu dönemde Mısır Osmanlı toprağı olmasına rağmen ülkenin askerî olarak kontrolü yerel Memlûk(Kölemen) kuvvetlerinin elindedir. Bu sebeple Osmanlı Devleti’nin İstanbul’dan tayin ettiği Mısır Valisi Ebubekir Paşa bu işgal karşısında pasif kalmıştır. Yayınladığı bildiri ile adeta halkın dini duygularını sömüren ve kendisine karşı oluşacak direnişini dini ideoloji ile kıran Napolyon Bonapart, 21 Temmuz 1798 tarihli Piramitler Muharebesi ile yerel Memlûk güçlerini mağlup etmiş ve 22 Temmuz 1798’de Kahire’yi ele geçirmiştir. Bu kazanç sonrası ilerleyişine devam edeceğini ve Suriye’yi de ele geçireceğini açıklayan Napolyon’a karşı Britanya İmparatorluğu devreye girmiş ve Ebukir limanında Fransız donanması ani bir baskına maruz kalmıştır. Bu ani bozgun sonrası Osmanlı Devleti’ne Akka’da yenilen Napolyon Bonapart 22 Ağustos 1799 tarihinde Fransa’ya geri dönmek zorunda kalmış ve Fransız askerî varlığı ise bölgeden 1801 yılında geri çekilmiştir. Bu süreç içerisinde Mısır’ın stratejik önemi iyice pekişmiş ve Osmanlı Devleti 1805 yılında Mehmet Ali Paşa’yı Mısır’a Vali olarak atamıştır. Mehmet Ali Paşa valiliği süresince

yerel Memlûk kuvvetleriyle mücadele etmiş ve 1811 yılında Memlûk(Kölemen) beylerini ortadan kaldırarak Mısır'ın tamamına hâkim olmuştur. Bununla da yetinmemiş 1818 yılında Vahhabi İsyanı'nı bastırması ve Basra Körfezi'ni ele geçirmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın askerî olarak bu denli başarılı olmasının ardındaki temel gelişme ise Nizam-ı Cedid'ten etkilenecek oluşturduğu ve Nizamiye adını verdiği, Avrupa tarzı modern bir ordu kurmasıdır. Yapılan yenilikler yalnızca askerî alanla sınırlı kalmamış Mısır'ın gelirlerini arttırmak için pamuk ekimi özendirilmiş ve yerli fabrikalar kurularak pamuk önemli bir ihraç kalemi haline getirilmiştir. Tüm bu gelişmeler Mısır'ın refah seviyesini artırdığı gibi Mısır'da demokratik bir ortamın oluşmasına da katkı sağlamıştır. Refah seviyesi artan toplumda danışma meclisleri oluşturulmuş ve kadınların iş hayatında erkeklerle birlikte çalışmasına izin verilmiştir (Ayhan 2012, s. 75). Osmanlı Devleti'nde 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın etkileri Mısır'da görülmüştür. Hidiv İsmail döneminde denk gelen modernleşme sürecinde kız çocukları için okullar açılmış, yurtdışına öğrenci gönderilmiş ve 1866 yılında Şura Meclisi açılmıştır. Ülkenin yeniden modernize edilmesi sürecinde İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa devletlerinden yüksek tutarda borçlar alınmış ve kısa süre içerisinde Mısır ekonomisi bu borçları ödeyemediği için iflas ettiğini açıklamıştır. 1872 senesine geldiğinde ise Mısır'ın toplam ülke gelirleri 9,5 milyon lira iken, 100 milyon liraya yaklaşan borçların yıllık faiz tutarı 7,5 milyon liraya tekabül etmekteydi (Dünya Bülteni, 2011). Ülke gelirleri ile faiz yükünün neredeyse başa baş seyrettiği ve ülkenin yüksek borç yükü altında ezildiği sistemde, Mısır yönetimi, İngiliz ve Fransız üyelerden oluşan bir alacak komisyonunun mali kontrolünü kabul etmek zorunda kalmıştır.

1876 senesine gelindiğinde Süveyş Kanalı'nın açılması ve Mısır'ın stratejik öneminin iyice pekişmesi ile İngiliz ve Fransızlardan oluşan alacaklılar Mısır'ın tüm maliyesini yönetir hale gelmiştir. Öyle ki bu iki ülke borç komisyonlarının çalışmasını düzenleyebilmek ve kontrol edebilmek adına hükümet içinde iki bakanla temsil edilir hale gelmiştir (Ayhan 2012, s. 76). Batılı devletlerin başta Mısır'ın devlet borçları olmak üzere ülkenin siyasi ve millî konularına bu denli müdahil olması Mısır halkını oldukça rahatsız etmiştir. Bu noktada Sultan II.Abdülhamid devreye girmiş ve Osmanlı imparatorluğu'nun Mısır üzerindeki nüfuzunu yeniden tesis edebilmek amacıyla Hidiv İsmail'i görevinden azletmiştir. Mısır özelinde Sultan Abdülaziz'in 1866 tarihinde yayımladığı fermana göre, Mısır verasetinde ailenin en büyüğünü esas alan "ekberiyet" esasına son verilerek İsmâil

Paşa'dan itibaren babadan oğula geçiş esası kabul edilmiştir. Bu ferman gereği Hidiv İsmail'den sonra tahta oğlu Tevfik Paşa geçirilmiştir. Bu görev değişikliği Mısır halkını memnun etmediği gibi ülke yeniden yabancıların kontrol ve idaresine teslim edilmiştir. Bu bağlamda, Mısır halkı, ülkenin yeniden yabancılara teslimini kabul etmemiş ve Mısır ordusunda görev yapan Arabi Paşa'nın, "Mısır Mısırlılarıdır" sloganı etrafında birleşmiştir. Arabi Paşa önderliğinde biraraya gelen muhalefetin temel amacı Hidiv'in ülke içindeki yetkilerini kısıtlayan yeni bir anayasa oluşturmak ve Mısır üzerindeki yabancı güdümünü kırıp Mısır'ın siyasi ve ekonomik anlamda bağımsızlığını sağlamaktır. Bu noktada, Arabi Paşa liderliğinde birleşen muhalif hareket Sultan II.Abdülhamid'in de desteğini almış ve Arabi Paşa'nın ordu içindeki rütbesi yükseltilmiştir. Arabi Paşa'nın padişah nezdindeki hızlı yükselişi, İngiliz ve Fransızların ülke içindeki gücünü kıracağı için, bu iki devlet Arabi Paşa'ya karşı Hidiv Tevfik Paşa'ya destek vermiş ve ülke içi dengeleri bozmak istemiştir. Arabi Paşa liderliğindeki muhalefetin, 1881 tarihli meclis çalışmalarında meclis çoğunluğunu sağlaması ve Padişah'ın otoritesini destekleyici girişimlerde bulunması üzerine, İngilizler Arabi Paşa'yı etkisizleştirmek için Mısır'a askerî harekât başlatmıştır. Bu harekât ile Arabi Paşaya bağlı birlikler 1882 tarihinde İngilizlere yenilmiş ve Mısır'da 1950'lere kadar sürecek olan defacto bir işgal süreci ve İngiliz manda dönemi başlamıştır. Bu tarihten sonra Mısır, İngiliz hâkimiyetinde sevk ve idare edilmiş ve Hidiv İsmâil Paşa'nın küçük oğlu I.Fuâd, abisi Hidiv Hüseyin Kâmil'in ölümü üzerine 9 Ekim 1917 tarihinde Mısır'a Sultan unvanı ile atanmıştır.

I.Dünya Savaşı (1914-1918) dönemi içerisinde Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla bölgeye hızla asker sevk edilmiş ve tüm savaş harcamaları Mısır halkı üzerinden finanse edilmiştir. Savaşın oluşturduğu kötü ekonomik durum ve Süveyş Kanalı gelirlerinin İngilizlere aktarılıyor oluşu, Mısır'ın savaş sonrası oluşacak düzende bağımsızlığına nasıl kavuşacağı sorunsalını doğurmuştur. Bu amaçla Wilson ilkeleri ile açıkça dile getirilen ulusların kendi kaderini tayin edebileceği hakkından hareketle Mısır Milliyetçileri İngilizlere karşı harekete geçmiş ve 1919-1922 yılları boyunca İngiliz hükümetini protesto etmiştir. Bu yoğun protesto ve gösteri eylemleri amacına ulaşmış, Mısır 1922 yılında bazı haklar (Sudan'da İngiliz egemenliğinin devam etmesi ve Süveyş kanalının kontrolü) İngilizlerde kalmak şartıyla yarı-bağımsız bir konuma sahip olmuştur.

1922 tarihinde Mısır'ı yöneten I.Fuâd; Kral unvanını almış ve II.Fuad'a kadar geçen sürede ülke İngiliz destekli bir Monarşi ile yönetilmiştir.

II.Dünya Savaşı sonrası bölgede baş gösteren Arap-İsrail Savaşı ve bu savaşta Arap güçlerinin büyük bir yenilgi alması, tüm Orta Doğu'da olduğu gibi Mısır'da da Milliyetçi kesimler ile İngiliz destekli Monarşi arasındaki iktidar krizini derinleştirmiştir (Ayhan 2012, s. 79). 23 Temmuz 1952 tarihine gelindiğinde "Hür Subaylar Hareketi" adı altında örgütlenen ve General Necip ile Albay Cemal Abdülnasır'ın liderliğindeki subaylardan oluşan 12 kişilik askerî bir grup, Mısır radyosundan ülke yönetimine el konulduğunu açıklamıştır. Darbenin yapılaş gerekçesi ise Kralın halktan kopuk yaşantısı, ülkede uzun zamandan beri devam eden yolsuzluk ve işsizlik sorunu, İngiliz askerî birliklerin uzun zamandan beri ülkede bulunuyor oluşu ve Süveyş Kanalı gelirlerinin İngilizlere aktarılması olarak açıklamıştır. Darbe bu anlamıyla milliyetçilik (Mısır milliyetçiliği) ve anti-emperyalizm (İngiliz karşıtlığı) söylemleri üzerinden inşa edildiği için halkın farklı kesimlerinden yoğun ilgi görmüştür. Bu bağlamda, Albay Cemal Abdülnasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi devrime toplumsal düzeyde destek veren ve dönemin en örgütlü oluşumlarından biri olan Müslüman Kardeşleri (İhvan-ı Müslimin) Devrim Komite Konseyi'nde yer almaya davet ederek darbeyi toplumun zeminine yaymıştır (Ayhan 2012, s. 79). Bir anlamda, toplumun her kesimini bir araya getiren ve temelde herhangi bir ideolojik parti ile ilişkilendirilmeyen bu hareket, Kral Faruk ve ailesinin ülkeyi terk etmesi ile tek partili başkanlık sistemini sona erdirerek 1953 yılında Cumhuriyeti ilan etmiştir.

Cumhuriyetin ilanı sonrası yapılan ilk seçimler olan 1956 yılı seçimlerinde Cemal Abdülnasır Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cemal Abdülnasır, zaman içinde Nasırcılık olarak benimsenecek olan, dini dışlamayan fakat sosyalist ilkelere dayalı yeni bir ekonomik düzen kurmuştur. Bürokrasi ve ekonomik hayatın askerî temeller üzerinden kurulduğu bu yeni sistemde Müslüman Kardeşler hareketi siyasi bir tehdit olarak algılanmış ve binlerce İhvan üyesi/sempatizanı kurulan tutuklama kamplarına gönderilirken birçok üst düzey yöneticisi de suikast girişiminde bulunmak suçlamasıyla idam edilmiştir (Ayhan 2012, s. 80). Cemal Abdülnasır önderliğinde gerçekleştirilen darbenin toplumun her kesimi tarafından büyük bir başarı olarak adlandırılması ardındaki en temel gelişme ise 26 Temmuz 1956 tarihinde gerçekleştirilen Süveyş Kanalı'nın

millileştirilmesi hamlesidir. Bu hamle ile adeta bir ulusal kahraman ilan edilen Nasır, kendi ülkesinde emperyalizmi dize getiren güçlü bir figür olarak kabul edilmiştir.

Cemal Abdülnasır'ın, 1970 yılındaki vefatından sonra yerine Cumhurbaşkanı olarak Enver Sedat seçilmiştir. Enver Sedat, Nasır döneminde uygulanan Arap sosyalist ekonomi modeli yerine "açık kapı" politikasını inşa ederek yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandırmıştır. Yine, halkın desteğini alabilmek adına Nasır döneminde yasaklanan başta Müslüman Kardeşler olmak üzere İslami gruplar üzerindeki ağır baskıları sona erdirmiştir. Enver Sedat'ın Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi ve İsrail olan ilişkilerin normalleştirilmesi adına attığı adımlar, özellikle Camp David Antlaşması, radikal gruplar tarafından Arap dünyasına yapılan büyük bir ihanet olarak nitelendirilmiş ve Filistin meselesi karşısında Arap dünyasını böldüğü gerekçesi ile ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Camp David Antlaşması sonrası Mısır'ın İsrail'i tanıyan ilk devlet olması Mısırlı radikal gruplar ile Enver Sedat yönetimi arasındaki gerilimi tırmandırmış ve süreç 1981'de Enver Sedat'ın Mısır'ın bağımsızlığının kutlandığı geçit töreni esnasında silahlı saldırıya uğrayarak öldürülmesi¹⁹ ile sonuçlanmıştır.

Enver Sedat'a düzenlenen suikastın ardından 1981 yılında Cumhurbaşkanı seçilen ve önceki Cumhurbaşkanları gibi asker kökenli olan Hüsnü Mübarek, Mısır'ın en uzun süre yönetimde kalan Cumhurbaşkanıdır. Ülke, Hüsnü Mübarek dönemi de dahil olmak üzere, yaklaşık 60 yıl boyunca, asker kökenli idareciler tarafından yönetilmiş ve tam anlamıyla halkın bütününe kapsayan demokratik bir devlet sistemi kurulamamıştır. Bu sebeptendir ki bölgede domino taşı etkisi göstererek hızla yayılan Arap Baharı süreci, Mısır'da da kendisini göstermiştir. Hüsnü Mübarek'in yönetime geldiği 1981 yılı içerisinde uyguladığı politikalar incelendiğinde kendisine karşı oluşabilecek muhalefeti kırmak amacıyla Muhalif kesimlerin mecliste temsil edilebilmesini kolaylaştıracak adımlar attığı izlenmektedir. Bu olumlu gelişme 1984 seçimlerine yansımış fakat Vefd Partisi (Arapça: الوفد حزب Hizb'ul-Vefd) dışındaki partiler meclise girebilecek yeterli çoğunluğu elde edememiştir. 1987 yılında gerçekleştirilen seçimler sırasında yine muhalefet desteklenmiş fakat Müslüman Kardeşlerin doğrudan seçimlere girmesine izin verilmemiş, diğer partiler üzerinden kendi adaylarını çıkarmasına ise göz yumulmuştur.

¹⁹ Halid Ahmed Şevki el-İslâmbûlî, Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981 tarihinde öldürüldüğü suikastı düzenleyen grubun elebaşı ve Mısır ordusunda görevli bir subaydır.

1987 seçimleri için seçim yasasında değişikliğe gidilerek bağımsız adayların da seçimlere katılmasını sağlayacak yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu yeni düzenleme ile 1987 seçim sonuçları şu şekilde olmuştur: İktidar partisi olan Ulusal Demokratik Parti 346 milletvekili, Vefd Partisi 35 milletvekili ve seçimlere İslam ittifakı adı altında katılan Sosyalist İşçi Partisi, Sosyalist Liberal Parti ve Müslüman Kardeşler koalisyonu 60 milletvekili, Bağımsızlar adaylar ise 7 milletvekili çıkarmıştır (Wikipedia, 2019). Seçim sonuçları akabinde muhalefetin parlamento içindeki hızlı yükselişi Hüsnü Mübarek yönetimini rahatsız etmiş ve 1990 seçimlerine müdahale girişiminde bulunmuştur. 1990 senesinden 2000 yılında yapılan parlamento seçimlerine kadar geçen on yıllık süreçte, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in partisi Ulusal Demokratik Parti Mısır meclisinde temsil edilen tek siyasi parti olmuştur.

11 Eylül saldırısı olarak tarihlere geçen ve Amerika Birleşik Devletleri'ni hedef alan terör saldırıları sonrasında Hüsnü Mübarek yönetimi ile ABD arasında yeni bir dönem başlamıştır. 11 Eylül saldırılarını düzenleyen 19 kişilik ekibin, El Kaide lideri Usame Bin Ladin tarafından eğitilmiş olması ve saldırıyı organize eden üst düzey El Kaide kadroları içerisinde, Mısır vatandaşı Ayman al-Zawahiri'nin de bulunuyor oluşu iki ülke ilişkilerinde dönüm noktasını oluşturmuştur (Pressmedya, 2013). Bu tarihten sonra Amerika'nın "terörizm" algısı ve "terörizm" ile mücadele şekli değişmiştir. Başkan George W. Bush tarafından oluşturulan ve Bush Doktrini olarak anılan, "Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesi ile ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde uygulayacağı yeni dış politika ilkelerini tüm dünyaya açıklanmıştır. Bu yeni doktrin kapsamında, "küresel teröre karşı savaş ilan edilmiş ve terörist olarak nitelendirilen organizasyonlara ve onları desteklemekle suçlanan rejimlere karşı askerî ve siyasi olarak harekete geçileceği" açıklaması yapılmıştır. İlerleyen süreçte adı "Büyük Ortadoğu Projesi" olarak adlandırılacak girişimin öncül stratejilerini içeren "Ulusal Güvenlik Stratejisi" çerçevesinde Washington yönetimi yeni bir demokratikleşme mücadelesi başlattığını ileri sürmüştür (Ayhan 2012, s. 85). Bu strateji ile dünyanın geri kalmış ve terörizmi besleyen ülkelerine, Amerika eli ile yeni bir demokrasi ihraç süreci başlatıldığı iddia edilmiştir. Bu argüman Emperyalist devletlerin Klasik sömürgecilik döneminde kendilerine atfettikleri "medeniyet götürme" işlevinin 21.yüzyıl dünyasında "terörizm tehlikesi" üzerinden yeniden kurgulanmasından başka bir şey değildir.

Mısır'ın bölgede İsrail'den sonra, en fazla Amerikan yardımı alan ülke olması ve Hüsnü Mübarek yönetiminin dış yardımlara bağımlı ekonomik yapısı dikkate alındığında 11 Eylül sonrası yaşanan sürecin Mısır özelinde demokratikleşme adımlarını hızlandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, Şubat 2005'te Anayasanın 76.maddesi değiştirilmiş ve birden fazla adayın Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmasının önü açılmıştır (BBC, 2005). Genel hatlarıyla bu düzenleme olumlu olarak izlense de Cumhurbaşkanı aday gösterilebilme kriterlerinin zorlaştırılması süreci bir hayli derin bir çıkmaza sürüklemiştir. Mısır'da çok adaylı ilk Cumhurbaşkanlığı seçimleri 7 Eylül 2005 tarihinde yapılmıştır. Açıklanan sonuçlara göre Mübarek %88,6, Ayman Nur %7,3, Vefd Partisi lideri Numan Goma da %2,8 oranında oy almıştır. Katılım oranının %23 olduğu seçimlerde Hüsnü Mübarek açık ara seçimin galibi olmuştur (Guardian, 2005). Hüsnü Mübarek bu seçim sonrasında görevini oğlu Cemal'e bırakmaya hazırlandığı gerekçesiyle muhalifler tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir (Aljazeera, 2017).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini takiben 7 Kasım-9 Aralık 2005 tarihleri arasında yapılan parlamento seçim sonuçları incelendiğinde sırasıyla Ulusal Demokratik Parti 324, seçimlere bağımsız aday göstererek katılan Müslüman Kardeşler ise 88 milletvekili çıkarmıştır. Meclis içinde güçlü bir muhalefet ile karşı karşıya kalan Mübarek yönetimi bu sefer de Mart 2007'de yapılan bir anayasa değişikliğiyle partilerin din üzerinden siyaset yapmasını yasaklamıştır. Laik ve demokratik bir rejimde makul görülebilecek böyle bir maddenin Mübarek rejimindeki "tercümesi", Müslüman Kardeşler'in önünün kesilmesinden başka bir şey değildir (Cop 2015, s. 96). Bu bağlamda, Mübarek yönetimin muhalefetin sesini kesme, muhalefeti yok sayma yolunda attığı adımlar Tahrir meydanına gidecek olan sürecin önünü hızla açmıştır.

Tunus'ta başlayan Arap Baharı gösterileri hızlı bir şekilde Mısır'a da yansımıştır. Gösterilerin fitilini ateşleyen ilk gelişme ise Halid Said isimli bir gencin, İskenderiye'de polis tarafından gözaltına alındıktan kısa bir süre sonra şüpheli bir şekilde hayatını kaybetmesidir. Halid Said'in işkence altında can verdiği iddiaları sonrasında başlayan olaylar, Mübarek rejimini sona erdiren gelişmelerin ilk ayağını oluşturmuştur (Türkiye Gazetesi, 2013). Genelini gençlerin oluşturduğu Halid Said Hareketi ilk aşamada internet üzerinde faaliyet gösteren facebook üzerinden örgütlenmiş ve Hüsnü Mübarek idaresi altında yaşanan insan hakları ihlalleri, polisin aşırı güç kullanımı ve polis tarafından

uygulanan işkencelere dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Mübarek yönetiminin Halid Said olayı sonrası yaptığı ilk açıklama; Halid Said'in uyuşturucu kullandığı ve bu sebepten dolayı öldüğünü yönünde olmuştur. Bu noktada, yönetimin yaptığı açıklamalar ile görgü tanıklarının ifadeleri ve internet üzerinden yayınlanan görüntülerin çelişiyor olması halkın yoğun tepkisine yol açmış ve protesto gösterileri şiddetini artırmıştır. Halid Said yanlısı kitle internet üzerinden, “We are all Khaled Said “ (Hepimiz Halid Said’iz) isimli bir sayfa kurarak yönetimi ve yönetimin demokratik olmayan uygulamalarını kınayan paylaşımlar yayınlamıştır. Öyle ki bu sayfa üzerinden örgütlenen kitleler Hüsnü Mübarek yönetiminin, Tunus benzeri bir devrim süreci ile yönetimden gitmesini talep eder hale gelmiştir. Bu noktada Halid Said Hareketi en büyük desteği yine kendileri gibi yönetime muhalif olan 6 Nisan Gençlik Hareketi ve Yeter (Kifaye) Hareketinden görmüştür.

6 Nisan Gençlik Hareketinin ortaya çıkış tarihi 2008 yılına dayanmaktadır. Mısır’ın en önemli sanayi kentlerinden biri olan Mahalle el-Kübra’da gerçekleştirilen işçi grevleri sonrasında kurulan hareket kısa süre içerisinde farklı fikirlerden pek çok insanı kendi bünyesinde bir araya getirmeyi başarmıştır. 6 Nisan Hareketinin, 6 Nisan 2008 tarihinde düzenlediği genel grev sonrasında yayınladığı bildiride; insanların daha iyi ekonomik koşullarda yaşaması, yolsuzluğun ve kötü çalışma koşullarının sona erdirilmesi, ücretlerin iyileştirilmesi ve polis şiddetine son verilmesini talepleri yer almıştır (Post Gazette, 2008). Hareketin savunduğu ortak değer yargıları irdelendiğinde Mısır’da demokrasi sürecinin oluşturulması ve insan hakları ihlallerin sona erdirilmesini amaçladıklarını vurgulamak gerekir. Bu noktada 6 Nisan Hareketin herhangi bir siyasi parti ile bağı olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Toplumun her kesiminden destek gören hareket 2011 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmak için Mısır’a geri dönen muhalif lider Muhammed El Baradei²⁰ tarafından da açıkça desteklenmiştir. Hareket 25 Ocak 2011 tarihinde yine sosyal medya üzerinden yayınladığı bir bildiri ile 25 Ocak 2011 tarihini “İsyan ve Öfke Günü” olarak adlandırmış, kitlesel katılımlı bir Mübarek karşıtı gösteri düzenlemiştir. Yoğun protesto gösterileri dünya medyasında da yankı bulmuş ve

²⁰ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı, 2005 Nobel Barış Ödülü sahibi bir hukukçudur. Haziran'daki 2013 Mısır askerî darbesi sonrası, Mısır'ın geçici Cumhurbaşkanı yardımcısı seçildiyse de, 14 Ağustos 2013'te görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.

1 Şubat 2011 tarihinde 2 milyon Mısırlı Tahrir (Özgürlük) Meydanında Mübarek'in istifasını talep etmiştir (Yenişafak, 2011).

Hüsnü Mübarek ise yoğun protesto gösteri için polis güçlerini görevlendirmiş fakat Mısır ordusu halk ile karşı karşıya gelmeyeceğini ve halka karşı silah kullanmayacağını açık bir şekilde ifade etmiştir. Mübarek yönetiminin ordudan beklediği desteği alamaması ve yaklaşık 18 gündür devam eden protestoların da etkisi ile Mısır Devlet Başkan Yardımcısı Ömer Süleyman tarafından 11 Şubat 2011 tarihinde devlet televizyonundan yapılan açıklamada Hüsnü Mübarek iktidarının görevi Yüksek Askerî Konsey'e devrettiği açıklanmıştır. Bu bağlamda, Mısır Halkı için Hüsnü Mübarek yönetimi son bulsa bile iktidarın Yüksek Askerî Konseyin eline geçmesinden dolayı demokrasi mücadelesinin bitmediği apaçıktır. Sürecin tamamı irdelendiğinde büyük halk kitlesine karşı koymayan Mısır ordusu'nun, Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile kansız bir şekilde yönetimi devraldığını vurgulamak gerekir.

Yönetimi devralan Yüksek Askerî Konsey içerisinde Mübarek iktidarı döneminde üst rütbelerde görev alan Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı ve Devlet Başkan Yardımcısı Ömer Süleyman'ın da bulunması mânidardır. Bir nevi bir geçiş hükümeti gibi çalışacağını vurgulayan Yüksek Askerî Konsey, Cumhurbaşkanı seçimlerinin gerçekleşmesinden sonra iktidarı seçilecek meşru yönetime devredeceğini belirtmiştir. Bu açıklamanın akabinde Hüsnü Mübarek'in partisi Ulusal Demokrat Partinin ülkede yeniden faaliyetlerine devam edip etmeyeceği sorunsalı ortaya çıkmıştır. Bu sorun ise, Yüksek Askerî Konseyin 16 Nisan 2011 tarihinde, Ulusal Demokrat Partisinin feshedilmesini talep etmesi ve parti üzerinde kayıtlı tüm mal varlıklarının hükümete teslim edilmesini talep etmesiyle son bulmuştur (Aljazeera, 2013). Bir diğer kriz konusu ise Ulusal Demokrat Parti milletvekillerinin Hüsnü Mübarek sonrası yapılacak yeni seçimlerde yeniden aday olup olamayacağı konusuydu. Bu durum, partinin eski milletvekilleri tarafından, Yüksek Mahkemeye başvurulması sonucunda, parti üyelerin bağımsız olarak seçimlere katılabileceğinin açıklanması ile yeni bir krizi doğurmuştur. Mübarek sonrası dönemde Mısır için hayati önem taşıyan konuların başında, Halk meclisi ve Şura meclisi seçimleri yer alırken, ülkede yeniden yapılacak Anayasa için Anayasa Komisyonu süreci ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri de kritik öneme taşımaktadır.

Mübarek sonrası dönemde 28 Kasım 2011-11 Ocak 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen Halk Meclisi seçim sonuçları şu şekilde olmuştur: Seçimlere koalisyon çatısı altında katılmaya karar veren Müslüman Kardeşler, Hürriyet ve Adalet Partisi önderliğinde kurulan ve içerisinde 7 partinin bulunduğu “Mısır için Demokratik İttifak” çatısı altında seçimlere katılmıştır. Mısır için Demokratik İttifak bloku oyların yüzde 47’sini alarak 235 milletvekili kazanmıştır (Aljazeera, 2012). Seçimlere koalisyon çatısı altında katılan bir diğer oluşum ise Suudi Arabistan tarafından desteklendiği düşünülen, Mısır iç politikasında “Selefiler” olarak adlandırılan ve El Nur partisi önderliğinde seçimlere katılan İslami Blok koalisyonudur. İslami Blok oyların yüzde 24’lük kısmını alarak 121 milletvekili çıkarmıştır. Liberal görüşe sahip Yeni Wafd partisi ise oyların yüzde 7’lik kısmını alarak 41 milletvekili çıkarmıştır. Oyların genel dağılımı analiz edildiğinde Halk meclisi seçimlerinin açık ara kazananı Müslüman Kardeşler ve Selefiler olmuştur. Halk meclisi seçimlerinin akabinde gerçekleşen Şura Meclisi seçim sonuçları ise şu şekildedir: Müslüman Kardeşler liderliğindeki Demokratik ittifak koalisyonu 105, İslami Blok 45 ve Yeni Wafd partisi ise 14 milletvekili kazanmıştır. Halk Meclisi ve Şura Meclisi seçim sonuçları açık ara İslami eğilimli partilerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu aşamada, Mısır’da ilk kez dini eğilimli bir siyasi partinin iktidara yükseldiğini vurgulamak gerekmektedir.

Mısır için tarihi öneme sahip bir diğer konu ise yeni Anayasa yapım sürecidir. Bu sürecin en sancılı geçen kısmı ise Anayasa Komisyonu üyelerinin seçiminde yaşanmıştır. Yüksek Askerî Konsey, oluşturulacak yeni Anayasa komisyonu için belirlenecek adayların seçimin de meclis üyelerinin değil, kendisinin belirleyici rol oynaması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada 100 kişiden oluşacak Anayasa Komisyonun 50 üyesi meclis üyelerinden, kalan 50 üyesi ise toplumun değişik kesimlerinden seçilen ve içerisinde akademisyenler, uzmanlar, STK temsilcileri, yazarların da yer alacağı bir ekip tarafından hazırlanacaktır. Fakat meclis üyelerinden seçilecek 50 kişi için Müslüman Kardeşler ve Selefilerin kendi adaylarına öncelik vermesi meclisin azınlıkta kalan liberal ve sol kesimlerinin tepkisine yol açmıştır. Bu bağlamda, Anayasa komisyonu üyelerinin belirlenmesi süreci, ülkedeki gerilimi ve tansiyonu bir hayli arttırmış ve süreç Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasına bırakılmıştır.

Mısır'da devrim sonrası süreçte yapılan ilk Cumhurbaşkanlığı seçimi olan 2012 seçimleri ülkenin kaderini şekillendirecek seçimler olması sebebiyle büyük önem taşımıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılacağını belirten Müslüman Kardeşler, oluşumun siyasi kanadı olan Hürriyet ve Adalet Partisi Başkanı, Muhammed Mursi'yi Cumhurbaşkanı adayı olarak göstereceklerini açıklamıştır. Adaylık yarışına eski rejimin son başbakanı olan ve Hüsnü Mübarek yönetiminin devrilmesinden sonra Yüksek Askerî Konsey'in üyeliğini de yapan Ahmet Şefik'in katılıyor oluşu, ülkede askerî yönetim devam mı edecek, tartışmalarına yol açmıştır. Seçimlere bu iki aday dışında 11 aday daha katılmış ve 30 Haziran 2012 tarihinde açıklanan resmî sonuçlara göre Muhammed Mursi oyların %51,7'ni alarak Mısır'ın beşinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Guardian, 2012). Muhammed Mursi'nin Mısır siyasi tarihi için önemi ise eski Cumhurbaşkanların aksine asker kökenli bir lider olmayıp hem sivil hem de İslami kesimi birlikte temsil eden bir yeni figür olarak karşımıza çıkmasında saklıdır.

Mursi'nin göreve geldikten sonra yaptığı ilk faaliyet, feshedilen parlamentoyu yeniden toplamak ve seçimin, yeni anayasanın kabulünden 60 gün sonra yapılacağı hakkında yeni bir kararname çıkarmak olmuştur. Yapılan tüm itirazlara karşın 10 Temmuz'da toplanan parlamento, yeni anayasanın hazırlanmasıyla görevli meclis üyelerini seçmiştir (T24, 2013). Bilahare Mursi, yeni parlamentonun seçileceği tarihe kadar, tüm yasama yetkilerini kendi üzerine almıştır. Bu karar sonrası, Cumhurbaşkanlığı Ofisi'nden yapılan ilk açıklamada, Mursi'nin devrimin Cumhurbaşkanına yüklediği sorumluluk uyarınca ve devrimin hedefine ulaşması amacıyla devrik rejimin yapısını yıkmak, yolsuzlukları kökten sona erdirmek, yolsuzluklara bulaşanları yargılamak, devlet kurumlarını temizlemek, sosyal adaleti gerçekleştirmek, Mısır'ı ve Mısır halkını eski rejimin sembollerinden korumak, özgürlük, adalet ve demokrasi temelli yeni anayasanın oluşmasını sağlayacak altyapıyı oluşturmak amacıyla bu kararların aldığını açıklanmıştır.

Mursi, yeni Anayasanın kabulüne kadar geçecek olan sürede, yargı kurumlarının; Şura Meclisi ve Yeni Anayasa Komisyonu'nu feshetme yetkisini iptal ettiğini açıklamıştır (T24, 2013). Bu karar akabinde Yüksek Yargı Konseyi tüm bu düzenlemeleri "Yargının bağımsızlığına yapılmış ağır bir saldırı" olarak nitelendirmiş ve ülke genelinde haftalarca sürecek uzun protesto gösterileri başlamıştır. Tahrir Meydanı'nda toplanan on binlerce kişi, Anayasa taslağını ile oluşturulan değişikliklerin geri çekilmesi gerektiğini, aksi

taktirde Mursi'nin Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesi gerektiği çağrısında bulunmuştur. Günlerce süren protesto gösterileri ve şiddet eylemleri ülkede devrim öncesi sürece geri dönüldüğü izlenimi yaratmıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında Mursi yönetimi, Mısır ordusuna olayların durdurulması ve güvenliğin sağlanması yönünde yetki verdiğini açıklamıştır. Akabinde, olaylara sebep olan Anayasa düzenlemesinin iptal edildiği açıklanmıştır. Gerekli son düzenlemeleri tamamlanan ve referanduma sunulan yeni anayasa halkın yüzde 63,8'nin evet oyu ile kabul edilmiştir.

Anayasanın kabul edilmesinin ardından gerilimin dinmesi beklenen Mısır'da, 25 Ocak 2013 tarihinde, Arap Baharının ikinci yıl dönümü kutlamaları esnasında, tansiyon yeniden tırmanışa geçmiştir. Tahrir meydanında toplanan göstericiler ile güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış, çıkan çatışmalar güçlkle durdurulabilmiştir. Henüz bu olayın üzerinden günler geçmeden, Mısır'ın Port Said kentinde El Ehli ve El Mısri takımları arasında oynanan maçta çatışma çıkmış, El Mısri seyircisinin sahaya inmesi sonucu içerisinde polislerinde olduğu 74 kişi ölmüş, yüzlerce taraftar yaralanmıştır. Çatışmanın ve şiddetin durdurulamamasından dolayı Mursi yönetimi, Süveyş Kanalı'ndaki İsmailiye, Port Said ve Süveyş kentlerinde 30 günlük olağanüstü hâl ilan etmiştir. Olağanüstü hâl ilanının akabinde Mursi yönetimi yoğun bir şekilde protesto edilmiş ve halk yeniden sokaklara dökülmüştür. Mursi, bir yıl önce kazandığı Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında yaptığı ilk açıklamada yalnızca 100 gün içinde Mısır'ı 'düzelteceği'nin sözünü vermiştir. Geçen bir yılın ardından, Mursi'nin ekonomik ve sosyal meseleleri çözme konusunda başarısız olması, ülkede geniş çaplı bir öfke ve hayal kırıklığı yaşanmasına sebep olmuştur (Mahir, 2013). Mursi karşıtı kesim Tahrir Meydanı ve İttihadiyye Sarayı etrafında yoğun protesto gösterileri düzenlemiştir.

Mursi ise 30 Haziran 2013 tarihindeki halka sesleniş konuşmasında "Daha ilk günden, Mısır'ın ilk özgür ve demokratik yollarla seçilen devlet başkanı olarak beni devirmek isteyenler tarafından birbiri ardına düzenlenen komplolar ile karşı karşıya kaldım" diyerek içinde bulunduğu zor şartları halka açıklamıştır (Mahir, 2013). Mursi'nin açıklamalara rağmen gösteriler olanca şiddeti ile devam etmiş ve eylemciler durdurulamamıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında, Mısır Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdulfettah el Sisi, ülkedeki siyasi krizin çözülmesi için ordunun yönetime "48 saat" süre verdiğini açıklamıştır. Mısır ordusundan yapılan yazılı

açıklamada, ordunun bir darbe girişiminde olmadığı yalnızca "halkın iradesine" göre hareket edileceği ifade edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2014). Olayların durdurulması üzerine 3 Temmuz 2013 tarihinde Mısır Genelkurmay Başkanı Sisi, mevcut Anayasanın askıya alındığını ve seçim yapılincaya kadar Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur'un Cumhurbaşkanlığı görevini yürüteceğini açıklamıştır. Devrim süreci boyunca tarafsız kalmayı seçen Mısır ordusu'nun Mursi dönemi içinde yaşanan olaylar karşısındaki ani ve beklenmedik tutumu, Mısır devriminin kaderini yine askerî n ellerine teslim etmiştir. Askerî darbe ile görevinden alınan Mursi ilk olarak Kahire dışında bir yerde tutulmuş akabinde 6 ayrı suçtan dolayı yargılanmak üzere hapse gönderilmiştir. Yargılandığı davalar sırasıyla: "Terör listesi davası", "Katar adına casusluk", "İttihadiye Sarayı olayları", "Yargıya hakaret", "Hapishaneler baskını" ve "Hamis adına casusluk" davalarıdır. Bu davalardan ilk dört tanesi için nihai karar verilirken, yargı süreci devam eden diğer iki dava ise 17 Haziran 2019 tarihine ertelenmiştir.

Mursi'nin görevden alınması akabinde ülke yönetimi doğrudan Abdülfettah es-Sisi kontrolündeki Mısır ordusuna geçmiştir. Ordu gözetiminde yeni anayasa yapım süreci ve Cumhurbaşkanlığı seçim süreci başlatılmıştır. Bu süreç içerisinde binlerce ihvan üyesi tutuklanmış ve Müslüman Kardeşler hareketi siyasetten bilerek ve isteyerek uzaklaştırılmıştır. Tamamı ordu tarafından belirlenen ve başta Müslüman Kardeşler olmak üzere toplumun belirli bir kesiminin saf dışı bırakıldığı yeni anayasa yazım süreci, toplumun tamamını kapsamadığı ve meşru olmadığı gerekçesiyle ağır şekilde eleştirilmiştir. Hazırlanan yeni Anayasa taslağı 14-15 Ocak tarihlerinde referanduma sunulmuş ve halkın %98,'i darbe anayasasına evet oyu vererek kabul etmiştir (Euronews, 2014). Bu gelişmenin akabinde Abdülfettah es-Sisi 26 Mart 2014 tarihinde ordudaki görevinden istifa ederek Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olacağını açıklamıştır. 3 Haziran 2014 tarihlerinde açıklanan ve katılımın ülke genelinde %47 seviyelerinde olduğu Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde halkın %96,91'nin oyunu alan Abdülfettah es-Sisi, ülkenin yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Saleh & Kalin, 2014). Seçim kampanyası süresince Mısır'a istikrar ve güven ortamı getireceğini, tarım, konut, eğitim ve istihdamın yanı sıra yoksullukla mücadele alanlarında yeni projeleri olduğunu belirten Sisi, Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketini bitireceğini de belirtmiştir (BCC, 2014). Seçimlerin ardından geçen dört yıllık sürede Mısır'da beklenen refah toplumu yaratılamadığı gibi ülkede yolsuzluk ve ekonomik sıkıntılar artmış halk iyice yoksullaşmıştır. Tüm bu

olumsuz tabloya rağmen, 2 Nisan 2018 tarihinde açıklanan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Abdülfettah es-Sisi %97 gibi tarihi bir oy oranı ile ikinci kez kazanmıştır (Davison & Tolba, 2018). Demokratik seçimler ile iktidara gelen ve Abdülfettah es-Sisi kontrolündeki ordu tarafından görevinden alınan Muhammed Mursi ise 17 Haziran 2019 tarihinde casusluk suçlaması ile yargılandığı davanın duruşması esnasında kalp krizi geçirerek 67 yaşında hayatını kaybetmiştir (Awadalla & Al-Ashray, 2019).

3.1.3 Libya'da Arap Baharı Süreci

Arap Baharı sürecinin Tunus ve Mısır sonrasındaki üçüncü durağını Libya oluşturmaktadır. Bölge coğrafyası bir nevi meşruiyet testinden geçmekte ve süreç sonuçları itibarıyla domino taşı etkisi göstererek 1969'dan beri yönetimde olan Muammer Kaddafi'nin devrilmesine kadar gidecek olan gelişmeleri hazırlamaktadır. Halk ayaklanmasının ilk kıvılcımını, avukat ve insan hakları savunucusu olan Fethi Terbil'in 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'de tutuklanması oluşturmaktadır. Libya'nın başkenti Trablus'ta yer alan Abu Salim Cezaevi'ndeki mahkûmlar 1996 yılında daha insani yargılanma şartları ve daha iyi tutukluluk koşullarını içeren büyük bir isyan hareketi başlatmıştır. Bu isyan hareketi, Kaddafi kontrolündeki cezaevi yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve yaklaşık 1200 mahkûm bu olay sırasında öldürülmüştür (BCC, 2011). Halktan uzun süre gizlenen bu toplu katliam, yıllar içerisinde hapisanedeki tutuklulardan haber alamayan yakınları tarafından dile getirilmiş ve tutuklu yakınları Avukat Fethi Terbil öncülüğünde zorlu bir hak arayışı mücadelesi içine girmiştir.

Avukat Fethi Terbil'in 15 Şubat 2011 tarihindeki tutuklanmasını protesto etmek üzere bir araya gelen kalabalığa, polisin şiddet ile karşılık vermesi olayların seyrini değiştirmiş ve protestolar Doğu Libya'yı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Protesto ve örgütlenme özgürlüğünün sınırlı olduğu Libya'da, muhalifler sosyal iletişim sitesi Facebook ve Twitter üzerinden organize olmuş ve 17 Şubat 2011 tarihini "öfke günü" ilan etmiştir (Aljazeera, 2011). Başta Bingazi olmak üzere Kaddafi yönetimine karşı en şiddetli protestolar öfke günü kabul edilen 17 Şubat'ta yaşanmıştır. Bu süreç içinde El Bayda'da Libya İnsan Hakları Örgütü verilerine göre 13 kişi, Bingazi'de ise 6 sivil, polisler tarafından öldürülmüştür (Aljazeera, 2011). Protestoların şiddeti artıkça, Kaddafi yönetimi, göstericilere karşı keskin nişancıları görevlendirmiş ve helikopterler

içerisinden göstericilere ateş açılmıştır (Aljazeera, 2011). Nitekim burada vurgulanması gereken en temel husus Kaddafi yönetiminin kabile bağları gereği, Ordu güçleri ile protesto gösterilerini bastırma yoluna gitmemesi, tam aksine kendine bağlı seçilmiş birlikler ve paralı askerler ile bu süreci yürütmesidir. Libya özelinde belirtilmesi gereken en belirgin sorun, Libya'nın büyük kabilelerden meydana gelen bir devlet yapısına sahip olması ve Kaddafi dönemi boyunca diğer kabilelerin bilinçli bir şekilde iktidardan dışlanması sorunudur. Bu sebeple uzun yıllar sistemin dışına itilen, Bingazi ve Trablus merkezli Warfallah, Tarhuna ve Zintan kabileleri başta olmak üzere pek çok kabile Kaddafi karşıtı direniş hareketine tam destek vermiştir. Sirenayka bölgesinde yer alan Awagire, Obeidat, Zuwayya ve Misurate kabileleri de Kaddafi karşıtı muhalif protestolara destek vermiş ve güçlü bir direniş örneği sergilemiştir.

Libya'da muhaliflerle rejim taraftarları arasındaki çatışmaların şiddetinin artması ve Kaddafi'nin aşırı güç kullanması, kısa sürede muhalefeti destekleyen kabile güçlerinin doğrudan şehirlerin kontrolünü ele geçirmesini sağlamıştır (Ayhan 2012, s. 166). Muhaliflerin Doğu Libya'daki hızlı ilerleyişi ve bu bölgede kontrolü sağlaması ile Kaddafi karşıtı Muhalefet tarafından Libya Ulusal Konseyi veya Geçici Ulusal Konsey olarak anılan geçici hükümet Bingazi'de 27 Şubat 2011 tarihinde ilan edilmiştir. Geçici Ulusal Konsey kendisini "devrimin siyasi yüzü" olarak tanımlamış ve Konsey başkanlığına ise Kaddafi rejiminin Adalet bakanlığı görevini yürütürken, isyan hareketinin başlaması ile birlikte Bingazi kentine geçerek devrimcilerin safına katıldığını açıklayan Mustafa Abdulcelil getirilmiştir. Konseyin sözcüsü ve resmî temsilciliği görevine ise Abdulhafız Govga getirilmiştir (YDH, 2011). 5 Mart 2011 tarihinde yapılan toplantı da Konsey'in "bütün Libya'nın tek temsilcisi" olduğu ifade edilmiş ve resmî bir bildiri yayınlanmıştır. Kuruluş yeri itibariye Bingazi merkezli olan Geçici Ulusal Konsey'in, Trablus ele geçirilmeden bütün Libya'yı temsil edemeyeceği eleştirileri yapılsa da, 27 Şubat 2011 tarihinden 2012 yılına kadar geçen 10 aylık süre boyunca defacto bir hükümet görevi yürüterek bu işlevi yerine getirdiği görülmüştür (National Transitional Council Libya, 2012). Kısa süre içerisinde Kaddafi'nin muhalifler karşısındaki ilerleyişi hızlanmış ve Konsey başta Arap Birliği olmak üzere pek çok uluslararası kuruluş ve devlet ile görüşme sağlamıştır. İçlerinde Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'ninde bulunduğu pek çok Batılı devlet tarafından tanınan Geçici Ulusal Konsey, Türkiye tarafından da resmen tanınmıştır (Haksöz, 2011). Geçici Ulusal

Konsey'in temasları akabinde Kaddafi'nin kendisine karşı oluşan muhalefet ile sonuna kadar mücadele edeceğini belirtmesi ve devlet radyosundan yayınlanan bir ses kaydında, sonuna kadar Trablus'ta kalacağını beyan etmesi üzerine ülkedeki durum bir iç savaşa evrilmiştir (Laessing & Ryan, 2011). Kaddafi'nin Doğu Libya topraklarına doğru ilerleyişi devam ederken, muhalefet Bingazi bölgesine sıkışmış ve insanı kriz tırmanışa geçmiştir. Kaddafi'ye bağlı güçlerin, yoğun hava gücü desteği ile sivillere yönelik giriştiği saldırılar, kısa süre içerisinde Libya'daki krizi uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır (Ayhan 2012, s. 170). Libya yönetimine karşı içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu pek çok Batılı devletten kınama bildirileri geldiği gibi Kaddafi'nin yönetimden çekilmesi yönünde de telkinler yapılmıştır. Libya olaylarının seyrini değiştiren gelişme ise BMGK'nin 26 Şubat 2011 tarihli 1970 (2011) sayılı karar ile olaylara müdahale etmesidir. 1970 (2011) sayılı karar gereği, Libya yönetiminden, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve devam eden iç savaşa son verilmesi talep edilmiştir. BM Ana Şartı'nın 7. Bölüm 41. maddesi çerçevesinde belirtilen şekliyle şiddetin derhal sona erdirilmesi ve nüfusun meşru taleplerinin yerine getirilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Euronews, 2011).

Konsey kararında, Libya'daki sivillere karşı düzenlenen geniş çaplı ve sistematik saldırıların kabul edilemez olduğunu ve insanlığa karşı işlenmiş suçlar kapsamında değerlendirilmeye alınacağını belirtilmiştir. Libya'da 15 Şubat tarihi itibarıyla devam edegelen şiddet olaylarının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) havale edileceği ve UCM savcısının 2 ay içerisinde Konsey'e bu konuda bilgi vereceği açıklanmıştır. İlgili karar ile, tüm BM üyesi ülkelerin Libya'ya doğrudan ya da dolaylı olarak silah veya mühimmat satması/temin etmesi yasaklanmıştır. Konsey tüm tedbirlere ek olarak, Muammer Kaddafi ile ailesinden beş kişinin mal varlığının dondurulması kararı almış ve başta Muammer Kaddafi ve rejim ile doğrudan ilişkili aile bireyleri olmak üzere 15 Şubat gününden itibaren sivil halka yönelik şiddet içeren müdahalelerden sorumlu diğer kişilerin de aralarında bulunduğu 16 kişi için vize yasağı getirmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2011). Alınan tüm bu kararlar ile Kaddafi yönetimi hem uluslararası arenada hem de ülke içerisinde iki kutuplu bir savaşın içine girmiştir. Ülkedeki iç savaşın durdurulması ve sivil kayıpların önlenmesi amacıyla alınan 1970 (2011) sayılı karar sonrası, Kaddafi yönetimi muhalefetin kontrolü altındaki bölgeleri ele geçirmek için saldırılarını daha da artırmıştır. BM ise devam eden çatışmaların şiddetinin

artması ve ateşkes talebinin Kaddafi yönetimi tarafından dikkate alınmamasını referans göstererek konuyu BM sözleşmesinin 7.bölümü çerçevesince yeniden BMGK'nin gündemine taşımış ve 17 Mart 2011 tarihli 1973 (2011) sayılı kararın alınmasını sağlamıştır.

Konsey, alınan 1973 (2011) sayılı karar ile, Libya'lı yetkililerin yaklaşık üç hafta önce alınan 1970 (2011) sayılı karara uymadığını; ülkede durumun daha da kötüleştiğini, şiddetin tırmandığını ve sivil kayıpların arttığını; Kaddafi yönetiminin paralı askerler de kullanarak keyfi tutuklamalar, kayıplar, işkence, toplu ölüm cezaları gibi uygulamalarla insan haklarını ağır ve sistemli bir şekilde ihlal etmekte olduğunu; ve aynı zamanda medya mensuplarına karşı da şiddet ve yıldırma eylemlerinde bulunduğunu belirterek, ülkede sivil halka yönelik yaygın ve sistemli saldırıların insanlığa karşı suç olarak nitelendirilebileceğini hatırlatmaktadır (Çağırın 2011, s. 44). 1973 (2011) sayılı karar Güvenlik Konsey'inin veto yetkisine sahip daimi üyesi Çin ve Rusya'nın çekimser oyuna karşılık 10 üyenin olumlu oyu ile kabul edilmiş ve bu karar ile sivillerin korunması için askerî güç kullanımı ve uçuşa yasak bölge oluşturulması kararı kabul edilmiştir. Kararda, 8 Mart'ta İslam konferansı örgütünün, 10 Mart'ta Afrika Birliği örgütünün, 12 Mart'ta Arap Birliğinin aldığı uçuşa yasak bölge çağrılarına da yer verilmiş ve böylelikle 1973(2011) sayılı karara uluslararası bir destek verildiğine de dikkat çekilmiştir (Ayhan 2012, s. 172). 1973(2011) sayılı kararın kabul edilmesinden 1 gün sonra ise Libya Dışişleri Bakanı Musa Kusa, derhal ateşkes ilan ederek, her türlü askerî operasyonu durdurma kararı aldıklarını açıklamıştır (Euronews, 2011). Ateskes kararının 1 gün sürdüğü Libya'da 19 Mart 2011 tarihinde çatışmalar yeniden başlamış ve muhaliflerin kalesi konumundaki Bingazi kenti, sabah saatleri itibarıyla Kaddafi güçlerinin yoğun bombardımanına maruz kalmıştır (Euronews, 2011).

19 Mart 2011 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'te düzenlenen Libya zirvesinde, ABD, Fransa ve İngiltere liderliğindeki Batı dünyası ülkeleri, Muammer Kaddafi'ye karşı askerî müdahale kararı almıştır. Şafak Yolculuğu Operasyonu kod adıyla başlatılan operasyonda ilk olarak Fransız Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçakları Libya hava sahasına girmiş ve ilk saldırıyı düzenleyen Fransa, operasyona arasında 8 Rafale, 2 Mirage 2000-D, 2 Mirage 2000-5 ve AWACS'ların olduğu 20 uçakla katılmıştır (Akşam, 2011). ABD ve İngiltere ise, Libya'daki operasyona, Akdenizde yer alan iki savaş gemisi ve Tomahawk füzesi

taşıyan üç denizaltı ile katılmıştır. Askerî müdahale hamlesinin başlamasıyla Libya devlet televizyonu'na konuşan Muammer Kaddafi ise Batılı devletlerin Libya'ya yönelik operasyonunu "Haçlı saldırısı" olarak nitelendirdirmiştir (NTV, 2011).

29 Mart 2011'de Londra'da düzenlenen ve içlerinde BM genel Sekreteri, NATO Genel Sekreteri, Afrika Birliği, Arap Birliği, bazı Arap ülkeleri ve NATO ülkelerinin de dahil olduğu 40 kadar ülke temsilcisinin katıldığı toplantıda; operasyonların BM kararları yerine getirilinceye kadar devam etmesi, Kaddafi'nin bir şekilde ülkeden ayrılması, Libya'nın geleceğini belirlemeye, uzun vadeli yardım projelerini koordine edebilmeye yönelik, uluslararası çabaları yönetebilecek bir temas grubu oluşturulması kararlaştırılmıştır (Kuloğlu 2011, s. 56). Yapılan görüşmeler akabinde koalisyon güçleri arasındaki fikir ayrılıkları, operasyonu kimin yönettiği, amaçlarının ve sınırlarının neler olduğu konularında mutabakat sağlanamadığı için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya kararının uygulanmasını ve hava operasyonlarının komuta görevini Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü NATO'ya devretmiştir (Euronews, 2011). 1 Nisan 2011 tarihinde NATO tarafından yapılan açıklamada, Libya misyonunun üç ana unsurdan oluştuğu açıklanmıştır: Söz konusu misyon Libya'ya uygulanan uluslararası silah ambargosunun denetlenmesi, uçuşa yasak bölge uygulanması ve saldırı veya saldırı tehdidi karşısında sivillerin korunmasını yürütmek olarak açıklanmıştır (Ayhan 2012, s. 175).

Resmî olarak 1 Nisan'da başlayan NATO operasyonları başlangıçta hafif bombardıman ve hava harekâtı ile devam ederken, süreç ilerledikçe bombardımanın şiddeti artırılmış ve başlangıçta yaşanan koordinasyon ve planlama eksikliği sorununun aşılması ile Muhaliflerin Kaddafi karşısındaki konumu güçlenmiştir. 25 Ağustos 2011 tarihinde Muhalifler tarihi bir zafer kazanarak Kaddafi güçlerini Trablus'tan çıkarmayı başarmıştır (Euronews, 2011). Trablus'un ele geçirilmesine rağmen Kaddafi yanlıları direnişe devam etmiş ve Suriye merkezli El Rai Televizyonu'nda yayımlanan 2 ses kaydında Kaddafi, “Libya teslim olmayacaktır ve sömürgeleştirilemeyecektir. Nerede olurlarsa olsunlar onlarla savaşacağız. Trablus'ta direniş artmaktadır ve yavaş yavaş kurtarılacaktır” şeklindeki son açıklamasını yapmıştır (Euronews, 2011). Uzun süre nerede olduğu tespit edilemeyen Kaddafi, 20 Ekim 2011 tarihinde doğum yeri Sirte'den kaçmaya çalışırken Geçici Ulusal Konseye bağlı birlikler tarafından yakalanmış ve çıkan arbede esnasında öldürülmüştür (BBC, 2011). 42 yıllık diktatörlüğün sonu olan bu gelişme sonrasında

NATO'nun Libya'daki misyonu sona ermiş ve 1 Kasım 2011 tarihi itibarıyla NATO kuvvetleri ülkeden ayrılmıştır.

Muammer Kaddafi'nin öldürülmesinden sonra ülkede siyasi tek temsilci olarak kalan Geçici Ulusal Konsey, uluslararası otoriteler tarafından da tanındığı için Libya'nın meşru otoritesi olarak kabul edilmiştir. Geçici Ulusal Konsey tarafından açıklanan takvim doğrultusunda, ilk bir ay içerisinde yeni bir geçici hükümet kurulacağı, üç ay içerisinde seçim kanununun değiştirileceği, 8 ay içerisinde de yeni Anayasayı hazırlamak ile görevli olacak 200 kişilik Kurucu Meclis seçimlerinin gerçekleştirileceği açıklanmıştır (Ayhan 2012, s. 185). Ülkede 7 Temmuz 2012 tarihinde meclis seçimleri yapılmış, 8 Ağustos 2012 tarihinde ise Geçici Ulusal Konsey görevini kurucu meclis niteliğindeki Millî Genel Kongre'ye (MGK) devretmiştir. Bu süre içerisinde Bingazi ve Trablus başta olmak üzere ülke içerisinde faaliyetlerine devam eden silahlı gruplar arasındaki rekabet iyice tırmanışa geçmiş, isyan sürecinde silahlanan milis kuvvetler ülke genelinde silah bırakmayı reddetmiştir. Ülkedeki mevcut iç karışıklıktan ve devam eden çatışma ortamından faydalan General Hafter 14 Şubat 2014 tarihinde devlet televizyonundan yaptığı açıklamada, askerî ve hayati öneme sahip noktaların ele geçirildiğini ve Millî Genel Kongre hükümetinin faaliyetlerine son verildiğini açıklamıştır. Millî Genel Kongre hükümeti ise General Hafter'in açıklamalarının kabul edilemez olduğunu ve Hafter öncülüğündeki birliklerin başarısız bir darbe girişiminde bulunduğunu belirtmiştir. Tüm bu gelişmelerin akabinde, ülkede devam eden mevcut iç karışıklığa rağmen 25 Haziran 2014 tarihinde seçimler yapılmış ve Temsilciler Meclisi oluşturulmuştur. İstikrarın ve güven ortamının sağlanamaması ve Temsilciler Meclisini destekleyen silahlı gruplar ile MGK destekçisi gruplar arasındaki çatışmaların devam etmesi nedeniyle Temsilciler meclisi çalışma merkezini Tobruk'a taşımıştır.

MGK ise faaliyetlerine Trablus'ta devam edeceğini ve devrim sürecinin önemli aktörlerinden biri olan Ömer el-Hasi'yi kriz hükümetini kurmak ile görevlendirdiğini açıklamıştır. 2 Eylül 2014 tarihinde Ulusal Kurtuluş Hükümeti adıyla güven oyu alan kabine, 8 Eylül 2014'te resmî olarak göreve başlamıştır.

Abdullah es-Sini başbakanlığındaki hükümet ise Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi'nden 23 Eylül 2014 tarihinde güvenoyu alarak görevine başlamıştır. Bu gelişme ile ülkede birbirinden bağımsız hareket eden, biri Trablus merkezli diğeri Tobruk

merkezli iki farklı hükümet kurulmuştur. Bu gelişme ülkede iç çatışmanın ve yönetim zafiyetinin artmasını tetiklemiş ve DEAŞ'ın (Devletü'l-Irak ve's-Şam/Irak ve Şam Devleti) ülkedeki varlığını artırmıştır. Özellikle Derne ve Sirte'de 2015 başı itibarıyla DEAŞ hâkimiyeti kurulmuştur.

Ülkedeki mevcut bölünmüşlüğü ve yönetim zafiyetinin giderilmesi amacıyla BM öncülüğünde 17 Aralık 2015 tarihinde Fas'ın Suheyraat kentinde Libya Siyasi Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile Milli Genel Kongrenin görevine son verilmiş, yerine Devlet Yüksek Konseyi kurulmuştur. Yine bu anlaşma ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) Başkanlık Konseyi makamı oluşturulmuş ve Başkanlık Konseyi başkanlığı görevine Fayiz es-Serrac getirilmiştir. BMGK ise 2259 sayılı kararla Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) Başkanlık Konseyi'ni Libya'nın tek ve meşru temsilcisi olarak tanımıştır.

Suheyraat görüşmelerinin ardından ülkede üç ayrı yönetim ortaya çıkmıştır. Bunlar sırası ile Muhammed Süveyhli'nin başkanlığını yürüttüğü Devlet Yüksek Konseyi, Fayiz es-Serrac'ın liderliğini üstlendiği Ulusal Mutabakat Hükümeti ve başkanlığını Akile Salih'in yaptığı Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi'dir (Yıldız 2017). Görüşmeler akabinde temelde birbirinden ayrı bu üç yapının ülke içindeki meşruiyeti kabul edilmiş ve ülke kendi içinde üç parçalı siyasi bir yapıya bürünmüştür. Bu nedenle, Milis güçler arasında devam eden çatışmanın şiddeti tırmanışa geçmiş ve her siyasi yapı kendi milis kuvvetlerini oluşturmuştur. BM tarafından kabul gören ve meşruiyeti tescillenen Ulusal Mutabakat Hükümeti uluslararası alandan destek görürken, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi General Hafter'e bağlı silahlı gruplar tarafından desteklenmiş, Trablus hükümeti ise Fecr-i Libya olarak anılan silahlı gruplar tarafından desteklenmiştir.

Ülkenin genel siyasi ve ekonomik durumu incelendiğinde, Libya içindeki siyasi istikrarsızlığın ve mevcut iç savaşın bitmediğinin en temel göstergeleri şunlardır: Bingazi başta olmak üzere 2017 yılına kadar devam eden şiddetli DEAŞ işgali, General Hafter'e bağlı güçlerin ülkenin doğusunda faaliyet gösteren petrol rafinelerini işgal etmesi ve ülkede birbirinden bağımsız hareket eden iki merkez bankası ve iki farklı otoritenin bulunuyor oluşudur. Bu sebeple, 2017 yılında BM Libya Özel Temsilcisi Gassan Selame tarafından, Libya için üç aşamalı bir eylem planı önerilmiştir. Bu plan dahilinde Anayasa referandumu ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması ve ülkedeki mevcut

istikrarsızlığın çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Hedefleri ve amaçları itibarıyla oldukça önemli olan bu plan, ülkedeki genel istikrarsızlık ve devam eden iç savaş sebebiyle hâlen hayata geçirilememiştir.

Libya özelinde vurgulanması gereken en önemli gelişme ise, 27 Kasım 2019 tarihinde İstanbul'da Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti arasında imzalanan, Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasıdır (Resmi Gazete, 2019). Bu muhtıraya göre, Doğu Akdeniz'de Libya ile Türkiye arasında 18.6 millik (29,9 km) bir sınır çizgisiyle kıta sahanlığı (KS) ve münhasır ekonomik bölge (MEB) sınırı belirlenmiştir (NTV, 2019). Tarihi öneme haiz bu antlaşma ile iki ülke arasında askerî eğitim ve istihbarat paylaşımının da artacağı belirtilmiştir.

3.2 ARAP BAHARI VE SURİYE

Arap Baharı birçok Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkesini çeşitli derecelerde etkilemiştir. Bu bağlamda Tunus, Mısır ve Libya ile birlikte Suriye de Arap Baharından ciddi şekilde etkilenen ülkelerden biridir. Mart 2011'de Suriye'nin çeşitli şehirlerinde yaşayan insanlar demokratik hak talepleri ile sokaklara çıkmıştır. Beşşar Esad yönetimi ise bölgede reform gerekliliğine vurgu yapan ilk yönetim olmasına rağmen, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan halk hareketlerinin kendi ülkesine sirayet edeceğini öngörememiştir. Tarihsel perspektif irdelendiğinde Suriye, Filistin meselesi ile ilgili olarak İsrail ve ABD karşıtı en sert söylemleri dillendiren tek ülke olmuştur. Bunun yanı sıra ülkedeki güçlü azınlık rejimine karşı örgütlü bir muhalefetin bulunmuyor oluşu da Suriye'yi Arap Baharının yaşandığı diğer ülkelerden ayırmıştır. Yoğun baskı ve istihbarata dayanan Baas rejiminin varlığı ise ülkede haliyle ciddi bir muhalefetin oluşmasını engellemiştir.

Tunus başta olmak üzere Arap Baharının cereyan ettiği diğer ülkelerde yaşanan hadiseler, Suriye Muhalefetine örnek teşkil etmiştir. Örneğin, Tunus'ta yönetimi protesto etmek için kendini ateşe veren Muhammed Bouazizi hadisesinin bir benzeri 26 Ocak 2011 tarihinde Suriye'nin Haseke ilçesinde yaşanmıştır. Hasan Ali Akleh isimli şahıs rejim ve uygulamalarını protesto etmek için kendini ateşe vermiştir (Hurriyet Daily News, 2012). Bu hadise Suriye'de rejime karşı başlatılan protestolar için yeni bir milad olmuştur. Olay

akabinde ülkede rejime karşı irili ufaklı protesto gösterileri görülmeye başlamıştır. Facebook sitesi üzerinden örgütlenen kimi Suriyeliler “öfke günü” başlığı altında 4 Şubat 2011 Cuma günü için gösteri çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, Facebook üzerinden yayın yapan Suriye Devrimi isimli internet sayfası 2011 Şubat başında 25 bin üyeye sahipken iki hafta içinde üye sayısını 40 bine çıkarmıştır.

Suriye’de büyük çaplı ilk gösteriler 15 Mart 2011 tarihinde ülkenin güneybatısında bulunan ve Ürdün sınırına çok yakın bir konumda olan Dera’da gerçekleşmiştir. Şehirdeki bir grup öğrenci okul duvarlarına “halk rejimin değişmesini istiyor” temalı yazılar yazdıkları için rejime bağlı güvenlik güçleri tarafından tutuklanmış ve günlerce işkence görmüştür. Bu olay akabinde, durumu protesto eden öğrenci velilerine, rejim tarafından sert şekilde müdahale edilmesi olayların tansiyonunu yükseltmiştir. Suriye İnsan Hakları Komitesi isimli organizasyonun verdiği bilgilere göre Dera’da 4 ay içinde yüzlerce kişi güvenlik güçleri tarafından katledilmiştir. Bu gelişme sonrasında Şam ve Halep hariç olmak üzere protesto gösterileri tüm ülkeye yayılmıştır. Halk rejimi protesto etmek için her cuma namazı çıkışında toplanmış ve her toplanışa Direniş Cuma’sı, Onur Cuma’sı, Zafer Cuma’sı şeklinde özel isimler verilmiştir.

Beşşar Esad yönetimi ise protestoları durdurabilmek ve batılı ülkeler nazarında reformdan yana olduklarını gösterebilmek adına ülkede 48 yıldır uygulanan Olağanüstü hâlin kaldırıldığını ve vatandaşlık hakkı olmayan 300 bin Kürt kökenli Suriyeliye kimlik verileceğini açıklamıştır. Bu düzenlemelere ek olarak askerlik süresinin 21 aydan 18 aya indirilmesini içeren yeni bir yasa çıkarılmıştır. Halkın talebi üzerine, olaylara sert şekilde müdahale eden Dera valisi görevinden alınmış ve bazı suç türlerini kapsayan kısmi af çıkarılmasına ilişkin kararname kabul edilmiştir (21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013). Yapılan reform hareketleri muhalefetin beklentilerini karşılamadığı gibi protesto gösterilerinin şiddetinin günden güne artmasına da neden olmuştur. Mahir Esad²¹ komutasındaki birliklerin muhalif göstericilerin bulunduğu şehirlere tanklarla operasyon düzenlemesi ve özellikle Hama’da tanklar eşliğinde gerçekleştirilen kapsamlı

²¹Hafız Esad’ın en küçük oğlu, Suriye devlet başkanı Beşşar Esad’ın kardeşidir. Mahir Esad, Beşşar Esad’dan sonra ülkedeki en yetkili ikinci kişi konumunda olup, Cumhuriyet Muhafızları ve Dördüncü Zırhlı Tümen adlı verilen birliklerin komutanıdır.

operasyonlarda onlarca kişinin yaşamını kaybetmesi Türk hükümetini yeni bir Hama katliamı olması konusunda endişelendirmiştir (Salık 2011, s. 27).

Türkiye'nin Beşşar Esad yönetimi ile 2000'lerin başında başlayan olumlu ilişkilerinin 2011 tarihi itibarıyla büyük bir dar boğaza girmesiyle iki ülke ilişkilerin seyri de değiştirmiştir. Bu sebeple, Türk hükümeti 2011 sonrası dönemde Suriye Muhalefeti ile de ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye bilhassa 1-2 Haziran 2011 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen "Suriye'de Değişim Konferansı" isimli çalışmaya ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışma ile Suriye muhalefeti ilk kez bir araya getirilmiş ve konferans sonucunda 31 kişiden oluşan bir komite kurulmuştur (Milliyet, 2013). 10 Haziran 2011 tarihinde Suriye devlet televizyonu, Türkiye sınırına yakın bir konumda olan İdlib vilayetine bağlı Cisir eş Şuğur şehrinde silahlı çetelere ve direniş gruplarına karşı operasyon başlatıldığını duyurmuştur (İnternet Haber, 2011). Bu operasyon esnasında 120 güvenlik görevlisinin öldürülmesi ve Türkiye sınırına sığınan Suriyelilerin sayısının 4 bine ulaşması Türk hükümeti tarafından endişe ile karşılanmıştır (Habertürk, 2011). Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye'deki gelişmeleri değerlendirmek üzere katıldığı bir televizyon programında, "Maalesef Esad ailesi özellikle de Mahir Esad insani davranmıyor. Hem kardeşlerimizi vahşice katlediyorlar hem de utanmadan silahlarıyla fotoğraf çektiriyorlar" diyerek bu durumun daha fazla böyle süremeyeceğini ve Türk hükümetinin Suriye'deki gelişmelere daha fazla sessiz kalamayacağını dile getirmiştir (Hürriyet, 2011).

Suriyeli Muhalifler Türkiye'de düzenledikleri Esad yönetimi karşıtı konferanslara bir yenisini 16-17 Temmuz 2011 tarihlerinde İstanbul'da eklemiştir. "Suriye İçin İstanbul Buluşması" adı altında düzenlenen konferansa 350 civarında Suriyeli muhalif iştirak etmiştir. Konferansın başlıca konusu Esad rejimi ile mücadelenin nasıl sürdürüleceği olmuştur. Konferansın sonunda bir bildirge kaleme alınmış ve 25 üyeli bir konsey ile 11 üyeli bir komite kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Konsey'in Esad yönetiminin yıkılması durumunda geçiş döneminin yönetimini üstlenmesi beklentisi de dile getirilmiştir (Orhan, 2011) .

2011 Ağustos'un son haftasında yine İstanbul'da bir araya gelen Suriye muhalefeti, muhalefeti tek çatı altında toplamak için yeni bir yapı kurmayı öngörmüştür. Bu minvalde 2 Ekim'de Suriye'li rejim karşıtlarını tek çatı altında birleştiren "Suriye Ulusal Konseyi"

Burhan Gaylun liderliğinde kurulmuştur. Konseyin kuruluş toplantısında Suriye'nin toprak bütünlüğünün ne pahasına olursa olsun korunacağı kararı alınmıştır. Böylece, kimi azınlık gruplar tarafından dile getirilen özerk bölge taleplerinin de önü kesilmiştir. Bu yönde “Suriye halkı birdir, bir kalacak” sloganı benimsenmiştir. Suriye Ulusal Konseyi, kapsayıcılık iddiasına rağmen Suriyeli tüm muhalif grupları kapsama noktasında eksik kalmıştır. Türkiye bu toplantıdan sonra “Suriye Ulusal Konseyi’ni” Suriye muhalefetine meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Türkiye aynı zamanda Suriye muhalefetine silahlı kolu olan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) lideri Albay Riyad El Esad’ı 1 Kasım 2011’de Türkiye’ye kabul etmiştir. Esad yönetimine karşı savaşan ÖSO’nun bu tarihlerde 15 bin civarında silahlı askerî nin olduğu ve bu askerlerin Türkiye’den koordine edildiği iddia edilmiştir (Aydıntaşbaş, 2011).

9 Ağustos 2011 tarihinde Suriye’nin başkenti Şam’ı ziyaret eden dönemin Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu Beşşar Esad ile yaptığı görüşmede rejimin muhalefete yönelik yaptığı operasyonların durdurulmasını ve reformların bir an evvel yapılmasını istemiştir. Buna rağmen Esad rejimi muhalefete yönelik askerî operasyonlarını sürdürmüştür. 13 Ağustos 2011 tarihinden itibaren ise Lazkiye bölgesindeki muhalifler tankların ve askerî gemilerin top atışlarına maruz kalmıştır. 19 Ağustos 2011 tarihinde ise Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: “Şayet operasyonlar derhal durmaz ve ülkede durum yeniden normale dönmezse, bundan sonraki süreç için konuşulacak hiçbir şey kalmaz diyerek sözün bittiği yerdeyiz” vurgusu yapmıştır (Türkiye, 2011). Eylül 2011’de ise dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan reformlar hususunda Beşşar Esad’ın inandırıcılığını yitirdiğini dile getirmiştir (Kalabalık, 2011). 21 Eylül 2011 tarihinde BM 66.Genel Kurul oturumlarında Recep Tayyip Erdoğan ABD başkanı Barack Obama ile görüşmüştür. Bu görüşmede Erdoğan Suriye yönetimine artık güvenlerinin kalmadığını, Esad yönetimi ile görüşmeyi kestiklerini belirtmiştir (Posta, 2011). Ayrıca Erdoğan, ABD ile birlikte Esad rejimine yönelik yaptırımlar hususunda ortak hareket edeceklerini vurgulamıştır. Türkiye bu yönde Esad rejimine karşı ilk kez yaptırım kararı alarak Suriye’ye malzeme taşıyan uçuşlara hava sahasını kapatmıştır.

Rusya Dışişleri Bakanlığı ise BMGK’nin Suriye’ye uluslararası yaptırımlar uygulanmasını öngören karar tasarısını desteklemeyeceğini duyurmuştur. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Gennady Gatilov: “Böyle bir metni destekleyemeyiz. Böyle bir metin

kabul edilemez çünkü bu metin Suriye'ye yaptırım uygulanması ihtimalini beraberinde getiriyor" demiştir. Moskova'nın taslak metne karşı çıkmasının ardındaki bir diğer sebep ise metnin "dış güçlere Suriye'nin içişlerine karışmamaları, Esad ve protestoculara ise çözüm için diyalog başlatmaları çağrısında bulunmaması" olduğunu belirtilmiştir (Hürriyet, 2011). Rusya'nın veto kararını Çin hükümeti de desteklemiş ve BMGK'nde Suriye'ye karşı yaptırım kararı alınamamıştır (Hürriyet, 2011)

Suriye ordusundaki görevini terk ederek muhaliflerin safına geçen en üst rütbeli subay olan Albay Riyad El Esad Reuters'a yaptığı açıklamasında, Devlet Başkanı Esad'ı devirmenin tek yolunun güç kullanmak olduğunu söylemiştir. Albay Esad, uluslararası kamuoyuna da muhaliflere yönelik yardım çağrısında bulunmuştur. Suriye'de yabancı ülkelerin güçlerini görmek istemediklerini ancak uluslararası kamuoyunun Suriye Muhalefetine silah yardımı yapıp ülkenin hava sahasını uçuşa kapatması gerektiğini belirten Albay Esad, "Eğer bize bunu vermezlerse rejim devrilene kadar tırnaklarımızla savaşıyoruz. Buradan Beşşar Esad'a sesleniyorum: Halk senden daha güçlü" demiştir (Hürriyet, 2011).

Türkiye-Suriye ilişkilerini bu dönemde gerginleştiren bir diğer hadise ise 5-13 Ekim tarihleri arasında Hatay'da Türk Silahlı Kuvvetlerinin tatbikat yapacağı haberi olmuştur. Bu haber çeşitli yayın organlarında "Türkiye Suriye'ye müdahale mi edecek?" sorularının sorulmasına neden olmuştur (Milliyet, 2011). 13 Kasım 2011 gecesi rejim yanlısı gruplar tarafından Türkiye'nin Şam Büyükelçiliği'ne, Halep Konsoloslughuna ve Lazkiye Fahri Konsoloslughuna saldırılar düzenlenmiştir (Sabah, 2011). Suriye, Mardin'in Nusaybin ilçesi'nden Suriye'ye açılan Nusaybin gümrük kapısı ile Şanlıurfa'dan Suriye'ye açılan Akçakale sınır kapılarını 8 Aralık 2011 tarihinden itibaren bakım ve onarım yapıldığı gerekçesi ile giriş-çıkışlara kapatmıştır (21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013). Bu gelişmeler yaşanırken Suriye içindeki olaylar iyice şiddetlenmiş birçok kentte cuma namazından sonra çıkan gösterilerde ölenlerin sayısı 44'e yükselmiştir. Muhalefetin, Beşşar Esad rejimine karşı yürüttüğü silahlı direniş sebebiyle yaşanan çatışmalar, ilk kez Suriye sınırını aşarak Ürdün'e sıçramıştır (21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013).

BM İnsan Hakları Yüksek Temsilcisi Navi Pillay, Suriye'de insanlığa karşı suç işlenmiş olabileceğine inandıklarını belirterek, BMGK'nin, Suriye'deki insan hakları ihlallerini, Uluslararası Ceza Mahkemesine (UCM) havale etmesi gerektiğini belirterek ağustos

ayından itibaren yaklaşık 2 bin kişinin hayatını kaybettiği Suriye'deki olaylarda, ölü sayısının 5 bini aşmış olabileceğini belirtmiştir (T24, 2011). Giderek kötüleşen durum neticesinde, Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye yönetiminin Arap Birliği girişimi çerçevesinde imzalanan protokole rağmen şiddet uygulamalarını artırarak sürdürmesinin gerçek niyeti hakkında ciddi kuşkulara yol açtığını belirterek, "Suriye yönetiminin kendi halkını hedef alan ve ülkeyi kan gölüne çeviren baskı politikalarını" kınamıştır (Hürriyet, 2011).

3.3 SURİYE İÇ SAVAŞI

3.3.1 2011-2015 Dönemi

Arap Baharından en ciddi şekilde etkilenen ülkelerden biri olan Suriye’de barışçıl gösteriler ile başlayan süreç, Esad rejiminin bu gösterilere silahla karşılık vermesi nedeniyle farklı bir aşamaya evrilmiştir. İlk başta demokratik hakların genişletilmesi talebi ile meydana inen Suriye halkı, Esad rejiminin silahsız insanlara her fırsatta silahlı bir şekilde müdahale etmesi nedeniyle, nihai hedefinde bir değişikliğe gitmiştir. Bu noktadan sonra amaç Esad rejiminin devrilmesi için gerekli herşeyin yapılması olmuştur. Bu nedenle Suriye Muhafefeti askerî ve siyasi alanlarda örgütlenme içerisine girmiştir. Mesele Suriye dışından çeşitli devlet ve aktörlerin de müdahil olmasıyla bir iç savaş ve uluslararası kriz halini almıştır. 2011 yılının sonu itibarıyla Esad rejimi, protestoların azaltılması ve kitlelerin birlikte harekete geçebilmesinin engellenmesi amacıyla kırsal bölgelere olan operasyonlarını artırmıştır. Rejimin her fırsatta diyalogu reddetmesi ve barışçıl gösterilere şiddetle karşılık vermesinin bir sonucu olarak Suriye muhalefeti radikalleşmiş ve askerîleşmiştir. Bu durumunun doğal bir sonucu olarak ise rejim ile muhalefet arasındaki çatışmanın dinamiği değişmiş ve her iki taraf için de varlık mücadelesi dış aktörlerin desteğine bağlı hale gelmiştir.

Olayların başladığı ilk andan beri Esad rejimi, Suriye Muhalefeti'ni 3 temel sistem üzerinden yok etmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki, rejimin taktiksel bir geri adım atarak halka yönetsel ödünler vermesidir. Bunun en temel örneğini Dera’da başlayan rejim karşıtı eylemlerde, aldığı kararlar ile halkın büyük tepkisini çeken Dera Valisinin, hızlı bir şekilde görevden alınması örneğinde görmekteyiz. Rejim gösterileri durdurabilmek

ve protestocuların taleplerine cevap verebilmek amacıyla halkın ileri gelenleri ve büyük aşiretlerin önde gelen temsilcileri ile de görüşmüştür. Rejimin ikinci adımı ise, protesto gösterilerini, olayların en başından beri Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan'da yaşayan Sünnilerin organize ettiğini iddia etmesidir. Bunu destekleyici bir tez olarak da olayların başlangıç yeri olan Dera'nın ülkenin güneybatısında bulunan Ürdün sınırına, Hama'nın ise Kuzey de yer alan Lübnan sınırına çok yakın olması olarak öne sürmüştür. Bunun yanı sıra Esad yönetimi protesto gösterilerinin sadece Sünniler tarafından yapıldığını ve halkın geri kalanın rejim ile arasında sorun olmadığı tezini savunmuştur. Rejim bu teze hizmet edebilmek adına ise 1962 yılından beri vatandaşlık hakkı olmayan kürtlere vatandaşlık hakkı vermiş ve tutuklu Kürt vatandaşları serbest bırakmıştır. Rejimin üçüncü ve nihai amacı ise muhaliflerin hızlı bir şekilde radikalleştirilmesi ve şiddet yanlısı aktörler kullanılarak muhaliflerin direncinin kırılmasıdır. Esad rejimi bunu gerçekleştirebilmek amacıyla tutuklu radikal unsurları hızlı bir şekilde serbest bırakmış ve muhalifler içinde lider konumda olan kişileri ise rejimin açık hedefi haline getirmiştir. Bir anlamda rejim, şiddeti ve işkenceyi sistemli ve yaygın hale getirerek muhalifleri silahlanmaya zorunlu bırakmıştır. Suriye yönetimi tarihsel süreç içerisinde yukarıda belirttiğimiz son maddeyi bir dış politika aracı olarak kullanmış, şiddet yanlısı aktörleri uzun yıllar sınır komşularına karşı ekonomik ve siyasi olarak desteklemiştir.

2012 başı itibarıyla Esad yönetiminin başta İran olmak üzere Rusya, Çin ve Hizbullah tarafından destekleniyor oluşu iç savaşın derinleşmesine ve sürecin uzamasına neden olmuştur. Bu süreç içerisinde barış yanlısı adımların atılması, çatışmaların durdurulması ve savaşın olası etkilerinin en aza indirebilmesi amacıyla Arap Birliği ve Birleşmiş Milletler Ortak Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın, 6 maddeden oluşan "Suriye için Kofi Annan Barış Planı" kabul edilmiştir.

Planın detayları şu şekildedir: (Habertürk, 2012)

- i. Şam Yönetimi, Suriye halkının istek ve endişelerine yanıt sunacak şekilde Suriye halkı öncülüğünde yeni bir siyasi sürecin başlatılmasını, özel temsilci (Annan) ile çalışmayı ve gerekli olması halinde müzakereler için bir temsilci atanmasını taahhüt eder.
- ii. BM gözetiminde sivillerin korunması için her tür silahlı şiddete son verilmesi amaçlanmaktadır.

- a. Hükümet meskûn alanlara asker sevkini ve silah kullanımını durdurup buralarda bulunan askerleri derhal çekecektir.
- b. Muhalefet ise çatışmalara son verme taahhüdünde bulunacaktır.
- iii. Savaşın tüm tarafları çatışma yaşanan bölgelere insani yardım sevkini sağlayacak ve insani amaçlarla her gün iki saatlik sükûnet dönemleri sağlanacaktır.
- iv. Keyfi şekilde tutuklanmış kişilerin serbest bırakılması ve tahliye süreçlerinin hızlandırılması sağlanmalıdır.
- v. Suriye içerisinde gazeteciler için hareket serbestisi temin edecektir.
- vi. Barışçıl şekilde gösteri ve toplantı yapma hakkına saygı gösterilecektir.

Esad yönetimi, Annan Planı kapsamında 14 Nisan 2012 tarihinde ilan edilen ateşkes çağrısına olumlu yanıt vermiştir. Bir aydan daha kısa bir süre uygulanan ateşkes Mayıs 2012’de rejimin savunma operasyonlarına yeniden başlaması ile sona ermiş ve fiilen geçersiz olmuştur.

Küresel güçlerin Esad yönetimini olayların başından beri eleştirildiği temel konu, ülkede uzun yıllar kırılamayan Baas Partisi iktidarındır. Esad rejimi ise bu algıyı kırmak ve uluslararası alanda ülkedeki her talebin olumluya döndüğü algısı oluşturabilmek amacıyla 26 Şubat 2012 tarihinde geniş bir referandum düzenleyerek Anayasanın 8. maddesinde yer alan Baas Partisi’nin “devlet ve toplumun lideri” görevine sahip olduğu hükmünü Anayasadan çıkartmıştır. Bu bağlamda, 2011 tarihinde yapılması planlanan fakat mevcut iç savaş sebebiyle iki kez ertelenen Halk Meclisi seçimleri de 7 Mayıs 2012 tarihinde yapılmıştır. Ülkedeki mevcut tansiyonun düşürülmesi adına yapılan seçimlere, önceki seçimlerden farklı olarak 9 yeni parti katılmıştır (BBC, 2012). Katılım oranının %51 olarak açıklandığı seçimlerde meclisin sandalye dağılımı şu şekilde olmuştur: Baas Partisi 161, Ulusal İlerici Cephe içinde yer alan partiler 22 ve bağımsızlar 67 aday ile seçimleri sonlandırmıştır. Muhalifler ise devam eden iç savaşı gerekçe göstererek seçimlere katılmama kararı almıştır (VOA News, 2012).

Seçim sonuçlarının genel hatları ile ülkede beklenen demokratik ortamı ve değişim sürecini başlatamadığı görülmektedir. Bunun en temel göstergesi olarak ise Ulusal İlerici Cephe oluşumunun en başından beri Esad yönetimi ve Baas Partisi ideolojisi ile yakın çizgide olması, ülke içerisinde devam eden iç savaşın şiddetinin günden güne artması ve

Suriye rejiminin uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayarak gerçekleştirdiği katliamlara devam etmesi örnek gösterilmektedir.

2012-2013 dönemi muhaliflerin Esad yönetimine karşı askerî üstünlüğü ele geçirdiği avantajlı yıllar olmuştur. Muhalifler Şam şehir merkezinin birkaç km yakınına kadar yaklaşmış ve Halep'in büyük bir bölümünü ele geçirmiştir (BBC, 2012). Bu dönem içerisinde devlet dışı bir aktör olarak ortaya çıkan Demokratik Birlik Partisi (PYD)-Halk Koruma Birlikleri (YPG) kısa süre içerisinde Suriye'nin Kuzeyin'de etkinlik kazanmıştır. PYD/YPG oluşumu zaman içerisinde Batılı ülkeler tarafından terör örgütü olarak tanınan PKK (Kürdistan İşçi Partisi)'dan ayrı bir yapı olarak kabul edilmiş ve oluşumun Suriye Kürtlerini temsil ettiği tezi ortak kabul görmüştür (Acun & Keskin, 2016, s. 8). Her fırsatta ABD ve Batılı devletler tarafından desteklenen ve PKK'dan farklı bir oluşum olduğu vurgulanan PYD/YPG zaman içinde Suriye'nin Kuzey'inde defacto bir devlet oluşumu sürecine girmiştir. 12 Kasım 2013 tarihinde Suriye Kürtler'in yoğun olarak yaşadığı Rojava bölgesinde Kurucu bir Meclis ilan edilmiştir (BBC, 2013). Siyasi parti üyelerinin, demokratik kitle örgütlerinin ve aşiretlerin temsilcilerinin katılımıyla Kamışlı kentinde yapılan toplantıda oluşturulan 82 üyeli Kurucu Meclis'in amacı seçim hazırlıklarının yapılması ve geçici yönetimin bir an evvel ilan edilmesi olarak açıklanmıştır.

Kurucu Meclis öncülüğünde hazırlanan ve 'Toplumsal Sözleşme' adı verilen Anayasa, 6 Ocak 2014 tarihinde Suriye'nin Amude şehrinde Batı Kürdistan Demokratik Özerk Yönetimi Yasama Meclisi tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. 30 Ocak 2014 tarihinde ise Suriye'nin Kuzeyi; Cizre (Cezire), Kobani (Ayn el-Arap) ve Afrin olmak üzere 3 kantona (özerk bölge) ayrılmıştır. Kanton bölgelerin Toplumsal Sözleşme ile yönetileceği ve PYD'nin silahlı kanadı olan YPG'nin Özerk Yönetim'in savunma gücü görevini üstleneceği açıklanmıştır. Kantonlar da uygulanacak yönetim modelinin ise “demokratik öz yönetim sistemi” olarak adlandırıldığı ve sistemin Salih Müslim'in başkanlığını yürüttüğü TEV-DEM (Demokratik Toplum Hareketi) tarafından kontrol edileceği açıklanmıştır.

Arap Baharı süreci ile başlayan gelişmelerin Suriye'nin Kuzey'inde defacto bir devlet oluşumunu tetiklemesinin altındaki ana sebep PKK yahut KCK (Kürdistan Topluluklar Birliği) yapılanmasının uzun yıllar boyunca Hafız Esad ve ailesi tarafından

desteklenmesidir. Arap Baharı sonrasında elde edilen kazanımların temeli ise PKK'nın bu coğrafyada temeli 1980'lere dayanan varlığından kaynaklanmaktadır. Örgüt, Arap Baharı sonrası süreçte, PYD/YPG adı altında, PKK'dan farklı bir isimle çalışmalarını devam ettirmiş, Batı mediasından ve başta ABD olmak üzere Avrupalı devletlerden Suriyeli Kürtlerin temsilci adı altında yoğun destek almıştır (Akşam, 2019). Bu bağlamda, gerek Esad rejimi ile kurulan yakın ilişkilerin sağladığı avantaj gerekse bölgede yaşanan iç savaşın yarattığı otorite boşluğunun etkisi ile örgüt özerkliğe giden süreci hızlandırmıştır.

2012 yılı itibarıyla bölgesel parçalanmanın ve iç savaşın şiddetinin günden güne arttığı Suriye'de devlet eli ile ortaya çıkan terörün durdurulması ve iç savaşın bitirilmesine yönelik ilk adım uluslararası toplumdan gelmiştir. 30 Haziran 2012 tarihinde İsviçre'nin Cenevre kentinde düzenlenen "Suriye" konulu Cenevre konferansına; BMGK'nin daimi üyeleri İngiltere, ABD, Rusya, Çin ve Fransa'nın yanı sıra Irak, Kuveyt, Katar ve Türkiye'nin dışişleri bakanları, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon katılmıştır. Suriye Muhalefetine ve Esad rejiminin katılmadığı konferansa ABD'nin yoğun muhalefeti sebebiyle İran hükümeti de davet edilmemiştir (Aljazeera, 2014). Konferans sonrasında yayınlanan ve tarihe Cenevre 1 Bildirisi olarak geçen metin kapsamında, Rejim ve muhaliflerin karşılıklı rızasıyla seçilen isimlerden oluşacak tam yetkili bir geçiş hükümetinin, Anayasayı hazırlaması ve ülkeyi seçimlere götürmesi üzerinde uzlaşmıştır (Anadolu Ajansı, 2017).

Cenevre 1 görüşmelerinin yapıldığı dönem içerisinde Esad rejimi Muhalifler karşısındaki üstünlüğünü iyiden iyiye kaybetmiş, rejimin varlık sebebi dış aktörlerin desteğine bağlı hale gelmiştir. Esad rejiminin düşmesinin bölgedeki Şii hilalini yok edeceğini ve yeni bir Irak gerçeği yaratacağını bilen İran yönetimi, 2013 sonu itibarıyla kendi askerî yapıları ve Hizbullah milisleri ile Esad rejimin yanında aktif olarak savaşa dahil olmuştur. Bu süreçte İran desteği ile rejimin devamlılığı sağlamayı hedefleyen Esad yönetimi, Rusya'dan aldığı askerî yardımlar ile de mevcut iç savaşı sürdürmek ve Cenevre 1 Bildirisi kapsamında kurulacak olan geçiş hükümeti fikrini bertaraf etmeyi amaçlamıştır.

Suriye Muhalefeti ise tüm muhalifleri tek çatı altında birleştirebilmek ve muhaliflerin yeknesak olarak hareket edebilmesini sağlayabilmek amacıyla 11 Kasım 2012 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da gerçekleştirilen "Suriye İçin" adlı toplantı'da Suriye Devrimci

Muhallif Güçler Ulusal Koalisyonu'nun (SMDK) kurulduğunu açıklamıştır. SMDK'nin kuruluş amacı temelde faaliyetlerini farklı siyasi gruplar, sürgündeki muhalifler ve tabandaki aktivistler olmak üzere farklı şekillerde sürdüren ve Cumhurbaşkanı Beşşar Esad'ın nasıl devrileceği konusunda ortak hareket edemeyen Suriyeli Muhalliflerin tek bir çatı örgüt etrafında birleştirilmesi olarak açıklanmıştır.

Bu toplantı öncesi ABD Dışışleri Bakanı Hillary Clinton'dan "beklenmedik" bir açıklama yapılmış, Clinton, Esad rejimine karşı başarılı olamayan Suriye muhalefetine tüm lider kadrolarının değiştirilmesi gerektiğini ve Suriye muhalefetine çatı örgütü olan Suriye Ulusal Konseyi'nin (SUK), ülkedeki tüm muhalifleri bir araya getirmeyi başaramadığını dile getirmiştir (NTV, 2012). Bu sebeple, Doha toplantısının temelde muhaliflerin dış destekçilerinden gelen yoğun baskılar üzerine gerçekleştirilmiş zorunlu bir toplantı olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Suriye Devrimci Muhallif Güçler Ulusal Koalisyonu'nun (SMDK) resmî internet sayfasında yayınlanan maddelere göre amaçları şu şekildedir (BBC, 2013) :

- i. Suriye halkının bütünlüğünü korumak
- ii. Ülkenin ve kentlerinin birliğini ve büyünlüğünü korumak
- iii. Esad rejimini devirmek, güvenlik güçlerini dağıtmak, Suriye halkına karşı suç işleyenlerden hesap sormak
- iv. Rejimle hiçbir diyaloga ve müzakereye girmemek
- v. Muhalefetin sivil ve demokratik Suriye hedefini gerçekleştirmektir.

Koalisyon aşağıda belirtilen nihai hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla da idari ve icracı birimler oluşturmayı amaçlamıştır. Bu hedefler sırası ile

- i. Devrimci Askerî Meclisler ve Özgür Suriye Ordusu ortak komutanlığının desteklenmesi
- ii. Uluslararası kamuoyu ile koordineli biçimde Suriye halkına yardım fonu oluşturulmasının sağlanması
- iii. Suriye Ulusal Hukuk Komisyonunun oluşturulması
- iv. Uluslararası kamuoyunun desteğini aldıktan sonra geçici hükümet oluşturulmasıdır (Suriye Muhallif ve Devrimci Güçler Koalisyonu, 2012).

12 Aralık 2012 tarihinde Fas'ın Marekeş kentinde 130 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen Suriye'nin Dostları Toplantısı'nda, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK) Suriye halkının "meşru temsilcisi" olarak kabul edilmiştir. Kapsayıcılık ve bütünleştiricilik itibarıyla Ulusal Koalisyon, Suriye'deki büyük isyancı gruplar ve Nusra Cephesi gibi militan radikal yapılar üzerinde tümüyle otorite kuramamıştır. Bu sebeple zaman içerisinde SUK'un yaşadığı siyasi sorunların benzerlerini yaşar hale gelmiştir. Mayıs 2013'te belli başlı isyancı gruplarından oluşan yapılar, Ulusal Koalisyon'u eleştiren bir dizi açıklama yaparak, Koalisyonun görevini yerine getiremediğini ve uluslararası güçlerin maşası olduğunu iddia etmiştir (BBC, 2013). Suriye muhalefeti bu dönem içerisinde Suudi Arabistan ve Katar'dan silah desteği alırken, rejim güçleri de Rusya ve İran desteği ile iç savaşı sürdürmüştür.

2013 yılı sonları ve 2014 yılı genel itibarıyla İran destekli Şii yabancı savaşçıların ve radikal örgütlerin sahadaki görünürlüğüne arttırdığı zor yıllar olmuştur. Esad rejimi bu dönem içerisinde dış yardımlar ile Şam şehir merkezini kontrol altına almış, Hama ve Humus gibi önemli vilayetleri büyük oranda muhaliflerden geri kazanmıştır. Suriye'nin hızlı bir bölgesel parçalanma süreci içine girdiği süreçte, ülkenin Kuzey'i ve Doğu'su DEAŞ kontrolü altına girmiştir.

DEAŞ'ın bu coğrafyadaki varlığı Ürdünlü Ebu Musab el Zerkavi tarafından 1999 yılında kurulan Cemaat'ul el-Tevhid ve'l Cihad isimli örgüte (CTC) dayanmaktadır (Hashim 2014, p. 2). Afganistan'da kurulan örgüt 2001 yılında Zarkavi liderliğinde Irak'ın Kuzeyine gelmiş ve Saddam Hüseyin yönetiminin düşürülmesi sonucu bölgede oluşan otorite boşluğundan faydalanarak tecrübeli yabancı savaşçıların ülkeye girişini hızlandırmıştır. Cihad adıyla terör anlayışı üzerine kurgulu örgüt aklı, kısa sürede bölgede etkinlik tesis etmiş ve 2004 yılında El-Kaide'ye bağlılığını ilan ederek Irak El-Kaidesi (IEK) adını almıştır (Acun 2014, s. 2). Zerkavi'nin Haziran 2006'da ABD güçleri tarafından düzenlenen bir operasyon sonucu öldürülmesi ile örgüt yeni bir döneme girmiştir. (Aksoy, 2016) Bu tarihten sonra, Mücahitler Şura Konseyi, bünyesine Irak El-Kaidesi ve diğer Sünni grupları da dahil ederek Irak İslam Devleti'nin (İİD) kurulduğunu ilan etmiştir. Örgütün yeni lideri Ebu Ömer El-Bağdadi olmuştur. 18 Nisan 2010 tarihinde Irak güvenlik güçlerinin ABD destekli bir operasyonu sonucunda Irak el Kaidesi'nin

lideri olan El-Mısri ve Ebu Ömer el-Bağdadi, Selahaddin vilayetinde öldürülmüştür (Aksoy 2016, s. 30). 2010 sonrası süreçte örgütün başına Ebu Bekir el-Bağdadi getirilmiştir. Bağdadi 2013 yılında yayınladığı mesajında, Suriye’de kurulan Nusra Cephesi ile birleştiklerini ve örgütün adının “Irak ve Şam İslam Devleti/ Irak ve Şam Devleti” (İŞİD²²/DEAŞ) olarak değiştirildiğini duyurmuştur (Güler & Özdemir 2014, s. 136).

Suriye içerisinde devam eden mevcut iç savaşı bir fırsat olarak gören ve ülkedeki otorite boşluğundan faydalanarak kurulan DEAŞ, Suriye’de faaliyet gösteren ve el-Kaide’yi temsil eden el-Nusra’dan farklı bir ideolojik çizgidedir. DEAŞ ile el-Nusra ayrılığının nedeni, DEAŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’nin Nusra Cephesi lideri Ebu Muhammed el-Colani ile anlaşmazlığa düşmesidir. Anlaşmazlığın temeli, El-Colani’nin Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad’a karşı savaşıyan ana akım Sünni muhaliflerle iş birliği yapmak istemesidir (McCants, 2015). Bu temel ayrılık sonrasında El Kaide lideri Ayman El-Zevahiri, Bağdadi’ye, Nusra Cephesi’nin bağımsızlığının sağlamasını emretmiş, Bağdadi ise bu emri yerine getirmemiştir (McCants, 2015). Zevahiri 2014 Şubat itibarıyla DEAŞ’ı El Kaide’den çıkardığını ve Suriye’de Nusra Cephesi’nin El Kaide’yi temsil eden tek yapı olduğunu açıklamıştır (BCC, 2014). Bağdadi, Zevahiri’nin açıklamalarını dikkate almamış, 28 Haziran 2014 tarihi itibarıyla Hilafet ilan ederek Irak ve Şam’da kurduğu İslam Devleti oluşumuna karşı çıkan (biat etmeyen) tüm unsurları muhalif kabul ettiğini açıklamıştır (Taştekin, 2017). DEAŞ’ın başta El Nusra olmak üzere kendisine biat etmeyi kabul etmeyen tüm unsurları hedef göstermesi ve bu yönde operasyonlar düzenlemesi DEAŞ ile El Nusra ayrılığını tetiklemiştir. El-Kaide Lideri Eymen ez-Zevahiri ise iki örgüt arasındaki ayrılığın giderilmesi ve sorunların çözülmesi amacıyla, Halid Suri’yi vekili (aracı) olarak tayin ettiğini açıklamıştır. Halid Suri’nin DEAŞ tarafından düzenlenen bir suikast sonucu 23 Şubat 2014 tarihinde öldürülmesi üzerine, Nusra Cephesi Lideri Ebu Muhammed el-Colani, DEAŞ’ın artık açık bir hedef haline geldiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, Nusra Cephesi’nin DEAŞ’a düzenlediği ilk operasyon, Irak sınırına yakın konumda olan Deyr’uz-Zor’a düzenlenmiştir. Bu saldırı sonrasında DEAŞ ile El Nusra kopuşu resmîyet kazanmıştır.

²² Çalışmanın bütününde İslam dini ile küresel terörün bütünleştirilmemesine özen gösterilmiş, bu kapsamda İŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) yerine DEAŞ (Devletü’l-İrak ve’ş-Şam/İrak ve Şam Devleti) ifadesine yer verilmiştir.

Genel hatları itibarıyla, DEAŞ ile El Nusra Cephesi'nin Suriye'nin geleceğine yönelik stratejilerinin ve hedeflerinin farklılaştığını belirtmek gerekmektedir. El Nusra'nın bu bölgedeki amacı diğer muhalif gruplarla iyi ilişkiler geliştirerek Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın devrilmesiyken, DEAŞ'ın bölgedeki amacı kontrolü altındaki alanları genişleterek, son derece katı bir sözde şeriat yönetimini tesis etmek ve sözde İslami bir devlet yönetimi kurmaktır. Bu bağlamda, DEAŞ'ın Suriye'ye yönelik operasyonları Temmuz 2013 tarihinde ÖSO komutanlarından Ebu Basir el-Ceblav'ın Lazkiye'de infaz edilmesi ile başlamıştır. Örgüt, bu olaydan kısa bir süre sonra, temelleri Bağdadi'nin 2012 tarihindeki ses kayıtlarına dayanan “Duvarları Yıkamak” isimli bir dizi operasyonu hayata geçirmiştir. Bu operasyonlar kapsamında, Irak'ta 8 hapisane baskını ve 24 bombalı araç saldırısı organize edilmiştir. Operasyonların en kritik olanı ise, 2004 tarihinde DEAŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'nin de mahkûm sıfatıyla bulunduğu, Ebu Gureyb Hapishanesine 21 Temmuz 2013 tarihinde düzenlenen baskındır (Sputnik, 2016). Irak'ın en güvenli hapisanesi olma özelliği taşıyan Ebu Gureyb'e düzenlenen baskın sonrası işlerinde örgütün üst düzey yetkililerin de bulunduğu pek çok mahkûm serbest bırakılmıştır. Örgüt, faaliyetlerini yeniden Suriye'ye çevirmiş ve Ağustos 2013'de Halep'in kuzeyinde bulunan, stratejik öneme sahip Menagh Hava Üssü'ne saldırmıştır. Eylül 2013 tarihinde ise Ahrar el Şam komutanlarından Ebu Übeyde el-Binnişi, Malezya'lı bir insani yardım derneği üyelerini koruduğu gerekçesi ile DEAŞ militanları tarafından infaz edilmiştir. Örgüt daha sonra yaptığı açıklamada Malezya bayrağı ile Amerikan bayrağını karıştırdıklarını itiraf etmiştir.

Bu süreç içerisinde Esad rejimi iç savaşın en kanlı katliamlarından birini Şam'a bağlı Doğu Guta bölgesinde 21 Ağustos 2013 tarihinde gerçekleştirmiştir. Rejimin en sıkı ablukalarından birine maruz kalan Doğu Guta'da kimyasal silahlar ile gerçekleştirilen saldırıda 1300'ün üzerinde masum sivil hayatını kaybetmiştir (Yenişafak, 2019). Rejimin uluslararası toplum nezdinde yaptığı “kimyasal silahların imha edildiği” yönündeki açıklamalarının gerçekleri yansıtmadığı ise Doğu Guta saldırısından 4 yıl sonra gerçekleştirilen İdlib'in Han Şeyhun ilçesindeki katliamlarda ortaya çıkmıştır (Koparan & Kako, 2019). Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü (KSYÖ) Esad rejimin kimyasal silah kullanımını sınırlandırmak amacıyla Esad rejime ait olan ülke stoğunu devralmış, akabinde imha süreci başlanmıştır. Bu sürecin yolunu ise ABD'nin daha önce ilan ettiği

"kırmızı çizgisi" gereğince bölgeye ABD müdahalesini engellemek amacıyla Rus yönetimi açmıştır. Mutabakat çerçevesince Esad rejiminden kimyasal silah kullanımını 19 Ağustos 2014 tarihi itibarıyla sonlandırması talep edilmiştir.

Esad rejimi, kimyasal silahların imha edilmesi taahhüdünü yerine getirmediği gibi Suriye içindeki saldırılarını da çoğaltarak devam ettirmiştir. Suriye İnsan Hakları Ağı (SNHR) raporuna göre Esad rejimi iç savaşın başladığı Mart 2011 tarihinden itibaren sivil halka yönelik 214 kez kimyasal silah kullanımı gerçekleştirmiştir. Rejim güçlerinin sırasıyla Şam kırsalında 99, İdlib'de 45, Hama'da 29, Halep'te 27, Humus'ta 7, Dera'da 4, Deyrizor'da ise 3 kez kimyasal silah kullandığı tespit belirtilmiştir (Kako, 2018). Yine aynı raporun verilerine göre Esad rejimin 4 Nisan 2017 tarihinde Han Şeyhun'a düzenlediği kimyasal silah saldırısı sonrasında ülke genelinde 11 kez daha kimyasal silah kullanımına başvurulduğu görülmüştür. Bu saldırılar sonrasında yaşanan ağır sivil kayıplar, bölgeden çok sayıda insanın zor şartlar altında mülteci olarak Türkiye'ye gelmesine neden olmuştur (Polat 2016, s. 154).

Esad rejiminin 2014 yılı itibarıyla bölgede güç kaybetmesi ve rejimin devrilmesi tehlikesi üzerine, İran yönetimi Suriye İç Savaşına müdahil olmuştur. İran tarafından Esad rejimin yanında savaşması amacıyla bölgeye Kasım Süleymânî'nin liderliğini üstlendiği İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü askerleri ve Irak, Lübnan ve Afganistan'da bulunan Şii milis askerî güçler sevk edilmiştir. Kasım Süleymânî'nin ve Kudüs Gücü askerlerinin Suriye İç Savaşındaki etkinliği ise temelde Haziran 2013 tarihine dayanmaktadır. Kasım Süleyman'ı Şam yönetimi için stratejik öneme sahip Kuseyr şehrinin ele geçirilmesi operasyonunda (Haziran 2013) ilk kez görünürlük kazanmış ve Nasrallah kontrolündeki Hizbullah savaşçılarından Esad güçleri ile birlikte savaşa katılmalarını istemiştir. Bu talep üzerine Hizbullah savaşçıları rejim güçleriyle birlikte savaşa katılmış ve muhaliflere ağır bir darbe vurularak Kuseyr şehrini muhaliflerden almıştır. Hizbullah güçleri bu muhabere ile Suriye İç Savaşında ilk kez fiilen bir cephede bulunmuş, Muhaliflerin son 2 yılında büyük kazanımlar elde ederek ilerlediği iç savaşın seyrini değiştirmiştir.

2014 sonu itibarıyla Suriye İç Savaşının aktörleri arasında yer alan DEAŞ, hızla toprak kazanmış ve ülke topraklarının üçte birine tekabül eden bir bölgeyi kontrolü altına

almıştır. PYD'nin askerî uzantısı konumunda olan YPG ise bölgede ABD'nin ve Batının desteğini alarak güçlü birer aktör haline gelmiştir. Küresel ve bölgesel güçlerin de müdahil olduğu iç savaşta, Rusya ve İran rejim güçlerinin yanında yer alırken, Muhalifler ise Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'dan askerî ve siyasi destek alarak süreci yürütmüştür. DEAŞ'ın 2014 yılı itibarıyla Suriye ve Irak'taki petrol alanlarını kontrolü altına alması, küresel ve bölgesel düzeyde büyük terör eylemleri düzenlemesi ve dünyanın en zengin terör örgütlerinden biri haline dönüşmesi başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinin dikkatini DEAŞ'a yöneltmesine neden olmuştur (Hürriyet, 2014). Bu nedenle 15 Eylül 2014 tarihinde içlerinde 10 Arap ülkesinin de bulunduğu 40 ülke Fransa'nın başkenti Paris'te toplanmış ve "DEAŞ ile Mücadele Koalisyonu'nun" kurulduğunu açıklamıştır (BBC, 2014). ABD öncülüğünde kurulan koalisyon gücü kapsamında, DEAŞ'ın kontrolünde bulunan Suriye ve Irak topraklarına Ağustos 2014'ten Şubat 2019'a kadar geçen sürede 34 bin hava destekli operasyon düzenlenmiştir (DW, 2019). Düzenlenen hava saldırıları ile DEAŞ'a ait askerî nitelikli hedefler (silah ve personel mevzileri, ağır silahlar, barınaklar, komuta kontrol merkezleri vb.) ile petrol kuyuları, mobil petrol rafinerileri, barajlar gibi ekonomik değeri yüksek hedefler sistematik hava taarruzları ile vurulmuştur (Erdoğan & Deligöz 2015, ss. 5-32). 07 Ocak 2015 tarihli ABD resmî açıklamasına istinaden örgüte ait 58 tank, 184 adet Humvee aracı, 26 adet zırhlı personel taşıyıcı vb. 3.222 hedefin hava saldırıları neticesinde imha edildiği açıklanmıştır (Erdoğan & Deligöz 2015, ss. 5-37).

Uluslararası toplum ise Suriye'de devam eden mevcut iç savaşa çözüm bulunması ve ülkede oluşturulması planlanan geçiş hükümeti sürecine katkı sunulması amacıyla, Cenevre Konferansının ikincisini, 22 Ocak 2014 tarihinde Montrö'da düzenlemiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-mun açılış konuşmasını yaptığı konferansta, Suriye için bir ilk gerçekleştirilmiş, muhalifler ile rejim temsilcileri ilk kez bir araya getirilmiştir. Suriye muhalefetini Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) Başkanı Ahmed el-Carba ve beraberindeki 29 kişilik heyet temsil ederken, Esad rejimini ise Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim temsil etmiştir.

Cenevre 2 görüşmeleri iki tur şeklinde yapılmış, ilk turu 25 Ocak-31 Ocak tarihleri arasında, ikinci tur görüşmeleri ise 10-15 Şubat tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Cenevre 2'ye giden süreç içerisinde Suriye İç Savaşının sona ereceği veyahut ülkedeki mevcut istikrarsızlığın sona ereceğini gösteren olumlu emareler ne yazık ki oluşmamıştır. Mevcut çözümsüzlüğün temel gerekçesi ise geçiş yönetimi süresince Esad yönetimi ve Suriye Muhalefetine rollerinin ne olacağı sorunsalıdır. Bu temel argüman sorunu, gerek ABD gerekse Rus yönetiminin “Esad’sız bir Suriye” fikri üzerinde ortak mutabakat sağlayamamasından kaynaklanmıştır. Rus yönetiminin, Esad rejiminin daveti üzerine Suriye İç Savaşına müdahil olması ve askerî anlamda Esad rejimi ile ortak hareket etmesi süreci büyük bir çıkmaza sürüklemiştir. Cenevre 2 sürecine rejimin bölgedeki en büyük destekçilerinden biri olan Tahran yönetimi de son haftaya kadar davet edilmemiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon bu noktada önemli bir inisiyatif olarak bölgede Tahran yönetimi olmadan barış sürecinin başlatılamayacağına inandığını belirtmiş ve konferansa 3 gün kala İran yönetimini Cenevre 2 sürecine davet etmiştir. İran yönetimi ise Ban Ki-Moon’un davetini kabul ederek Cenevre 2 sürecine dahil olmuştur. Bu gelişme üzerine Suriye muhalefetine çatı örgütü olan “Suriye Ulusal Koalisyonu” İran yönetiminin, öncelikle Esad rejimi saflarında savaşa katılan askerlerini geri çekmesini ve Cenevre 1 mutabakatın tüm maddelerini önkoşulsuz kabul ettiğini açıklamasını istemiştir. Başından beri İran yönetiminin konferansa katılmasını istemeyen Suriye muhalefeti, İran yönetimine sunulan davetin geri çekilmesini, aksi takdirde Cenevre 2 görüşmelerine katılmayacaklarını iletmiştir. Bu talep üzerine BM tarihinde örneği görülmemiş bir diplomatik skandala imza atılmış ve Ban Ki-Moon İran yönetimine yaptığı daveti geri çekmek zorunda kalmıştır (Hürriyet, 2014). Cenevre 1 görüşmelerine davet edilmeyen İran yönetiminin, Cenevre 2 sürecine de dahil edilmemesi, İran yönetiminin sahada Esad rejimi ile ortak hareket ettiği gerçeğini ne yazık ki değiştirmemiştir.

Genel hatları ile Cenevre 2 görüşmelerin bütünde olumlu sayılabilecek iki temel sonuç ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Esad rejimi ve Suriye muhalefetine ilk defa aynı masa etrafında bir araya gelmesidir. İkinci ise, Humus başta olmak üzere, bazı kriz bölgelerine insani yardım ulaştırılmasına yönelik gecici ateşkes şartlarının sağlanmasıdır. Cenevre 2 Konferansında bütününde sekteye uğrayan konular ise Esad yönetiminin müzakereler devam ederken dahi şehirleri ve masum sivilleri bombalamaya devam etmesi ve Esad’ın görevini devretmesini içeren geçiş hükümeti fikrinin bütünüyle reddedilmesidir. Rejim heyeti tarafından geçiş hükümeti fikrinin kesin bir dille reddedilmesi, Suriye muhalefini

temsil eden heyetin 3.tur görüşmelerine katılmayacaklarını açıklamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Kofi Annan'dan sonra göreve gelen BM ve Arap Birliği Suriye Ortak Özel Temsilcisi El-Ahtar el-İbrahimi'nin tüm çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. El-Ahtar el-İbrahimi göreve geldiği 2012 yılından itibaren çabasının büyük bir bölümünü Cenevre 2 görüşmelerinin organize edilmesine harcamıştır. Yaklaşık iki hafta süren Cenevre 2 görüşmeleri esnasında Esad yönetiminin görevi geçiş hükümetine devretmek istememesi üzerine müzakereler nihai amacına ulaşamamış ve yarım kalmıştır. Bu sebeple El-Ahtar el-İbrahimi 14 Mayıs 2014 tarihinde BM nezdindeki görevinden istifa ettiğini duyurmuştur. Birleşmiş Milletler, El Ahtar el-İbrahimi'nin istifasının ardından 15 Temmuz 2014 tarihinde BM Genel Sekreterinin Suriye Özel Temsilciliği görevine Staffan de Mistura'nın atandığını açıklamıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2014). Bu bağlamda, önceki özel temsilcilerden farklı olarak Staffan de Mistura BM ve Arap Birliği Suriye Ortak Özel Temsilcisi olarak değil, yalnızca BM Genel Sekreterinin Suriye Özel Temsilcisi sıfatıyla görevi getirilmiştir.

Staffan de Mistura, görevine atandıktan sonra Suriye için kalıcı bir barış planının uzun vadede mümkün olmadığını fakat kendisinin Suriye için "yeni bir eylem planı" hazırlığında olduğunu açıklamıştır. Cenevre sürecine bağlı kalınmak şartı ile oluşturulacak bu yeni eylem planı kapsamında, Halep'ten başlamak üzere bazı çatışma alanlarında çatışmaların dondurulabilmesini içeren "çatışmaları dondurma" planının devreye alınacağını açıklamıştır. Bu plan kapsamında, BM'ye çatışmaların durdurulmasını ve insani yardımın ulaştırılması amacıyla "donma bölgeleri" oluşturma çağrısında bulunmuştur (BBC, 2014) Göreve geldiği temmuz ayından itibaren Devlet Başkanı Beşşar Esad ile 2 kez görüşen Staffan de Mistura, çatışmanın aşamalı olarak dondurulmasını içeren dondurulmuş bölgeler planını Esad yönetimine de sunmuştur. Suriye Devlet Ajansı SANA tarafından yapılan açıklamada, Beşşar Esad'ın "Mistura'nın girişimini Halep'ten güvenliğin yeniden tesis edilmesi amacıyla incelemeye ve denemeye değer bulduğunu" açıklaması üzerine süreç şekillenmeye başlamıştır (BBC, 2014). Donma bölgeleri planının Halep'ten başlamasının temel nedeni ise Halep'in bulunduğu stratejik konum gereği 2012 yılının temmuz ayından beri gerek muhaliflerin gerekse Suriye ordusunun açık çatışma alanı haline dönüşmesidir.

Staffan de Mistura'nın 17 Şubat 2015 tarihinde BM'de yaptığı açıklamasında "Suriye hükümeti'nin , Şam'dan açıklanacak bir tarihten itibaren Halep kentine yönelik her türlü hava saldırısı ve ağır silahlarla yapılan saldırıları 6 hafta süreyle durdurmayı kabul ettiğini beyan etmiştir (Anadolu Ajansı, 2015). Bu açıklamanın üzerinden bir buçuk aylık bir süre geçmesine rağmen Esad yönetimi ateşkesin ne zaman geçerlilik kazanacağına ilişkin net bir açıklama yapmamıştır. Suriyeli muhaliflerin kurduğu geçici hükümetin savunma bakanı Muhammed Nur Halluf ise BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın “çatışmaların dondurulması” girişimine ilişkin planının, rejiminin koordineli olmayan dağılık güçlerini toparlamasına ve ilgisini belirli bir bölgeye yoğunlaşmasına neden olacağını ifade etmiştir (Hürriyet, 2014). Bu kapsamda söz konusu planın bölgedeki çatışmayı sakinleştiren bir adım olmasına karşın, süreci Esad rejimi lehine çevireceği vurgulanmıştır.

19 Şubat 2015 tarihinde ise Türkiye ile ABD arasında Suriyeli Muhaliflerin eğitilmesine yönelik “Eğit-Donat Projesi” imzalanmıştır. Esas itibarıyla projenin temeli DEAŞ’a yönelik alınacak tedbirler kapsamında 15 Eylül 2014 tarihinde ABD kongresinin Pentagon’u “Eğit-Donat Projesi” kapsamında yetkilendirmesi ile başlamıştır. 580 milyon dolarlık proje kapsamında 6 ayda 5 bin, 1,5 yılda 15 bin Suriyeli muhalifin eğitileceği belirtilmiş ve muhalif gruplardan savaşçı listeleri toplanmıştır. Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar’da uygulamaya geçmesi planlanan eğit-donat projesi kapsamında 6 ayda sadece 60 savaşçı eğitilebilmiştir. Öyle ki, 12 Temmuz 2015 tarihinde Türkiye’den Suriye’ye giren 54 kişiden oluşan ilk grubun yarısı El Kaide’nin Suriye uzantısı El Nusra tarafından kaçırılmıştır. 22 Eylül 2015 tarihinde Suriye’ye geçen bir diğer grup savaşçının ise silah ve cephanelerini El Nusra’ya teslim ettiği ortaya çıkmıştır (Euronews, 2015). Özgür Suriye Ordusu'nun kurucu komutanı Riyad Esad, Eğit-Donat Projesi kapsamında “Sadece 54 muhalife silah eğitimi verildiğini, 8 bin PYD/PKK’lı teröristin ise proje kapsamında profesyonel asker haline getirildiğini açıklamıştır (Yenişafak, 2016). Yine eğit-donat programı kapsamında eğitilen Suriyeli muhalif Yüzbaşı Ammar El Wawi ise, "Proje çok yavaş ilerliyor. 15 bin savaşçıdan oluşan bir ulusal ordudan bahsediliyordu. Para, silah ve havadan koruma desteği verilecekti. Ama gerçekte altı ayda sadece 60 savaşçı eğitildi. Herkesi hazır etmek on yıllar sürecek" diyerek projenin sahadaki hezimetini dile getirmiştir (BBC, 2015). Bu bağlamda, programı büyük bir başarısızlık

olarak nitelendiren Obama yönetimi ise 10 Ekim 2015 tarihinde eğitim donatı programının sona erdirildiğini açıklamıştır.

2015 yılı itibarıyla Esad rejimi bölgedeki saha hâkimiyetini hızla kaybetmeye başlamıştır. ABD öncülüğünde kurulan DEAŞ ile Mücadele Koalisyonu’nun 4 ay süren yoğun hava saldırıları ilk kez sonuç vermiş, 26 Ocak 2015 tarihinde Kobani (Ayn el-Arap) YPG tarafından DEAŞ’dan geri alınmıştır. Fakat DEAŞ’tan geri alınan Kobani (Ayn el-Arap) bu kez de YPG tarafından yeniden işgal edilmiştir. Bu hamle ile sahada açıkça bir ABD-YPG ittifakı oluşmaya başlamıştır. DEAŞ ile mücadele kapsamında sahada bir ABD-YPG ortaklığı kurulmuş ve Fırat’ın doğusundaki tüm DEAŞ alanları peyderpey YPG kontrolüne geçmiştir. Şubat ayı itibarıyla dengeler muhalifler lehine değişmiştir. Halep merkezde Şam Cephesi adı altında faaliyet gösteren muhaliflerin hızlı ilerleyişi rejimin Halep kuşatmasını büyük oranda kırmıştır. Mart 2015 başı itibarıyla muhalifler Suriye’nin kuzey ve güney cephelerinde büyük başarılar elde etmiştir. Özellikle Güney cephesinde Ürdün sınırına yakın konumda olan Dera ilçesine bağlı Busra el-Şam şehri ve Suriye-Ürdün sınırında yer alan Nasib sınır kapısı muhaliflerin kontrolüne geçmiştir. Suriye’nin Kuzeybatısında yer alan İdlib’de ise Ahraru Şam, Cundul Aksa (Aksa Askerleri), Ceyşu Sunne (Sunnet Ordusu), Feyleku Şam, Livaul Hak (Hak Tugayı) ve Nusra Cephesi gibi muhalif grupların bir araya gelerek oluşturdukları Fetih Ordusu (Ceyşul Fetih) 28 Mart 2015 tarihinde İdlib’in kontrolünü bütünüyle ele geçirmiştir (Anadolu Ajansı, 2015) İdlib’in muhalifler tarafından kontrol edilmesi Esad rejiminin Halep ve Lazkiye arasındaki bağlantı yolunu bütünüyle kaybetmesine neden olmuştur (Haber7, 2015). DEAŞ ise 21 Mayıs 2015 tarihinde Deyrizor ile başkent Şam arasındaki bağlantıyı sağlayan ve Suriye içerisinde stratejik öneme sahip Palmira kentini ele geçirerek Suriye topraklarının yaklaşık yarısında hâkimiyet sağlamıştır.

Esad rejimi, muhaliflerin İdlib’i ele geçirmesi ve Lazkiye başta olmak üzere sahada hızla güç kaybetmesi sebebiyle Rusya’dan yardım talep etmiştir. Rusya, Suriye’nin talebi üzerine “terörle mücadele” kapsamında 30 Eylül 2015 tarihinde düzenlediği hava saldırıları ile Suriye’deki iç savaşa dâhil olmuş ve muhaliflerin lehine olan güç dengesini muhaliflerin aleyhine bozmaya başlamıştır (Polat 2016, s. 149). Bu hamle ile Rusya, Akdeniz’deki tarihi hedeflerini ve Ortadoğu denklemindeki varlığını Suriye üzerinden

inşa edeceğini dünya kamuoyuna açıklamıştır. Bu müdahale ile gerek Batı'nın gerekse ABD'nin sahadaki hezimetini kendisi için önemli bir siyasi fırsata çeviren Moskova yönetimi Suriye'deki askerî ve siyasi kapasitesini hızlı bir şekilde artırmıştır. Bu kapsamda, Tartus'da bulunan askerî deniz üssünü genişletecek yeni avantajlar elde ederken, Lazkiye'ye yakın bir konumda bulunan Hmeymim'de de yeni bir hava üssü kurmuştur. Moskova Hükümeti başlangıçta DEAŞ tehdidini bertaraf etme amacıyla Suriye savaşına müdahil olduğunu açıklasa da Ekim ayı itibarıyla saldırılarını Halep'in kuzeyi başta olmak üzere Hama, İdlib ve Humus'a yöneltmiştir. Ekim-Kasım döneminde gerçekleştirilen Rus hava saldırıları yoğun olarak Türkmenlerin yaşadığı Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgesine ve Halep'in kuzeyine yoğunlaşmıştır. Bu da Rus hükümetinin söylediğinin aksine, bölgede DEAŞ hedeflerinin değil, muhalif unsurların hedef alındığını göstermektedir.

Bölgedeki bir diğer gelişme ise PYD/YPG'nin 2015 başı itibarıyla sahada hızla toprak kazanmaya başlamasıdır. PYD/YPG, Kobani'nin (Ayn el-Arap) kazanılması ile başlayan ilerleme sürecini, 15 Haziran 2015 tarihinde Kürtlerin milis gücü YPG ve Özgür Suriye Ordusu'na bağlı Burkan El Fırat²³ güçlerinin desteği ile Tel Abyad'ı da içine alacak şekilde genişletmiştir. PYD yönetimindeki Kobani (Ayn el-Arap) kantonu eşbaşkanı Enver Müslim, Tel Abyad'ın PYD/YPG tarafından kontrol altına alınmasının ardından bölgenin Kobani (Ayn el-Arap) Kantonu'na bağlanacağını açıklamıştır (Durgun, 2015). Tel Abyad'ın bölge açısından stratejik öneme sahip olmasının ardındaki temel iki gerekçe şu şekilde sıralanmıştır. Bunlardan ilki, Tel Abyad'ın Türkiye-Suriye sınırına yakın stratejik bir konumda yer alması ve Rakka'nın güney ucuna 90 km, Serekaniye kentine 100 km ve Kobani (Ayn el-Arap) kentine ise 60 km uzaklıkta yer alarak bölge için hayati öneme sahip bir konumda bulunmasıdır. PYD/YPG güçleri Tel Abyad'ı ele geçirerek Türkiye-Suriye arasında yer alan ve bölge için stratejik bir konumda bulunan Tel Abyad sınır kapısının kontrolünü de ele geçirmiştir. Özellikle Tel Abyad sınır kapısı DEAŞ'a diğer ülkelerden özellikle de Avrupa'dan katılımlarda en çok tercih edilen sınır kapısı

²³ 2014 yılında Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve İslami Cephe'ye bağlı bazı gruplarla, PKK bağlantılı Halk Savunma Güçleri (YPG) arasında DEAŞ'a karşı ortak operasyon merkezi kurulmuştur. Bu ortak gücün adı "Burkan El Fırat" olarak ilan edilmiştir. Ortak Eylem Merkezi katılan güçler ise şu şekilde sıralanmıştır: Liva el-Suvvaru'l Rakka, Fecru'l Hurriyye Tugayları'na bağlı Şemsu'l Şimal Taburları, Seraya Cerablus, Liva Cebhetu'l Ekrad, Suvvar Umunaa er-Raka, El-Kasas Ordusu, Liva El-Cihad Fi Sebilillah gruplarıdır.

olması sebebiyle DEAŞ içinde stratejik öneme sahiptir. PYD/YPG için Tel Abyad'ın asıl önemli noktası ise kentin DEAŞ'ın kalesi konumunda bulunan Rakka'nın dışarıya açılan tek kapısı konumunda olmasıdır. Bu sebeple PYD/YPG'nin Tel Abyad'da güç kazanması DEAŞ'ın Rakka'da güç kaybetmesine neden olmuştur. İkinci önemli nokta ise Tel Abyad'ın PYD/YPG kontrolünde bulunan Cizre (Cezire) ve Kobani (Ayn el-Arap) kantonlarının arasında yer alması sebebiyle Suriye'nin Kuzeyinde oluşturulmak istenilen Kürt bölgesi için stratejik bir konumda yer almasıdır. PYD/YPG güçleri Tel Abyad'ı aldıktan sonra bölgede içindeki hızlı ilerleyişine devam etmiştir. Halep-Rakka arasındaki bağlantı hattı üzerinde önemli bir konumda bulunan, Ayn İsa beldesi ve Şerkrak köyü de temmuz başı itibarıyla PYD/YPG güçleri kontrolüne girmiştir (Sputnik, 2015). Bu kazanım ile PYD/YPG'nin Suriye'nin Kuzeyinde oluşturulmak istediği Kürt bölgesi önündeki tek engel, Cerablus-Azez hattının ele geçirilmesi olarak açıklanmıştır.

Bölgede DEAŞ ile mücadele kapsamında, ABD'nin artan hava saldırısı ve mühimmat desteği ile PYD/YPG güçleri Fırat'ın doğusundaki tüm DEAŞ alanlarını kendi kontrolü altına almayı başarmıştır. Türkiye ise sahada en başından beri bir “tampon bölge” oluşturulması amacı güderken, ABD destekli PYD/YPG güçlerinin DEAŞ'ın çekildiği alanları doldurması gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Türk Hükümeti Suriye'nin kuzeyinde oluşturulmak istenilen “Kürt koridoru” fikrini Türkiye'nin ileriye dönük stratejileri için büyük bir tehdit olarak algılamış ve PYD/YPG güçlerinin Fırat'ın batısına geçişini Türkiye'nin kırmızı çizgisi olarak ilan etmiştir.

PYD/YPG güçlerinin sahadaki hızlı ilerleyişin ardındaki temel gerçek, DEAŞ'la mücadele sürecinde gerek Rusya gerekse ABD tarafından PYD/YPG'nin “muhalif” bir unsur olarak kabul edilmesidir. Rusya Suriye İç Savaşına müdahil olduktan kısa bir süre sonra sahada bir aktör olarak PYD/YPG ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu minvalde Rusya-PYD ilişkisinin temeli 2013 başı itibarıyla Moskova Hükümetinin PYD lideri Salih Müslim ile görüşmesine kadar dayanmaktadır. PYD lideri Müslim'in, Ağustos 2015'te Rusya'nın Suriye'de operasyonlara başlamasından kısa bir süre önce, Rus Dışişleri Bakan Yardımcısı Mihail Bogdanov'la, Moskova'da görüşmesi de iki aktör arasındaki yakınlaşmanın tezahürü olarak yorumlanmıştır. 30 Eylül 2015 tarihinde Rusya'nın Suriye'de gerçekleştirdiği askerî operasyonların hemen öncesinde Rusya

Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, "Beşşar Esad'a bağlı birliklerin ve Kürtlerin dışında hiç kimsenin DEAŞ'la gerçek anlamda savaştığı" açıklaması sahadaki ittifakın sözlü beyanı olarak kabul edilmiştir (Gafarlı, 2016). Rusya ve ABD arasındaki rekabeti fırsata çeviren PYD/YPG, Rus yetkililer ile Moskova ve Paris'te gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından sahada yoğun şekilde Rus hava desteği almaya başlamıştır (Temizer, et al., 2016).

Sahadaki bir diğer önemli gelişme ise Rakka'nın DEAŞ'dan geri alınması amacıyla, 12 Ekim 2015 tarihinde, PYD/YPG öncülüğünde, Suriye Demokratik Güçleri (SDG) isimli yeni bir oluşumun kurulmasıdır. Kurucu kadrolarının büyük bir kısmını PYD/YPG güçlerinin oluşturduğu yapı içerisinde; Kadın Savunma Güçleri (YPJ), Liva Tuvar el-Rakka, Devrimciler Ordusu ve ABD'nin yoğun çabaları ile kurulan Suriye Arap Koalisyonu bünyesindeki Ceyşul Suvvar, Burkan el-Fırat, El-Sanadid, El Cezire Tugayları ve Süryani Askerî Konseyi (MFS) birlikleri bulunmaktadır. SDG'nin kuruluş fikrinin temelinde, Türk Hükümeti'nden Amerikan yönetimine gelen yoğun siyasi baskıların yer aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, Türkiye, NATO müttefikleri ABD'yi sahada PKK'nın siyasi uzantısı olarak kabul ettiği PYD/YPG'ye yaptığı askerî yardımlar üzerinden her fırsatta eleştirmekte idi (Temizer, 2017). Bu sebeple ABD Özel Kuvvetler Komutanı Orgeneral Raymond Thomas, YPG'ye "isim değiştirme" tavsiyesinde bulunduklarını, bunun üzerine örgütün, adını "Suriye Demokratik Güçleri" (SDG) olarak değiştirdiğini açıklamıştır (BBC, 2019). Bu gelişmeden sonra Fırat Nehri'nin batısında bulunan ve Türkiye'nin kendisi için kırmızı çizgisi ilan ettiği alanlara YPG/SDG güçleri tarafından sızma girişiminde bulunulmuştur.

24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırından geçerek Türkiye hava sahasını ihlal eden Su-24 tipi bir Rus savaş uçağı, Türk F-16'ları tarafından Hatay'ın Yayladağı bölgesinde vurulmuştur. Türk – Rus ilişkileri için tarihi bir dönüm noktası kabul edilen uçak krizi sonrasında Rusyanın PYD/YPG ile olan yakın teması daha da artmıştır. 2 Aralık 2015 tarihinde Rusya'ya ait bir askerî kargo uçağı, Halep'in kuzey ucundan PYD'nin kontrolündeki Şeyh Maksud bölgesine 5 ton mühimmat bırakmıştır. Yine aynı dönemde Rusya, PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde özellikle Türkiye sınırındaki Azez-Cerablus hattında ilerleyişine destek sağlamıştır (Temizer, et al., 2016).

İngiltere merkezli askerî düşünce kuruluşu IHS Janes'un, 2015 yılı için yayınladığı Irak ve Suriye raporunda, DEAŞ'ın 1 Ocak-14 Aralık 2015 tarihleri arasında kontrol ettiği alanın 12 bin 800 km² azalarak, 78 bin km² gerilediğini belirtilmektedir (IHS Janes, 2016). DEAŞ'ın yalnızca toprak kaybetmekle kalmadığı, buna ek olarak Suriye-Türkiye sınırındaki Tel Abyad sınır kapısı, Irak eski devlet başkanı Saddam Hüseyin'in memleketi Tikrit'i ve Irak'taki önemli rafinelere biri olan Beyci bölgesi gibi stratejik alanları da kaybettiği vurgulanmaktadır. Raporun ilerleyen kısımlarında Suriyeli Kürtlerin (PYD/YPG) 2015 yılının açık ara en büyük kazananı olduğu ve kontrolleri altındaki toprakları %186 oranında artırarak 15.800 km² çıkardığı belirtilmiştir. Raporun son kısmında ise Esad yönetiminin 2015 yılı içerisinde en büyük toprak kaybını yaşayan aktör olduğu ve rejimin kontrol ettiği alanın 30 bin km² gerileyerek ülke içerisinde %16 seviyesine geldiği belirtilmiştir.

Suriye'deki iç savaşın aktörlerinin ve mevcut belirsizliğinin devam ediyor oluşu üzerine bölgesel ve uluslararası taraflar yeniden bir araya gelme kararı almıştır. Ortadoğu ekseninde Suriye'deki son durumu görüşmek üzere ABD, Rusya, Türkiye ve Suudi Arabistan Dışişleri Bakanları 23 Ekim 2015 tarihinde, Viyana'da düzenlenen toplantıda bir araya gelmiştir. Toplantının esas konusu bundan sonraki süreçte Suriye krizine ilişkin düzenlenecek uluslararası müzakerelere İran'ın dahil edilip edilmeyeceği sorunsalıdır. Bu bağlamda, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, "Zamanı gelince İran ile konuşuruz ancak şimdi o noktada değiliz" derken, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov "Bir sonraki görüşmeler İran ve Mısır'ı da içine alan geniş kapsamlı bir formatta olmalıdır" diyerek bundan sonrası süreçte İran'ın masada aktif olarak yer alacağını teyit etmiştir (Sputnik, 2015).

Uluslararası Suriye Destek Grubu (ISSG)'nin ilk toplantısı 30 Ekim 2015 tarihinde Avusturya'nın başkenti Viyana'da düzenlenmiştir. Aralarında Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın da bulunduğu 14 ülkenin dışişleri bakanları ilk kez bir araya gelmiştir. Bu toplantının tarihi bir diğer önemi ise, sahada Suriye Hükümeti'nin en büyük destekçilerinden biri olan İran'ın, Suriye konusunda düzenlenen uluslararası bir toplantıya ilk kez iştirak etmesidir. Toplantı sonunda yapılan ortak açıklamada, Beşşar

Esad'ın geleceği konusundaki görüş ayrılığının devam ettiği belirtilirken, mevcut iç savaşı durdurmak için tüm diplomatik çabaların hızlandırmasının zorunlu olduğu konusunda ortak uzlaşısı sağlanmıştır (BBC, 2015).

Bu kapsamda eş başkanlığını ABD ve Rusya'nın yaptığı Uluslararası Suriye Destek Grubu (ISSG) öncülüğünde Türkiye, ABD, Almanya, BAE, Çin, Fransa, Irak, İngiltere, İran, İtalya, Katar, Lübnan, Mısır, Rusya, Suudi Arabistan, Umman ve Ürdün Dışişleri Bakanları ile AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Arap Birliği Genel Sekreteri Nebil El Arabi, BMGS Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura Suriye krizini sona erdirmek amacıyla 14 Kasım 2015 tarihinde Avusturya'nın başkenti Viyana'da ikinci kez bir araya gelmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı , 2015). Uluslararası Suriye Destek Grubu toplantısı veya Viyana-2 süreci olarak da kabul edilen toplantı sonrasında, kalıcı barışın sağlanması için şu kararlar alınmıştır:

- i. Suriye halkı öncülüğünde başlatılacak olan ve 30 Haziran 2012 tarihli Cenevre Bildirisi'ni temel alan siyasi sürecin BM tarafından yürütülmesine,
- ii. 6 ay içerisinde “güvenilir, kapsayıcı, mezhepçilikten uzak” bir siyasi geçiş hükümeti sürecinin kurulmasına,
- iii. Yeni bir anayasaya yapım sürecinin başlatılmasına ve 18 ay içerisinde tüm Suriyelilerin katılacağı özgür ve adil bir genel seçimin yapılmasına karar verilmiştir (BM Dergisi, 2015).

Suriye hükümeti ile Suriye muhalefetine en erken 1 Ocak 2016 tarihi hedeflenmek üzere BM himayesinde bir araya getirilmesi konusunda ortak mutabakat sağlanmıştır (Avrupa Birliği Türkiye Delagasyonu, 2015). Toplantı kararı olarak Ürdün Haşimi Krallığı, BM himayesinde yürütülecek siyasi sürecin başlangıcına kadar, terörist olduğu düşünülen kişi ve grupların tespit edilebilmesi amacıyla bir "terör örgütleri listesi" oluşturulması konusunda heyete yardımcı olma görevini kabul etmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delagasyonu, 2015).

Toplantı sonunda Esad rejimi ve Suriye muhalefeti arasında başlaması hedeflenen siyasi geçiş süreci ve Cenevre-3 müzakereleri için Esad yönetimine karşı dağınık hâlde savaşan tüm silahlı/siyasi grupların biraraya getirilmesi kararı alınmıştır. Bu amaçla, ABD

Dışışleri Bakanı John Kerry, Suudi Arabistan Dışışleri Bakanı Adil el-Cübeyr'e, Suriye muhalefetini bir araya getirme ve Cenevre-3 sürecinde Suriye muhalefetini temsil edecek yeni müzakare heyetini belirleme görevi vermiştir. Bu amaçla 8-10 Aralık 2015 tarihleri arasında düzenlenen Riyad konferansı sonunda Suriye muhalefetini temsil etmek üzere 32 kişiden oluşan bir Yüksek Müzakere Heyeti (YMH) belirlemiştir. YMH bünyesinde sırasıyla, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) 9 kişi ile, Askerî gruplar 10 kişi ile, Bağımsız temsilciler 8 kişi ile ve Ulusal Koordinasyon Komitesi 5 kişi ile temsil edilmiştir (Salaymeh, 2017). Riyad konferansı sonrasında konferansın Suriye muhalefetini tek bir çatı altında bir araya getiremediği eleştirileri yapılmıştır. Bu fikrin gerekçesi olarak ise muhalif iki topluluk olarak kabul edilen Moskova ve Kahire platformların YMH bünyesinde yer almaması gösterilmiştir. Tüm eleştirilere rağmen YMH genel koordinatörlüğü görevine Riyad Hicab getirilmiştir.

Suriye muhalefetini temsil edecek müzakare heyetin belirlenmesi akabinde, BM gözetimi ve denetiminde başlatılması kararlaştırılan acil ateşkes ve siyasi çözüm süreci için görüşmeler başlamıştır. Bu amaçla, BMGK'nin 18 Aralık 2015 tarihli 2254 Sayılı kararı oybirliği ile kabul edilmiştir (BBC, 2015). 2254 Sayılı kararın Haziran 2012 tarihli Cenevre Bildirisini teyit ettiği ve Viyana görüşleri boyunca ortaya konan tüm çabaları kurumsallaştıran bir üst metin olduğu izlenmektedir. 2254 nolu kararda öne çıkan maddeler şu şekilde sıralanmıştır (Munoz, 2015):

- i. Tüm tarafların sivillere yönelik saldırılarını acilen sona erdirmesi gerekmektedir.
- ii. ABD ve Rusya öncülüğünde düzenlenen hava operasyonları bir müddet daha devam edecektir.
- iii. Tarafların 1 Ocak 2016 tarihi itibarıyla siyasi geçiş süreci için kesin ateşkes ilan etmesi gerekmektedir.
- iv. Tarafların 29 Ocak 2016 tarihinde başlayacak olan Cenevre-3 süreci ile müzakerelere başlaması gerekmektedir.
- v. Ateşkesinin nasıl ve ne şekilde denetleneceğine dair BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun'un 18 Ocak 2016 tarihli kararı esas alınacaktır.
- vi. DEAŞ ve Nusra Cephesi başta olmak üzere “terörist” kabul edilen tüm grupların ateşkes sürecinin dışında tutulması gerekmektedir.

vii. 6 ay içerisinde “Güvenilir, mezhepsel olmayan ve tüm Suriye halkını kapsayıcı” bir yönetimin oluşturulması sağlanmalıdır.

viii. Suriye halkının kendi geleceğini belirlemesi amacıyla 18 ay içerisinde BM gözetiminde “adil ve özgür” seçimlerin yapılması kararları kabul edilmiştir.

Suriye Muhalefeti BMGK nezdinde alınan 2254 sayılı kararı olumlu karşıladığını, fakat Suriye’nin genelinde ilan edilmeyen, dar kapsamlı bir ateşkes kararının, devam eden müzakere sürecini baltalayacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda Suriye muhalefeti ülke geneline acil insani yardım taşıyan konvoyların bombalanmasının durdurulmasını ve sivil halka yönelik devam eden Rus hava saldırılarının acil olarak sonlandırılmasını talep etmiştir.

3.3.2 2015-2020 Dönemi

Cenevre-3 sürecine giden süre zarfında belirsizliğini koruyan iki temel konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Rusya’nın Esad rejimi safında devam eden yoğun hava saldırılarının sona erip ermeyeceği diğeri ise PYD’nin Cenevre-3 müzakerelerine davet edilip edilmeyeceği sorunsallarıdır. Bu bağlamda, Türkiye’nin devam eden müzakereleri ve yoğun diplomatik baskıları neticesinde PYD Cenevre-3 sürecine dahil edilmemiştir. BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura başkanlığında 29 Ocak 2016 tarihinde başlayan Cenevre-3 süreci, içlerinde İran’ın da yer aldığı ISSG üyeleri, Rejim ve Muhalefet temsilcileri ile müzakere sürecine başlamıştır. Süreç başladıktan kısa bir süre sonra Suriye ordusu, Halep’i muhaliflerden geri alabilmek amacıyla Hizbullah destekli Şii milisler öncülüğünde bir kara operasyonu başlatmıştır (BBC, 2016). Bu operasyon kapsamında Halep’i Kuzeyden Türkiye’ye bağlayan ikmal hatları hedef alınmıştır. Rusya’nın yoğun hava desteği ve Rejim yanlısı milislerin karadan başlattıkları operasyonlar ile muhaliflerin kontrolünde bulunan Nubl-Zehra hattındaki abluka, Rejim güçleri tarafından kırılmıştır. Türkiye sınırına doğru artan mülteci hareketliliği ve sivilleri hedef alan hava saldırıları sebebiyle muhalifler Cenevre-3 görüşlerinin bu şartlar altında devam edemeyeceğini, acil ateşkes kararı alınması gerektiğini belirtmiştir. Suriye muhalefetinin talebi üzerine BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura görüşmelerin bitmediğini fakat 25 Şubat 2016 tarihine ertelendiğini açıklamıştır (Aljazeera, 2016).

BM kontrolü ile taraflar arasında 27 Şubat 2016 tarihinde kısmi ve geçici ateşkes niteliğindeki çatışmaların sonlandırılması antlaşması yürürlüğe girmiştir. Antlaşma kapsamında, 2 hafta süreyle çatışmasızlık konusunda uzlaşmış olsa da Esad rejimi, Humus'un kuzeyine, muhaliflerin kontrolündeki Şam'ın Fadhaya mahallesine ve İdlip'in Maarand beldesine varil bombaları ile saldırarak ateşkes kararını ihlal etmiştir (Anadolu Ajansı, 2016). Rus savaş uçakları da Halep'i kuzeyden ve batıdan bombalayarak, Halep'in İdlip ile olan batı kara bağlantısını kesmek istemiştir. Rusyanın özellikle Halep-İdlip ve Afrin güzergahındaki saldırılarını arttırmasının temel gerekçesi, PYD/SDG güçlerinin karadan ilerleyişinin kolaylaştırılmasıdır. Başta Rakka'nın kuzeyi ve Güney Haseke bölgesi olmak üzere sahada YPG/SDG-DEAŞ çatışması hız kazanmıştır. Ateşkes antlaşmasının tarafı olmayan gruplar arasında devam eden mücadelede, Rus hava kuvvetleri, DEAŞ mevzilerini hedef alarak PYD/SDG güçlerinin karadan ilerleyişine büyük destek sağlamıştır.

Esad rejimi 2016 yılının mart ayı itibarıyla gerek Rusya'nın düzenlediği hava operasyonları gerekse İran destekli Şii milis güçlerin düzenlediği kara operasyonları neticesinde muhalifler karşısındaki eski gücünü yeniden kazanmıştır. Bu durum başta ÖSO olmak üzere, Suriye muhalefетinin Esad rejimine karşı beş yılı aşkın süredir elde ettiği tüm saha başarılarını olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple, ÖSO ile bağlantılı irili ufaklı grupların bir kısmı Mart 2016 tarihi itibarıyla bir araya gelerek Havar Kilis Operasyon Odası adlı yeni bir askerî oluşum kurmuştur. Havar Kilis Operasyon Odası verilen bu yeni oluşumun iki ana bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki ÖSO, ikincisi ise daha önce Halep'te savaşmış grupların oluşturduğu Halep'in Fethi isimli çatı örgütüdür. Sultan Murat Tugay, Hamza Tugay, Fastakim Birliği ve Mutasım Tugay gibi Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren farklı askerî gruplar da Havar Kilis Operasyon Odası verilen bu yeni askerî yapılanma ile ÖSO çatısı altında bir araya gelmiştir (BBC, 2018).

Sahadaki bir diğer gelişme ise Suriye halkının birçok camide koordineli olarak gerçekleştirdiği muhalif grupların tek çatı altında birleştirilmesi talepleridir. Bu taleplerin altındaki temel gerekçe, 2015 yılı itibarıyla Rusya ve İran'ın Suriye İç Savaşına müdahil olmasıyla oluşan yeni tablonun Esad yönetiminin elini sahada bir hayli güçlendirmesidir.

Muhallif grupların birleşmesinin önündeki temel engellerden biri ise Nusra Cephesi Lideri Ebu Muhammed el-Colani'nin El-Kaide'ye bağlılık yemini (biat) etmiş olmasıdır. Örgüt, DEAŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'nin 2013 tarihli birleşme talebini kabul etmemiş, Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'a karşı savaşan ana akım Sünni muhaliflerle iş birliği yapılabileceğini ve DEAŞ'a bağlılıklarının bulunmadığını açıklamıştır. İki örgüt arasında yaşanan keskin ayrılık sonrasında, Nusra cephesi DEAŞ'a karşı sahada büyük kayıplar vermiş ve İdlib bölgesine çekilme kararı almıştır. Bu bağlamda, Nusra cephesi süreç içerisinde pek çok kez diğer Suriyeli Muhallif gruplarla birleşme talebinde bulunmuşsa da Suriye muhalefeti El-Kaide gerçeği ortadayken böyle bir birleşmenin gerçekleşmeyeceğini, bu durumunun Suriye devriminin uluslararası alandaki meşruiyetine zarar vereceğini ifade etmiştir. Nusra Cephesi Lideri Ebu Muhammed el-Colani Temmuz 2016 tarihinde El-Kaide'nin Suriye kolu olan Nusra cephesini lağvettiklerini ve El-Kaide'ye olan biatlarını sonlandırarak yeni bir oluşum olan Şam'ın Fethi Cephesi'ni (ŞFC) kurduklarını açıklamıştır.

PYD/YPG ise 16 Mart 2016 tarihinde gerçekleştirdikleri Rojava ve Kuzey Suriye Kurucu Meclis toplantısı sonrasında Cizre (Cezire), Kobani²⁴ (Ayn el-Arap) ve Afrin kantonlarını birleştirmeye yönelik "Kuzey Suriye Federasyonu" isimli yapıyı tek taraflı ilan etmiştir. PYD/YPG kontrolünde bulunan 3 kanton bölgenin öz yönetim çerçevesini genişletmeyi amaçlayan bu yeni oluşum ile Suriye'nin kuzeyinde bir hat şeklinde oluşturulmak istenilen "Kürt koridoru" fikri yeniden tezahür etmiştir. ABD ve Şam yönetiminden kesin bir dille bölgede herhangi bir federatif yapının tanınmayacağı, Türkiye'den ise "tek taraflı tasarrufların hiçbir geçerliliği olamaz" açıklaması yapılmıştır (Hürriyet, 2016). Suriyeli muhalif grupları temsil eden Yüksek Müzakere Komitesi ve Ulusal Koalisyonundan da federasyon açıklamalarına yönelik sert tepkiler gelmiştir. Suriye muhalefeti federasyon oluşumların bölge içerisindeki demografik yapıyı derinden değiştireceğini ve Türkiye sınırına yönelik yeni bir mülteci akını oluşturacağını açık bir dille ifade etmiştir.

Federasyon açıklamasını takip eden Nisan ayı içerisinde PYD-YPG'nin Fırat'ın batısına yönelik askerî harekâtlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Özellikle SDG öncülüğündeki

²⁴ ABD ve Rus kaynakları bölgeyi Kobani olarak Kürtçe ifade ederken; Türkiye bölgeyi Türkçe ismi olan Ayn el-Arap ifadesi üzerinden isimlendirmektedir. Çalışmanın okunması aşamasında, coğrafya'yı yakından tanımayan kişiler olabileceği öngörüsüyle her iki ifadeye birlikte yer verilmiştir.

YPG güçleri 31 Mayıs 2016'dan itibaren ABD destekli hava operasyonları ile Menbiç'i kuşatma girişimine başlamıştır. Yaklaşık iki ay süren kuşatma ile 6 Ağustos 2016 tarihinde SDG Menbiç'i DEAŞ'dan geri alarak Fırat'ın batısına yönelik ilk resmî kazanımını sağlamıştır. Menbiç, Türkiye sınırına 40 km uzakta bulunan ve DEAŞ'ın Deyrizor ve Rakka'ya gönderdiği militanlarını sevk ettiği önemli bir geçiş güzergâhıdır. Bu bağlamda, DEAŞ'ın Tel Abyad'dan sonra kaybettiği ikinci stratejik konum olan Menbiç, örgütün Avrupa'ya yönelik gerçekleştirdiği terör saldırıları içinde bir geçiş hattı özelliği taşımaktadır. Türkiye'nin sahadaki en temel kırmızı çizgisi kabul edilen PYD-YPG'nin Fırat'ın batısına geçmesi teamülü, Menbiç'in SDG kontrolüne geçmesi ile açıkça çığnemiştir.

Türkiye'nin Suriye sahasında kendisi için tehdit olarak algıladığı iki temel gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Suriye'nin kuzeyi başta olmak üzere, DEAŞ terör örgütünün çekildiği alanların, PKK'nin Suriye kolu olan PYD/YPG güçleri tarafından işgal edilmesi ve gerek DEAŞ'ın gerekse PYD'nin bu bölgeye yönelik tek taraflı egemenlik ilanlarının bulunmasıdır. İkincisi ise devam eden mevcut iç savaş sebebiyle Suriye'den Türkiye'ye göç eden sığınmacı sayısının Türkiye için kritik eşiğe ulaşması ve yeni bir göç dalgasının Suriye toprakları içerisinde oluşturulacak "güvenli bölge" alanları içerisinde karşılanması talebidir. Bu iki argüman Türkiye'nin Suriye krizine doğrudan müdahale etmesine neden olan gerekçeleri oluşturmuştur. Türkiye, TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) tarafından eğitilmiş sahadaki yerel müttefiki ÖSO kuvvetleri ile 24 Ağustos 2016 tarihinde DEAŞ'a karşı "Fırat Kalkanı Harekâtı'nı (FKH) başlatmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Suriye'ye doğrudan müdahale etme hakkını Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinin tanıdığı "meşru müdafaa" hakkını kullanarak ifa etmiştir. Türkiye'nin FKH operasyonun başından itibaren bölgedeki nihai amacı, DEAŞ/PYD tehdidinin Türkiye-Suriye sınır hattından temizlenmesi, Türkiye-Suriye sınır hattında sınır güvenliğinin tesis edilmesi ve PYD-YPG'nin Suriye'nin kuzeyinde oluşturmak istediği Kürt koridoru fikrinin bertaraf edilmesidir. 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayıp 7 ay 5 gün süren operasyon kapsamında Suriye'nin kuzeyinde yer alan Cerablus, Çobanbey (El-Rai) ve El Bab bölgeleri DEAŞ terör örgütünden temizlenmiştir. DEAŞ'ın Türkiye-Suriye sınırından uzaklaştırılması sayesinde Azez-Cerablus hattı yeniden birleştirilmiş ve bu güzergâh tekrar ulaşma açılmıştır. Ayrıca FKH kapsamında, 243 yerleşim yeri ve

2015 km² alan TSK ve ÖSO tarafından kontrol altına alınmış ve güvenli bölge tesisi için ilk adım atılmıştır (Milliyet, 2017). Bu bağlamda, PYD-YPG'nin Suriye'nin Kuzey'ine yönelik, Afrin ve Kobani kantonlarını birleştirme düşüncesi, FKH'nın Azez-Cerablus hattını birleştirmesi ile etkisiz hale getirilmiştir.

Halep'in rejim güçleri tarafından bombalanması ile sekteye uğrayan siyasi çözüm süreci, 23 Şubat 2017 tarihinde düzenlenen Cenevre-4 görüşmeleri ile yeniden başlamıştır. Cenevre-4 sürecine; Yüksek Müzakere Heyeti, SMDK üyesi Nasr Hariri'nin başkanlığını yaptığı muhalefet heyeti, Beşşar Caferi başkanlığındaki rejim heyeti, Türkiye, Rusya, ABD, İran ve diğer gözlemci ülkeler katılmıştır. Süreç sonunda BMGK'nın 2254 sayılı kararında öngörülen ve tarafların tamamını kapsayan; tam yetkili bir geçiş hükümeti, çok partili adil seçim ortamı ve yeni anayasa yapım süreci maddelerine ek olarak “terörle mücadele” maddesi rejim heyeti tarafından dördüncü madde olarak ekletilmek istenmiştir. Süreç içerisinde devlet terörü ile mücadele eden en güçlü tarafın kendileri olduğunu göstermek isteyen muhalefet heyeti, gündemin değiştirilmemesi şartıyla 4.maddeyi kabul ettiklerini açıklamıştır. Müzakere sürecinde muhalefeti zayıflatmaya yönelik bir diğer hamle ise Rusya'dan gelmiştir. Rus heyeti, Moskova platformu ve Kahire platformu adı altında faaliyet gösteren Esad rejimi ve Rusya yanlısı grupların, muhalif gruplar olarak kabul edilmesini sağlamış ve YMH içerisinde yer almadığını belirtmiştir. Bu hamle ile rejim heyeti, müzakere süresince karşılarında dağınık bir muhalefetin bulunduğunu iddia etmiş ve süreci sürüncemede bırakmayı amaçlamıştır.

2017 yılı içerisinde Cenevre müzakereleri kapsamında dört kez daha bir araya gelen heyetlerin görüşmesinden olumlu bir netice çıkmayınca 22-23 Kasım 2017 tarihinde 2.Riyad Konferansı düzenlenmiştir. Cenevre-8 öncesinde düzenlenen 2.Riyad Konferansı ile yeni bir Yüksek Müzakere Heyeti (YMH) oluşturulmuştur. Siyasi geçiş sürecinin, Esad rejimi ile birlikte sürdürülmesi gerektiği ilkesini benimseyen Moskova platformu ve Kahire platformu temsilcileri de yeni oluşturulan YMH bünyesinde yer almıştır. Bu yeni yapı ile Suriye muhalefeti, rejim heyeti karşısındaki “dağınık Suriye muhalefeti” algısını da bertaraf etmeyi başarmıştır. Cenevre-8 sürecine katılacak yeni YMH delegasyonu sırasıyla, SMDK'dan 8, bağımsızlardan 8, askerî gruplardan 7, Koordinasyon Heyeti'nden 5, Moskova Platformu'ndan 4 ve Kahire Platformu'ndan 4 kişi olmak üzere

toplamda 36 üyeden oluşmaktadır (Yusuf & Altuğ, 2017). YMH koordinatörlüğü görevine ise Nasır Hariri getirilmiştir.

Cenevre-8 müzakereleri kapsamında, Esad rejimin iktidarda kalmasını talep eden Rusya ve İran yönetimleri ile Suriye muhalefetine geçiş sürecinin ilerleyişi ve geçiş yönetiminin tesis edilmesi konularında farklı bakış açıları bulunmaktadır. Suriye muhalefeti Beşşar Esad'ın görevini bırakması ve tam yetkili bir geçiş hükümetinin kurulmasını talep ederken, Rusya ve İran yönetimleri ise mevcutta devam eden Beşşar Esad yönetimine katılım şeklinde bir seçenek ile sürecin devam ettirilmesini talep etmektedir. Bu nedenle ilk toplantının yapıldığı 2012 tarihinden, sekizinci toplantının yapıldığı 2017 yılına kadar geçen beş yıllık sürede Cenevre Müzakerelerinden somut bir başarı elde edilememiştir.

Cenevre sürecinde istenilen başarının yakalanamamasının ardındaki temel gerekçe, Beşşar Esad yönetiminin gitmesi noktasında tarafların ortak bir uzlaşa sağlayamaması ve müzakerelerin sahadaki gerçek aktörler dışında çok katılımlı bir sistem üzerinden yürütülmesidir. Bu nedenle devam eden Suriye krizine yeni bir çözüm bulabilmek amacıyla daha önce düzenlenen uluslararası toplantılardan farklı olarak, 23 Ocak 2017 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Nur Sultan'da (ilgili dönemdeki adı Astana) Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde Astana Süreci başlatılmıştır. Astana Sürecini, Cenevre Sürecinden ayıran en temel fark ise sürecin daha az katılımcı fakat sahada gerçek anlamda nüfuza sahip üç garantör ülke ile yürütülmesidir. Bu bağlamda Türkiye, Suriyeli muhaliflerin; Rusya ve İran ise Beşşar Esad yönetiminin garantörlüğünü üstlenmiştir. Astana Süreci boyunca hedeflenen nihai amaçlar Suriye toprak bütünlüğünün korunması, barışa yönelik kalıcı ateşkesin sağlanması, terör örgütlerine karşı ortak mücadele ve en nihayetinde kalıcı siyasi çözümün sağlanması olarak açıklanmıştır.

Bu minvalde, 2017 yılı itibarıyla başlayan Astana sürecinde bir yıl içerisinde sekiz oturum gerçekleştirilmiştir. İlk toplantısı 16 Şubat 2017'de başlayan ve sekizinci toplantısı 21-22 Aralık 2017 tarihinde düzenlenen Astana süreci görüşmelerinde şu kararlar alınmıştır: Taraflar arasında 30 Aralık 2016 tarihinde sağlanan ateşkesin denetlenmesini sağlamak amacıyla Türkiye, Rusya ve İran güçlerinden oluşan bir "Görev

Gücü” kurulmasına karar verilmiştir. Kurulacak bu yeni yapının ateşkesin korunması ve güçlendirilmesi amacıyla faaliyet göstereceği belirtilmiştir (Sputnik, 2017). Bu bağlamda, Garantör ülkeler, 4 Mayıs 2017 tarihinde, rejim güçleri ile muhalifler arasındaki çatışmaların yoğun seyrettiği ve sivillerin iki ateş arasında kaldığı dört bölgede gerginliğin azaltılmasına yönelik “çatışmasızlık bölgelerinin” kurulmasını öngören yeni bir muhtıra imzalamıştır (BBC, 2017). Garantör ülkeler tarafından oluşturulan Ortak Çalışma Grubu'nun belirlediği esaslar dikkate alınarak; İdlib ilinin tamamı, Lazkiye ilinin kuzeydoğusu, Hama ilinin kuzeyi ve Halep ilinin batısı ile Humus ilinin kuzeyinde yer alan Rastan ve Talbise bölgeleri ile başkent Şam'daki Doğu Guta ve ülkenin güneyinde yer alan Deraa ve Kuneytra isimli dört ilde gerginliği azaltma bölgeleri oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda, çatışmasızlık bölgelerinin ilki ülkenin Ürdün sınırına yakın konumda bulunan Deraa ve Kuneytra illerinde 8 Temmuz 2017 tarihinde sağlanmıştır. İkinci çatışmasızlık bölgesi ise Şam'ın kuzeyinde bulunan Doğu Guta bölgesinde temmuz sonu itibarıyla, üçüncü çatışmasızlık bölgesi ise Humus'un kuzeyinde Ağustos başı itibarıyla oluşturulmuştur. Çatışmasızlık bölgeleri içerisinde, durumu diğer bölgelere nazaran daha kritik seyreden ve savaşın başladığı ilk andan itibaren birçok radikal örgütün üstü konumuna gelen İdlib için tam manada bir çatışmasızlık ortamı sağlanamamıştır.

Süreç içerisinde Astana müzakerelerine karşı sert bir refleks geliştiren bazı muhalif gruplar, süreci kesintiye uğratma girişiminde bulunmak amacıyla harekete geçmiştir. Bu durumu kendisi için yeni bir fırsata çevirmek isteyen Şam'ın Fethi Cephesi (ŞFC) lideri Ebu Muhammed el-Colani, Astana müzakerelerine bütünüyle karşı çıkan Nureddin Zengi, Liva'ul Hak, Ensarüddin Cephesi ve Ceyş el Sünne gibi gruplarla birleşerek 2017 yılında Heyet Tahrir eş-Şam (HTŞ)'ın kurulduğunu açıklamıştır. 2015 yılında düzenlenen ortak bir kara operasyonu ile İdlib'i rejim güçlerinden geri alan Fetih Ordusu kentin yönetimini kısa süre içerisinde ele geçirmiştir. Fetih Ordusu bünyesinde yer alan ve daha sonra vilayeti ortak yönetmeye başlayan Ahrar eş-Şam ve Heyet Tahrir eş-Şam adı altında çatı bir örgüt kuran Nusra Cephesi arasındaki anlaşmazlıklar, İdlib özelinde gerginliğin şiddetini artırmıştır (BBC, 2017). İdlib'te devam eden HTŞ ve Ahrar eş-Şam çatışmasının temeli, vilayetin kontrolünün hangi örgütün tekelinde olacağı sorunsalı, yönetim anlayışı farklılıkları ve müzakere sürecine bakış açısı farklılığı gibi temel sorunlardan

kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İdlib, radikal grupların örgütlendiği önemli bir siyasi merkez olması sebebiyle gerek müzakere sürecinin devamlılığı gerekse çatışmasızlık ortamının oluşturulabilmesi noktasında hayati öneme sahiptir. Çatışmasızlık bölgelerinin kontrolü anlamında Astana Mutabakatı'nın garantör ülkelere sağladığı en önemli kontrol mekanizması “güvenlik şeridi” ve “gözlem noktası” yapısının oluşturulmasıdır. Bu amaçla, İdlib bölgesinin iç çeperlerindeki şeritte Türkiye'nin 12 askerî gözlem noktası; Sınırın dış çeperindeki şeritte ise Rusya'nın 10, İran'ın 7 gözlem noktası kurması kararlaştırılmıştır (Ergin, 2020). Temel nihai amacın Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması olan Astana müzakerelerinde, Türkiye kurduğu 12 gözlem noktası ile İdlib'teki gerilimin düşürülmesini ve çatışmasızlık ortamının devamlılığının sağlanmasını amaçlamıştır. Suriye rejimi ise İran destekli Şii milis gruplar ve Rusya destekli hava saldırıları ile çatışmasızlık bölgelerinde faaliyet gösteren radikal terör örgütlerinin varlığını gerekçe göstererek, İdlib dışındaki üç çatışmasızlık bölgesini muhaliflerden geri almıştır. Bilahare Suriye rejiminin Astana şartlarını hiçe sayarak gerçekleştirdiği Doğu Guta ablukası Kasım ayı itibarıyla de üst düzey bir insani krize evrilmiştir.

Sahadaki bir diğer önemli aktör olan PYD/YPG ise 2014 yılından beri DEAŞ'ın kontrolünde bulunan ve örgütün kalesi olarak bilinen Rakka'ya yönelik 6 Haziran 2017 tarihinde büyük bir kara operasyonu başlamıştır. DEAŞ mevzilerinin yok edilmesi amacıyla düzenlenen ve ABD destekli hava saldırıları ile güçlendirilen operasyonda Rakka il merkezi, 17 Ekim 2017 tarihinde PYD/YPG kontrolüne geçmiştir. Örgüt 9 Kasım 2017 tarihli hızlı ilerleyişini devam ettirmiş ve Deyrizor'un Fırat Nehri'nin doğusunda kalan kısmını da DEAŞ'dan geri almıştır. Suriye rejimi ise Deyrizor'un Fırat Nehri batısında kalan kısmını ve kent merkezini Rus hava kuvvetleri ve Şii milis güçlerinin desteği ile kısa süre içerisinde kontrol altına almıştır. Oluşan yeni tablo itibarıyla, DEAŞ'ın Suriye sahasındaki hâkimiyet alanı düşüş eğilimi gösterirken, PYD/YPG Suriye topraklarının yaklaşık dörtte birini işgal ederek büyük enerji nakil hatları ve barajların kontrolünü tekeline almıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtı (FKH) sonrası süreçte sayıları 4 bine yaklaşan ÖSO'ya bağlı milis güçler, TSK'nin sağladığı eğitimler ile bulundukları bölgelerde asayiş ve denetimi

sağlamıştır (BBC, 2018). PYD-YPG'nin bölgedeki hızlı ilerleyişi ve Rakka'yı kontrol altına alması sonrası, Halep'in kuzeyinde faaliyet gösteren ve temelde ÖSO'ya bağlılıkları bulunan 36 askerî grup birleşerek 30 Aralık 2017 tarihinde Suriye Millî Ordusu'nu (SMO) kurduklarını ilan etmiştir (Taşkömür, 2018). SMO kuruluş amaçlarını temelde 3 ana gerekçeye dayandırarak açıklamıştır. Bunlardan ilk, ÖSO bünyesinde faaliyet gösteren farklı gruplar arasındaki hizipleşme meselesini çözmek amacıyla ÖSO birliklerinin tek bir merkezden eğitilmesinin sağlanması ve merkez komuta sisteminin oluşturulmasıdır. Bu yapı sayesinde, dağınık olarak faaliyet gösteren askerî grupların düzenli ordu sistemine geçişi kolaylaştırılacaktır. İkinci gerekçe ise DEAŞ başta olmak üzere PYD/YPG gibi terör örgütlerinin saldırılarına tek merkezden ve koordineli olarak karşılık verilebilmesinin sağlanmasıdır. Bu sayede gerek askerî kayıpların gerekse teçhizat kayıplarının en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Son gerekçe ise FKH ile terörden ve terör örgütlerinden temizlenen alanların korunması ve koordineli olarak güvenli bölgelerin oluşturulması amaçlanmıştır.

Türkiye, 2016 yılında düzenlediği FKH ile PYD/YPG terör örgütü'nün Suriye'nin kuzeyine yönelik hedeflediği Cizre (Cezire), Kobani (Ayn el-Arap) ve Afrin kantonlarının birleştirilmesi fikrini etkisiz hale getirmiştir. Bölge coğrafi şartları gereği Fırat nehrinin batısında kalan Afrin, diğer kantonlarla fiziki olarak birleşemediği gibi, Türkiye sınırında yer alması sebebiyle de Türkiye'nin ulusal güvenliğini açısından tehdit oluşturmuştur. PKK'nin Suriye uzantısı olarak kabul edilen PYD/YPG terör örgütü unsurları, Türkiye sınırına yönelik taciz atışlarını ve saldırılarını Afrin üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Afrin, kısa süre içerisinde, başta DEAŞ olmak üzere PYD/YPG gibi terör örgütü unsurlarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönelik eylemlerini gerçekleştirdikleri önemli bir üst konumuna gelmiştir. PYD/YPG'nin çatı örgütü olan PKK açısından Afrin'in bir diğer önemi ise örgütün silah ve mühimmat eğitimi verdiği, çoğunluğu 18 yaş altı gençlerden oluşan 3 eğitim kampının bu bölgede bulunmasıdır. Örgüt başta Türkiye olmak üzere Avrupaya yönelik düzenlediği eylemlerin insani gücünü oluşturan militanlarını ve canlı bombalarını bu bölgede eğitmektedir. Bölge açısından stratejik konumda olan Afrin, PYD/YPG kontrolünde bulunan Kürt koridorunun, İdlib üzerinden Doğu Akdeniz'e ulaşması noktasında tek geçiş hattı olma özelliği taşımaktadır. Afrin'in mevcut haritasına bakıldığında, kuzeydoğusunda Kilis,

doğusunda FKH bölgesi, batısında Hatay, güneyinde Esad rejimi tarafından kontrol edilen Halep ve muhaliflerin kontrolünde bulunan İdlib yer almaktadır. Coğrafi şartlar gereği Afrin’de bulunan terör örgütü kamplarının hedef menzilinde Kilis ve Hatay şehir merkezlerinin yer alması ve örgütün Amanos dağları üzerinden Türkiye’ye sızma girişimlerinde bulunması Türkiye’nin ulusal güvenliğini büyük anlamda tehdit etmiştir. Türkiye Afrin’de bulunan PYD/YPG ve DEAŞ tehdidini bertaraf edebilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 51. maddesinin kendisine tanıdığı “meşru müdafaa” hakkını kullanarak Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH), Afrin Operasyonu veya Afrin Harekâtı olarak bilinen operasyonu 20 Ocak 2018 tarihinde başlatmıştır. TSK ve SMO kuvvetlerinin birlikte yürüttüğü operasyon kapsamında Türkiye’nin ulaşmak istediği nihai hedefler şu şekilde sıralanmıştır: Hatay ve Kilis başta olmak üzere Türkiye-Suriye sınırında yer alan sınır illerine yönelik terör tehdidinin bertaraf edilmesi, PYD/YPG-DEAŞ terör örgütü unsurların Amanos dağları üzerinden Türkiye’ye yönelik sızma girişimlerin engellenmesi, PYD/YPG’nin Afrin üzerinden ilerleyerek FKH bölgesini yeniden işgal etme girişiminde bulunmasının önünün kesilmesi ve Türkiye’nin yoğun çabaları ile oluşturulan İdlib çatışmasızlık bölgesine yönelik PYD/YPG tehdidinin sona erdirilmesidir. Türkiye’yi Afrin Harekâtı’na sevk eden iki uluslararası gelişme ise şu şekilde açıklanmıştır: Bunlardan ilki 29-30 Ocak 2018 tarihlerinde Soçi’de düzenlenecek olan Ulusal Diyalog Kongre’sine, Rusya’nın daveti üzerine, PYD/YPG’nin isim değiştirerek faaliyetlerini sürdürdüğü çatı oluşumu SDG’nin davet edilecek olması gündemidir. İkinci önemli gelişme ise ABD’nin Suriye’nin kuzeyinde faaliyet gösterecek ve temelde SDG’ye bağlı kalacak 30.000 kişilik Suriye Sınır Güvenliği Gücü isimli yeni bir kuzey ordusu kurmaya yönelik girişimleridir (VOA, 2018). Bu yapı ile PYD/YPG’nin ordulaştırılması ve Suriye’nin kuzeyine yönelik toprak kazanım faaliyetlerinin artırılması amaçlanmıştır. Türkiye tüm bu gelişmeler ışığında 20 Ocak 2018 tarihinde ZDH’na başlamış ve operasyon 2 ay 4 gün sürmüştür. Afrin Harekâtı ile Afrin kent merkezi, Bülbül, Racu, Şeyh Hadid, Şeran, Cinderes ve Afrin ilçeleri ile 282 köy, 6 köy altı yerleşim yeri, 23 stratejik dağ ve tepe, 1 baraj, 50 stratejik nokta TSK ve SMO’nun kontrolüne geçmiştir (Koparan & Kako, 2020). Operasyon ile 2.000 km²’lik bir alan terör örgütü unsurlarından temizlenmiş ve sivil halkın bölgeye yönelik geri dönüşlerinin kolaylaştırılması amacıyla mayın ve patlayıcı temizleme süreci başlatılmıştır.

29-30 Ocak 2018 tarihinde Soçi’de düzenlenen Ulusal Diyalog Kongre’sine Türkiye’nin sahadaki başarısının ardından PYD/YPG davet edilmemiştir. Kongre ile Suriye rejimi ve Suriye muhalefetini bir araya getirmek amacıyla 50 kişiden oluşan bir anayasa komitesi kurulması kararı alınmıştır. Bu kararın mevcutta Cenevre’de devam eden barış görüşmelerini aksatmayacağı aksine sürecin destekleyici olacağı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 2254 sayılı kararına katkıda bulunacağı ifade edilmiştir. Astana-9 görüşmeleri kapsamında 14-15 Mayıs 2018 tarihlerinde yeniden bir araya gelen taraflar, 30 Aralık 2016 tarihinde alınan ateşkes rejimi kararının korunması ve terör örgütleri ile ortak mücadele edilmesi konusunda mutabakat sağlamıştır.

Sahada ise muhaliflerin yoğun olarak mücadele verdiği İdlib ve çevresinde faaliyet gösteren 11 muhalif grup 28 Mayıs 2018 tarihinde Ulusal Özgürleştirme Cephesi altında birleştiklerini açıklamıştır. Temelde ÖSO’ya bağlı bulunan askerî grupların birleşmelerindeki nihai amacın, Esad rejimine karşı tek çatı altında mücadele etmek olduğu ifade edilmiştir. Süreç içerisinde, Esad rejiminin Humus, Kuneytra ve Dera’da bulunan çatışmasızlık alanlarını işgal etmesi ve 27 Temmuz 2018 tarihinde Beşşar Esad’ın Rus TASS haber ajansına verdiği röportajda, "İdlibliler ya teslim olacak ya da ölecek" ifadesini kullanması süreci çözümsüzlüğe sevk etmiştir (TRT Haber, 2018). Rejimin İdlib özelindeki mücadelesinin artarak devam etmesi üzerine ise bölgede faaliyet gösteren Suriye Kurtuluş Cephesi, Sukuru Şam ve Ceyşül Ahrar isimli askerî gruplar da Ulusal Özgürleştirme Cephesi’ne katıldıklarını açıklamıştır.

30-31 Temmuz 2018 tarihlerinde Astana yerine ilk kez Soçi’de düzenlenen Astana-10 görüşmeleri kapsamında; Anayasa komitesinin hazırlanması, mültecilerin güvenli bölgelere geri dönüş süreci, rejim ve muhalifler tarafından zorla alıkonulan veya kaçırılan kişilerin karşılıklı olarak iade edilmesi ve İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi’nde ateşkes rejiminin korunması konuları görüşmeye açılmıştır. Astana-10 sonuç bildiri metninde ise Anayasa komitesi için çalışma sürecinin devam edeceği, ateşkes rejimine bağlı kalınacağı, Alıkonulanlar Çalışma Grubu’nun faaliyetlerini sürdüreceği ve Suriyeli sığınmacıların ülkelerine geri dönüşü noktasında adımlar atılacağı ifade edilmiştir.

Suriye rejimi, Rusya'nın hava desteği ve İran destekli Şii milis güçlerin kara desteğini alarak sırasıyla üç çatışmasızlık bölgesini işgal etmiştir. Rejiminin nihai ve son işgal hedefini ise İdlib çatışmasızlık bölgesinin tamamen ele geçirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla rejim, özellikle şubat ayı itibarıyla başlattığı ilerleyiş neticesinde, kuzey-güney hattında önemli bir geçiş güzargahı sayılan M-5 (Halep-Hama) karayolunu bütünüyle kontrolü altına almıştır. Rejimin İdlib'in güneyinde yer alan ve doğu-batı menziline önemli bir geçiş hattı kabul edilen M-4 (Lazkiye-Halep) karayoluna doğru kuzey hattındaki hızlı ilerleyişi bölgedeki güç dengelerini bütünüyle değiştirmiştir. Rejim kısa süre içerisinde İdlib'te 3.000 km² alanı ve bölge için stratejik önemi bulunan Ebu Zuhur Havaalanı'nı ele geçirmiştir. Rejimin, İdlib'e yönelik düzenleyeceği yeni bir operasyonun Türkiye sınırında yeni bir göç dalgası oluşturacağı endişesi, Türkiye ve Rusya'yı yeniden masaya oturmaya zorlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye ve Rusya arasında 18 Eylül 2018 tarihinde İdlib konulu Soçi Mutabakatı imzalanmıştır. İdlib konulu Soçi Mutabakatı zaptında kabul edilen ve 10 maddeden oluşan şartlar şu şekilde sıralanmıştır (Karam, 2018):

- i. Türkiye'nin bölgedeki gözlem noktaları güçlendirilecek ve İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi temas hattının güvenliği korunacaktır.
- ii. Rusya Federasyonu, mevcut statükonun korunmasını ve İdlib'de askerî operasyonlar ve saldırılardan kaçınılması amacıyla gerekli önlemlerin alınmasını teyit eder.
- iii. İdlib'te 15-20 km derinliğe sahip silahlardan arındırılmış bir bölge kurulacaktır.
- iv. Silahsızlanma bölgesinin sınırları sahada devam eden çalışmalarla belirlenecektir.
- v. 15 Ekim 2018 tarihine kadar tüm radikal terörist gruplar, silahsızlandırma bölgesinden çekilecektir.
- vi. 10 Ekim 2018 tarihine kadar çatışan taraflara ait tüm tanklar, çok namlulu roketatarlar, toplar, havanların da aralarında bulunduğu ağır silahlar, silahsızlandırma bölgesinden çekilecektir.
- vii. Silahsızlandırma bölgelerindeki denetimler, Türk ve Rus askerleri tarafından yapılacaktır. Karadaki devriyelerin yanı sıra havadan insansız hava araçlarıyla bölge izlenecektir. Yerel halkın ve ticari malların serbest dolaşımını sağlamak amacıyla ticari ve ekonomik ilişkiler yeniden tesis edilecektir.

- viii. M5 (Halep-Hama) ve M4 (Halep-Lazkiye) karayollarının güvenliği sağlanacak ve karayolları 2018 yıl sonuna kadar yeniden trafiğe açılacaktır.
- ix. İdlib’de sürdürülebilir ateşkes rejiminin tesis edilebilmesi amacıyla etkili önlemler alınacaktır. Garantör ülkeler olan İran, Rusya, Türkiye arasında ortak koordinasyon merkezi yapısı geliştirecektir.
- x. Suriye’deki terörizmle mücadele konusunda taraflar kararlılıklarını yinelemiştir.

Soçi Mutabakatı ile Suriye rejiminin İdlib kent merkezini ele geçirmeye yönelik düzenlemeyi amaçladığı kara operasyonunun önüne geçilmiş ve Türkiye-Suriye sınırında oluşacak yeni bir mülteci akını sorununa engel olunmuştur. Mutabakatın can alıcı kısmını terörün tüm tezahürleriyle mücadele etme kararlığı ve BMGK’nin terörist olarak adlettiği grupların ortadan kaldırılması çabası oluşturmuştur. Bu kapsamda, TSK’nin kontrol edeceği saha hattı içerisinde varlık gösteren ve BMGK’nin terörist gruplar listesi içerisinde yer alan HTŞ’nin silahsızlandırma bölgesinden çekilip çekilmeyeceği sorunsalı yeni bir krizi oluşturmuştur. Türkiye, mutabakat sonrası süreçte, İdlib’te oluşturulan gerginliği azaltma bölgesi ateşkes rejiminin takip ve kontrolünü yapabilmek adına sahaya ilave birlikler sevk etmiştir. Sahada garantör ülke sıfatıyla yer alan Türkiye, 15-20 km derinliğe ve 250 km uzunluğa sahip silahsızlandırma alanından ağır silahların çekilmesi şartının 10 Ekim 2018 tarihinde tamamlandığını açıklamıştır (TRT Haber, 2018).

Suriye sorunun barışçıl yollarla çözülebilmesi amacıyla devam eden uluslararası müzakerelerin en mühim kısmını ise Suriye Anayasa Komitesi süreci oluşturmaktadır. Bu kapsamda Astana sürecinin garantörlüğünü üstlenen Türkiye, Rusya ve İran heyetleri, Anayasa Komitesi ve İdlib’te devam eden ateşkes sürecini görüşmek üzere 10-11 Eylül 2018 tarihlerinde İsviçre’nin Cenevre kentinde bir araya gelmiştir. BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura ile görüşülerek yürütülen süreçte oluşturulması planlanan Suriye Anayasa Komitesi’nin usul ve esasları üzerinde görüşülmüş ve aday listeleri üzerinde genel mutabakat sağlanmıştır. 28-29 Kasım 2018 tarihlerinde 11.si düzenlenen Suriye konulu Astana görüşmeleri kapsamında ise oluşturması planlanan Suriye Anayasa Komitesi’nde 150 üyenin yer alacağı belirtilmiş fakat Anayasa Komitesi’nin kuruluş aşamasında taraflar arasında sorunlar yaşanmıştır. Suriye’nin yeni anayasa yazım süreci için oluşturulması planlanan 150 kişilik heyetinin kendi içindeki dağılımı hususunda

Suriye rejiminden ciddi eleştiriler gelmiştir. Suriye rejimi, Suriye Anayasa Komitesi'nde 50 kişinin Suriye muhalefetini, 50 kişinin ise Suriye rejimini temsil etmesi şartını kabul etmiş fakat kalan 50 kişinin tarafsız/bağımsız sivil toplum üyeleri, aşiret liderleri ve kadınlardan seçilmesi şartı konusunda itiraz mekanizması geliştirmiştir (Sputnik, 2018). Bu nedenle, Anayasa Komisyonunun nihai olarak kurulamadığı görüşmeler yerini onikincisi düzenlenecek olan Astana görüşmelerine bırakmıştır. BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura ise yaklaşık 4 buçuk yıldır yürüttüğü arabulucuk görevini Kasım ayı sonu itibarıyla bırakacağını fakat devam eden Suriye Anayasa Komitesi süreci dolayısıyla yıl sonuna kadar süreci yakın takip edeceğini açıklamıştır.

Sahadaki bir diğer aktör olan ABD ise Kasım ayı itibarıyla, Suriye'nin kuzeybatısında yapılan tek taraflı operasyonları engellemek ve NATO müttefikleri arasındaki koordinasyonu sağlayabilmek amacıyla Türkiye ile birlikte Menbiç'e yönelik ortak devriye operasyonlarına başlamıştır. Bu kararın alınmasındaki temel gerekçe, Türkiye'nin NATO müttefiki olan ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren terör örgütlerini askerî anlamda uzun süredir desteklemesi ve Türkiye'nin bu durumu kaygı verici olarak nitelendirip her fırsatta eleştirmesidir. ABD tarafından, Türkiye'nin bu kaygısını teyit eder nitelikte olan Pentagon'un 2018 yılı mali bütçesi içerisinde, SDG çatısı ismini kullanan YPG/PKK terör örgütünün faydalanacağı eğit-donat program bütçesi 500 milyon dolar olarak açıklanmıştır (Hürriyet, 2017). Bu bütçenin 393 milyon dolarlık kısmını silah ve ekipmanlar oluştururken, 107 milyon dolarlık kısmını ise ABD'nin SDG bünyesinde harekete edecek olan 30 bin kişilik Suriye Sınır Güvenliği Gücü isimli yeni milis kuvvetlerinin eğitilmesi programına aktarılacağı açıklanmıştır. Bu karardan kısa bir süre sonra ABD Başkanı Donald Trump, DEAŞ ile mücadele kapsamında Suriye'de bulunan 2 bin ABD askerînin 19 Aralık 2018 tarihi itibarıyla bölgeden çekileceğini açıklamıştır (Evrensel, 2018). Kararın alınmasında, ABD Başkanı Donald Trump'ın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleştirdiği 14 Aralık 2018 tarihli telefon görüşmesinin etkisinin büyük olduğu ifade edilmiştir (Lee & George, 2018). Bu bağlamda, Burak Kuntay "ABD'nin Suriye'den çekilmesinin yüzde 60 oranında iç politika kaynaklı olduğunu belirtirken, yüzde 40 oranında ise bunun Türkiye'nin dış politikadaki başarısı olduğunu ifade etmiştir" (Sargut, 2018) Süreç içerisinde ABD'nin bölgeden çekilmesi ile oluşacak otorite boşluğunun bölgedeki grupları, Esad ve Rusya'ya

yakınlaştıracak; bir müddet sonra ise YPG ve PYD'nin Esad rejimiyle antlaşma yapıp, Rusya'ya daha yakın bir çizgiye geçmesine neden olacağı öngörülmektedir (Küntay, 2018).

2019 yılının Şubat ayı itibarıyla PYD/YPG unsurları, DEAŞ'ın Fırat nehrinin doğusunda kalan son topraklarını da ABD'nin yoğun hava saldırıları neticesinde ele geçirmiştir. Bu sayede PYD/YPG Suriye topraklarının %28'lik kısmında kontrol sağlarken, DEAŞ'ın Suriye topraklarındaki varlığı ise %3 seviyelerine kadar gerilemiştir. Muhafızların rejim güçlerine karşı yoğun mücadele verdiği ve çatışmasızlık bölgesi ilan edilen İdlib özelinde ise durum 2019 yılı itibarıyla değişiklik göstermeye başlamıştır. Astana antlaşması ve Soçi Mutabakatı şartları gereği terör örgütü kabul edilen askerî grupların, İdlib bölgesinden çekilmesi öngörülmektedir. Terör örgütü kabul edilen grupların başında yer alan HTŞ ise bölgeye hâkimiyet sağlayabilmek amacıyla İdlib'in kuzeyinde yer alan Daret ızze bölgesinde etkinlik gösteren Nureddin Zengi grubuna karşı saldırılara başlamıştır. HTŞ'nin Nureddin Zengi grubunun kontrolünde bulunan Atarib şehrini ele geçirmesinin ardından, Nureddin Zengi askerlerini İdlib bölgesinden çekmek zorunda kalmıştır. İdlib genelinde büyük bir yenilgi alan Nureddin Zengi grubu ile HTŞ arasında imzalanan antlaşma gereği, Nureddin Zengi tüm askerî yapılanmasını İdlib'ten çıkaracak ve Halep'in batı kırsalı üzerinden Afrin ve Fırat Kalkanı Harekât bölgesine çekilecektir (Mepanews, 2019). HTŞ, Nureddin Zengi galibiyetinin ardından içlerinde Suriye Kurtuluş Cephesi unsurlarını barındıran Ulusal Özgürleştirme Cephesi'ni de mağlup ederek İdlib'in büyük bir bölümünü 10 gün gibi kısa bir süre içerisinde ele geçirmiştir. HTŞ ve Ulusal Özgürleştirme Cephesi arasında yapılan antlaşma gereği ise Eriha ve Maarat el Numan'ın içinde bulunduğu tüm bölgelerdeki sivil yönetim, HTŞ'nin sivil yapılanması olarak kabul edilen Kurtuluş Hükümeti'ne devredilecektir. Bu haliyle HTŞ, İdlib içerisindeki askerî varlığının uzun süre içerisinde yok olmayacağını gerek rejim destekli unsurlara gerekse rekabet ilişkisi içinde bulunduğu diğer askerî gruplara kanıtlamıştır.

İdlib özelinde vurgulanması gereken bir diğer önemli husus ise bölgede faaliyet gösteren yabancı savaşçıların durumudur. Bu bağlamda, İdlib'te faaliyet gösteren yabancı savaşçıları 3 ana askerî oluşum üzerinden irdelemek gerekmektedir: Bunlardan ilkinin,

Özbekistan ve Kırgızistan vatandaşı savaşçıların oluşturduğu Tevhid ve Cihad Ketibesi ile ana merkezi Afganistan’da bulunan ve çoğunluğu Özbekistan vatandaşı savaşçılardan oluşan İmam Buhari Ketibesi oluşturmaktadır. Her iki oluşum da temelde Taliban’a biat etmiş ve El-Kaide'nin cihat yanlısı dini tavrını ortak hedef olarak benimsemiş askerî yapılardır. İmam Buhari Ketibesi Afganistan merkezli bir oluşum olmasına rağmen Suriye’de Esad rejimine karşı başlatılan mücadelenin ilk günlerinden itibaren muhalifler ile birlikte savaşmıştır (Haksöz , 2014). Özellikle İdlib’in kuşatılmasında etkin görev yapan her iki askerî oluşum, Halep, Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgelerinde rejime karşı düzenlenen operasyonlarda aktif olarak yer almıştır. İdlib bölgesinde varlık gösteren İmam Buhari Ketibesi El-Kaide ve HTŞ bağlantısı sebebiyle 22 Mart 2018 tarihinde ABD tarafından uluslararası terör örgütleri listesine eklenmiştir (QHA, 2018).

Yabancı savaşçılara dair önemli ikinci yapılanma ise Kuzey Kafkaslar’da faaliyet gösteren ve çoğunluğu Çeçenistan ve Dağıstan vatandaşı olan silahlı askerî grupların Suriye İç Savaşına müdahil olması ile başlamıştır. DEAŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’nin 2014 yılı itibarıyla Suriye ve Irak topraklarında halifelik ilan etmesiyle başlayan süreç, Rusya’ya karşı direniş hareketi yürüten Kuzey Kafkasyalı radikal savaşçıların DEAŞ’a katılmasına neden olmuştur. Örgüt 23 Haziran 2015 tarihinde yaptığı açıklamada; Kafkasya Emirliği’nin DEAŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’ye bağlılık yemini ettiğini ve örgüte ilk kez Kuzey Kafkasyalı savaşçıların kabul edildiğini açıklanmıştır (BBC, 2015). Bu gelişme ile DEAŞ Kafkasya vilayetinin kuruluşunu resmî olarak ilan etmiştir. Kafkasya Emirliği’nin Suriye’deki yapılanmasının başında Ebû Ömer Eş-Şişani kod adını kullanan Tarkan Batıraşvili bulunmaktadır. Ebû Ömer Eş-Şişani liderliğinde birleşen Kafkasyalı savaşçılar önce Muhacirler Tugay’ını ardından ise Ensâr ve Muhacirler Ordusunu kurmuştur. Zamanla Kuzey Kafkasyalı savaşçılar arasında oluşan fikri farklılıklar nedeniyle DEAŞ’a bağlılık noktasında ayrılıklar meydana gelmiştir. İlk ayrılık Ensâr ve Muhacirler Ordusunun komutanları arasında yaşanmıştır. Ebû Ömer Eş-Şişani ve ona biat eden savaşçılar DEAŞ saflarında mücadeleye devam etme kararı alırken, Ensâr ve Muhacirler Ordusu’nun diğer komutanları ise DEAŞ ile olan örgüt bağıını sonlandırıp, bağımsız hareket etme kararı almıştır. Ensâr ve Muhacirler Ordusu’nun bölünmesiyle ortaya çıkan Cundu’ş-Şâm isimli askerî oluşumun başına ise Çeçen komutan Ebû Müslim Velid eş-Şişani geçmiştir. Cundu’ş-Şâm, çoğunlukla Halep ve

Lazkiye bölgesine düzenlenen askerî operasyonlar sonrasında güçlenmiştir. Yine Lazkiye çevresinde faaliyet gösteren ve Abdülhakim Şişeni kod adıyla anılan Rüstem Ajiyev komutasındaki Ecnad el Kavkaz isimli askerî yapıda kısa süre içerisinde Türkmen dağı ve İdlib bölgesinde güç kazanmıştır.

Tüm bu büyük askerî grupların dışında kalan fakat sahada aktif olarak faaliyet gösteren farklı askerî oluşumlar içerisinde de Kafkasyalı savaşçılar bulunmaktadır. Bu nedenle, Rusya'nın 30 Eylül 2015 tarihi itibarıyla Suriye İç Savaşına müdahil olmasının ardındaki temel gerekçelerinden birini, Kuzey Kafkasyalı savaşçıların Suriye'deki aktif askerî varlığı oluşturmaktadır. Rusya topraklarında uzun yıllar süren ayrılıkçı direniş hareketlerinin Suriye topraklarında yeniden güç kazanması ve ana yurda güçlenerek dönmesi tehdidi, Rusya'nın uzun vadeli güvenlik stratejilerini derinden etkilemiştir. Rus yönetimi ayrılıkçı tehdit ile kendi topraklarında savaşmak yerine bu mücadeleyi Suriye topraklarında yürüterek tehdidi ülke toprakları dışında etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır.

Yabancı savaşçılara ait son askerî oluşum ise 2013 tarihi itibarıyla Suriye'de aktif olarak faaliyet gösteren Türkistan İslam Partisidir. Türkistan İslam Partisi (TİP) ilk olarak Doğu Türkistan İslam Partisi adıyla 1989 tarihinde Doğu Türkistan'da Zeyiddin Yusuf tarafından kurulmuştur. Parti kuruluş amacını Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) toprakları içerisinde yer alan Doğu Türkistan'ın ÇHC'den bağımsızlığını kazanabilmesi olarak açıklamıştır. Zaman içerisinde ÇHC'nin yoğun baskılarına maruz kalan yapı 1990-1996 yılları arasında yönetim merkezini Afganistan-Pakistan sınırındaki Veziristan bölgesine taşıma kararı almıştır (Şen, 2015, s. 77). 1999 yılında Usama bin Ladin tarafından desteklenen yapı daha fazla radikalleşerek Pakistan ve Afganistan kamplarında El-Kaide ve Taliban ile birlikte eğitim almıştır (Çelikdönmez, 2019). Suriye savaşının başladığı 2012 tarihi itibarıyla bölgeye gelen yapı rejime karşı yürütülen muhalif hareketin içerisinde yer alarak savaşa aktif olarak katılmıştır. Genel itibarıyla Uygur Türklerinin çoğunluğu oluşturduğu yapılanma içerisinde Avrupa ülkelerinden gelen radikal savaşçılar da bulunmaktadır. Bu bağlamda TİP, içerisinde yabancı savaşçıların yoğun olarak bulunduğu sahadaki temel askerî yapılanmalar arasında yer almaktadır (Timeturk, 2019). TİP'nin bölgede faaliyet gösteren diğer muhalif yapılarla gelişmiş bir ilişkisi olmasına

karşın El Kaide ve Taliban geçmişi olması sebebiyle HTŞ'ye daha yakın bir çizgi izlediği bilinmektedir. Faaliyetlerine Cısr El Sugur, Türkmen dağı ve Gab ovasında devam eden yapının 2018 yılı itibarıyla 8 bin militanı olduğu bilinmektedir (YDH, 2018). TİP, Suriye'de bulunma amacını cihat temellerine dayandırarak açıklasa da partinin nihai hedefi ana yurda geri dönerek Doğu Türkistan'ın ÇHC işgalinden kurtarılması olarak açıklamıştır. Bu bağlamda, Suriye savaşının başladığı ilk andan itibaren gerek uluslararası örgütler nezdinde gerekse Rusya ile yürüttüğü ortak strateji sebebiyle Esad yönetiminin yanında yer alan ÇHC, TİP'in bölgedeki aktif varlığından rahatsızlık duymaktadır. TİP'in sekiz yıl gibi kısa bir süre içerisinde savaş gücünü ve alan hâkimiyetini artırması ÇHC'nin Esad rejimine olan uluslararası desteğini de artırmasına neden olmuştur. Buna karşın genel ortadoğu stratejisini bölgede diyalog sağlanması ve enerji nakil hatlarının uzun vadeli güvenliği üzerinden kurgulayan ÇHC, başta Türkiye olmak üzere bölgede mihenk taşı olma özelliği taşıyan diğer ülkeler ile de yakın diyalog halindedir. Türkiye ÇHC ile artan ilişkileri kapsamında 2017 yılında Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni terör örgütü olarak kabul ettiğini açıklamıştır (Euronews, 2017).

Suriye krizine uluslararası çözüm bulma arayışları kapsamında düzenlenen Astana-12 görüşmeleri 25-26 Nisan 2019 tarihleri arasında Kazakistan'ın başkenti Nur Sultan'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin genelinde İdlib özelinde yoğun iş birliğinin arttırılması, çatışmasızlık ortamının İdlib'in bütününde tesis edilmesi, normalleşme sürecine geçilmesi ve yeni anayasa komitesi konuları ele alınmıştır. 2019 yılı itibarıyla BM Suriye Özel Temsilciliği görevini üstlenen Geir O.Pedersen'in başkanlığında devam eden sürecin bundan sonraki aşamalarının Cenevre'de yürütülmesine karar verilmiştir.

İdlib bölgesi, mart ayı itibarıyla Esad rejiminin açık hedefi haline dönüşmüştür. Bu bağlamda, İdlib, İran destekli Şii milis güçlerin kara saldırısına ve rejimin uluslararası hukuk kuralları gereği kullanımı yasak olan beyaz fosfor bombası saldırılarına maruz kalmıştır (NTV, 2019). Mayıs ayı itibarıyla rejim güçlerinin İdlib'e yönelik saldırılarını artırması neticesinde süreç büyük bir kara harekâtına dönüşmüştür. Rusya'nın da havadan destek verdiği operasyonların nihai amacı stratejik öneme sahip Han Şeyhun'un ele geçirilmesi ve M5 karayolunun kontrolünün Esad rejimi tarafından sağlanması olarak açıklanmıştır.

İdlib çatışmasızlık bölgesi özelinde yaşanan yoğun saldırılar neticesinde Türkiye yeni bir göç hareketliliği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda, 1-2 Ağustos 2019 tarihleri arasında Astana-13 görüşmeleri düzenlenmiştir. Garantör ülkelerin yeniden bir araya gelmesi ile başlayan görüşmelerin temel gündem maddesini İdlib meselesi oluşturmuştur. Rejimin yoğun saldırısı altında kalan İdlib’te güvenli bölge tesis edilememesi ve sürecin İdlib bölgesi özelinde kördüğüm haline dönüşmesi yeni Anayasa yapım sürecini de temelde sekteye uğratmıştır. Astana-13 görüşmeleri kapsamında Anayasa Komitesinin en kısa sürede hayata geçirilmesi ve İdlib temel alınmak üzere ihtilafa uluslararası çözüm bulunmasına yönelik çabaların devam edeceği vurgulanmıştır. Sonuç bildirisinde yayımlanan haliyle garantör ülkeler özerk yönetim kurulmasına dönük inisiyatifler de dahil olmak üzere, terörle mücadele bahanesiyle sahada yeni gerçeklikler oluşturmayı amaçlayan tüm girişimleri reddettiklerini ifade etmiştir (Basnews, 2019).

İdlib özelinde 27 Ağustos 2019 tarihinde Moskova’da gerçekleştirilen Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin görüşmesi ile İdlib’deki teröristlerin ortadan kaldırılması hususunda iki ülke arasında ortak mutabakat sağlandığı açıklanmıştır. Bu görüşmenin akabinde 16 Eylül 2019 tarihinde Türkiye’nin başkenti Ankara’da Suriye konulu Üçlü Zirve Toplantısı’nın beşinci oturumu gerçekleştirilmiştir. Zirvenin temel gündem maddelerini oluşturan konular aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

- i. Suriye’nin bütününde devam eden çatışmaların son durumunu
- ii. Anayasa Komitesinde yaşanan gecikmelerin giderilmesi
- iii. Suriye’nin kuzeyinde oluşan güvenlik kaygıları ve güvenli bölge tesisine yönelik uluslararası çabalardır.

Türkiye toplantıda terörle mücadele vizyonu kapsamında, Suriye’nin kuzeydoğusunda yoğun olarak faaliyet gösteren PYD/YPG güçlerinin bölgeden çekilmesini, bu çekilmenin sağlanmadığı noktada Suriye’nin kuzeydoğu’suna yönelik yeni bir harekâtı iki hafta içerisinde başlatılacağını ifade etmiştir (BBC, 2019). Üçlü Zirve Toplantısı’nın sonuç bildirisinde ise Suriye toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyulduğu ve bu kapsamda hareket edildiği vurgulanmıştır.

Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren ve içerisinde 36 muhalif grubun bulunduğu Suriye Millî Ordusu (SMO) ile İdlib bölgesinde faaliyet gösteren 11 askerî grubun birleşmesiyle kurulan Ulusal Özgürleştirme Cephesi 4 Ekim 2019 tarihinde Millî Ordu (Ceyşül Vatani) adı altında birleşerek, Suriye Geçici Hükümeti Savunma Bakanlığına bağlandıklarını açıklamıştır. Bu gelişme ile sahada dağınık olarak faaliyet gösteren askerî grupların koordinasyonlarının artırılması ve mücadelenin tek bir çatı merkez etrafında yürütülmesi hedeflenmiştir. Kurulan Millî Ordu'nun Suriye Geçici Hükümeti Savunma Bakanlığına bağlanması ile de askerî gücün tek bir otorite tarafından yönetilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye ise Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinin kendisine tanıdığı “meşru müdafaa” hakkını kullanarak Suriye'nin kuzeydoğusunda faaliyet gösteren SDG, PYD/YPG ve DEAŞ unsurlarına karşı 9 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekâtı'nı (BPH) gerçekleştirmiştir. BPH temelde iki ana amaç üzerine kurgulanmıştır. Bunlardan ilki Türkiye'nin sınırlarına yönelik tehdit teşkil eden SDG, PYD/YPG ve DEAŞ gibi unsurların Türkiye sınırından uzaklaştırılması ve Fırat nehrinin doğusunda kurulmak istenen terör örgütü koridorunun etkisiz hale getirilmesidir. İkinci amaç ise Suriyeli sığınmacıların güvenli bir şekilde vatanlarına dönüşlerinin sağlanması ve terörden arındırılan sahalarda sığınmacıların dönüşünü kolaylaştıracak güvenli bölge alanların tesis edilmesidir. TSK ve Millî Ordu unsurların öncülüğünde 9 Ekim 2019 tarihinde başlayan BPH'ne Millî Ordu unsurları da karadan destek sağlamıştır. Beşşar Esad yönetimi ise Türkiye'nin başlattığı BPH'ne kesin bir dille karşı çıkmış, Suriye'nin kuzeyinde SDG ile ortak mutabakata vararak Membiç ve Kobani'ye (Ayn el-Arap) asker sevkıyatı gerçekleştirmiştir (DW, 2019). BPH'nin dokuzuncu gününde Türkiye ile ABD arasında sağlanan 13 maddelik ortak mutabakat neticesinde 120 saatlik ilk ateşkes kararı alınmıştır. İlgili karar kapsamında Tel Abyad ile Resulayn arasındaki 100 kilometrelik sınır hattından SDG ve PYD/YPG unsurlarının geri çekilmesi önkoşul olarak kabul edilmiştir. Bu şartın sağlanmasını müteakip Türkiye BPH'ne son vereceğini açıklamıştır. ABD kongresi 14 Ekim 2019 tarihinde Türkiye'nin başlattığı BPH'ne yönelik Blocking Property and Suspending Entry of Certain Persons Contributing to the Situation in Syria isimli yeni bir Başkanlık Kararnamesini hayata geçirmiştir. İlgili kararname kapsamında, ABD başkanı Donald J. Trump, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde başlattığı BPH'ne

karşı ulusal acil durum ilan etmiş ve Türkiye'ye yönelik bir dizi yaptırım kararı almıştır (Trump, 2019). ABD heyeti, Mutabakat kapsamında varılan 120 saatlik ateşkes süresinin sonunda, SDG ve PYD/YPG unsurlarının güvenli bölgeden çekilmesinin tamamlandığını ve Türkiye'nin BPH'ni durdurması akabinde yaptırım kararlarının uygulanmasının durdurulacağı açıklanmıştır.

BPH kapsamında Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin 22 Ekim 2019 tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde bir araya gelerek 10 maddelik yeni bir mutabakat muhtırası imzalamıştır. Muhtıra kapsamında BPH bölgesinin doğusunda ve batısında Kamışlı şehri hariç tutulmak üzere 10 km derinlikte Türk-Rus ortak devriyelerinin oluşturulması, terör oluşumu kabul edilen SDG ve PYD/YPG unsurlarının Türkiye-Suriye sınırının 30 km dışına çıkarılması ve bu tahliyenin gerçekleştirilebilmesi için ateşkes süresinin 150 saat daha uzatılmasına karar verilmiştir.

Türkiye ile Rusya arasında imzalanan 22 Ekim 2019 tarihli Soçi Mutabakat Muhtırasının maddeleri şu şekildedir (Defense Post, 2019):

- i. Mutabakata taraf olan her iki ülke, Suriye'nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesine ve Türkiye'nin millî güvenliğinin korunmasına olan bağlılıklarını teyit ederler.
- ii. Mutabakata taraf olan her iki ülke, terörizmin tüm şekil ve tezahürleriyle mücadele etme ve Suriye topraklarındaki ayrılıkçı gündemleri boşa çıkarma yönündeki kararlılıklarını tekrar yeniler.
- iii. Mutabakat çerçevesince, Tel Abyad ile Resulayn'ı içine alan 32 km derinliğindeki mevcut Barış Pınarı Harekâtı alanındaki yerleşik statüko muhafaza edilecektir.
- iv. Mutabakata taraf olan her iki ülke, Adana Anlaşması'nın önemini teyit eder. Rusya mevcut koşullarda Adana Anlaşması'nın uygulanmasını kolaylaştıracağını teyit eder.
- v. Barış Pınarı Harekât alanının dışında kalan Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafına, 23 Ekim 2019 tarihi öğlen saat 12.00'den itibaren, Rus askerî polisi ve Suriye sınır muhafızları, YPG unsurları ve silahlarının Türkiye-Suriye sınırının 30 km dışına çıkarılmasını temin etmek üzere girecektir. Bu işlem 150 saat içinde tamamlanacaktır. Aynı saat dilimi

itibarıyla, mevcut Barış Pınarı Harekât alanı sınırlarının batısı ve doğusunda Kamışlı şehri hariç tutulmak üzere 10 km derinlikte Türk-Rus ortak devriyeleri başlayacaktır.

- vi. Bütün YPG unsurları silahları ve mühimmatları ile birlikte Menbiç ve Tel Rıfat'tan çıkarılacaktır.
- vii. Mutabakata taraf olan her iki ülke, terörist unsurların sızmalarının önlenmesi amacıyla gerekli tedbirleri alacaktır.
- viii. Mültecilerin güvenli ve gönüllü şekilde geri dönüşlerinin sağlanması amacıyla ortak çalışma yapılacaktır.
- ix. Mutabakata taraf olan her iki ülke, muhtıranın uygulanmasını gözetmek ve koordine etmek amacıyla müşterek bir denetim ve doğrulama mekanizmasını ortak şekilde ihdas edecektir.
- x. Astana Mekanizması çerçevesinde Suriye ihtilafına kalıcı bir siyasi çözüm bulunması amacıyla taraflar çalışmalarını sürdürecektir ve Anayasa Komitesi'nin faaliyetlerini destekleyecektir.

BPH ile mültecilerin geri dönüşünü kolaylaştırmak amacıyla güvenli bölge alanı tesis edilmiş ve Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyine yönelik terör koridoru endişelerini ortadan kaldırılmıştır. BPH sonrasında yaşanan diğer bir önemli gelişme ise ABD'nin İdlib'te düzenlediği üst düzey bir askerî operasyon ile DEAŞ lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'nin 27 Ekim 2019 tarihinde öldürülmesidir. Bağdadi'nin öldürülmesi sonrasında DEAŞ'ın liderlik görevine Ebu İbrahim el-Haşimi el-Kureyşi²⁵ getirilmiştir (Al-Marashi, 2020). Örgüt Deyrizor ve Haseke bölgesinde yoğun etkinlik gösterirken, PYD-YPG'de Deyrizor'daki El Ömer petrol sahası içerisindeki aktif varlığını devam ettirmektedir. Suriye toplam enerji kaynaklarının üçte birini bünyesinde bulunduran ve ABD açısından stratejik öneme sahip olan Deyrizor bölgesine yönelik, ABD'li yetkililer, yerel aşiret reisleri ile görüşerek bölgeden çekilmeyeceklerinin teminatını vermişlerdir (Yenişafak, 2019). Bu bağlamda, El Ömer petrol sahasının içinde bulunduğu alan içerisinde ABD'nin bölgedeki en büyük askerî üssü bulunmakta ve ABD yönetimi petrolün geleceğini gerekçe göstererek bölgedeki aktif varlıklarını devam ettirmektedir.

²⁵ Gerçek adı Amir Mohammed Abdul Rahman al-Mawli al-Salbi olarak açıklanmıştır.

Suriye krizine uzun vadeli siyasal çözümler bulma amacıyla yürütülen Anayasa Komitesi çalışmalarının ilk resmî toplantısı 29-30 Ekim 2019 tarihleri arasında İsviçre'nin Cenevre kentinde gerçekleştirilmiştir. BM Suriye Özel Temsilcisi Geir O. Pedersen'in başkanlığında Cenevre'de yürütülen görüşmeler neticesinde 50 üye Suriye muhalefetini, 50 üye Suriye rejimini ve 50 üye ise sivil toplum kuruluşları/bağımsız üyeleri temsil etmek üzere seçilmiştir. Astana sürecinin somut bir yansıması olarak kabul edilen Anayasa Komitesi çalışmaları eş başkanlık sistemi üzerinden yürütülmekte olup, sistem büyük-küçük kurul mantığı üzerinden kurgulanmıştır. Bu kapsamda, 50 kişiden oluşan her bir grup kendi içinden seçilen 15'er kişilik üyeler ile toplamda 45 kişilik yeni bir Suriye Anayasası yazım kurulu oluşturmaktadır. 45 kişiden oluşan yazım kurulu komitenin küçük kurulunu, 150 kişiden oluşan ana yapı ise komitenin büyük kurulunu oluşturmaktadır. Anayasa Komitesi sürecinde yazım kurulu tarafından hazırlanan kanun taslaklarının kabul edilebilmesi için, büyük komite üyelerinin en az yüzde 75'nin evet oyunun alması gerekmektedir.

Anayasa Komitesi'nin ilk toplantısı Suriye siyasi tarihi açısından yeni bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Suriye rejimi ve Suriye muhalefetini ortak bir uzlaşma etrafında bir araya getiren oluşum temelde iç savaş sürecinin sona erdirilmesini ve anayasal zemin üzerinde ortak bir uzlaşma sağlanmasını hedeflemektedir. Siyasal sürecin devam ettirilmesi amacıyla ikinci toplantısı 25-29 Kasım 2019 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilen Anayasa Komitesi, rejim heyetinin uzlaşmadan uzak kararları sebebiyle olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, BM Suriye Özel Temsilcisi Geir O. Pedersen Anayasa Komitesi üçüncü görüşmeleri için tarihlerin henüz netleşmediğini fakat siyasal çözüm için taraflar arasındaki uzlaşmanın uzun süre devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Siyasal çözüm arayışlarının bir diğer tezahürü olarak kabul edilen Astana görüşmelerinin 14.toplantısı ise 10-11 Aralık 2019 tarihleri arasında Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin temel gündem maddelerini Anayasa Komitesi çalışmaları, esirlerin serbest bırakılması, insani yardım süreci, doğal kaynakların kontrolü ve mültecilerin vatanlarına geri dönüşünü hızlandıracak siyasal istikrar konuları oluşturmuştur. Görüşmenin sonunda yayınlanan ortak bildiride garantör ülkeler, Suriye

devletine ait olan petrol gelirlerine, yasalara ve kanunlara aykırı olarak el konulmasından ve bu gelirlerin yasa dışı yollarla kullanılmasından duydukları kaygıları ifade etmiştir. Suriye'nin kuzeyinde sağlanacak uzun vadeli bir istikrarın Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin sağlanması ile mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Garantör ülkeler Suriye'nin kuzeyine yönelik imzalanan 22 Ekim 2019 tarihli Soçi Mutabakatına ve 20 Ekim 1998 tarihli Adana Mutabakatı'na olan bağlılıklarını yeniden beyan etmiştir (Kazakistan.KZ Haber Sitesi, 2019).

Aralık ayı itibarıyla Esad rejimi İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi'ne yönelik saldırılarını yeniden başlatmıştır. Rejimin sahadaki önemli destekçileri arasında yer alan Rusya, rejime havadan destek sağlarken, İran destekli Şii milis güçler ise kara harekâtı düzenleyerek rejime kara gücü desteği sağlamıştır. Kasım ayı itibarıyla M4-M5 karayolunu ve bu karayollarının yakınında yer alan yerleşim yerlerini özellikle hedef alan rejim, sivillerin bölgeden daha hızlı göç etmesini hedeflemiştir. Ocak – Şubat döneminde iyice artan saldırılar neticesinde İdlib'in Ma'arrat al-Numan ilçesi, Serakib ilçesi, Cercenaz beldesi, Deyr Sünbül, Frikye, Serce, Bzabor, Binin, Hantutin, Naciyye, Kinidde, Gadafe, Tel Mennis, Ebu Mekki, Tuh köyleri rejimin yoğun hava ve kara saldırılarına maruz kalmıştır (TRT Haber, 2019).

Beşşar Esad rejimi garantör ülkeler arasında imzalanan Soçi Mutabakatı ve Astana Antlaşmasını şartlarını yok sayarak 29 Ocak 2020 tarihinde İdlib'in Ma'arrat al-Numan ilçesini ele geçirmiştir. Türkiye ise Astana Antlaşması şartları gereği İdlib gerginliği azaltma bölgesini 12 adet ateşkes gözlem noktası ile kontrol etmektedir. TSK 2017 yılında kurulan ilk ateşkes gözlem noktası ile İdlib'in kuzey ucundan başlanarak güneybatı ucuna kadar geçen hat üzerinde devriye görevi yürütülerek ateşkes rejiminin devamlılığını sağlama görevini ifa etmektedir. 27 Şubat 2020 tarihinde TSK'ya ait mekanize piyade tugayı Ma'arrat al-Numan Bölgesine ait Kafr Nabl kasabası yakınlarında bulunan Balyun ve Al-Bara arasındaki karayolunda rejim güçlerinin hava saldırısına uğramıştır. TSK mensubu 34 askerî n şehit olması sonrasında Türkiye Suriye'nin İdlib vilayetine yönelik Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinin tanıdığı “meşru müdafaa” hakkını kullanarak Bahar Kalkanı Harekâtı (BKH) veya diğer adıyla İdlib Operasyonu olarak anılan sınır ötesi askerî harekâtı aynı gün başlatmıştır. TSK ve ÖSO

güçlerinin kontrolünde başlayan askerî harekâtın nihai amacı; İdlib başta olmak üzere bölgedeki kalıcı ateşkesin ve istikrarın sağlanması, Astana ve Soçi Mutabakatı'nın garantör ülke olarak Türkiye'ye sağladığı yetkiler dikkate alınarak bölgedeki göçün önüne geçilmesi ve Türkiye-Suriye sınır hattının güvenliğinin tesis edilmesidir. Harekâtın altıncı günü olan 5 Mart 2020 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin İdlib meselesini görüşmek üzere bir araya gelmiş ve görüşmenin sonunda “İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesindeki Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin Muhtıraya 5 Mart 2020 tarihli Ek Protokol” kabul edilmiştir. Taraflar arasında sağlanan kesin ateşkes kararı sonrasında mutabakat sağlanan protokol maddeleri aşağıdaki gibidir (United Nations Security Council, 2020):

- i. İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesindeki tüm askerî faaliyetler 6 Mart 2020 tarihi saat 00:01 itibarıyla sona erdirilecektir.
- ii. M4 Karayolunun kuzeyinde ve güneyinde olmak üzere 6 km derinliğe sahip bir güvenli koridor tesis edilecektir. Güvenli koridorun işleyişine ait ayrıntılı esas ve usuller Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Savunma Bakanlıkları arasında yedi gün içinde kararlaştırılacaktır.
- iii. Türk-Rus ortak devriyeleri M4 karayolunun Turumba'dan Ayn Al-Havr'a kadar olan kesimi boyunca gerçekleştirilecek ve 15 Mart 2020 tarihinde ilk devriye faaliyetine başlanacaktır.

Türkiye'nin Suriye krizine doğrudan askerî müdahalede bulunduğu dördüncü harekât sonrasında; Türkiye'yi açıkça hedef alan yeni bir göç dalgasının önüne geçilmiştir. Kalıcı ateşkesin sağlanması ve sınırlarımıza yönelik güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesi amacıyla düzenlenen harekât kapsamında Türk menşeli SİHA ve İHA'lar kullanılmıştır. Türk SİHA ve İHA'ların harekât kapsamındaki üstün başarısı yurtdışı merkezli yayın organlarınca sıkça dile getirilmiştir.

BKH sonrasında İdlib bölgesindeki güvenliğin yeniden tesisine yönelik Türk-Rus ortak iletişim hattı ve koordinasyon merkezleri kurulmuştur. Türkiye'nin Rusya ile yürüteceği ortak devriye faaliyetleri ve koordinasyon merkezi çalışmaları neticesinde rejimin gerçekleştirdiği ihlallerin daha hızlı raporlanması ve İdlib'e yönelik askerî ihlallerinin

bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyi başta olmak üzere bölgedeki istikrarın sağlanmasına yönelik tüm askerî faaliyetleri Suriye'nin egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde yürütülmüştür.

2020'nin mart ayı itibarıyla onuncu yılına giren Suriye krizinin askerî boyutu kadar tüm dünyayı derinden etkileyen ve büyük bir insani krize evrilen toplumsal bir gerçekliği de bulunmaktadır. Arap baharı ekseninde başlayan barışçıl gösterilerin, halkın demokrasi ve insan hakları talepleri sonrasında, içerisinde çok uluslu aktörlerin de bulunduğu büyük bir iç savaşa dönüşmesi, insani krizin fitilini ateşlemiştir. Suriye'deki güvenlik ortamının ve mevcut ekonomik tablonun günden güne kötüleşmesi 6,6 milyona yakın insanın ülke içerisinde yer değiştirmesine ve yüzbinlerce sivilin ölmesine neden olmuştur. İç savaşın şiddetlenmesi ve istikrar ortamının yok olmasıyla birlikte 5,5 milyona yakın Suriye vatandaşı yakın bölgelerdeki ülkelere sığınarak mülteci konumuna düşmüştür. 2020 yılı itibarıyla başta yakın sınır komşuları olmak üzere sırasıyla Türkiye 3.594.981, Lübnan 892.310, Ürdün 657.287, Irak 245.421, Mısır 130.047 ve diğer Afrika ülkeleri 31.657 Suriye vatandaşını ülkelere kabul etmiştir (UNHCR, 2020). Türkiye'nin diğer sınırdaş ülkelere nazaran, sayısal anlamda tarihi bir rekora imza attığı süreçte, Türk Hükümeti gerek ülkesini gerekse ülkesinin sağladığı tüm imkânları savaştan kaçan Suriyelilere tahsis ederek büyük bir hoşgörü örneği teşkil ettiği aşikârdır. Bu bağlamda Türkiye'nin, ülkesine sığınan Suriye vatandaşlarına, açık kapı politikası ve geri göndermeme ilkelerini baz alarak geçici koruma statüsü tanıyan ilk ülke olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir.

İç savaşın Aralık 2020 itibarıyla devam ettiği Suriye'de, olayların başladığı 2011 Mart ayından 2020 Mart ayına kadar geçen sürede 226.247 sivil hayatını kaybetmiştir. Sivillerin 199.854 kişilik kısmı Beşşar Esad rejimi saldırıları sonucu yaşamını yitirirken, aynı tarihler arasında hayatını kaybeden çocuk sayısı da 29.257 olarak açıklanmıştır (Syrian Network for Human Rights, 2018). UNICEF'in (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) 15 Mart 2020 tarihli resmî açıklamasına göre savaşın başladığı dönemden itibaren 1 milyon Suriyeli çocuk sığınmacı statüsünde farklı ülkelerde doğmuş ve 5 milyona yakın çocuk ise savaş/çatışma ortamı içerisinde dünyaya gelmiştir (UNICEF, 2020). Devam eden savaş sebebiyle 2014-2019 yılları arasında bazıları henüz 7 yaşında

olan 5.000 kadar çocuk ise savaşmakta olan taraflardan birine katılmak zorunda kalmıştır (UNICEF, 2020). Sağlık tesislerinin ağır bombardıman altında kaldığı ve her beş eğitim kurumundan ikisinin tahrip olduğu ülkede okula gidemeyen çocuk sayısı 2 milyona ulaşmıştır (UNICEF, 2020). Bu bağlamda, savaşın kuşkusuz en büyük mağdurlarından biri konumunda olan çocuklar için kayıp bir nesil oluşması tehlikesi bulunmaktadır.

Sivillere yönelik şiddetin günbegün arttığı ülkede Esad rejimi tarafından en az 216 kez kimyasal silah kullandığı (Syrian Network for Human Rights, 2019) ve en az 14.235 kişinin rejimin ağır işkenceleri sonucu öldüğü tespit edilmiştir (Syrian Network for Human Rights, 2018). Ülkelerindeki ağır savaş koşulları ve bu durumun ülke içerisinde yarattığı zorlu ekonomik şartlardan kurtulmak isteyen onlarca insan kaçak yollardan Avrupa ülkelerine gitmenin yollarını aramıştır. Çoğunluğu Akdeniz üzerinden Avrupa'ya gerçekleştirilen kaçak yolculuklarda 18 binden fazla Suriye vatandaşı hayatını kaybetmiştir (Timetürk, 2020). Tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşen bu insanlık dramı BM tarafından ikinci dünya savaşı sonrasında insanlığın gördüğü en büyük ikinci insani kriz olarak nitelendirilmiştir.

Esad rejimi ve muhalifler arasında devam eden savaşın zamanla çok aktörlü bir iç savaşa dönüşmesiyle birlikte hem savaşın süresi uzamış hem de güç dengesi Esad rejimine doğru evrilmiştir. Rusya'nın 2015 yılı itibarıyla Esad rejimi yanında yer alarak müdahil olduğu iç savaşa, İran hem doğrudan hem de dolaylı olarak Şii milis güçler aracılığıyla dahil olmuştur. İran'ın bu denli büyük bir iç savaşın içerisinde yer almasının temel gerekçelerini ise Suriye jeopolitiği ve Suriye'nin bölge içindeki stratejik konumu üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Suriye, 1979'da gerçekleştirilen İran Humeyni Devrimi sonrasında İran'ın "rejim ihracı politikası" yapabileceği üç temel ülkeden biri konumuna gelmiştir. Bölgede Şii hilali olarak adlandırılan politika çerçevesince İran'ın bölgesel güvenliği bir anlamda Suriye rejimin güvenliği ile doğrudan bağlantılı hale gelmiştir. Suriye bu anlamda İran'ın Akdeniz'e açılan kapısı olma özelliği de taşımaktadır. Rusya ise tarihi emelleri gereği Suriye'yi Akdeniz'de var olmanın anahtarı olarak görmekte ve Tartus'ta elde ettiği tarihi deniz üssü'nü ülkedeki varlık sebebi olarak tayin etmektedir. Rusya'nın Suriye topraklarında Esad yönetimini desteklemesi bir anlamda kendi ülkesindeki ayrılıkçı gruplar nezdindeki duruşunu da güçlendirmektedir.

Bu bağlamda, sınır komşusu Suriye'nin istikrarsızlaşmasını kendi güvenlik politikaları ekseninde ilk sıraya taşıyan İsrail ise ülkesinin kuzeyinde oluşacak olası bir tehdit için Suriye gündemini yakından takip etmektedir. Belirtmek gerekir ki İsrail'in sınır komşuları Suriye, Mısır ve Irak gibi ülkelerde ABD politikası Yahudi lobisinin arzusu istikametinde olmaya mecburdur. Parçalanmış bir Irak veya Suriye yahut kaynayan bir Mısır, İsrail açısından büyük çıkış yoludur (Yalçınkaya, 2013). Çin ise bölgeyi pratikte ekonomi üzerinden anlama ve anlamlandırma yolunu tercih ederek Kuşak-Yol projesi kapsamında bölgenin sağladığı jeopolitik imkânları değerlendirmek arzusundadır. ABD ise Irak'tan başlayarak Akdeniz'e uzanan hat üzerinde gerçekleştirmek istediği enerji merkezli uzun vadeli planları için Suriye'yi önemli bir kilometre taşı olarak kabul etmektedir. Onuncu yılına giren iç savaş süresince savaş sadece savaşa müdahil olan devletler üzerinden ilerlememiştir. Devletlerin yanı sıra PKK terör örgütünün Suriye uzantısı PYD/YPG, El Kaide'nin Suriye kolu olarak tanınan Nusra Cephesi, 2014 yılında Irak ve Suriye topraklarında bir hilafet ilan ederek devlet kuran DEAŞ ve farklı ülkelere gelerek savaşa dahil olan yabancı savaşçılar ile süreç, dar alanda çok ve karmaşık aktörlü bir hâl almıştır.

Mevcut şartlar içerisinde Esad rejimin devrilmesi üzerine kurgulanan çözüm arayışları, zaman içerisinde işlerliğini yitirmiş ve süreç yerini siyasal çözüm arayışlarına bırakmıştır. Garantör ülkeler ve BM nezdinde sürdürülen Astana görüşmeleri ve Anayasa komitesi çalışmaları Aralık 2020 tarihi itibarıyla geçerliliğini devam ettirmektedir. Savaşın devam ettiği coğrafyada siyasi sürecin de uzun yıllar alacağı aşîkârdır. Bu bağlamda, siyasi sürecin kaderini aslında yine Esad rejimini destekleyen dış aktörlerin belirleyecek olması da sürecin bir diğer zorluğunu oluşturmaktadır.

BM İnsani Güvenlik konsepti kapsamında, Türkiye'nin yoğun diplomatik çabaları ve bölgeye düzenlediği üç askerî harekât neticesinde Suriye'nin kuzeyinde, savaştan arındırılmış güvenli bölge alanları tesis edilmiştir. Türkiye bölgede oluşturulan güvenli bölge alanlarıyla sahadaki öncelikli amacını, tüm dünya kamuoyuna şu şekilde açıklamıştır: Ulusal güvenliğe tehdit oluşturan terör örgütü unsurlarının temizlenmesi, sınır güvenliğinin tesis edilmesi, yerlerinden edilenlerin ana yurtlarına güvenli bir şekilde dönmesi ve söz konusu bölgelerde terör örgütlerinin tasallutu altında yaşayan insanların

baskı ve zulümden kurtarılmasıdır (T.C İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejisi Dairesi Başkanlığı, 2020, s. 110). Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik gerçekleştirdiği üç askerî harekât ile iç savaşın yıkıcı etkisi ve terör örgütlerinin bölgeye verdiği zararın bertaraf edilmesi ve bölgenin yeniden inşa ve ihya sürecinin başlatılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Türkiye bölgeye düzenlediği harekâtlar ile bölge halklarını DEAŞ ve PYD tasallutundan kurtarmış, bölge sakinlerinin can ve mal güvenliğini sağlamış, kadınların istismar edilmesinin ve çocukların silah altına alınmasının önüne geçmiştir (T.C İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejisi Dairesi Başkanlığı, 2020, s. 112). Türkiye'nin yoğun diplomatik çabaları ve bölgeye düzenlediği askerî harekât neticesinde, Suriye'nin kuzeyinde 7615 km² alan terör örgütlerinden temizlenmiştir. Bölgede barış ve istikrar ortamının yeniden tesis edilmesi sayesinde Türkiye'de bulunan Suriyelilerin ülkelerine dönüş süreci de hızlanmıştır. Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 2020 tarihli güncel verileri, Türkiye'nin yoğun çabalarını destekler nitelikte olup ülkesine dönen Suriyeli sayısı 402 bin 11 kişi olarak açıklanmıştır (Sputnik, 2020).

4. SURIYE TÜRKMENLERİ

4.1 TARİHTE SURIYE TÜRKMENLERİ VE SURIYE İÇ SAVAŞI

Çalışmanın bu bölümünde Suriye Türkmenlerin zaman içerisindeki tarihsel seyri ve devam eden iç savaş sürecinde yaşadıkları askerî ve siyasi gelişmeler aktarılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın başlangıç kısmında günlük hayatta sıkça karşılaştığımız Türk ve Türkmen kelimelerinin etimolojik kökenleri ve yaygın kullanım alanları incelenecek, Suriye Türkmenlerin tarihsel gelişimi, yerleşim alanları ve nüfus bilgileri tarihsel bir seyir içerisinde sıralı şekilde aktarılacaktır.

Göktürk Kitabesini (Orhun Yazıtları) çözen Danimarkalı dil bilimci Wilhelm Thomsen’a göre Türk kelimesi “kudret, kuvvet” anlamına gelirken, Türk kelimesinin ilmi açıklamasını ilk kez yapan H. Vambery göre ise, “Türk”, Türkçedeki “türemek” fiilinden çıkmış olup, “türe”, “töre” kelimesiyle bağlantılıdır ve “yaratılmış” “yaratık” anlamına gelmektedir (Vambery 1879, s. 51). Türk kelimesinin, “törü-mek” / “türe-mek” fiilinden çıkmış bir isim olduğuna ve bu isim ile Gök Türklerin tarih sahnesine çıkışlarını anlatan Gök Türk Türeyiş Destanındaki olaylar silsilesi arasında bir bağ bulunduğu açıklanmıştır (Koca 2003, s. 47). Ziya Gökalp’ın H.Vambery’i destekleyen tezinde ise Türk kelimesinin kökeni Türelî (kanun ve nizam sahibi) olarak açıklanmıştır.

“Türk” kelimesinin bir Türk devletinin resmî adı olarak kullanılmaya başlanması 6.yy da Gök Türk imparatorluğu dönemine tesadüf etmiştir. Devlet ismi olarak kullanılan hali ile “Türk” kelimesi ilk kez tüm etnik tanımlamaların ötesine geçerek siyasi bir nitelik kazanmıştır. Zaman içerisinde “Türk” adının çeşitli boyları içine alacak şekilde genişlemesi ile boyların özelliklerini gösteren sıfatlar da Türk adı altında toplanmaya başlanmıştır. (Durmuş, 2017) Özellikle Gök Türk devleti içerisinde yer alan Oğuz boyu Türk adının uzun yıllar boyunca korunmasına katkı sağlamıştır. Türklerin ilk vatanları olan Türkistan’dan göç etmesi ile başlayan süreç içerisinde Oğuz boyundan/kökeninden gelen tüm Türklere “Türkmen” adı verilmiştir. Bazı kaynaklarda özellikle 10.yy ile başlayan İslamiyetin kabulü sürecinde Oğuzlara “Müslüman Türk” anlamına gelen

“Türkmen” denilmeye başlandığı da ifade edilmektedir (Sümer 1999, s. 230). Çalışmanın bütününde “Suriye Türkmenleri” ifadesi ile kastedilecek olan Suriye’yle 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması kapsamında Suriye sınırları içerisinde kalan ve çoğunluğu Türkmen boylarına mensup olan Türklerdir (Kirişçioğlu 2013, s. 6). Bu noktada öncelikli olarak belirtmemiz gereken husus şudur; Suriye’de mukim Türk varlığı Balkanlar’daki gibi Osmanlı döneminde yerleşik hâle gelen (Evlad-ı Fatihan) bir yapı değildir. Bunun tam aksine Anadolu coğrafyası henüz Türk İslâmlaşmamış iken günümüzde Suriye olarak tanımlanan bölgede Türk devlet ve beylikleri kurulmuştur (İpek 2012, s. 63).

Türkler ana yurtları olan Türkistan’dan kuraklık, salgın hastalıkların artması, otlakların yetersizleşmesi ve artan nüfusu besleyecek ekonomik yapının bulunmaması sebebiyle göç etmeye başlamıştır. Temelde üç ana kol üzerinden dünyanın farklı bölgelerine göç eden Türkler aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir (Güzel 2014, ss. 29-30).

- i. Oğuzlar-Türkmenler: Birinci kolu oluşturan Oğuzlar-Türkmenler batı istikametinde ilerlemişlerdir. Başta Büyük Selçuklu İmparatorluğu olmak üzere, Atabeylikler, Harezmsahlar, Doğu Anadolu Türk Devletleri, Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu Türk Beylikleri, Karakoyunlu, Akkoyunlu Devletleri, İran’daki Türk Devletleri ve Hanedanları (Safevîler, Avşarlar, Kacarlar), Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Hanlıkları, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkmenistan Cumhuriyeti gibi ardı ardına birçok devlet kurarak, on asırdan fazla devam eden bir devirde Dünya Türklüğü’nün en büyük temsilcileri olmuşlardır.
- ii. Türkistan Kolu: Kazak, Kırgız, Özbek ve Doğu Türkistan kolu, Orta Asya coğrafyasında, Türklerin atayurdu olan Türkistan’da kalmış ve günümüze kadar varlıklarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Türkistan’da Özbek, Buhara, Hive, Hokand, Kaşgar, Turfan ve Kazak Hanlıkları ile Kırgızlar, Rus ve Çin istilâlarına kadar asırlar boyunca Türkistan coğrafyasına hâkim olmuşlar ve bugünkü Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’ın orta zaman Türk tarihini meydana getirmişlerdir.

- iii. Kuzey Kolu: Çağatay ve Altınordu Hanlıkları, Kazan, Astrahan, Nogay, Kasım ve Kırım Hanlıkları onların vârisleridir. Özellikle Kırım ve Kazan Tatarları, Dünya Türklüğü içinde kültürleri ve mücadeleleri ile temayüz etmişlerdir.

Tarihsel seyir içerisinde Oğuz Türklerinin 6.yüzyıl itibarıyla ana yurttan göç etmeye başladığı ve Türkiye Türkleri de dahil olmak üzere Suriye Türkmenlerinin atası olduğu kabul edilir. 7.yüzyıl itibarıyla Oğuz boyları akıncılarının Irak ve Suriye’de görünmeye başladığını ve yoğun Türk göçlerinin ise 10. ve 11.yüzyılda gerçekleştiği bilinmektedir (Güngör 2009, ss. 144-161). Suriye Türkmenlerinin atası olarak kabul edilen Oğuzlar iki ana kol üzerinden teşkilatlanmıştır. Bunlardan ilkini Oğuz Kağan’ın “Gün, Ay, Yıldız Han” isimli çocuklarından olan Bozoklar kolu oluştururken, ikincisini ise “Gök Han, Dağ Han, Deniz Han” isimli çocuklarından olan Üçoklar kolu oluşturmaktadır. Oğuz Kağan’ın altı çocuğunun her birinden olan dörder torunu ile birlikte büyük Oğuz soyu tamamlanmaktadır (Turan 2003, s. 97).

Tablo 4.1: Oğuz boylarının tasnifi

Bozoklar				
Gün Han:	Kayı	Bayat	Alkaevli	Karaevli
Ay Han:	Yazır	Döğər	Dodurga	Yaparlı
Yıldız Han:	Avşar	Kızık	Beğdili	Karkın
Üçoklar				
Gök Han:	Bayındır	Peçenek	Çavuldur	Çepni
Dağ Han:	Salur	Eymür	Alayundlu	Yüreğir
Deniz Han:	İğdır	Bügdüz	Yıva	Kınık

Kaynak: Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi-Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsânî Esasları, s.97, İstanbul- 2003

Oğuz Türklerinin Bozok grubunu teşkil eden oniki Oğuz boyu Anadolu’nun kuzey kesimlerini, Üçok grubunu teşkil eden oniki Oğuz boyu ise Anadolu’nun güney kesimlerini yurt tutmuştur (Özdemir 2017, ss. 51-76). Bu bağlamda, Suriye’ye gelen ve bu coğrafyaya yerleşen Oğuz boyları temelde iki kol üzerinden ilerlemiştir:

- i. Birinci kol; Halep, Hama, Humus ve Şam istikameti yönünde yerleşmişlerdir. Bu istikametteki boylar ağırlıklı olarak Avşar, Bayat, Beğdili ve Döğër boylarından oluşmaktadır.
- ii. İkinci kol ise Lazkiye ve Trablusşam istikametinde ilerleyip Ensariye dağlarının batısına yerleşen Yüreğir, Yıva, Kınık, Bayındır, Salur ve Eymür gibi Oğuzların Üçok koluna mensup Türk boylarıdır (İpek 2012, s. 63).

Sekizinci Abbasi halifesi Mutasım devrinde Şam ve Mısır'a vali olarak tayin edilen Eşnas - El Türki ile bölge yoğun bir Türkmen yerleşimine sahne olmuştur. Türklerin zamanla Abbasi ordusu içerisindeki gücünün artması ve devlet içerisindeki yerinin sağlamlaşması ile Abbasi halifeleri fethedilen bölgelerdeki toprakları Türklere ikta olarak vermiştir. Bu sayede bölgede hızlı bir Türk nüfusu artışı yaşanmış ve bölgenin Türkleşmesi hızlanmıştır. Bölgede Tolunoğulları ile başlayan Türk yerleşimi, İhşidler ve Fatimi devleti dönemlerinde de devamlılık arz etmiştir.

11.yüzyılda Selçukluların bölgeye gelmesi ile Antakya ve çevresi başta olmak üzere, Halep, Lazkiye, Trablusşam ve Asi Irmağı vadisi boyunca Hama, Humus, Şam bölgesinde yerleşim yoğunluk kazanmıştır (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 6). Bu dönemde Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi için Ahlat'tan sonra Halep önemli bir hareket üssü işlevi görmüştür (Sevim 2000). Selçuklu Sultanı Alp Arslan bölgede etkinlik sağlayabilmek amacıyla Halep şehrini Türkmen komutanlarından Emîr Atsız'a bırakmıştır. Emîr Atsız Halep şehrini aldıktan sonra ilk hedef olarak Şam'ı kuşatmayı amaçlamış bunu gerçekleştiremeyince Fatimilerin kontrolündeki Filistin topraklarını ele geçirmiştir. Kısa süre içerisinde beyliğin merkezini Kudüs'e taşımış ve Şam'a yeni akınlar düzenleyerek Şam şehrini ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra Şam merkez olmak üzere Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin Emîr Atsız'ın hâkimiyeti altına girmiştir (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 7). Emîr Atsız'ın Mısır seferi sırasında vefat ettiği haberi üzerine, Sultan Melikşah tarafından yerine gönderilen Tutuş'a Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti'ni kurma emri verilmiştir. Böylece Oğuzların Yıva Boyu ile Bayat, Avşar, Begdilli, Döğër ve Üçoklar oymakları Şam ve Halep'e yerleştirilmiştir (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 7).

Sultan Melikşah'ın ölümü sonrasında Tutuş'un kendi sultanlığını ilan etmek istemesi, beylikler arasında çekişmelere yol açmıştır. Tutuş'un taht kavgalarını yönetememesi ve halka zulme varan ağır cezalar uygulaması Emirlerin ve halkın gözündeki desteğini zayıflatmıştır. Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti Tutuş'un 1095 yılında vefat etmesi sonrasında iki oğlu arasında Halep Selçuklu Melikliği ve Şam Selçuklu Melikliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İki kardeş arasındaki siyasi bölünmüşlük kısa süre içerisinde emirliklerin güç kaybetmesine ve bunu fırsat bilen Haçlı ordusunun ise 1096 yılında Halep'i kuşatmasına neden olmuştur. Haçlı seferleri başlayınca bu coğrafyadaki yerleşik Türk boyları Selahaddin Eyyubi komutasındaki kuvvetlere iştirak ederek Haçlılara karşı bölgede büyük bir direniş örneği göstermiştir (İpek 2012, s. 63).

1243 yılında Anadolu Selçukluları Köseadağ savaşıyla Moğollara yenilince, Moğollar Kayseri ve Sivas başta olmak üzere bölgedeki Türkmenleri baskılama politikası izlemiştir. Moğol baskısından kaçan Türkmenlerin büyük bir kısmı ise Halep bölgesine yerleşmiştir. Bu dönemde Suriye'ye gelen Türk çadır sayısının 40.000 olduğu tahmin edilmektedir (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 7; Umar 2003). Özellikle Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirilen Türkmen göçleri ile Türkmenlerin bölge içerisindeki etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir. Eyyubilerin yıkılmasının ardından ordunun büyük bir kısmını oluşturan Kıpçak Türkmenleri askerî gücü ve siyasi yönetimi ele geçirerek 1250 yılında Memlük devletini kurmuştur. Memlük devleti için önemli tarihi noktalardan biri ise devletin resmî adının "ed-Devleti't Türkiyye" yani "Türkiye Devleti" olması hususudur (Öztuna 2005). Türk tarihinde Göktürk devletinden sonra ikinci kez millet adını devlet adı olarak taşıyanlar Memlüklülerdir. Memlüklü Devleti altın çağını Sultan Baybars döneminde yaşamıştır. Baybars yönetimindeki Memlük ordusunun 1260 tarihli Ayn Calut savaşında Moğolları mağlup etmesi üzerine, Moğol baskısı ve zulmünden kaçan Türkmenler, Memlük devletine sığınmıştır. Sultan Baybars ise Suriye'nin sınır bölgelerine Türklerden oluşan tampon bölgeler kurarak, Türkmenleri bu topraklarda kendi yöneticileri idaresinde iskân politikasına tâbi tutmuştur. Bu bağlamda, 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye'nin kuzeyinin büyük ölçüde Türk yurdu haline geldiğini belirtmek gerekmektedir.

Bozok ve Üçok şeklinde teşkilatlanmış Türkmenlerin Bozok kolu; Halep ve çevresinde, Amik ovasında ve Asi ırmağı boyunca yerleşirken, Üçok kolu ise Amik ovasından güneye doğru kıyı kesimi boyunca Filistin'e kadar yerleşmiştir (Erendor 2016, ss. 95-99). Siyasi gücü ve askerî yönetimi Türklerin elinde olan Memlûkler yaklaşık 250 yıl boyunca Suriye'ye hâkim olmuştur. Zamanla devletin zayıflaması ve Türkmenler arasındaki iç karışıklıklar sebebiyle devlet hızla güç kaybetmeye başlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Mercidabık savaşıyla Memlûklüleri yenmesi üzerine Suriye topraklarında 402 yıl kesintisiz olarak devam edecek Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye bölgesi Şam (Dimaşk), Halep, Trablus (Beyrut) ve Sayda (Akka) olmak üzere dört eyalet şeklinde yönetilmiştir (Yılmaz 1998). Bölge 17.yüzyılın başları itibarıyla Celali isyanlarından etkilenirken, 17.yüzyılın sonları itibarıyla da Arap kavimlerinden Şamarlar ve Anezeler'in işgali altında kalmıştır. Arap aşiretlerinin baskıları sonucu Anadolu'nun içlerine göç etmeye zorlanan Türkmenleri korumak amacıyla devlet eliyle Rakka'ya Türkmen aşiretleri yerleştirilmiştir. Çoğunluğu Baraklardan oluşan Türkmen Aşiretlerinin Rakka'ya yerleştirilmesi ile güneyden gelecek Arap saldırılarının önünün kesilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde Rakka bölgesine istisnai olarak iskân ettikleri bölgelerde huzursuzluk çıkaran ve iskâna karşı çıkan aşiretler de sürgün edilmiştir. Bu metodoloji ile konar-göçer yaşayan göçebe Türkmen aşiretlerinin yerleşik hayata geçirilmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876 yılında ilan edilen I.Meşrutiyet²⁶ ile milliyetçilik merkezli ayrılıkçı gündem maddeleri gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu minvalde Arapların başını çektiği büyük zümreler muhtariyet taleplerini açıkça dile getirmeye başlamıştır. Özellikle Arap milliyetçiliği üzerinden bölge halkları yabancı devletlerin ana odağı haline gelmiştir. Bu dönemde Kanun-i Esasinin ertelenmesine neden olan ve Osmanlı Devletinin hızla toprak kaybetmeye başladığı, 1877-1878 tarihleri arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus harbi sonrasında Kafkasya'dan gelen bir grup muhacirin Suriye'nin güneyinde yer alan Kuneytra'ya diğer grubun ise Rakka'nın kuzeyine yerleştirildiği bilinmektedir (Marufoğlu 1998). 1906 yılında yayınlanan Halep Vilayeti Salnamesinde günümüz Suriye coğrafyasında ne kadar Türk'ün yaşadığına dair verilere

²⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda 23 Aralık 1876'da II. Abdülhamid tarafından ilan edilen, anayasal monarşi rejiminin ilk dönemidir.

rastlanmaktadır. Belgede, Halep’te yer alan Türk mahallelerin isimleri tek tek sayılmakta ve Halep dışında 350 Türk köyünün varlığı belgelenmektedir. Buna göre Halep şehri ve çevresinde 200 bin, Lazkiye bölgesinde 150 bin, Telkere civarında 50 bin, Kuneytra (Golan) bölgesinde 100 bin ve diğer bölgelerde 300 bine yakın Türk yaşamaktadır. Böylece belgeden 20.yüzyılın başlarında Suriye’de 1 milyona yakın Türk yaşadığı anlaşılmaktadır (Şamil 2003, s. 187).

I. Dünya savaşı öncesi dönemde Arap milliyetçiliği üzerinden Suriye’nin bağımsızlığına gidecek olan sürecin ilk hamlesini İngilizler gerçekleştirmiştir. İngilizler I.Dünya savaşı esnasında Osmanlı Devleti’ne karşı Arapların desteğini alabilmek ve Ortadoğu’da Fransızlar karşısındaki konumlarını güçlendirmek amacıyla, Osmanlılar tarafından kendisine Hicaz’ın idaresi verilen Haşimi sülalesi lideri Şerif Hüseyin’le irtibata geçmiştir (Okur 2009, ss. 137-156). Şerif Hüseyin’e Osmanlı yönetimine isyan etmesi karşılığında bağımsızlık sözü veren İngilizler kısa süre içerisinde amaçlarına ulaşmıştır. Şerif Hüseyin ve oğulları 5 Haziran 1916 tarihinde Osmanlı yönetimine isyan etmiş ve 27 Ekim 1918 tarihinde Halep’i ele geçirmiştir. I. Dünya savaşının bitmesiyle oluşan yeni dünya düzeninde, Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal bağımsızlık taleplerini iletmış ancak 16 Mayıs 1916 tarihinde İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Ruslar tarafından imzalanan Sykes-Picot Antlaşması maddeleri gereğince Arap topraklarında manda yönetimleri tesis edilmiştir. Bu minvalde Halep ve Musul Vilayetleri Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen Misak-ı Millî sınırları içerisinde yer almasına rağmen 1920 yılında Fransız manda yönetimine terk edilmiştir (Okur 2009, ss. 137-156).

Fransızlar Suriye’yi mezhepsel ve bölgesel farklılıkları esas alarak beş otonom bölgeye ayırmıştır. Bunlar sırasıyla: Şam, Halep, Cebel-i Dürzi, Lazkiye ve İskenderun bölgeleridir. Bu mezhepsel ve bölgesel bölünmüşlüğe tepki olarak halk Şam caddelerini “Arap milleti tek millettir, bölünemez.”, Arap milletine bağımsızlık!” ve “Suriye için millî sınırlar içinde tam bağımsızlık talep ediyoruz” afişleriyle donatmıştır (Gelvin 2016, s. 246). Kısa bir süre önce bölgenin Fransız manda yönetimine bırakılmasına tepki gösteren halk, büyük kentlerde gösteri ve yürüyüşler düzenlerken, çeteler üzerinden de örgütlenmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin bölgeden çekilmesi ile bölgede kalan Suriye Türkmenleri Anadolu’da devam eden Kurtuluş mücadelesini örnek alarak yerel

direnışe başlamıştır. Suriye Türkmenleri, ilk olarak Ahmet Nabđalı liderliğinde millî mücadele hareketine başlasa da Ahmet Nabđalı'nın Suriyeli bir ajan tarafından öldürülmesi neticesinde hareket ayrılmış, lokal direniş hareketleri üzerinden Fransız işgaline karşı durulmuştur ( zt rkmen & Orhan 2011, s. 7).

Bu dönemde Suriye topraklarının 1000 yılı aşkın süredir kadim unsuru olan Türkmenler,  nce Fransızların akabinde de Arap milliyetçilerinin yoğun baskısı altında kalmıştır. Özellikle Fransızlar, Müslümanlar arasındaki mezhepsel ve etnik farklılıklarını alabildiğince körüklemiş başta Ermeniler ve Hristiyanlar olmak üzere dağınık yaşayan unsurları birleştirmeyi hedeflemiştir. Coğrafyada Bayır ile Yayladağı arasında bulunan Kesep ve benzeri yerleşim yerleri Fransızların bu dönem uyguladıkları stratejilerin teşekkülüdür. Türkmenler yine bu dönemde Fransız işgaline karşı Halep'te N veyran Oğuz, Lazkiye'de Suhta Ağa komutasında iki Türkmen  etesi oluşturmuştur ( zt rkmen & Orhan 2011, s. 7). Osmanlı Devleti'nden sonra Suriye'ye egemen olan tüm güçler bölgedeki Türkmenleri Türkiye'nin sahada kalan doğal müttefikleri olarak kabul etmiş ve özellikle Suriye'nin kuzeyinde yer alan Türk varlığını kendi politikaları için açık birer tehdit olarak algılamıştır. Özellikle 1930'lu yılların başında Türkmenlerin liderlik görevini yürüten Bekmişlilerin Haçı Ali aşiretinden Kel Muhammed Türkiye ile iyi ilişkileri olduğu ve şapka devrimini fötr şapka giyerek tescillediği için, iddialara göre Fransızlar tarafından önce hapsedilmiş, ardından zehirlenerek öldürülmüştür (Erendor 2016, ss. 39-99).

Anadolu'da devam eden Kurtuluş mücadelesi Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılmasıyla sonuçlanmış ve 20 Ekim 1921 tarihinde TBMM H k meti ile Fransa arasında on üç maddeden oluşan Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Ankara Antlaşması maddeleri gereğince; Türkiye ile Fransa arasındaki savaş durumu fiilen sona ermiş, Fransız yönetimi Türk Devleti'ni resmî olarak tanımış ve 8.madde uyarınca Türkiye'nin Hatay hariç güney sınırları bugünkü halini almıştır. Antlaşmanın 7.maddesi uyarınca İskenderun Bölgesin'de (Hatay)  zerk bir yönetim kurulması, Suriye'deki Türkmenlerin resmî dillerinin Türkçe olması ve Suriye Türkmenlerinin kültürel ve sosyal haklarının korunması amaçlanmıştır. Antlaşmanın 9.maddesi ile de Türk tarihinin korunması hedeflenirken Osmanlı sülalesinin kurucusu olan Sultan Osman'ın dedesi Süleyman

Şah'ın Caber kalesinde bulunan türbesi müstemilatı ile birlikte Türk malı sayılmış, Türkiye'nin buraya muhafızlar koyması ve Türk bayrağı çekmesi sağlanmıştır. Son olarak antlaşmanın 13.maddesi ile sınırın her iki tarafında kalan göçebe, yarı-göçebe halkın sınırı vergiye tabii olmadan serbestçe kullanmasını sağlayan serbest geçiş ve özel mülkiyet hakkı güvence altına alınmıştır. Türkiye, Ankara Antlaşması ile Türk tarihinin ve kültürünün muhafaza edilmesi noktasındaki tarihi sorumluluğunu yerine getirirken, Antlaşmasının Suriye Türkmenleri özelinde Türk yönetimine, açıkça bir garantörlük hakkı tanıyan özel madde içermediği görülmüştür. Ankara Antlaşması maddeleri uyarınca İskenderun Bölgesinde kurulması öngörülen özerk yönetim 23 Eylül 1923 tarihinde oluşturulmuş ve 1939 senesinde Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı almıştır.

Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler tarihi bir dönüm noktasının eşiğine gelmiştir. Bundan sonraki süreçte Suriye topraklarında kalan Türkmenler için zorlu bir dönem başlamıştır. Özellikle Hatay'ın Türkiye ile birleşmesi sonrasında, Türkiye topraklarında kalmak istemeyen Araplar, devlet kontrolü ile Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Halep ve çevresine yerleştirilmiştir. Bu durumdan rahatsız olup Türkiye'ye gitmek isteyen Türkmenlere ise pasaport verilmemiş, gizli olarak Türkiye'ye gelen Türkmenler vatandaşlıktan çıkarılarak malları gasp edilmiştir (Kirişcioğlu 2013, ss. 9-12). Halep bölgesindeki Türkler ise bağımsızlık süreci boyunca Antakya'daki direnişe maddi ve manevi olarak destek sağlamıştır (Umar 2002, ss. 594-602). Bu durum daha sonraları kentteki Arapçılık siyasetinin ivme kazanmasına ve bir anlamda Hatay'ı kaybetmiş olmanın verdiği öfkenin, Halep'teki Türkmen azınlığa karşı olumsuz bir tutum kazanmasına neden olmuştur (Dağ 2018, s. 54). Bu döneme kadar, Suriye'de yaşayan azınlıklara pozitif haklar tanıyan 1926 tarihli Suriye Anayasası, Hatay'ın anavatana katılması sonrasında Suriye Türkmenleri için işlerliğini yitirmiştir. Bu tarihe kadar Türkçe gazete yayımlayabilen Türkmenler, Hatay'ın ana vatana katılması sonrası gazete, dergi ve hatta Türkçe konuşma hakkını bile fiilen kaybetmiştir. İlgili dönem öncesinde çıkan Türkçe yayın organları, 1922'den 1937'ye kadar, sürgündeki Refik Halit'in de katkılarıyla çıkan "Doğru Yol" ve "Vahdet" gazeteleri olmuştur. (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 9).

Yine bu dönemde Fransız manda yönetiminin Türkiye ile sınır ticaretini yasaklaması sonucu çoğunluğu sınır bölgelerinde yaşayan Türkmenler başta olmak üzere tarım, hayvancılık ve dokumacılık yapan Türkmenler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı devam ederken müttefik devletlerin Türkiye'yi savaşa dahil edebilmek amacıyla Halep dahil Kuzey Suriye'yi öne sürmesi ve Halep Türkmenleri'nin, Halep kalesine Türk bayrağı çekerek Türkiye'ye katılma talepleri iletmesi dönemin şartları gereği mümkün olmamıştır. Suriye'deki Türkler üzerine kamuoyunu bilgilendirecek ilk çalışmayı kaleme alan Prof. Dr. Mustafa Kafalı, Fransız işgali döneminde Suriye'deki Türklerin sayısının 500.000'den fazla olduğunu belirtmiştir (Kirişcioğlu 2013, s. 5; Kafalı 1973, ss. 33-34; Kafalı 1973, s. 29).

II. Dünya Savaşının seyrinin değişmesi ve Fransa'nın 1940 yılında Almanya'ya teslim olması ile Suriye'de yeni bir dönem başlamıştır. 1941-1945 arası İngiltere ve Fransa'nın yönetiminde kalan ülke, 1945 yılının mart ayında BM kurucu üyeliğine seçilmiş ve 17 Nisan 1946 tarihinde Fransa'nın tüm ordularını ülkeden çıkarması ile bağımsızlığını ilan etmiştir. Suriye, bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olmasına rağmen uzun bir dönemi manda yönetimi altında geçirmesi nedeniyle ülkenin idari ve askerî yöneticileri Fransız manda dönemi yöneticileri tarafından oluşturulmuştur. Fransa bu dönemde Suriye'yi böl, parçala ve yönet stratejilerini kullanarak idare etmiştir. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklar için belirlenen manda yönetimleri Milletler Cemiyeti'nin kurucu sözleşmesi esas alınarak oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nden ayrılan toplumlar için öngörülen mandater yönetimlerin temel amacı, bu coğrafyaların kendini idare edebilecek siyasi olgunluğa getirilmesi, bu ülkelere örnek teşkil edecek devlet yapılarının aktarılması ve mandater devlet ülkeden ayrıldıktan sonraki dönemde sistemin işlerliğini sağlanması üzerinden kurgulanmıştır. Bu bağlamda, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki uygulamaları bunun tam tersi nitelikte olmuştur. Ülkede demokratik sivil siyasetin kurulmasına izin verilmemiş, mevcut bölünmüşlüğü artırmak amacıyla ülke mezhep esasına dayalı bir şekilde parçalanmış ve kapsayıcı bir siyasi bürokrasinin oluşmasına mandater yapı tarafından bilinçli bir şekilde izin verilmemiştir. Bu durum ilerleyen dönemlerde Suriye siyasetini anlama ve anlamlandırma çabamızda geçmişten gelen büyük bir fay hattı olma özelliği taşıyacak ve temel pek çok konunun analizinde karşımıza bu bölünmüşlük durumu çıkacaktır.

Fransızlar, manda dönemi boyunca kendi idareleri altında örgütledikleri bazı azınlık grupları, eğitim ve kadrolaşma süreçlerinden geçirip ileride iş birliği yapacakları bürokrasinin temellerini meydana getirmiştir (Dağ 2018, s. 55). Türkmenler temeldeki iki ana gerekçe nedeniyle hiçbir zaman iş birliği listesine eklenmemiştir. Bunlardan ilki, Bunlardan ilki; Türkmenlerin Suriye topraklarının kadim milleti olması sebebiyle gerek askerî gerekse yönetici sınıfı uzun yıllar uhdesinde muhafaza etmiş olan bir milletin, yeni oluşturulacak sistem içerisinde güçlü kadroları kontrol etmesinin istenmemesidir. İkinci gerekçe ise Türkmenlerin etnik köken itibarıyla Türk olması sebebiyle bölgede Türkiye'nin potansiyel ajanı olarak kabul edilmeleridir. Bu nedenlerden ötürü, Sünni iktidarların dışında kalan tüm dönemlerde, Türkmenler bilinçli bir şekilde asimilasyon politikalarına maruz bırakılmıştır.

Soğuk savaş döneminin başlaması ve doğu-batı bloku arasındaki ayrımın netleşmesi ile Arap dünyasının ana gündem maddesini Arap birliğinin kurulması konusu oluşturmuştur. Fransa, İngiltere ve İsrail'in 1956 yılında birleşerek gerçekleştirdikleri Süveyş kanalı saldırısı sonrasında Arap dünyasının birleşmeye yönelik talepleri hızlanmıştır. Bu kapsamda 1958 yılında Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurulmuştur. Birlikte döneminde geçici süreliğine bir devlet başkanlığı krizi yaşanmış fakat Şükrü Kuvvetli'nin başkanlıktan feragat etmesi ile BAC başkanlığına Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır getirilmiştir. Cemal Abdülnasır'ın kişiliği üzerinden ilerleyen birleşme dönemi artan Arap milliyetçiliği ve Türkmen düşmanlığı üzerinden şekillenmiştir. Göreve geldikten kısa bir süre sonra sosyalist politikalara ağırlık veren Nasır, liberal ekonomi modelinden kapalı bir ekonomi modeli olan sosyalist ekonomiye geçiş yapmıştır. Suriye ekonomisi 1958 öncesi dönemde, bünyesinde az ya da çok özel sektörü barındırıyor ve çoğunluğu Sünni Müslüman olmak üzere büyük toprak ağaları ve tüccarlardan oluşan orta sınıf bir refah ortamını destekliyordu. Fakat Cemal Abdülnasır yönetimi ile uygulanan devletçi politikalar Suriye'nin Arap olmayan Sünni elitine darbe vurmuş ve Türkmenlere ait verimli topraklar boşaltılarak yerlerine Arap nüfus yerleştirilmiştir. Özellikle 1958 yılında gerçekleştirilen kamulaştırma çalışmaları ile Türkmen köylerindeki arazilerin büyük bölümü parçalanarak, kamulaştırılmıştır (Umar 2002, ss. 594-602). Bu dönemde Türkmenlere ait yerleşim yerlerinin isimleri bilinçli

olarak Arapça isimlerle değiştirilmiş, Türkmenlerin askerî kurumlardan ve siyasi bürokrasiden uzaklaştırılması amaçlanmıştır.

Suriye, Mısır ile olan BAC birlikteliğinden 3 yıl sonra ayrılmış fakat Türkmenlere karşı bu dönemde başlatılan tecrit politikaları ilerleyen yıllarda da artarak devam etmiştir. Arap milliyetçiliğinin etkisi ve 1963 yılında gerçekleştirilen Baas Partisi darbesiyle birlikte iktidara gelen Baasçı kadroların temel hedefi tüm etnik farklılıkların Araplaştırılması siyaseti üzerine kurgulanmıştır. Bu minvalde, Türkmenlere yönelik sistematik baskı ve caydırma politikaları bu dönemde yükselişe geçmiştir. Özellikle Baas darbesi sonrasında Türkmenlerin ne bir dernek ne bir vakıf ne de bir parti kurmasına müsaade edilmiştir (Erendor 2016, ss. 39-99). 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün savaşları neticesinde Suriye'nin İsrail'e yenilmesi ve Golan Tepelerinin kaybedilmesi artan Arap milliyetçiliğinin de etkisi ile tarihi bir hezimet olarak algılanmıştır. Bu dönemde Türkmenler kasıtlı ve bilinçli olarak İsrail ile yapılan savaşlarda cepheye sürülmüş, böylece zayıflar verdirilerek nüfusların azaltılmasına çalışılmıştır (Kirişcioğlu 2013, s. 12). Özellikle Golan Tepelerinde sâkin Türkmenler bu tarihten sonra dağıntık hâlde yaşamaya ve Şam'ın kenar mahallerine göç etmeye başlamıştır. BM kontrolündeki bu bölgelerde yaşayan Golan Türkmenleri oldukça kötü şartlar altında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmakta ve bölgeden ancak izin kağıtları ile dışarı çıkabilmektedir (Erol 2009, ss. 1-23).

13 Kasım 1970 tarihinde Hafız Esad'ın Baas Partisi içerisinde darbe yaparak iktidarı ele geçirmesi ve 1971 yılında ülkenin ilk Nusayri (Arap-Alevi) kökenli Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Türkmen siyasetinde zorlu bir dönem başlamıştır. Hafız Esad, 30 yıllık iktidarı boyunca başta istihbarat olmak üzere emniyet ve güvenlik gibi önemli konuları Sünnilere bırakmamış, özellikle kritik noktalarda görev alacak generalleri Nusayriler (Arap-Alevi) içerisinde seçmiştir. Ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Sünni Müslüman halkın tepkisini çekmemek adına da 1973 anayasasından 1969 yılında çıkarılan “Devlet başkanının Müslüman” olması koşulunu yeniden anayasaya ekletmiştir. Hafız Esad bu hamleler ile iktidarını sağlamlaştıracak olan Baas Partisi ve Suriye ordusunun temellerini Nusayri (Arap-Alevi) azınlık üzerinden oluşturarak, ileride iktidarına karşı oluşması muhtemel Sünni Muhalefetin de önünü kesmeyi amaçlamıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin Batı bloku içerisinde yer alması ve Suriye'nin de Arap Sosyalizmi üzerinden Doğu bloku ile yakın ilişkiler kurması Suriye Türkmenlerini uzun dönemde olumsuz etkilemiştir. Farklı bloklar içerisinde yer almaları sebebiyle Suriye yönetimi Türkiye üzerinden Türkmenlere karşı bir güvensizlik duygusu beslemiştir (Sezer 1999, ss. 441-464).

Prof.Dr.Mustafa Kafalı, Suriye'de 1973 yılında Türkçe konuşan 300.000 Türk olduğunu belirtmiştir. (Kafalı 1973, s. 29). Bu dönem bütünüyle irdelendiğinde bin yıllık tarihi olan kadim bir milletin ticari, idari, ekonomik ve siyasi alandan devlet eli ile bilinçli şekilde uzaklaştırıldığı görülmektedir. Türkmenlerin en doğal hakkı olan seçme ve seçilme hakkı bile türlü bahaneler üretilerek engellenmiştir. Özellikle asker bir millet olan Türkmenlerin askerî kurumlardan uzak tutulması, bilhassa kamu kurumlarında işe alımlarının zorlaştırılması ve ana dilde eğitim haklarının engellenmesi Türkmenlerin üzerinde bilinçli bir Araplaştırma politikası izlendiğinin göstergesidir. Hafız Esad dönemi politikaları Baas Partisi ve Arap sosyalizmi üzerinden kurgulandığı ve tek tip Suriyeli yaratma ideolojisi taşıdığı için Türkmen kültürü bilinçli bir şekilde asimile edilmeye çalışılmıştır. Özellikle bu dönemde okullarda Arapça eğitim yapılması, tarih derslerinde Osmanlı emperyalizminin anlatılması kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olan Türkmenlerin eğitime olan ilgisini azaltmıştır (Kirişcioğlu 2013, s. 11).

Baas yönetimi yine bu dönemde Türkmen halkın sosyal hayatta Türkçe müzik dinlemesini ve başta eğitim kurumları olmak üzere devlet kurumlarında Türkçe konuşulmasını yasaklamıştır. Bu bağlamda, Nişan, düğün ve cenaze törenlerinde Türkçe türkü okumak, kaside söylemek ve ağıt yakmak yasaklanmıştır (Kirişcioğlu 2013, s. 10). Ayrıca, Suriye'nin 1949 ve 1972 tarihli Anayasalarına göre azınlık statüsüne sahip tek millet Ermenilerdir. Bu sebeple diğer tüm topluluklar “Arabi Suri” yani “Suriyeli Arap” olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Suriye Türkmenlerinin azınlık statüsüne sahip olmamasının temel nedeni Suriyenin çoğunluğu Müslüman bir ülke olması ve Türkmenlerin büyük bir bölümünün Hanefi az sayıda bir kısmının ise Alevi olması kaynaklı azınlık anlayışının temelde dini esaslar dikkate alınarak belirlenmiş olmasıdır. Bu nedenle ülkede Türkmenler dahil diğer tüm grupların örgütlenme hakkı bulunmamaktadır.

Hafız Esad dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri irdelendiğinde iki ülke arasındaki kopukluğun ana nedenlerinin Hatay sorunu, Su sorunu, Suriye-PKK münasebeti ve soğuk savaş ortamının yarattığı çift kutuplu dünya sisteminin etkileri olduğu izlenmektedir. Özellikle Hafız Esad'ın geçmişten gelen kişisel gerekçeleri olarak karşımıza çıkan Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Nusayri (Arap-Alevi) mezhebine mensup kişilerin devlet nazarında makul görülmemesi ve Hafız Esad'ın Hatay kökenli Nusayri (Arap-Alevi) bir aileye mensup olması Türkiye'ye karşı oluşan olumsuz algıyı anlama sürecimizi kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle, Hatay'ın kaybedilmesi Hafız Esad dönemi Suriyesinin ana gündem maddesini oluşturmaktadır. Özellikle Baas Partisinin Türklük karşıtı söylemlerinin temel dayanağı aslında Hafız Esad'ın Türklük kimliğine duyduğu tarihsel hoşnutsuzluktur. Bu dönemde Türkiye'de eğitim görmüş 1000'e yakın Türkmen aydın Türkiye lehine casusluk yaptığı gerekçesiyle suçlanıp hapse atılmıştır. Hafız Esad yönetimi, gelişen konjoktürel şartlar gereği Türkiye'ye karşı derin bir koz elde edebilmek amacıyla terör örgütü PKK'nin Suriye topraklarında yapılanmasına müsaade etmiştir. Özellikle Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı Türkiye-Suriye sınırı ve Suriye'nin kuzeyinde etkin olan PKK, Türkmen halkına uzun yıllar maddi ve manevi olarak zarar vermiştir. Yine Hafız Esad döneminde Suriye Türkmenlerine yönelik uygulanan bir diğer politika ise sınır bölgelerindeki Türkmenlerin 10 km.'lik bir hat dahilinde geri çekilmesi ve yerlerine Arapların yerleştirilmesidir. Bu sayede Türkmenlerin Büyükelçilik ve konsolosluklarla temaslarının kesilmesi veya en azından asgariye indirilmesi amaçlanmıştır (Kirişcioğlu 2013, s. 11).

1995 yılında Suriye toplam nüfusu 14,171.000 kişi olarak açıklanmış olup, Türkçe konuşan nüfusun 1 milyon civarında olduğu tespit edilmiştir (Kirişcioğlu 2013, s. 6). Ancak bu rakamlarda Türkçe konuşmayan Türkmenler dikkate alınmamıştır. Türkiye ve Suriye arasında 1998 yılında imzalanan ve teröre yönelik iş birliği yapılmasını öngören Adana Mutabakatı ile PKK sorunu ortadan kalkmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler bu tarih milat kabul edilerek normalleşme sürecine girmiştir.

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde vefat etmesi üzerine Suriye'nin geleceğinin nasıl şekilleneceği konusu gerek iç politika da gerekse dış politika da büyük yankı

uyandırmıştır. 10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan referandum ile oy kullanan 9,5 milyon seçmenin %97.29 oyunu alan Beşşar Esad ülkenin yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir (NTV, 2000). Göreve geldikten kısa bir süre sonra halkın reform taleplerine yanıt vereceğini ve Suriye’yi modern devletler seviyesine taşıyacağını sözünü veren Beşşar Esad, yemin töreninde gerçekleştirdiği konuşma ile tüm karşıt görüşlere saygı duyacağını ve Baas Partisi liderliğindeki “İleri Millî Cephe” koalisyonu altındaki partilere şube açma ve gazete çıkarma hakkı tanınacağını açıklamıştır. 2000-2001 dönemlerine tekabül eden Şam Baharı sürecinde ise siyasi tutukluların serbest bırakılması, hapishanelerin yeniden düzenlenmesi, özel gazete ve dergilerin yeniden çıkarılmaya başlanması, radyo ve televizyon kanallarının açılması ile siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Bu dönemin 11 Eylül saldırıları ile sekteye uğraması ve Şam baharı ortamının güvenlik eksenli yeni bir zemine evrilmesi nedeniyle tüm reform talepleri son bulmuştur.

Beşşar Esad yönetiminin güvenlik eksenli kaygılarının arttığı bu dönemde, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Suriye’yi ziyaret etmiş ve iki ülke ilişkilerinde on yıl sürecek tarihi bir dönem başlamıştır. Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki tüm sınırlar kaldırılmış, eğitim, kültür, askerî iş birliği ve diplomasi gibi pek çok konuda ortak hareket etme kararı alınmıştır. Bu dönemde iki ülke arasında tarihi bir sorun olma özelliği taşıyan Hatay meselesi diplomasi kanalı ile aşılmış, su meselesi çözüme kavuşturulmuş, vizeler kaldırılmış ve Türkiye-Suriye orduları ortak askerî tatbikat düzenleyerek ilişkileri tarihi bir seviyeye taşımıştır. Arap Baharına kadar gidecek olan bu süreçte, iki ülke ilişkileri tarihinde hiç olmadığı kadar iyi seyretmiş ve bu durum dolaylı olarak Suriye Türkmenleri üzerindeki siyasi baskıyı da hafifletmiştir.

Türkiye ile düzelen ilişkiler sonrasında Türkmenlerin yaşadığı geçmiş dönem acıları telafi edilememişse de iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin doğal sonucu olarak Türkmenlerin Türklük kimliği üzerinden yaşadığı ötekileştirme sorunu kısa süreliğine de olsa baskılanmıştır. Bu dönemde Gaziantep Üniversitesi ve Halep Üniversitesi arasında yapılan eğitim iş birliği antlaşması gereğince Halep Üniversitesi başta olmak üzere sırasıyla diğer şehir üniversitelerine Türk Dili Öğretim Merkezleri açılmıştır. Bu sayede Türkçe’nin Suriye coğrafyasında yeniden yankılanması amaçlanırken gerek Türkmen

öğrencilerin gerekse Türk akademisyenlerin Türk tarihini ve Türk kültürünü yaşatmalarına imkân sağlanmıştır.

2010 tarihinde başlayan Arap Baharı sürecinin Ortadoğu ülkelerinden sonraki son durağını Suriye oluşturmuştur. Suriye halkının Tunus ve Mısır halklarını örnek alınarak başlattığı mücadele, temelde kötü yaşam şartlarının değiştirilmesi, adil ve eşit bir sistemin tesis edilmesi, demokrasinin işler hale getirilmesi ve sosyal adalet isteğinin dışa vurumu şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte Türkiye, Beşşar Esad yönetimi ile geliştirdiği iyi ilişkileri dikkate alarak yönetime reform yapma tavsiyelerinde bulunmuştur. Özellikle Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 9 Ağustos 2011 tarihinde Beşşar Esad ile gerçekleştirdiği son görüşmeye kadar Türkiye ısrarla reform taleplerini yenilemiştir. Beşşar Esad'ın reform taleplerini reddetmesi ve kendi halkına ateş ile karşılık vermesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler Temmuz 2012'de resmî olarak durdurulmuştur. İlerleyen süreçte ülkedeki genel durumun belirgin bir iç savaşa evrilmesi ile birlikte başta Suriye Türkmenleri olmak üzere ülkedeki tüm etnik gruplar için zorlu bir hayatta kalma mücadelesi başlamıştır. Suriye Türkmenlerinin bu dönemde yaşadığı en mühim sorun baskıcı bir yönetim altında uzun yıllar geçiren halkın belirgin bir örgütlenme tecrübesine sahip olmaması sorunsalıdır. Türkmenler, iç savaş sürecinin başlaması ile gerek askerî kadroların eksikliği gerekse Türkmen siyasetini temsil edecek eğitilmiş genç kadrolarının bulunmaması nedeniyle büyük bir teşkilatlanma sorunu yaşamıştır. Ülkede tarafların belirgin bir şekilde netleşmesiyle Türkmen siyaseti, siyasi ve askerî kanat olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Siyasi kanadı temsilen Suriye Muhalefetinin ve Suriye Türkmenlerinin diğer ülkelere nazaran daha güçlü konumda olduğu ülke olan Türkiye seçilmiştir. Bu bağlamda, Türkmen siyaseti adına siyasal örgütlenme çabalarının ilkinin 2011 tarihinde Suriye'de ayaklanmaların başlamasının ardından ülkeyi terk ederek Türkiye'ye yerleşen Avukat Ali Öztürkmen'in kurduğu "Suriye Türkmen Hareketi" oluşturmuştur. Sosyal paylaşım siteleri üzerinden örgütlenen hareket, Suriye içerisinde Türkmenlerin "Türkmen" adı ile sokağa inmesi yönünde büyük çaba sarf etmiştir (Orhan 2013, s. 8). Bu dönemde Suriye Muhalefetini temsilen yapılan ilk geniş kapsamlı toplantısı 1 Haziran 2011 tarihinde Antalya'da düzenlenen "Suriye'de Değişim Konferansı" olmuştur (Hürriyet, 2011).

Konferasta Suriye Türkmenlerini Ali Öztürkmen ve Rami Kara Ali temsil etmiştir. Toplantı sonrasında Suriye Muhalefeti temsil etmesi amacıyla 16 Temmuz 2011 tarihinde 400 Muhalifin katılımıyla Suriye Kurtuluş Cephesi (SKC) kurulmuştur. Suriye Türkmenleri, bu yeni oluşum içerisinde kurucu sıfatıyla yer almasına rağmen SKC'nin tüm Suriye Muhalefeti temsil etmediği eleştirileri yapılmış ve yapı kısa süre içerisinde işlerliğini yitirmiştir. Bu gelişmelerin akabinde Fransa, Katar ve Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı İstanbul merkezli SUK 2 Ekim 2011 tarihinde kurulmuştur. Türkiye merkezli bir oluşum olması ve uluslararası alanda tanınma hakkı kazanmış olmasına rağmen SUK içerisinde Suriye Türkmenleri ne yazık ki yer almamıştır. Bunun üzerine Suriye Türkmenlerinin önde gelen isimleri Türkmenlerin haklarını savunmak ve örgütlenme hakkını daha etkin kullanabilmek amacıyla "Suriye Türkmenler Birliği" adıyla yeni bir dernek kurmuştur.

Suriye Türkmenler Birliği derneği 2011 yılının Kasım ayında Ali Öztürkmen'in Suriye Türkmen Hareketi ile birleşerek siyasal bir nitelik kazanmış ve adı "Suriye Türkmen Kitleleri" olarak değiştirilmiştir. Zaman içerisinde Suriye Türkmen Kitleleri içerisinde kopmalar meydana gelmiş ve partiden ayrılanlar diğer muhaliflerle birleşerek 21 Mart 2012 tarihinde "Suriye Demokratik Türkmen Hareketi"ni kurmuştur. Her iki parti etkili oldukları bölgeler, bağlı oldukları ideolojiler ve ilişki içinde oldukları Türkmen askerî birlikleri anlamında birbirlerinden farklı görüşleri temsil etmektedir. Bu farklılıkların tek bir pota altında korunması ve uluslararası mecrada yeknesak hareketin sağlanması amacıyla partiler üstü bir girişim olan "Suriye Türkmenleri Platformu" 15 Aralık 2012 tarihinde kurulmuştur. Türkmenlerin siyasallaşma adına attığı tüm bu adımlar Türkiye'nin yoğun diplomatik çabalarıyla birleşmiş ve genişletilmiş Doha toplantısında Suriye Türkmenleri 16 üye ile SUK genel kurulunda temsil edilmiştir. SUK'un geç kalınmış genişleme toplantısını Doha'da yapması üzerine bunu fırsata çeviren Süheyir Atasi ve Riyat Seyif öncülüğündeki ekip 11 Kasım 2012 tarihinde yeni bir muhalif yapılanma olan SMDK'yi kurulmuştur. SMDK'nın kuruluşu itibarıyla temsil sayıları az olan Türkmenler, genişleme politikaları neticesinde sayılarını arttırmış fakat sahada verdikleri askerî mücadelenin karşılığını temsil noktasında hiçbir zaman alamamışlardır. Bu tarihten sonra, Beşşar Esad yönetimi ile yürütülen müzakereler kapsamında BM bünyesinde Yüksek Müzakere Heyeti (HNC) oluşturulmuştur. HNC'nin zaman içerisinde

siyasi bir oluşum halini alması ile Türkmenlerin temsili noktasında sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye'nin yoğun diplomatik çabaları ve iş birliği ile Türkmenler HNC alt komisyon çalışmalarına davet edilmiş fakat yürütme kurulunda temsil edilmemiştir.

Siyasi mecradaki çalışmalar bu şekilde ilerlerken, Beşşar Esad rejiminin geçmişten gelen uygulamaları (planlar) nedeniyle Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Humus ve Lazkiye şehirleri rejimin yoğun saldırılarına maruz kalmış ve bu şehirlerde yaşayan Türkmen halk, bilinçli bir şekilde yerlerinden edilmiştir. Silahlı çatışmanın 2011-2014 yılları arasında iyice şiddetlenmesi üzerine savaşın en büyük mağdurlarını Suriye Türkmenleri oluşturmuştur. Humus ve Lazkiye bölgelerindeki Türkmen köyleri başta olmak üzere 1 milyona yakın Türkmen şehirlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde 500.000'e yakın Türkmen mülteci konumuna gelirken 20.000 bine yakın Türkmen ise rejim ve destekçileri tarafından şehit edilmiştir (Mustafa 2014, ss. 79-80). Büyük bir insanlık dramının yaşandığı bu coğrafyada Beşşar Esad rejimi ve destekçileri Suriye Türkmenlerine yönelik adeta büyük bir soykırım suçu işlemişlerdir. Söz konusu katliamlardan bazıları şunlardır (Mustafa 2014, ss. 79-80) :

- i. Humus kırsalında 25 Haziran 2012 tarihinde işlenen Houla katliamı ile 30'u çocuk olmak üzere 92 sivil Türkmen katledildi. Bu katliam uluslararası gözlemciler tarafından da belgelendi.
- ii. Banyas kırsalı Mitras köyünde, hükümet birlikleri tarafından desteklenen Şebbihalar²⁷ 34'ü çocuk 40'ı kadın olmak üzere 145 sivil Türkmeni 05 Ekim 2013 tarihinde katletti.
- iii. Şam kırsalında (Cedidet Elfadıl), hükümet birlikleri tarafından desteklenen Şebbihalar, 566 sivil Türkmeni 21 Nisan 2013 tarihinde katletti.
- iv. Humus kırsalı Telkelah kasabasında 8'i kadın 3'ü erkek olmak üzere, 11 sivil Türkmen rejim askerleri tarafından 31 Mart 2013 tarihinde köy meydanında kurşunla infaz edildi.
- v. Humus'un El-Zara kasabasında Rejim ve Hizbullah militanları çoğu çocuk, kadın ve yaşlılardan oluşan 150 sivil Türkmeni 09 Mart 2014 tarihinde katletti.

²⁷ Suriye'de doğrudan Beşşar Esad'a bağlı silahlı, resmî olmayan bir teşkilatlanmadır. Halk arasında bu kelime ile 'hukuksuz işler yapan ama güvenlik güçleri ve devlet içerisindeki güçlü bağlantıları nedeniyle yaptıklarının hesabını vermeyen kişiler' kastedilmektedir.

- vi. Halep'in Hüllük Türkmen mahallesine rejim tarafından 01 Mayıs 2014 tarihinde yapılan hava saldırısında, 55 Türkmen şehit olmuş ve 170'ten fazla Türkmen ise yaralanmıştır.

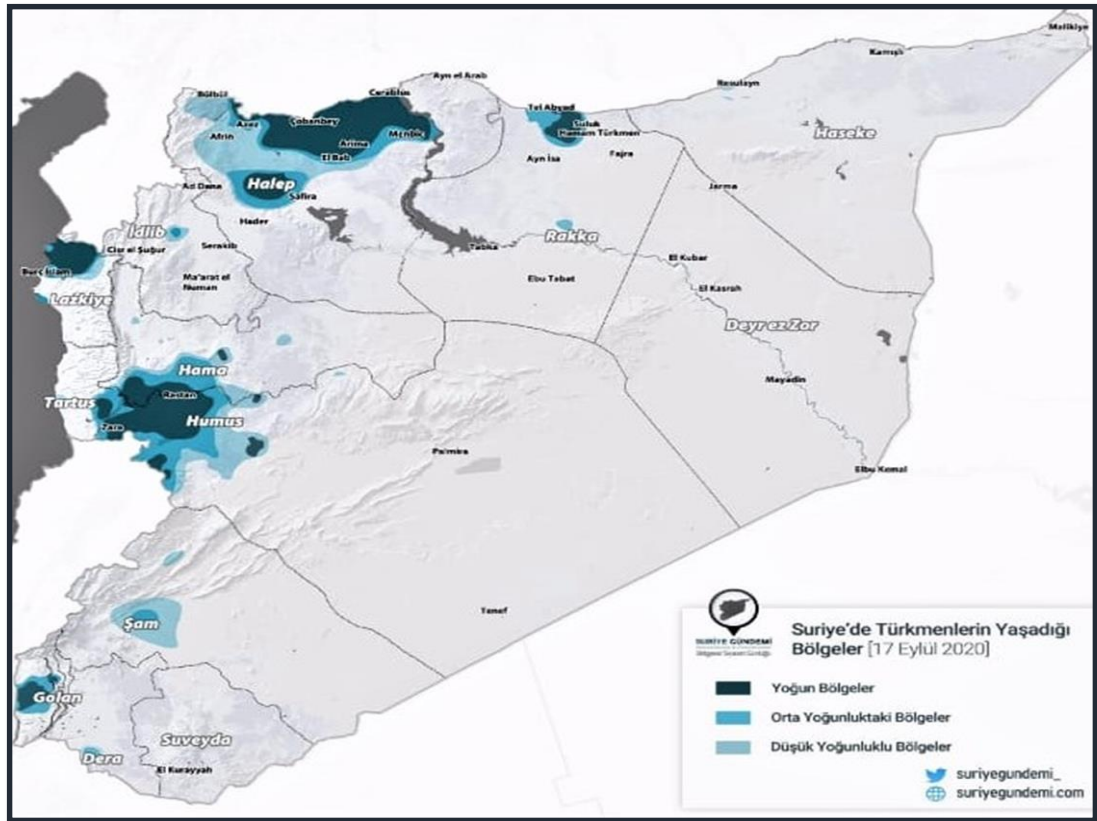
Rusya'nın 2015 yılında Beşşar Esad rejimi yanında Suriye İç Savaşına müdahil olması ile birlikte yukarıda belirtilen katliamlar artarak devam etmiştir. Rusya ve İran destekli rejim unsurları bu tarihten sonra Türkmenlere yönelik yoğun bir hava ve kara harekâtına başlamış, özellikle bu coğrafyada yaşayan Türkmen halk zorunlu bir göçe tabi tutulmuştur. Rusya ve İran desteğini yanına alan Beşşar Esad rejimi sahada PYD/YPG ile de iş birliği yaparak kendine iki büyük avantaj sağlamıştır:

- i. Bunlardan ilki ülkenin kuzeyinde yoğunluk gösteren Sünni halkın özellikle Türkmenlerin bilinçli bir şekilde yerlerinden edilmesi ile Türkmenlerden boşalan köylere PYD/YPG eli ile Kürt nüfusun yerleştirilmesi olmuştur.
- ii. İkinci avantaj ise ülkedeki iç savaşın sebebini Sünni halkın üzerine yıkan Beşşar Esad rejiminin hem Sünni halktan kurtulmak hem de kuzeyde kendi yönetiminden bağımsız hareket edecek yeni bir oluşumun önünü kesebilmek adına PYD/YPG kartını yeniden devreye almış olmasıdır.

Bu iki durum ülkenin demografik yapısının Beşşar Esad rejimi ve Rusya'nın istediği doğrultuda şekillenmesinin önünü açmıştır. Bu süreçte, Beşşar Esad rejimi, DEAŞ ve PYD/YPG güçlerine karşı üç cephede birden savaşan Suriye Türkmenleri vatanlarını ve Türkmen davasını savunabilmek adına büyük bir varoluş mücadelesi başlatmıştır. Bu mücadelenin Türkmenler nazarındaki temel önceliği Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, adil ve eşit haklar üzerinden tesis edilmiş yeni bir anayasal sistemin kurulması olmuştur. Bu bağlamda, Suriye Türkmenlerinin askerî ve siyasi olarak attıkları adımların ana dayanağını meşru müdafaa hakkı oluşturmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken en temel husus, Suriye'deki Türkmen varlığının dar bir alana mukim değil, Suriye'nin büyük bir kısmına yayılmış dağınık bir yapıda olduğu gerçeğidir. Özellikle Halep, Bayır-Bucak (Lazkiye), İdlib, Rakka, Hama, Humus, Dera, Şam, Tartus ve Golan bölgelerinde yaygın bir Türkmen nüfusu bulunmaktadır. Bu konuda yapılmış en geniş kapsamlı saha araştırması olma özelliğini taşıyan ORSAM'ın 2011 tarihli çalışmasına göre; Suriye'de 1,5 milyon Türkçe konuşan, 2 milyon da Türkçe konuşmayı unutmuş ve tamamen

Araplaşmış, toplam 3,5 milyon Türkmen nüfusun bulunduğu. (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 6). Bu bağlamda, Suriye Türkmenlerinin nüfus bilgilerine dair çalışmalar şu şekilde sıralanmıştır: Profesör David Aikman, The Mirage of Peace: Understand The Never-Ending Conflict in the Middle East isimli kitabında 1,7 milyon Suriye Türkmeni bulunduğunu ifade eder (Aikman 2014). 2016 yılında yayınlanan The Protection Needs of Minorities from Syria and Iraq isimli çalışmada ise Suriye içerisinde 500 bin ile 3 milyon arasında Suriye Türkmeni bulunduğu yer verilir (Norwegian Church Aid & World Council of Churches 2016). Özellikle ORSAM'ın 2011 tarihli çalışmasını teyit eder nitelikli çalışma ise Siyaset Bilimi ve Tarih profesörü Pierre Piccinin'in 2011 tarihli La Libre Belgique gazetesinde yer alan makalesiyle şu şekilde açıklanmıştır: "Suriye içerisinde 1,5 milyon Türkçe konuşan ve Arapçayı ana dili olarak benimseyenler dâhil toplam Suriye Türkmeni nüfusu 3,5 milyon ile 6 milyon arasındadır" şeklindeki açıklamasıdır. Bu rakam Suriye toplam nüfusunun %15-%20'sine tekabül etmektedir (Piccinin 2011).

Şekil 4.1: Suriye Türkmenlerinin yaşadıkları bölgeler

Kaynak: Suriye'de Türkmenlerin Yaşadığı Bölgeler, 17 Eylül 2020 Suriye Gündemi yayını

Tablo 4.2: Günümüzde Suriye Türkmenlerinin vilayetlere göre nüfus dağılımı

Aşağıdaki rakamlara Türkmen kimliğinin bilincinde olan Türkmenler de dahil edilmiştir (Öztürkmen & Orhan 2011, s. 22).

Halep	975.000
Humus	835.000
Şam	460.000
Lazkiye	385.000
Hama	350.000
Diğer Bölgeler	175.000
Rakka	120.000
Dera	75.000
Tartus	50.000
Kuneytra	50.000
İdlib	25.000
Toplam	3.500.000

Kaynak: Suriye’de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum:Suriye Türkmenleri, 2011 ORSAM yayını

Tablo 4.3: Suriye’deki Türkmen köyleri

Bucak	84
Urfa Sınırın Güneyi	59
Menbic (Ayn el-Arab ile Menbic arasında)	54
İncesu (Doğu)	29
Azaz (Doğu)	29
İncesu (Güney)	28
Kebele (Kuzey)	27
Cerablus	26
Sajir Su'nun Güneyi	23
Cercum Vadisi (Türkiye sınırı istikametinde)	20
Cercum Vadisi (Doğu)	17
Azaz (Azaz ve Afrin nehri arasında)	17
Cebelisemaan (Doğu)	16
Menbic (Güney)	15
Kebele (Güney)	11
Kebele (Doğu)	8
Keseb	6
Halep (Merkez)	3
Behluliye	2
TOPLAM	474

Kaynak: The Turkmen of Syria: exposed early to assimilation and deportation policies, 2012 Iraqi Turkmen Human Rights Research Foundation

Türkmenler ayaklanmanın başladığı ilk günden itibaren muhalif saflar içerisinde yer almıştır. Kurdukları askerî yapılanmalar ile de her zaman ÖSO çatısı altında Arap muhalefeti ile birlikte hareket etmişlerdir (Erendor 2016, s. 318). Bu bağlamda Suriye Türkmenleri, Suriye'nin etnik temelli parçalanmasına, bölgelerinde DEAŞ ve PYD/YPG tarafından oluşturulmak istenen de facto yapılanmalara şiddetle karşı çıkmışlardır. Ülkedeki mevcut karışıklığın açıkça bir iç savaşa evrilmesinden kısa bir süre sonra ise vatanlarını savunmak amacıyla bulundukları şehirlerde kendi askerî birliklerini oluşturmuşlardır. Bunlar sırasıyla aşağıdaki şekilde sınıflanmıştır (Orhan 2013, ss. 14-17):

- i. Bayır-Bucak (Lazkiye) Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- ii. Halep Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- iii. Humus Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- iv. Rakka Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- v. Şam Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- vi. İdlib Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- vii. Hama Vilayeti Türkmen Askerî Birliği
- viii. Tartus Vilayeti Türkmen Askerî Birliği

Yukarıda isimleri belirtilen askerî birlikler genel itibarıyla üst çatı yapılanmaları olup, her birinin içerisinde gruplar halinde ve farklı isimlerle faaliyet gösteren askerî birlikler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Bayır-Bucak (Lazkiye) Vilayeti Türkmen askerî birliği on iki birlik ve bu birliklerin üst yapılanması konumunda olan “Türkmen Dağı Bölüğü”nden oluşmaktadır. Türkmen dağı bölüğü sırasıyla Nurettin Zengi, Zahir Baybars, El Huva Billa, Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet, Memduh Colha, Bin Tamime, Kâtip El Mustafa, Fırsan Tevhid (Birleşik Süvariler) ve Sukur ul Turkmen (Türkmen Şahinleri), Sultan Abdülhamid ve Süleyman Şah tugaylarından oluşmaktadır. Halep vilayeti Türkmen askerî birliği ise Fatih Sultan Mehmet, İmadettin Zengi, Ahfad ul Fatih (Fatih'in Torunları), Alparslan Birliği, Sultan Abdülhamit, Yıldırım Beyazıt Tugayı, Zahir Baybars Tugayı, Şehit Ali Yılmaz Birliği, Buhari Birliği ve Türkmen Muntasır Billah Tugayı isimli alt birliklerden oluşmaktadır. Humus vilayeti Türkmen askerî birliği ise Ketibe Dıra Humus (Humus Kalkanı), Şuheda el Hak (Hak Şehitleri), Fatih Sultan Mehmet Tugayı, Zara'nın Özgür Askerleri, Alparslan, Humus Türkmenleri birliklerinden

oluşmaktadır. Rakka vilayeti Türkmen askerî birliği ise Enver ul Hak (Hakkın Nuru Birliği) isimli tek birlikten oluşmaktadır.

Şam vilayeti Türkmen askerî birliği ise İmam Zahari Birliği ve Golan Türkmenleri tarafından oluşturulan 3 askerî birlikten oluşmaktadır. İdlib vilayeti Türkmen askerî birliği sırasıyla Özgür Türkmenler, Hananu Kalkanı ve Rıcaül Allahul Ahrar (Allah'ın Özgür Adamları) isimli birliklerinden oluşmaktadır. Hama'da Türkmen askerî birliği bulunmamaktadır. Bu bölgede Arapların çoğunluğunu oluşturduğu askerî birlikler içerisinde çok sayıda Suriye Türkmeni asker olarak savaşmaktadır. Tartus'ta ise diğer askerî birliklerden farklı olarak rejime karşı ayaklanan El Mitras köyünün kendi çabalarıyla oluşturduğu bir adet askerî birlik bulunmaktadır.

Rusya'nın Beşşar Esad rejimi yanında devam eden iç savaşa müdahil olması ve DEAŞ'a karşı operasyonlar adı altında Suriye Türkmenlerin yaşadığı bölgeleri bombalaması üzerine Türkmenlerin bulundukları bölgelerde büyük sivil kayıplar yaşamıştır. Özellikle 2015 sonrası dönemde Rusya'nın artan hava saldırıları ve İran destekli Şii milislerin düzenlediği kara harekâtları neticesinde Muhaliflerin de içerisinde bulunduğu Türkmen askerî birlikleri hızla güç kaybetmeye başlamıştır. Türkmenler bu süreçte ellerindeki kısıtlı imkânlar ile kendi bölgelerini muhafaza etmeyi başaramamıştır. Bu bağlamda, ittifak halinde oldukları Özgür Ordu ve İslami Cephe gibi oluşumlar da DEAŞ karşısında hızla güç kaybetmeye başlamıştır. Özellikle 2015 yılı haziran ayı içinde gerçekleşen iki önemli gelişme Suriye Türkmenlerinin askerî yapılanmalarının yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Birinci gelişme Tel Abyad'ın Kürtlerin milis gücü YPG tarafından ele geçirilmesi ve kuzey Suriye'nin tamamını içerecek şekilde bir Kürt bölgesinin ortaya çıkması olasılığı ve bu çerçevede ABD desteğini arkasına alan YPG'nin Türkmenlerin yoğun yaşadığı Azaz-Cerablus arasındaki bölgeye yöneleceği beklentisidir. İkinci önemli gelişme ise buna bağlı olarak Türkiye'nin söz konusu alanda bir güvenli bölge oluşturmak amacı ile askerî müdahalede bulunup/bulunacağı tartışmalarının gündeme gelmesidir. Her iki senaryoda da Halep Türkmen bölgelerinde DEAŞ'dan doğacak boşluğun nasıl ve kimler tarafından doldurulacağı sorusu ortaya çıkmaktadır (Orhan, 2020).

Bu çerçevede, 20 Temmuz 2015 tarihinde Suriye Türkmen Meclisi önderliğinde, bizzat sahada mücadele yürüten Türkmen komutanlar ve siyasi temsilcilerin yanı sıra Türkmen

sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı geniş çaplı bir toplantı düzenlenmiştir (Sputnik, 2015). Gaziantep’te gerçekleştirilen toplantıya Halep, Golan, Mümbiç, Cerablus, Bayır-Bucak (Lazkiye), İdlib, Rakka, Tel Abyad ve Humus bölgelerinden 150 Türkmen temsilci katılmıştır (Orhan, 2020). Halep çevresi ve Türkiye sınırına doğru olan bölgede bulunan ve aralarında Fatih Sultan Mehmet, Sultan Murat, Süleyman Şah ve İsmail Şah tugaylarının bulunduğu yaklaşık 7 Türkmen tugayının tek çatı altında birleştirilmesi kararı almıştır. Bunun yanı sıra farklı bölgelerdeki tüm Türkmen birliklerin tek bir çatı ve komutan altında birleştirilmesi için çalışılması kararlaştırılmıştır. Türkmen Meclisi Başkanı Abdurrahman Mustafa toplantıda yaptığı konuşmada, “Suriyeli Türkmenlerin beş yıllık savaş sürecinde ortak hareket etme ve güçlü yapılar oluşturmakta başarılı olmadığını ancak Türkmen bölgelerinde baş gösteren DEAŞ ve PYD tehlikesi karşısında topraklarının elinden alındığını ve müdahale edilmez ise geri dönecek evlerinden mahrum olma tehlikesi ile karşı karşıya” olduklarını söylemiştir. Bu çerçevede uzun vadede Halep’te yer alan ve DEAŞ ile YPG tehdidi altında bulunan Halep Türkmen yerleşimlerinin korunması için Türkmen ordusunun kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Toplantı neticesinde ilk aşamada farklı bölgelerde faaliyet gösteren Türkmen birlikler arasında asker transferi, silah desteği gibi konularda iş birliğinin ve koordinasyonun artırılması planlanmaktadır. Sürecin başarılı olması durumunda bunun “Türkmen Ordusu”na çevrilmesi amacıyla olunduğu belirtilmiştir.

Türkiye’nin 2016 yılında başlattığı FKH ile yeniden güç kazanan askerî yapılar yeni bir oluşum sürecine gitmiştir. Bu bağlamda, Halep’in kuzeyinde faaliyet gösteren ve temelde ÖSO’ya bağlılıkları bulunan 36 askerî grup birleşerek 30 Aralık 2017 tarihinde SMO’yu kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu gelişmenin devamı niteliğinde olarak 20 Mayıs 2018 tarihinde İdlib bölgesinde faaliyet gösteren 11 askerî grupta birleşerek Ulusal Özgürleştirme Cephesi’ni kurduklarını açıklamışlardır. Her iki askerî oluşum 4 Ekim 2019 tarihinde Millî Ordu adı altında toplanarak Suriye Geçici Hükümeti savunma bakanlığına bağlandıklarını açıklamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecek olan Türkmen Tümenleri Millî Ordusu bünyesinde faaliyet gösteren ve temelde Suriye Geçici Hükümeti Savunma Bakanlığına bağlı olan Türkmen askerî yapılanmaları olacaktır.

4.2 SİYASİ YAPILANMA

4.2.1 Üst Çatı Organı: Suriye Türkmen Meclisi

Suriye Türkmenleri, Arap Baharı sürecinin başlaması ve ülkedeki mevcut durumun belirgin bir iç savaşa evrilmesi ile siyasal yapılanma çalışmalarına hız vermiştir. Siyasal oluşum çabalarının ilkinin Türkmenler tarafından kurulan siyasi partiler oluştururken, ikinci kısmını ise partiler üstü bir oluşum olarak 2012 yılının sonlarına doğru kurulan, Suriye Türkmen Platformu oluşturmuştur. Suriye Türkmen Platformu 1.toplantısını İstanbul'da 15 Aralık 2012 tarihinde gerçekleştirmiştir. Toplantı kapsamında bir araya gelen 1200 delege devam eden iç savaş sürecince Türkmenlerin geleceğinin nasıl şekilleneceği ve Türkmen siyasetinin bundan sonraki kısmının nasıl yürütüleceği sorularını masaya yatırmış ve bu kapsamda bir Türkmen meclisinin kurulmasına karar verilmiştir. 30 Mart 2013 tarihinde Suriye Türkmenleri Platformu öncülüğünde Türkiye'nin başkenti Ankara'da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Suriye Ulusal Konseyi Başkanı George Sabra'nın katılımı ile Suriye Türkmenleri Platformu 2. Toplantısı düzenlenmiştir. 30 Mart 2013 tarihli toplantı Suriye Türkmen Meclisi (STM)'nin I. Genel Kurulu olarak kabul edilmiş ve meclis bu tarih itibarıyla resmen kurulmuştur. Üç gün süren çalışmaların son gününde 350 Türkmen temsilci meclis üyelerinin seçimi için oy kullanmıştır. Kongrede 35 üyeden oluşması beklenen meclis üye sayısı 39'a, yönetim kurulu üye sayısı da 7'den 9'a çıkarılmıştır (Anadolu Ajansı, 2013). STM'nin ilk başkanlığı görevine ise Semir Hafız seçilmiştir. Meclis'in kurulması ve Türkiye'nin sürece en üst düzeyde katılım göstermesi temelde iki büyük anlam ifade etmektedir. Bunlardan ilki Türkiye'nin Suriye Türkmenlerine her türlü desteği verecek olmasıdır. İkincisi ise STM'nin Türkiye tarafından Türkmenlerin meşru temsilcisi olarak kabul edileceği gerçeğidir (Orhan, 2020).

STM'nin kuruluşunu ilan ettiği toplantının ardından II. Genel Kurul'u 9-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. II. Genel Kurul Toplantısı'na Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Cumhurbaşkanı Danışmanı Erşat Hürmüzlü, Suriye Türkmenleri Onursal Başkanı ve Mersin Milletvekili Mehmet Şandır, AFAD Başkanı Fuat Oktay, Suriye Geçici Hükümet Başbakanı Ahmet Tuma, Suriye Ulusal Konseyi Başkanı George Sabra katılmıştır (Orhan, 2020). II.Genel Kurul'a, Türkiye'de yaşayan

Suriye Türkmenlerinin önde gelen isimlerinin yanı sıra Halep, Lazkiye, Humus, Hama, Golan, Şam, Rakka ve Tartus vilayetlerinden temsilcilerin oluşturduğu yaklaşık 350 delege katılmıştır. Genel Kurul neticesinde 42 kişilik Meclis (yasama organı), 13 kişilik Yürütme Kurulu (yürütme organı), Başkan yardımcısı ve yeni Başkan seçilmiştir. Seçimler sonucunda Suriye Türkmen Meclisi'nin yeni yapısı şu şekilde belirlenmiştir. 350 delege Türkmenlerin yaşadığı Vilayetlere (Halep, Lazkiye, Humus-Hama-Tartus, Golan-Şam, Rakka) ve nüfus ağırlığına göre belirlenmiştir. Yapılan seçimler sonucunda 350 delege arasından 42 kişilik Meclis oluşturulmuştur. Meclis'te yine Vilayetlere göre dağılım yapılmış ve nüfus oranlarına bağlı olarak Halep'e 10, Lazkiye'ye 7, Humus-Hama-Tartus'a 6, Golan-Şam'a 3, Rakka'ya 2 kontenjan ayrılmıştır. Bunun yanı sıra iki siyasi partiye 14 kişilik sandalye verilmiştir. Suriye Türkmen Kitleleri ve Türkmen Millî Hareket Partisi tek liste sunmuş ve 14 kişilik kota 7-7 şeklinde paylaşılmıştır. 42 kişilik Meclis içinden de 13 kişilik Yürütme Kurulu seçilmiştir. Bu organı Meclis'in yürütme organı, bir nevi hükümeti şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bir önceki dönemde Başkan yardımcılığı görevini yürüten Halepli Abdurrahman Mustafa, Suriye Türkmen Meclisi'nin yeni başkanlığı görevine seçilmiştir. Başkan Yardımcılığı'na ise Zeki Türkmen ve Tarık Sulo Cevizci getirilmiştir. Abdurrahman Mustafa ve Zeki Türkmen bağımsız, Cevizci ise Türkmen Millî Hareket Partisi'ndendir. Tarık Sulo Cevizci aynı zamanda Meclis Sözcüsü görevini de üstlenmiştir. Meclis'in Genel Sekreterliği görevi ise Emin Bozoğlu'na verilmiştir. Bir önceki Meclis Başkanı Faiz Amro²⁸ ve Abdülkerim Ağa ise Başkan Danışmanlığını görevine getirilmiştir. Bu isimlerin de yer aldığı Yürütme Kurulu toplam 13 kişiden oluşturulmuştur. Ayrıca 42 kişilik Meclis üyelerinin katılımı ile sağlık, eğitim, kamplar ve mülteciler gibi konular ile ilgilenmek üzere beşer kişilik komisyonlar oluşturulmuştur. Askerî konular ise konunun hassas olması sebebi ile doğrudan Meclis Başkanı'na bağlanmıştır. Demokratik bir ortamda geçen Genel Kurul'da tüm delegeler her konuda fikir beyan etmiş ve kararlar oylama esasına uygun şekilde alınmıştır. Böylece uzlaşma kültürünün yerleşmesi ve kurumsal yapının güçlenmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Bu bağlamda, Suriye Türkmen Meclisi'nin II. Genel Kurul

²⁸Suriye Türkmen Meclisi ikinci başkanıdır. Meclis başkanlığı görevine 10.09.2013 tarihinde gelmiştir. Tuğgeneral Faysal Amro Beşar Esad'a bağlı Suriye ordusundan 8 Şubat 2011'de ayrılmıştır. Bu tarihten itibaren muhalif cephe ile ortak hareket ederek mücadele etmiştir.

Toplantısının Suriye Türkmenlerinin tek çatı altında toplanması ve örgütlenmesi açısından tarihi bir önem arz ettiğini vurgulamamız gerekmektedir.

Suriye İç Savaşının en yoğun geçtiği 2014-2015 dönemi, yeni güç odaklarının ortaya çıkması, bölgesel güç dengelerinin hızla değişmesi ve uluslararası aktörlerin mevcut gelişmeler karşısında zemin ve politika değişikliğine gitmesi ile yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni durum sahanın mağdur toplumları içerisinde yer alan Suriye Türkmenlerini de derinden etkilemiştir. Bu bağlamda STM, Suriye'nin 3,5 milyonluk nüfusu ile asli unsuru olan Türkmenleri temsilen 1 Şubat 2015 tarihinde genel durumunun tespitine yönelik “Genişletilmiş İstişare Kurulu Toplantısı” düzenlemiştir. Bu toplantının sonuç bildirisinde ise şu tespitlere yer verilmiştir (Güzel 2016, ss. 137-141):

- i. Yaşadıkları bölgeler, binlerce yıllık toplumsal kültür gelenekleri gereğince Suriye Türkmenleri, Suriye'nin çimentosudur.
- ii. Suriye'deki Türkmen bölgelerinde, özellikle Halep ve Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgelerinde yaşanacak demografik değişimler sadece Suriye'nin değil, başta Türkiye olmak üzere tüm Ortadoğu'nun geleceğini etkileyecek, yeni bölünmelere, siyasi krizlere yol açabilecek olaylara yol açacaktır.
- iii. Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerin ve söz konusu tarihi topraklarda Türkmen karakterinin korunması başta Türkiye'nin “millî güvenliği ve birliği” ve Ortadoğu barışı için stratejik değerdedir.
- iv. Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgesi korunamazsa Hatay üzerindeki Nusayri (Arap-Alevi) emelleri güç bulacaktır. Bilhassa, Bayır-Bucak (Lazkiye)'ın güvenliği, Hatay'ın güvenliği demektir.
- v. PKK'nın Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki etnik bölücü hareketi, Halep bölgesindeki Türkmen varlığı korunamazsa güçlenecektir.
- vi. Rakka ve Hammam Türkmen Bölgesindeki Türkmen varlığı korunamazsa PYD'nin Ayn'el Arap ve Kürdağı Kantonları ile birleşmesi engellenemeyecektir. Başka bir ifade ile Halep'in güvenliği Türkiye'nin Güneydoğusunun güvenliği demektir.
- vii. Humus Bölgesindeki Türkmen varlığı korunamazsa Suriye'nin idari ve siyasi bütünlüğü korunamayacaktır.

- viii. Parçalanmış ve bölünmüş bir Suriye ise başta Türkiye'ye yönelik düşmanca emelleri olan devlet ve devlet dışı aktörlerin ve Ortadoğu barışını engellemek isteyen güç odaklarının taşeronluğunu yapan terör örgütlerinin merkez üssü haline gelecektir.
- ix. Suriye Türkmenlerinin güçlenmesi demek Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması demektir. Suriye'nin toprak bütünlüğü demek ise Türkiye ve Ortadoğu için mevcut tehdit unsurlarının güçlenmesini önlemek ve yeni tehdit unsurlarının oluşmasını engellemek demektir.

Türkmenlerin kendi vatanlarına geri dönmeleri içinse aşağıdaki yol haritasının ivedilikle hayata geçirilmesi önerilmiştir (Güzel 2016, ss. 139-141) :

- i. Suriye'de sürecin nereye varacağı bilinmediğinden veya ülke bölünmeye gidebileceğinden, Türkiye'nin desteğiyle, Türkiye sınır boylarında yerleşik Türkmen köyleri, güvenli sahalara olarak ilan edilmelidir. Bu, Türkmenlerin geleceği için olduğu kadar, Türkiye'nin millî güvenliği için de gereklidir.
- ii. Güvenliği sağlanacak Türkmen bölgelerinde Türkmen kampları kurulmalı ve Türkiye'deki Türkmen çadır kentleri bu güvenli bölgelere taşınmalıdır. Çadır kentlerde yaşayanlara yönelik köye dönüş programları başlatılmalıdır; örgütlü yaşam bilinçlendirmesi, yerel yönetimler anlayışını yerleştirme, geleneklerimiz ve kültürümüzü yaygınlaştırma vb. gibi konularda programlar uygulanmalıdır.
- iii. Suriye Türkmenleri'nin tek gayesi tarihi haklarına yeniden kavuşmaktır. Başka bir ifade ile "Yeni Suriye"de "Kurucu Unsur" olarak Anayasal güvenceye ve uluslararası güvenceye kavuşmaktır.
- iv. DEAŞ'ın Halep kırsalında ve Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgesindeki hâkimiyeti ve Rejim'in Halep şehrindeki kuşatması altında bulunan 2 milyona yakın Türkmen'in muhtemel bir katliama karşı korunması için gereken tedbirler Türkiye'nin önderliğinde, uluslararası camia tarafından ivedilikle alınmalıdır. Ayn'el Arap (Kobani) halkı için gösterilen "uluslararası hassasiyet" Türkmenler için de gösterilmelidir.

2015-2016 seneleri Suriye Türkmenleri açısından mücadeleye devam etme kararlığı ile mücadeleyi bitirme noktasındaki ince çizgisinin keskinleştiği zor yıllar olmuştur. Bu dönemde 35 bin Türkmen şehit edilmiş, Mayıs 2015'te ise Rakka ve Tel-Abyad

bölgesinde yaşayan Türkmenler PYD'nin tehcirine maruz bırakılmıştır. Aynı dönemler içerisinde, Hama-Humus bölgelerinde yaşayan Türkmenler, rejimin etnik temizlik tehdidi ile karşı karşıya kalırken, Şam ve Golan Türkmenleri ise savaşın başladığı andan itibaren rejiminin ablukası altında yaşam mücadelesi vermiştir. Özellikle Halep'in büyük bir kısmının DEAŞ kontrolü altında kalması ve Azez başta olmak üzere Halep Türkmen bölgelerinin Rus hava saldırılarının açık hedefi haline gelmesi ile Türkmenlere yönelik etnik temizlik ve tehcir tehlikesi artmıştır. Bu bağlamda STM, sahadaki son durumunun incelenmesi, Suriye Türkmenlerinin talep ve önerilerinin dile getirilmesi ve aksiyon planlarının netleştirilmesi amacıyla 20 Şubat 2016 tarihinde “Genişletilmiş İstişare Kurulu Toplantısı” düzenlemiştir. Toplantının talep ve öneriler kısmında ise şu tespitlere yer verilmiştir (Güzel 2016, ss. 90-93):

- i. Türkiye'nin Suriye politikasında ana eksen Suriye Türkmenleri olmalıdır.
- ii. Türkiye'nin Türkmen stratejisi, kendi içerisinde stratejik revizyona sahip olmakla birlikte ana hatlarıyla sürekli ve sürdürülebilir nitelikte olmalıdır.
- iii. Suriye Türkmen Meclisi dışındaki bazı oluşumların, bazı devlet kurumları tarafından dikkate alınması, Türkmenler arasındaki birliği parçalamaktadır. Bu noktada Suriye Türkmenleri ile olan ilişkilere “stratejik” bir boyut kazandırmalı ve tek temsilcinin Suriye Türkmen Meclisi olması sağlanmalıdır.
- iv. Türkmen Milli kimliği korunmalıdır.
- v. Suriye'nin toprak bütünlüğünün ortadan kalkması durumunda Türkmenlerin “B Planı” mutlaka olmalıdır. Gerekirse bir bölge seçilip örneğin Halep ve/veya Lazkiye o bölgeye yoğunlaşmalı ve strateji kurgulanmalıdır. Bu kurgu Türkiye'nin garantörlüğünde gerçekleşmelidir.
- vi. Sahada düzenlenecek yardım faaliyetlerinde kötü niyetli girişimlerin engellenmesi adına yardımlarının tek elden Suriye Türkmen Meclisi koordinatörlüğünde yapılması sağlanmalıdır.
- vii. Suriye İç Savaşı artık uluslararasılaşmış durumdadır. Türkmenlerin uluslararası bir figür olması ortaya çıkarılması elzemdır. Türkmenler uluslararası arenada boy göstermeli, lobi yapmalıdır. Türkiye bu konuda Türkmenlere gereken desteği vermelidir.
- viii. Suriye Türkmenleri kendileri için bir “hukuki statü” belirlemeli ve bu statü üzerinden taleplerde bulunmalıdır.

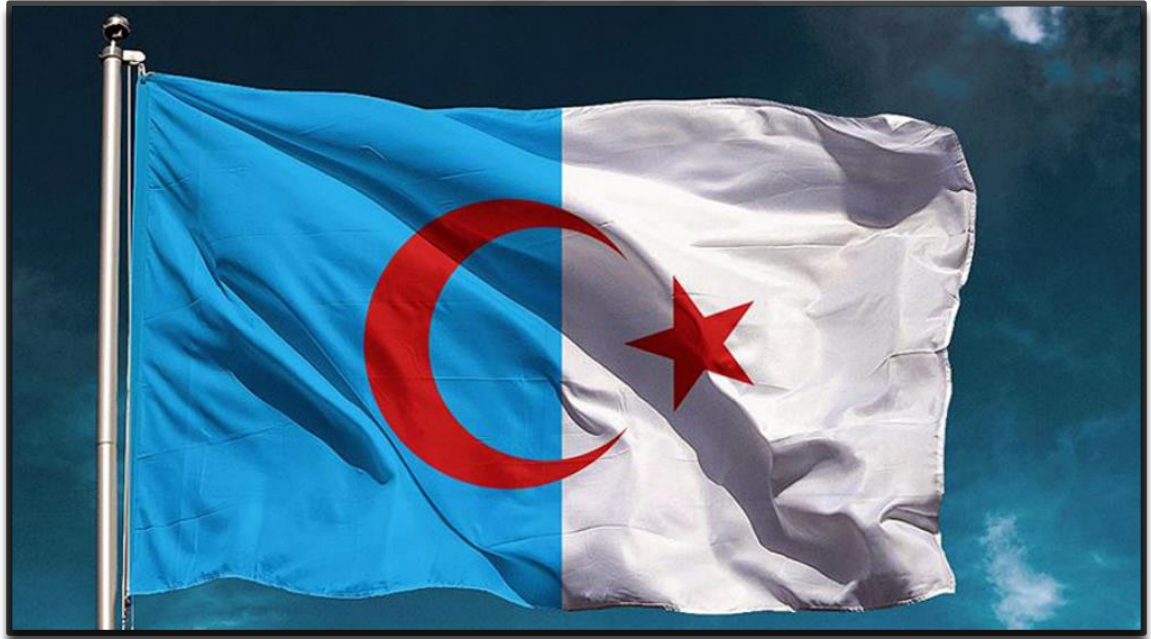
- ix. Türkmenler, Suriye’de bir “entite” olmalıdır. Türkiye bu konuda gereken adımları atmalıdır. Fransız Manda Arşivleri’nden temin edilerek belgeler üzerinden Türkmen varlığı uluslararası alanda ispat ve ilan edilmelidir.
- x. Türkiye, Türkmenler için sahada karşılığı olan bir irade ve inisiyatif ortaya koymalıdır. Cenevre Görüşmelerinde PYD masada olmayacak tutumunun yanına Türkmenler masada olacak da eklenmelidir.
- xi. Suriye Türkmen Meclisi güçlendirilmelidir.
- xii. Türkmenlerin birlik olmasında muhataplık meselesi çok büyük önem taşımaktadır. Tek muhatap Suriye Türkmen Meclisi olmalıdır.

Türkmen siyasetine yön verilmesi amacıyla düzenlenen istişare toplantılarıyla sahanın gerçeklikleri ile siyaset zemininde yaşanan temel aksaklıkların belirlenmesi amaçlanmıştır. İki yıllığına seçilen yönetimler üzerinden işlerlik kazanan STM, III. Genel Kurulu ile, 400 Türkmen delege tarafından seçilen 42 kişilik meclis üyelerinin seçimini 26-27 Mayıs 2016 tarihlerinde tamamlamıştır. Başkanlık seçiminde yaşanan sorunlar sebebiyle, başkan ve yürütme kurulunun seçimi 4 Haziran 2016 tarihine bırakılmıştır. Başarıyla gerçekleşen seçimler sonucunda STM 3.dönem başkanlık görevine Emin Bozoğlu seçilmiştir. Türkiye’nin başarıyla gerçekleştirdiği FKH sonrasında bölgedeki durumunun normalleşmesi ile Türkmen siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemden sonra Suriye Türkmenlerinin sıklıkla dile getirdiği “Türkiye Anavatanımızdır” söylemi yerini “Suriye Anavatanımızdır, Suriye’ye mutlak suretle geri dönmelidir” şeklini almıştır.

STM’nin 10-11 Şubat 2018 tarihleri arasında Ankara’da gerçekleştirilen IV. Genel Kurulu sonrasında başkanlık görevine, Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi kurucu başkanı ve aynı zamandan Suriye Geçici Hükümeti Sağlık Bakanlığı görevini icra eden Dr.Muhammed Vecih Cuma seçilmiştir. Halep, Lazkiye, Hama-Humus, Şam-Golan, Rakka bölgelerinden ve üç siyasi partinin üyelerinden oluşan toplam 360 Türkmen delegenin bir araya geldiği toplantıda, 42 kişiden oluşan STM IV. Dönem Meclis üyeleri belirlenmiştir. Dr.Muhammed Vecih Cuma’nın başkanlık dönemine kadar faaliyetlerini Türkiye’de sürdüren Meclis, Vecih Cuma ile birlikte faaliyetlerini Suriye’de yürütmek yönünde büyük bir kararlılık ortaya koymuş ve bu bağlamda Fırat Kalkanı bölgesinde yer alan Halep’e bağlı Çobanbey kasabasında yeni bir ofis açmıştır (Acun & Görücü 2018,

ss. 1-4). Bu hamle ile STM, SMDK'dan daha önce Çobanbey'de bir ofis açarak Türkmen siyasetini Suriye topraklarına taşımıştır. Vecih Cuma başkanlığındaki STM, 19 Kasım 2018 tarihinde Halep'in Çobanbey ilçesinde faaliyet gösteren KURT-AR İnsani Yardım Derneğine bağlı Şht. Musa Özalkan Kültür Evi'nde "Sancak Kongresi"düzenlemiştir. Kongre ile yaklaşık 8 yıldır devam eden savaş içerisinde sahada Türkmenleri temsilen kullanılan farklı bayraklarının tek bir ortak sancak altında birleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Suriye Türkmenlerini temsil eden çatı organının STM olması sebebiyle, Meclis halktan gelen haklı talepler doğrultusunda bu kongreyi düzenlemeye karar vermiş ve kendi delegeleri dışında tüm Türkmen askerî gruplardan ve aşiretlerden kongre için delege talep etmiştir. Kongrenin yapıldığı gün yaklaşık 250 delege oy kullanmış ve 9 farklı bayrak arasından 159 Oy ile Suriye Türkmen bayrağını seçmiştir (Kurt-Ar Uluslararası İnsani Yardım Derneği , 2018).

Şekil 4.2: Suriye Türkmen Bayrağı

Kaynak: Suriye'de Yeni Anayasa Süreci ve Türkmenler, 2019, SETA yayını

STM 8 Temmuz 2019 tarihinde gerçekleştirdiği Meclis tüzük değişikliği ile yönetim merkezini terörden arındırılan Halep/Çobanbey'e taşımıştır. İlgili tüzük değişikliği ile Meclis bünyesindeki tüm siyasi partilerin kongrelerini Suriye'de gerçekleştirmesi ve Suriye sahasında faaliyet göstermelerinin zorunlu hale getirilmesiyle Türkmen siyasetinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu gelişme sonrasında, Halep'in Çobanbey

ilçesinde yeniden kongre düzenleyen tüm siyasi partiler, yeni siyasal zemine hızla uyum sağlamıştır. Yapılan tüzük değişikliği ile meclis bünyesinde faaliyet gösteren üç siyasi partiye bir yenisi daha eklenerek meclis bünyesindeki çok sesliliğin artırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin düzenlediği ZDH ve FKH ile terörden arındırılan güvenli bölgeler Türkmen siyasetinin Suriye topraklarına geri dönmesini ve saha ile siyasetin ortak yürütülmesinin önünü açmıştır. Böylece, Türkmen siyasetinde tartışmaların genel maddesini oluşturan Türkmenlerin sahadan uzak siyaset yürüttüğü söylemleri de etkisiz hale getirilmiştir. Bu dönemde STM'nin çabaları ile FKH bölgesinde beş sivil toplum kuruluşu, üç kültür evi ve on dört adet de Türkçe dil kursu açılmıştır (Görücü & Özkızılcık, 2018). Böylece, STM'nin Hatay/Yayladağı, Halep/Çobanbey, Gaziantep, Osmâniye, Ankara ve İstanbul'da birer temsilciliği olmuştur.

STM, V. Olağan Genel Kurul Toplantısı'nı, BPH'nın başlaması ile ertelemek zorunda kalmış ve Genel Kurul 24 Kasım 2019 tarihinde Suriye'nin Halep kentine bağlı Çobanbey ilçesinde yapmıştır. İlk kez Suriye topraklarında düzenlenen Genel Kurul Toplantısı'na Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran ve Kilis Valisi Recep Soytürk de katılmıştır. Genel Kurul Toplantısı'nda ilk konuşmayı yapan Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran, Türkmen davasını her platformda omuzlarında taşıyan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun ve Türkmen davasına liderlik eden Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın selamlarını getirdiğini iletmış ve bu durum Türkmen Siyasetinin Türkiye nezdindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Dr.Muhammed Vecih Cuma'nın ikinci kez başkan seçildiği Genel Kurul'da şair/yazar Cumhur Bulut'un yazdığı "Bin Yıllık Vatanın Bekçileriyiz" adlı şiir millî marş olarak kabul edilip okunmuştur (9 Eylül Gazetesi, 2019). On kıtadan oluşan şiirin ilk üç kıtası marş olarak bestelenirken, şiir de Suriye Türkmenlerinin bin yıldır aynı topraklarda yaşadığı ve bu toprakların kadim milletlerinden biri olduğu vurgusu yapılmıştır. Suriye Türkmen Meclisi tarafından hizmet plaketiyle ödüllendirilen Cumhur Bulut'a hizmet plaketi, Suriye Millî Ordusu Türkmen Komutanı Fehim İsa tarafından takdim edilmiştir (9 Eylül Gazetesi, 2019). V. Olağan Genel Kurul Toplantısı sonrasında oluşan Suriye Türkmen Meclisi üye listesi aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir.

Tablo 4.4: V. Olağan genel kurul toplantısı sonrasında Suriye Türkmen Meclisi

SURIYE TÜRKMEN MECLİSİ MECLİS ÜYELERİ				
1.BAĞIMSIZ ÜYELER				
HALEP	LAZKİYE-TARTUS	HAMA-HUMUS-İDLİB	GOLAN-ŞAM	RAKKA
Muhammet Vecih Cuma	Muhammet Hazinedar	Muhammet Nebhan	Ömer İsa	Şükrü Muhammed Dede
Ahmet Albulat	Muhammet Türkmen	Abdulkafi Osman	Halil Muhammet	Ibrahim Alhalef
Abdülmecit Ağa	Abdülkadir Mahmut	İmat Ali	Tagrit Elesat	
Halit İsmail Bin Selim	Maher Çalkama	Nede Elahmet	Muhammet Hayir Türkmen	
Muhammet Valit Murat	Ahmet Hüseyin	Ibrahim Hamiş		
Samir Alo	Suzan Hac Muhmat	Ibrahim Şahada		
Muhammedti Gıyas	Muhammet Ümmühan	Zeyden Elhalit		
Ali Malham		Halit Hüçük		
Abdülrezzak Al Hüseyin		Muhlis Elşeyh Vali		
Ibrahim Dehdeh				
Ala Muhammet				
Safiye Hüso				
2.PARTİLİ ÜYELER				
Suriye Türkmen Milli Hareket Partisi		Suriye Türkmen Kitle Partisi	Suriye Türkmen Nahda Partisi	Vefa Partisi
Ziyat Hasan		Fatma Nur Kafi	Cemal Karabacak	Mustafa Hasan
Emre Turanoğlu		Mahir Mollahasan	Abdulhalim Elmisri	Faris Hucuk
Salahaddin Şarif		Hasan Abdullah	Mohammat Ahmet	
Hamit Bozan		Mustafa El-muhammet	Muhammet Tokatli	
Mustafa Muhammet Abdi				
Muhammet Muhammet				
AKSAKALLILAR & DİSİPLİN KURULU ÜYELERİ				
AKSAKALLILAR KURULU			DİSİPLİN KURULU	
Muhammet El-salih			Muhammet Zeydan	
İsam Cuma			Fırzat Haçkadur	
Muhammat Mahmut Halil			Abdulmunim Kafi	
Faysal Albeşir			Yusuf İsa	
Adnan Süleyman			Beşir Ali Elyasin	
Faysal Elmucbil				
Abdülhey Osman				
Ali Hazinedar				
Sadettin Molla				
Mustafa Mahmo				

Kaynak: Suriye Türkmen Meclisi Meclis Üyeleri, 2019, <https://meclisturkmen.org/tr/meclis-uyeleri/>

Vecih Cuma yönetimindeki STM, Türkiye'nin düzenlediği FKH, ZDH ve BPH sonrasında Suriye Türkmenlerinin Anavatanlarına dönüşlerine yönelik çalışmalarını hızlandırmıştır. Vecih Cuma bu konuyla ilgili "Güvenli bölge oluşursa, biz çok hızlı bir şekilde, kitlesel bir şekilde vatanımıza dönüşe hazırız" diyerek STM'nin geri dönüşler noktasındaki tarihi misyonunu açıkça ifade etmiştir.

STM Başkanı Vecih Cuma'nın ikinci kez Meclis başkanlığı görevine gelmesi, Suriye Türkmenler'in geçmişten gelen ihtilaflarını ve hatta kronikleşen siyasi sorunlarını ne yazık ki yok edememiştir. Geçmiş Vecih Cuma'nın ilk başkanlık döneminde gerçekleştirilen Sancak Kongresine kadar dayanan siyasi sorunlar, yeni tüzüğün

belirlenmesi sürecinde iyice tırmanışa geçmiştir. Özellikle V.Olağan Genel Kurul sonrasında Millî Hareket Partisi Başkanı Ziyad Hasan ile Vecih Cuma arasında yaşanan siyasi sorunlar Türkmen Siyasetinde yeni bir bölünmenin önünü açmıştır. Vecih Cuma taraftarı partililer, Ziyad Hasan'ın başkanlığını düşürerek, yeni bir parti yönetimi tanzim etmiş, süreç Ziyad Hasan ve bazı meclis üyelerinin meclis üyeliklerinin düşürülmesine kadar gitmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmeler gerek askerî gerekse siyasi olarak bölünmelerin önünü açmış, Türkmen siyasetini birleştirici görev üstlenecek STM'nin işlevini yapamaz hale gelmesine neden olmuştur. İlgili sorunları referans gösteren Muhammed Vecih Cuma görevini yürütemeyecek duruma geldiğini açıklamış ve 12 Mayıs 2020 tarihinde STM başkanlığı görevinden istifa etmiştir. Bu süreçte Vecih Cuma'dan boşalan meclis başkanlığı makamı için yeni bir başkan seçimi yapılmamıştır.

4.2.2 Siyasi Partiler

4.2.2.1 Suriye Türkmen Kitle Partisi

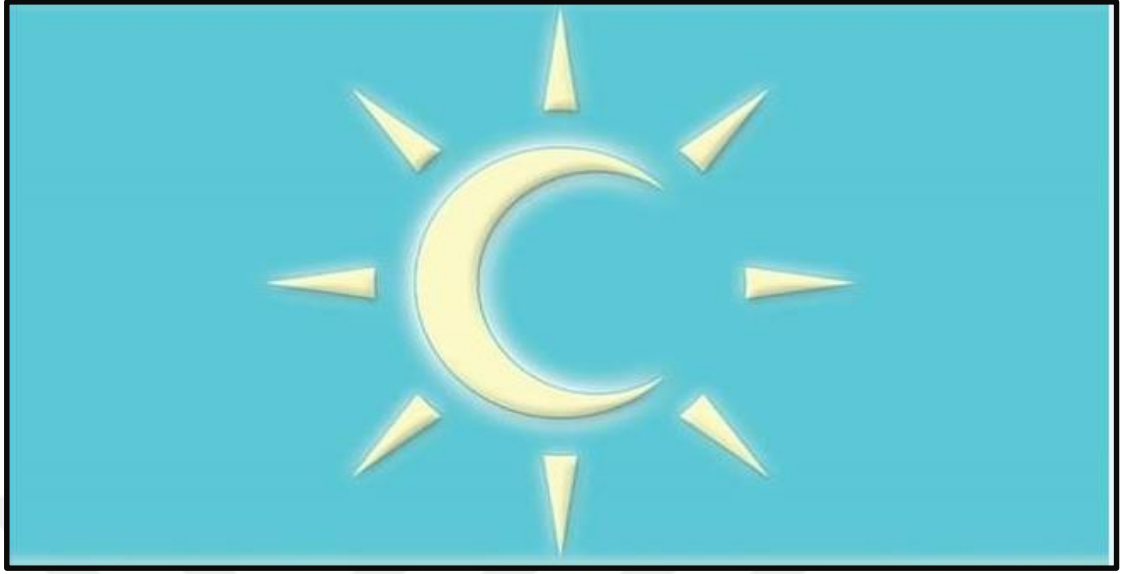
Suriye Türkmen Kitleleri, Arap Baharı süreci ile başlayan gelişmelerin bir yansıması olarak Türkiye'de yaşayan Suriyeli Türkmenlerinin siyasal örgütlenme amacıyla oluşturdukları ilk teşekküldür. Kısaca Kitle adıyla bilinen hareketin kuruluş yeri İstanbul ve resmî kuruluş tarihi 15 Şubat 2012'dir. Suriye Türkmen Kitleleri'nin ilk başkanı Türkiye'de uzun yıllar yaşamış olan Mimar Yusuf Molladır. Genel olarak Lazkiye ve Bayır-Bucak (Lazkiye) merkezli bir yapılanmaya sahip olan Kitle, Türkmen Siyaseti'nde partileşme adına medya karşısında kuruluş kongresini büyük bir ciddiyetle yapan ilk siyasi partidir. Kitle'nin Suriye siyasetinde etkin olabilmek ve sahaya dönük bir strateji üretebilmek adına attığı ilk adım ise sınır bölgelerinde irtibat ofisleri kurmak olmuştur. Sırasıyla Yayladağı, Akçakale ve Gaziantep irtibat ofisleri açılmıştır. Temel amacın Türkmen bölgeleriyle her an ve her koşulda irtibat halinde olmak olduğu düşüncesi ekseninde Yayladağı Ofisi Lazkiye Türkmenlerine, Gaziantep ofisi Halep Türkmenlerine ve Akçakale ofisi de Rakka Türkmenlerine yönelik faaliyet göstermiştir.

Suriye Türkmen Kitleleri, 15 Aralık 2012 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Suriye Türkmen Platformu I.Toplantısı sonrasında Demokratik Hareket'ten istifa edenler ile birlikte yeni bir oluşuma gidilmesi konusunda uzlaşmıştır. Kitle yönetimi bu durumu

Demokratik Hareket'ten istifa edenlerden faydalanma ve Demokratik Hareket'in Kitle'ye katılımı olarak yorumlamıştır. Böylece, partinin mevcut teşkilatlanma yapısı da korunmuş olacaktır. Kitle yönetimi Türkmenlerin en büyük sorununu tek bir bölgede toplanmamış olmaları olarak görmektedir. Yönetim, Esad sonrasında bölgesel federasyonun mümkün olmadığını ve Suriye'nin vatandaşlık esasına dayalı bir yaklaşımla yönetilmesi gerektiğini düşünmektedir. “Suriye birdir!” sloganını benimseyen Kitle, yeni Suriye’de Türkmenlerin siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel haklarını kazanması ve ayrımcılığa maruz kalmadan eşit Suriye vatandaşları olarak yaşaması yönünde bir yaklaşıma sahiptir (Orhan 2013, s. 10). Bu anlamda, Suriye’nin bölünmesine kesinlikle karşı çıkılmaktadır. Merkezi otoritenin korunduğu ancak yerel yönetimlerin daha fazla güçlendirildiği medeni, demokratik bir devlet modeli talep edilmektedir.

Suriye Türkmen Kitle, STM’in kurulduğu günden itibaren meclis içerisinde temsil edilen başat partilerden biri olmuştur. Türkiye’nin Suriye sahasında başlattığı FKH ve ZDH ile Suriye Türkmenleri için şartlar değişmiş, Suriye’de güvenli bölgeler tesis edilmiştir. STM tarafından alınan 3/8/2019 tarihli STM28818-79/02-08-2019 sayılı karara istinaden; Suriye Türkmen Kitle Partisi ilk genel kongresini terörden arındırılan Halep’in Çobanbey ilçesinde gerçekleştirmiştir. Bu kongre ile Suriye Türkmen Kitle Partisi’nin iç tüzüğü değiştirilmiş ve resmî olarak STM’de bulunan parti değerlendirme ofisi nezdinde “iç tüzük değişikliği kaydı” sisteme işlenmiş ve yürürlüğe girmiştir. Yeni iç tüzük ile Suriye Türkmen Kitle Partisi’nin ana merkezi Hatay ilinin Yayladağı ilçesi olarak belirlenmiştir. Kitle’nin, Türkiye illerinde, yabancı ülkelerde ve terörden arındırılmış Suriye topraklarında irtibat ofisleri mevcuttur ve gereksinim halinde başka irtibat ofisleri açılabilme hakkı da saklıdır. Kitle, yeni iç tüzüğü ile tüm dünyaya bütün uluslararası kanunlarını delen Esad rejimi devrilene kadar modern ve müreffeh bir Suriye inşasına katkıda bulunmaya gayret göstereceği mesajını vermiştir. Kitle’nin yeni sloganı ise “Özgürlük – Adalet – Eşitlik – Kalkınma” olarak belirlenmiştir. Kitle Partisi genel kongresinde; dedelerinin mücadelesini, özgür Suriye gençlerinin geleceğini ve Suriye’nin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, fikir ve medeniyet inşasındaki hayallerini yansıtan bir parti amblemi seçmiştir. Amblem, Türkmenlerin kabul ettiği İslam dinine işaret eden hilal ve yayılma sembolü olan turkuaz renginden oluşmaktadır. Amblemen sözel işareti: İslam ile yoğurulan Türkmenler, yeryüzünde Allah’ın dininin yayılmasına katkı sunuyor, şeklinde açıklanmıştır.

Şekil 4.3: Suriye Türkmen Kitle Partisi amblemi

Kaynak: Suriye Türkmen Meclisi, Suriye Türkmen Partileri, 2019, <https://meclisturkmen.org/tr/>

Suriye Türkmen Kitle Partisi, parti temel ilkeleri şu şekilde açıklanmıştır:

- i. Vatani savunmak, toprak bütünlüğünü korumak ve vatani bölmeyi hedefleyen komplo ve planlara karşı çıkmak.
- ii. Türkmen toplumu Suriye toplumunun bir parçasıdır ve din, ırk, dil, mezhep temeline göre ayrımcılık yapmak kabul edilemez.
- iii. Her Suriye vatandaşı tam bir görüş ve fikir özgürlüğünü, bunları özgürce söylemeyi ve toplum ile bireyin ruhunun bir olmasının öncülüğüne inanmayı hak etmektedir.
- iv. Kadın ve çocuk haklarına saygı duymak. Onları cehalet ve şiddetten korumak ve kadının toplum ve devlet inşasında yerini alabilmesi için gerekli şartları sağlamak.
- v. Ayrımcılık yapmaksızın toplumdaki bütün bireylere adalet ve eşitlik sağlamak için Suriye Türkmen Kitle Partisi kapsamlı ve şeffaf bir şekilde çalışacaktır (M. MOLLAHASAN, sözlü görüşme).²⁹

Suriye Türkmen Kitle Partisi teşkilat vizyonu ise aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

²⁹ Mahir Molla Hasan, Suriye Türkmen Kitle Partisi genel sekreteridir. Partinin tüzüğüne ait tüm bilgiler kendisiyle 1 Temmuz 2020 ve 10 Ağustos 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen sözlü görüşmelerde edinilmiştir.

Suriye halkının, zalim Esad'ı yeneceğine, Özgür Suriye halkının taleplerini ve devrim hedeflerinin gerçekleştirmek için partinin var gücü ile çalışacağına, halk nezdindeki parti imajının zedelenmesine izin verilmeyeceğine ve bundan partinin tüm kusurlarıyla sorumlu olacağına inanır.

Suriye Türkmen Kitle Partisi gerçekleştirilmesi hedeflenen kısa vadeli ve uzun vadeli hedeflerini ise şu şekilde açıklamıştır.

Suriye Türkmen Kitle Partisi'nin kısa vadeli hedefleri:

- i. Suriye topraklarında Türkmenlere meşru haklarını vermek.
- ii. Göç eden Suriye Türkmenlerinin kendi topraklarına geri dönmelerini sağlamak.
- iii. Diktatör Baas rejimini devirmek için bütün devrim imkânlarıyla siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmak.
- iv. Gelecek dönem için siyasi hazırlık yapmak ve devlet kurumlarının inşasına katkı sağlamak.
- v. Referandum ile Suriye anayasasının, İslam'ı temel referans alacak ve Suriye Türkmenlerine yer verecek şekilde değişimini sağlamak.
- vi. Suriye millî güçlerle birlikte çalışmak, koalisyon kurmak ve Türkmenlerin hâlihazırda ve rejimi devirdikten sonra sunacakları önemli katkıları belirlemek.
- vii. İnsan haklarına saygı gösteren, adalet ve eşitlik ilkesine dayanan ve sosyal hakları garantileyen bir devlet inşa etmek.
- viii. Silah ve cehalet sorunu ile ilimle mücadele etmek ve Türkmen toplumunun seviyesini artıracak ve varlığını koruyacak eğitici kurslar ve programlar düzenlemek.
- ix. Türkmen kadının rolüne önem vermek ve Suriye toplumunun inşasında etkin konumda olmasını sağlamak.
- x. Özel şirketler ve kuruluşlarla kalkınma projeleri hazırlamak için dernekler ve STK'lar kurarak Türkmenlerin ekonomik durumlarını iyileştirmek.
- xi. Suriye toprağının ve halkını bütünlüğünü vurgulayarak Suriye halkının bütün unsurları ile iş birliği ve koordinasyon halinde olmak (F. N. KAFİ, sözlü görüşme)³⁰.

³⁰ Fatma Nur Kafi, Suriye Türkmen Kitle Partisi genel başkanıdır. Kendisiyle gerçekleştirilen sözlü görüşme 1 Temmuz 2020 - 30 Ağustos 2020 tarihleri arasında 3 kez gerçekleştirilmiştir.

Suriye Türkmen Kitle Partisi'nin uzun vadeli hedefleri:

- i. Suriye Arap Cumhuriyetinin uluslararası arenada hak ettiği konuma ulaşması için gayret göstermek ve komşu ülkelerle ilişkileri özgür Suriye halkının çıkarlarına hizmet edecek şekilde güçlendirmeye çalışmak. Elini Suriyelilerin kanına bulaştıranları, yerel ve uluslararası mahkemelere teslim etmek.
- ii. Suriye halkının haklarını savunmak, zorla gasp edilen mal ile varlıklarını iade etmek, uğradıkları zarardan dolayı tazminat vermek ve işgal altındaki Suriye topraklarını Golan'ı geri almak. Yargı mahkemeleri ile gasp edilen Türkmenlerin topraklarını Esad çetelerinden geri almak.
- iii. Gelir seviyelerini yükseltmek için Suriyelilere istihdam fırsatları oluşturmak. Bunun için dernek, birlik ve komisyonlar kurmak.
- iv. Toplum ve bireye faydası olacak şekilde dengeli ekonomi oluşturmak ve ekonomik, sosyal ve siyasi planları hazırlama sürecine katkı sağlamak.
- v. Türkmenlerin siyasi haklarını savunmak için Suriye anayasası değişiminde Suriye Türkmen Millî Kitlelerinin katılımını sağlamak (F. N. KAFİ, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi, kitleye üye olmak isteyen her birey için şeref duyduğunu belirtmektedir. Ayrıca kendisi ile aynı ilke ve hedefleri benimseyen ve Suriye toplumuna hizmet etmek için kendinde güç ve azim gören herkes ile gurur duyduğunu belirtir. Bu bağlamda, Suriye Türkmen Kitle Partisine üyelik aşağıdaki koşulların sağlanması ile mümkündür.

Suriye Türkmen Kitle Partisi üyelik şartları:

- i. Suriye vatandaşı veya Suriye asıllı olmak.
- ii. Ergen akli dengesi yerinde ve 18 yaş üstü olmak.
- iii. Güzel ahlaklı, iyilikle bilinen ve anılan birisi olmak.
- iv. Kitlenin ilke ve hedeflerine sadık kalmak ve başka herhangi bir Suriye siyasi partisine üye olmamak.
- v. Suriye devrimin ilkelerine aykırı davranmamış olması veya devrimin şehitlerine kötülük yapmamış olması veya Kitle partisinden daha önce ciddi ve belgeli bir sebepten dolayı partiden ihraç edilmemesi.

- vi. Üyelik için üye olmak isteyen kişi genel teşkilat merkeze veya irtibat ofislere başvuruda bulunur. Üyelik talebi incelenir ve en geç (15) gün içerisinde kabul veya reddedilir (M. MOLLAHASAN, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi üyelik sıralaması:

- i. Yeni üye aşaması: Kişi, partiye üye olur olmaz ve en az altı ay süreli olacak şekilde yeni üyeliği kazanır.
- ii. Üye aşaması: Altı aylık üyelikten, bir yazılı bir de sözlü sınavı geçtikten ve iki asil üye tavsiye ettikten sonra bu aşamayı hak eder.
- iii. Asil üye: Kişi yeni üye olduktan 1 sene ila 3 sene aradan sonra asil üye olabilir. Parti yöneticilik seçimlerine katılma hakkı olur. Asil derecesine nail olmadan önce en az iki hafta sürecek kültürel kursa katılmalı ve sözlü ile yazılı sınavdan geçmelidir.

Suriye Türkmen Kitle Partisi üyelerinin görevleri:

- i. Suriye toprağının bütünlüğünü ve vatani bölmeyi hedefleyen planlar ile mücadele etmek ve özverili çalışmak.
- ii. İyi davranışlı, ahlaklı olmak diyalogu tercih, teşvik etmek ve diyalogu, iç ve dış düşümleri çözmek için en ideal yol olarak benimsemek.
- iii. Siyasi hayata katılma hususunda gençleri motive etmek için pozitif ve ideal bir imaj oluşturmak.
- iv. Planlanan toplantılara katılmak ve verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmek.
- v. Kendisini ve ailesini geliştirmeye çalışması ve toplumunun fertlerinin faydasına programlar sunmak.
- vi. Aylık aidat parasını ödemek olarak açıklanmıştır (M. MOLLAHASAN, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi, yapı şeması aşağıdaki birim ve ofislerden oluşmaktadır:

- i. Başkan ve Başkan yardımcısı
- ii. Genel sekreter
- iii. Teşkilat ve genel planlama ofisi
- iv. Ekonomik ve mali ofis
- v. Danışmanlık ve hukuk ofisi

- vi. Medya ofisi
- vii. Kültür ofisi
- viii. Eēitim ofisi
- ix. Dış ilifkiler ofisi
- x. Aile bakım ofisi
- xi. İşsizlik, göçmenler ve yardım ofisi
- xii. Spor ve gençlik ofisi
- xiii. Genel hizmetler ofisi
- xiv. Tutuklu ve kayıp takip ofisi
- xv. şehitler ofisi
- xvi. Genel arşiv ofisi
- xvii. Saēlık ofisi
- xviii. İstatistik ofisi
- xix. şikâyet ofisi

Partinin uygun g rd ēē ve ihtiyaç duyduēē alanlarda yeni ofisler ihdas edebilme hakkı saklıdır.

Ofis:

- i. Ofis sekreteri
- ii. İdari komite'den oluşur.

İller, köyler ve beldelerdeki ofis şubeleri (Suriye içinde ve dışında):

- i. şube Başkanı
- ii. İdari komite'den oluşur.

Suriye Türkmen Kitle Partisi Genel Kurulu:

Suriye Türkmen Kitle Partisi yeni  ye,  ye ve parti yöneticilerden oluşmaktadır. Genel kongreye katılmak üzere 200  ye ařaēıdaki daēılıma göre tayin edilir: 110 Bayır-Bucak (Lazkiye), 55 Halep, 15 Humus ve Hama, 10 şam ve Golan, 10 Rakka.

Suriye Türkmen Kitle Partisi Genel Kurulu Görevleri:

- i. Genel kurul her iki sene de bir kez toplanır. Genel kurul partinin genel sekreterlik üyelerini tecrübe, nezahet ve yukarıda zikredilen dağılım sayılarını göz önünde bulundurarak seçer.
- ii. Uzman Komisyon üyelerini seçmek.
- iii. Partinin ve Suriye devriminin ilke ve hedeflerin sapması halinde üyelerin yarısı artı 1 oy ile genel sekreterliği feshetmek.
- iv. Genel kurul üyeliği iki yıl ile sınırlıdır.
- v. İstisnai bir durum olmadığı müddetçe her iki yılda bir toplanır (M. MOLLAHASAN, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi Genel Sekreterlik (İdari ve siyasi ofis):

Partinin en üst yetkili mercidir. Aldığı kararlar bütün üyeleri ve parti yöneticilerini bağlar. Parti başkanını seçer ve yürütme ofisi başkanlarını aday gösterir. Genel sekreterlik her dört ayda bir kez merkezi ofiste veya duruma göre parti ofis başkanlarının belirleyecekleri herhangi bir yerde toplanır. Üyeler, en az 20 gün öncesinden resmî bir şekilde davet edilmelidir.

Genel Sekreterlik:

31 üye (parti genel kurul tarafından yapılan seçim ile seçilirler) aşağıdaki şekilde ayrılır:

17 üye Bayır-Bucak (Lazkiye)

10 üye Halepli

2 üye Humuslu ve Hamalı

1 üye Rakkalı

1 üye Şamlı ve Golanlı

Kararlar şeffaf ve nezih ortamlarda oy birliği ile ve ekseriyet ile alınır. Parti başkanı genel sekreterlik tarafından ilan edilen tarihten itibaren başlamak üzere 2 yıllığına seçilir. Genel sekreterlik, partinin genel siyasetinin uygulanmasını, kendisine bağlı olan ofislerin programlarını takip eder. Parti disiplin komisyonunu seçer ve partinin iç tüzüğünü gerekçeleri ile birlikte olağan genel kurul üyelerinin sayısının yarısını 1 kişi geçildiği takdirde değiştirebilir. Genel sekreterlik, partinin çıkarı gerektiği durumlarda istisnai

olarak üyelerinin yarısının talebi üzerine toplanabilir. Toplantı oturumu (kongre) parti kurucuları ve talepte bulunan üyelerden 5 kişiden oluşan komisyon ile yönetilir (M. MOLLAHASAN, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi Genel Sekreterinin görevleri:

- i. Yürütme ofislerinin işlerini kontrol eder, inceler ve bütün kararlar onayına sunulur.
- ii. Partinin sözcüsünü belirler ve denetler.
- iii. Partiyeye bağlı medya araçlarını denetler ve genel stratejilerini belirler.
- iv. Geçici olarak boşalan herhangi bir yöneticilik kadrosuna yeni görevlendirme yapar.
- v. Genel sekreterliğin genel kongresinin ve parti ofis başkanlarının resmî kurumlar ve diğer partiler ile iletişim, buluşma ve işlerini koordine etmek (M. MOLLAHASAN, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi, Parti Başkanının görevleri:

- i. Başkan partinin devlet ve uluslararası kurumlarda resmî temsilcisidir. Parti adına konuşur büyük kararlar ve açıklamalar kendi imzası ile yayınlanır.
- ii. Parti mali işleri ile alakalı işlemleri onaylamak. Partinin bankadaki hesabının imza yetkisine sahip. Mali ofis başkanını diploma ve uzmanlık kriterine uygun bir kişiyi tayin eder. Ayrıca yardımcılarını atar ve görev ve yetkililerini belirler.
- iii. Genel sekreterliğin başkanı sayılır ve toplantılarına başkanlık eder. Ayrıca genel kurul toplantılarına başkanlık yapar (F. N. KAFİ, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Kitle Partisi'nin genel teşkilat yapısı yukarıda aktarılmıştır. Kitle'yi STM içerisinde partili üyeler kısmında Fatma Nur Kafi; Mahir Molla Hasan; Hasan Abdullah ve Mustafa El-Muhammet temsil etmektedir. Kitle'nin resmî başkanlık görevini Fatma Nur Kafi yürütmektedir. Fatma Nur Kafi Suriye tarihinde parti genel başkanlığına seçilen ilk kadın olması sebebiyle de önemli bir siyasal figürdür. Toplam üye sayısının 5000, kadın delege sayısının 500 olduğu parti de faaliyet merkezi Hatay/Yayladağı'dır (F. N. KAFİ, sözlü görüşme).

4.2.2.2 Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi

Suriye Demokratik Türkmen Hareketi, Suriye Türkmen Kitle Partisi'nin ardından Suriye Türkmenlerini temsil etmek amacıyla kurulmuş ikinci siyasal teşekküldür. Kısaca "Hareket" olarak adlandırılan yapının ilk oluşum süreci Türkiye'de yaşayan Suriyeli Türkmenlerinin örgütlenme amacıyla Suriye Türkmenleri Derneği'ni kurmasıyla başlamıştır. Çok geçmeden derneğin siyasal bir harekete dönüştürülmesi fikri kabul edilmiş ve İstanbul'da 21 Mart 2012 tarihinde Suriye Türkmen Demokratik Hareketi kurulmuştur (Anadolu Ajansı, 2012). Hareket, kısa süre içerisinde Suriye Türkmenlerini temsil eden resmî bir yapı halini alarak Türkiye Devleti ve Suriye Muhalefeti tarafından muhatap kabul edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2012). Suriye Demokratik Türkmen Hareketi'nin Genel Başkanlığı görevini 1 yıla yakın bir süre Abdülkerim Ağa yürütmüştür. 15 Aralık 2012 tarihinde gerçekleşen Suriye Türkmenleri Platformu 1. Toplantısı sırasında Suriye Türkmenlerini tek çatı altında toplama hedefi çerçevesinde Suriye Türkmen Demokratik Hareketi'nin önde gelen isimleri ile Suriye Türkmen Kitlesi birleşme kararı aldıklarını açıklamıştır. Suriye Türkmen Demokratik Hareketi'nin önde gelen isimlerinin büyük çoğunluğu partiden istifa ederek yeni ortak parti altında hareket edeceğini açıklasa da Suriye Türkmen Demokratik Hareketi kalan isimlerle birlikte siyasi faaliyetlerine aynı parti çatısı altında devam edeceğini açıklamıştır. Parti yönetiminde yer alan Ziyad Hasan Genel Başkanlık ve Tarık Sulo Cevizci de Genel Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Hareket Aralık 2012 sonunda gerçekleştirilen kurultay ile farklı Türkmen bölgelerinden temsilcilerin de olduğu yeni bir yönetim oluşturmuştur.

Suriye Türkmen Demokratik Hareketi genel itibarıyla Halep merkezli bir yapılanma olması sebebiyle siyasal, askerî ve sivil çalışmalarının tamamını Halep merkezli olarak yürütmüştür. Hareket'i diğer yapılardan ayıran en temel özelliği diplomasi nezdinde tüm uluslararası oluşumların içerisinde yer alma kararlılığıdır. Bu bağlamda, Suriye Türkmen Demokratik Hareketi SUK içerisinde 16 üye ile temsil edilme başarısı kazanmıştır (Orhan 2013, s. 30). Yaşanan sevindirici gelişmeler doğrultusunda Suriye'nin farklı yerlerinde gelen delegelerin, Türk yetkililerin ve Suriye Muhalefeti'nin yoğun katılımı ile İstanbul'da 2 Mart 2014 yılında Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Parti başkanlığı görevine ise Dr. Muhammed Vecih Cuma seçilmiştir (TRT

Haber, 2014). Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nin amblemi hilal, çift başlı kartal ve sekiz köşeli beş yıldızdır, altında "İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın" ibaresi yazılıdır.

Şekil 4.4: Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi amblemi

Kaynak: Suriye Türkmen Meclisi, Suriye Türkmen Partileri, 2019, <https://meclisturkmen.org/tr/>

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi Yapısı (Organları) aşağıdaki gibidir:

- i. Genel Kurul
- ii. Merkez Yürütme Kurulu
- iii. Disiplin Kurulu
- iv. Denetim Kurulu
- v. Parti Teşkilatı
- vi. Üye

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi Genel İlkeleri şu şekilde açıklanmıştır:

- i. Suriye'nin halk ve toprak bütünlüğü korumak.
- ii. Halkın kendi yöneticisini seçme ve yönetilme şekline saygı duyarak tüm demokratik ilkelere uymak.

- iii. Ülkenin ve ülkede yaşayan tüm halkların tarihi, kültürel tüm farklılıklarına ve zenginliklerine saygı duymak.
- iv. Siyasi, sosyal, fikir ve düşünce özgürlüğüne tam saygı, bireyin özgürce dilediği biçimde, kendini ifade etme hakkını başkalarının haklarına dokunmadan dile getirmesine ve ülke vatandaşları arasında adaletin ve eşitliğin sağlanması ve ilkelerine bağlı kalınmasına çalışılmasıdır (Y. MAHLİ, sözlü görüşme)³¹.

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nin Genel Amaçları şu şekilde açıklanmıştır:

- i. Ülkenin birlik ve bütünlüğünü korumak.
- ii. Ülkenin kaynaklarının adil bir şekilde vatandaşlar arasında dağıtımını sağlamak.
- iii. Ülkenin kalkınması için kalıcı ve sürekli ekonomik kalkınma programları düzenlemek.
- iv. Türk ve Arap kültürü arasında kültür köprüsü oluşturmak.
- v. Yeni Suriye'nin anayasasının yazımına Türkmenler ile birlikte tüm grupların katılımını sağlamak ve yeni Suriye'nin medeni, çoğulcu, sosyal, hukuk ülkesi olmasına yönelik vurgu yapmak.
- vi. Çoğulculuk, karşılıklı hoşgörü üzerinde şekillenen bir parlamenter yönetim sistemi kurmak ve halkın onay vereceği anayasayı kabul etmek.
- vii. Anayasal ve siyasi reformları gerçekleştirerek parti ve STK'lar kurulmasında tam özgürlük tanımak.
- viii. Anayasal ve kanuni çerçevede Suriyeli Türkmenlerin her türlü sosyal, kültürel ve millî haklarının elde edilmesini ve tanınmasını sağlamak.
- ix. Suriye'de Türkmenlerin yaşadıkları bölgeleri turizm, tarım ekonomik projelere tatbik ederek turizm, tarım ve benzeri ekonomik sahalardaki projelerle kalkınmasını sağlayarak yeni iş fırsatları oluşturmaya gayret göstermektir (Y. MAHLİ, sözlü görüşme).

³¹ Yusuf Mahli 2013 yılında İstanbul merkezli olarak kurulan Suriye Ulusal Konseyi genel sekreterlik görevini yürütmüştür. Kendisi aslen Haleplidir. Mahli, aynı zamanda eski adı Suriye Demokratik Türkmen Hareketi olan Suriye Türkmen Milli Hareket Partisinin yürütme kurulu üyesi ve parti genel başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir. Son dönem çalışmalarını Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) bünyesinde de devam ettirmektedir. Kendisiyle görüşmeler 2 Ocak 2019-20 Eylül 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'ne üye olma şartları:

- i. 18 yaşını doldurmuş olmak.
- ii. Türkmen davasına inanmış Suriye vatandaşı olmak.
- iii. Partinin programı ve tüzüğünü benimsediğini ve bu çerçevede siyasi faaliyette bulunacağını yazılı bir beyanla bildirmek.
- iv. Yüz kızartıcı bir suç işlememiş ve iyi bir kişiliğe sahip olmak.
- v. Partiye üye olan her kişi belli bir aidat ödemeyi taahhüt eder.
- vi. Başka bir partinin üyesi olmayan herkes partiye üye olabilir.

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi Kurucular Kurulu Kongresi detayları şöyle aktarılmıştır: Suriye Demokratik Türkmen Hareketi'nin Yönetim Kurulunca oluşturulan komisyonun tespit ettiği ve Genel Kurul kongresine çağırdığı kişiler, Kurucular Kurulu Genel Kurul Kongresi üyesidir. Kurucular Kurulu, Genel Kurul toplanana kadar bütün yetkilerine sahiptir. Kurucular Kurulu Kongresi, Genel Kurul tanımları çerçevesinde yapılır.

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nin Genel Kurulu, partinin en üst karar ve denetim organıdır. Genel Kurulun görev ve yetkileri şu şekilde belirlenmiştir: Parti Genel Başkanı, Yönetim Kurulu, Merkez Yürütme Kurulu ve Disiplin Kurulu'nun üyelerini seçmek, Partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak, gelir-gider ve kesin hesabını kabul veya reddetmek, gelecek dönem bütçesini müzakere edip karara bağlamak, Partinin tüzel kişiliğinin feshine, başka parti ile birleşmesine karar vermek, fesih kararı vermesi halinde Parti mallarının tasfiyesi ve intikal şekli ve yerini karara bağlamak, Genel Kurulun yapılmasına kadar Kurucular Kurulu, Genel Kurul Kongresinin yetkilerine sahiptir.

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nde Genel Başkan Seçimi ve Başkanın Görevleri şu şekilde açıklanmıştır: Genel başkan Yürütme Kurulu ile birlikte Genel Kurul kongresi tarafından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile liste halinde genel başkan, 9 asil ve 2 yedek olarak yürütme kurulu üyesi seçilir. İlk iki oylamada hiçbir liste salt çoğunluğa ulaşamamış ise, ikinci oylamada en çok oy alan iki liste üçüncü tur oylama yapılır. Üçüncü tur oylamada en çok oy alan liste üzerinden genel başkan ve yürütme kurulu seçilmiş olur. Görev Süresi 1 yıldır.

Genel Başkanın görevleri ise aşağıdaki gibidir:

- i. Toplantı gündemini ve yerini belirlemek.
- ii. Partinin uyum içinde, verimli ve etkin çalışmasını sağlamak.
- iii. Üyeler arasında görev bölümü yapmak.
- iv. Parti hukuki açıdan temsil etmek.
- v. Parti toplantılarını yönetme görevlerini yerine getirir (Y. MAHLİ, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nde Parti Merkez Yürütme Kurulu (MYK) en çok oy alan ilk 21 kişi asil ve 3 yedek olarak Genel Kurul tarafından seçilir. Parti Merkez Yürütme Kurulu'nun görevleri ise şu şekilde sıralanmıştır:

- i. Parti amaç ve ilkeleri doğrultusunda, memleket ve millet meselelerine çözüm üreten rapor ve programlar hazırlamak.
- ii. Partinin tanıtma ve eğitim programları ve çalışmalarına destek vermek.
- iii. Parti bütçesini hazırlamak.
- iv. Yürütme Kurulu çalışmalarını takip eder, partinin genel politikalarını belirler.
- v. Partinin Türkmen Meclisi ile münasebetlerini düzenler.
- vi. Parti kültürüne ve ahlakına aykırı hareket eden tüm üyelerin Disiplin Kurulu'na sevkini ve kararını onaylama yetkisine sahiptir. (Y. MAHLİ, sözlü görüşme).

Başkanlık görevini yaklaşık 3 yıl sürdüren Dr. Muhammed Vecih Cuma partiden istifa ederek, muhaliflerin kurduğu Suriye Geçici Hükümet'in de Sağlık Bakanlığı görevini yürütmüştür (Sputnik, 2017). Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi'nin IV. Olağan Genel Kurulu Gaziantep Nova Otel'de düzenlenmiş ve Parti Başkanlığı görevine ise Humus Türkmenlerin'den Bessam Barak seçilmiştir (Habertürk, 2017).

STM tarafından alınan 3/8/2019 tarihli STM28818-79/02-08-2019 sayılı karara istinaden; Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi V.Genel kongresini terörden arındırılan Halep'in Çobanbey ilçesinde gerçekleştirmiştir. Sıkıntılı geçen kongre sonunda parti başkanlığı görevine Ziyad Hasan seçilmiştir. Parti Yürütme Kurulu üyeleri, Ziyad Hasan'ın parti yetkili organlarına sormadan ve istişare etmeden parti ilke ve amaçlarına uymayan keyfi/bireysel kararlarını ve uygulamalarını değerlendirmek amacıyla Gaziantep'te 12.02.2020 tarihinde acil olarak toplanmıştır. (Y. MAHLİ, sözlü görüşme)

Bu toplantıda partinin iç tüzüğünden hareketle aşağıdaki kararlar alınmıştır:

- i. Parti başkanı Ziyad Hasan hakkında güven oylaması yapılmış ve güven oyu alamayan Ziyad Hasan görevden alınmıştır.
- ii. Olağanüstü Genel Kurula gidilmesine karar verilmiş ve kongre tarihi belirlenene kadar Bessam Barak'ın partide başkanlık görevini yürütmesine karar verilmiştir.

Yürütme kurulu üyeleri, Türkmen davasına hizmet edecek bir şekilde parti tüzük ve hedeflerine bağlı kalacağını ve Türkmen halkının, siyasi, askerî ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde olacağını taahhüt etmiştir. Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi, STM içerisinde Ziyat Hasan, Emre Turanoğlu, Salahaddin Şarif, Hamit Bozan, Mustafa Muhammet Abdi ve Muhammet Muhammet tarafından temsil edilmektedir. Parti içerisinde 3400 üye bulunmakta olup, kadın delege yer almaktadır. Hareketi'nin faaliyet merkezi Halep ilinin Çobanbey ilçesidir (Y. MAHLİ, sözlü görüşme).

4.2.2.3 Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi, Türkmen siyasetinde Suriye Türkmen Kitle Partisi ve Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi haricinde kurulan üçüncü siyasi partidir. Suriye'de devam eden iç savaş sebebiyle, Türkiye'nin farklı şehirlerine göç eden Suriyeli Türkmenler tarafından 3 Kasım 2013 tarihinde Osmâniye'de kurulan partinin, kurucu başkanı Hasan Musulli'dir (V. İBRAHAM, sözlü görüşme).³² Partinin temel ilkeleri Özgürlük, Adalet ve Kalkınma olarak belirlenmiştir. Parti amblemi ise beş maddede şu şekilde açıklanmıştır:

- i. Dış çerçeve: Suriye devriminin bayrağına işaret eder ve partinin temel ilkelerini içermektedir: Özgürlük, Kalkınma ve Adalet.
- ii. Mavi Hilal: Türkmenlerin Milliyetçiliğine işaret etmektedir.
- iii. Eller: Takım çalışmasına işaret etmektedir.
- iv. Kırmızı Toprak: Şehit kanıyla sulanmış vatan toprağına işaret etmektedir.
- v. Bitki: Kalkınmaya işaret etmektedir.

³² Velid İbrahim Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi genel başkanıdır. Kendisiyle görüşmeler 1 Temmuz 2020 ve 1 Eylül 2020 tarihleri arasında iki kez gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4.5: Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi amblemi

Kaynak: Suriye Türkmen Meclisi, Suriye Türkmen Partileri, 2019, <https://meclisturkmen.org/tr/>

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi'nin temel ilkeleri olan Özgürlük, Kalkınma ve Adalet kavramları ise parti tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

- i. Özgürlük: Kişilerin düşünce ve inanç özgürlüğüne saygı duyar ve sosyal değerler kapsamında düşüncenin kutsal olduğuna ve eleştirilme hakkının herhangi bir kişiye/zümreye verilmediğini öngörür. Çünkü bir kişinin özgürlüğü başka birisinin özgürlüğünün başladığı yerde biter.
- ii. Kalkınma: Savaştan dolayı Suriye toplumunun durumu kötü hâldedir bunun iyileştirmesi ve daha ileri seviyelere çıkartılması için hem kişisel hem de ekonomik, sosyal, bilimsel, fikirsel bir kalkınma yaratılması ve topluma destek verilmesini amaçlar.
- iii. Adalet: Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi, hukukta ve ödevlerde eşitliğe ve adalete inanır. Adaletin toplumun bireyleri arasında yayılmasına ve zulümün bitirilmesine gayret gösterir çünkü adalet mülkün temelidir.

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi'nin sosyal ve siyasal parti hedefleri:

Sosyal Hedefler:

- i. Parti, Suriye Türkmenlerine yardım edebilmek için dürüst ve fedakâr bir biçimde çalışmayı esas alır.

- ii. Türk dilini (Türkçe) canlandırmak ve gelenekleri korumayı amaçlar.
- iii. Cehalet ve fesatlıkla mücadele etmek için ilim/biliminin yayılmasına destek verir.
- iv. İyi bir gelecek için dayanışma ve takım çalışmasında bulunmayı önem gösterir.
- v. Bütüncül bir toplum için kadın ve gençlerin rolüne inanır ve buna sahip çıkar.
- vi. Problemlerin kaynağını araştırmak ve problemleri analiz ederek toplumun refahı için çalışmayı esas alır.
- vii. Türkmenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel seviyelerini yükseltebilmek adına sosyal yardım dernekleri kurmayı ve ulaşılması hedeflenen amaçları bu yolla hayata geçirmeyi amaçlamaktadır (A. Ahmad, sözlü görüşme)³³.

Siyasi Hedefler:

- i. Hızlı bir şekilde Suriye devriminin başarıya ulaştırılması ve Esad rejimin devrilmesi için Suriye Muhalefetini destekleyen dış güçlerle birlikte devrim için çalışmayı amaçlar.
- ii. Suriye devriminin gerçekleşeceğine inanır ve onun asil ilkelerine saygı duyar.
- iii. Suriye Toplumunu ve Türkmen Toplumunun birliğini sağlamayı hedefler.
- iv. İnsan haklarına saygı gösteren, özgürlükçü ve gücünü insandan alan çoğulcu bir sivil devleti kurmayı amaçlar.
- v. Gelişmiş yeni ve güçlü bir Suriye devleti kurmak için Suriye toplumun diğer zümreleri ile iş birliği ve koordinasyon halinde çalışmasını sağlar.
- vi. Suriye Devrimini destekleyen bölgesel ve küresel ülkelerle iş birliği yaparak iletişim halinde kalmayı hedefler.
- vii. Genel açıdan Suriye toplumuna ve özel açıdan Türkmen toplumuna destek veren bütün parti, güç ve hareketlerle iletişim halinde olmayı benimser (A. Ahmad, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi'ne üyelik şartları:

- i. Üye olacak kişinin 18 yaşını doldurmuş olması gerekir.
- ii. Üye olacak kişinin parti hedef ve ilkelerine inanmış olması ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesine yardım etmesi gerekir.

³³ Ahmad Ahmad, Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi genel sekreteridir. Kendisiyle 1 Temmuz 2020 ve 15 Ekim 2020 tarihleri arasında üç kez sözlü görüşme gerçekleştirilmiştir.

- iii. İyi bir karaktere ve ahlaka sahip olması gerekir.
- iv. Üye olacak kişinin partiden 3 kişi veya yürütme ofisinden en az bir üyenin yada genel sekreterlikten en az bir üyesinin tavsiyesini alması gerekmektedir.
- v. Üye olacak kişinin yürütme ofisine başvuruda bulunması gerekmektedir. (A. Ahmad, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi'nin Genel Kurulu tüm üyeleri kapsamaktadır. Genel Kurulun görev ve yetkileri ise şu şekilde açıklanmıştır:

- i. Eşit bir biçimde her iki yılda bir genel sekreterliğinin üyelerini şehir esasını dikkate alarak seçmek.
- ii. Oturum, büro başkanı ve genel sekreterlik seçimlerinde denetleme yapacak seçim komisyonu belirlemek. (Seçimlerde çoğunluk ilkesi geçerlidir. Gerçekleşmemesi durumunda ise ilgili tarihten itibaren, aynı gündem ve oturumun yasal olduğunu varsayımıyla seçimler 15 gün ertelenebilir)
- iii. Partinin iç ve dış durumunu tartışmak.
- iv. Bekleyen ve çözilemeyen sorunları incelemek ve bu sorunlara çözüm bulmak.
- v. Suriye Türkmen toplumunun birliğine hizmet edecek şekilde toplumsal kalkınmayı sağlamak.
- vi. Suriye Türkmen toplumunun birliği üzerinde çalışma yapmak ve tehlikeli durumlara karşı hazırlıklı olmak.
- vii. Mutlak çoğunluk sağlandığı durumlarda parti kapatılır veya başka bir Türkmen partisiyle birleşme kararı alırsa, parti iç sisteminin metinlerini düzenler.
- viii. Genel sekreterlik, yürütme ofisi veya bazı üyelerinden gerekli hallerde güvenoyu alır ve oy çokluğunluğun sağlanması halinde yeniden seçimlerin düzenlenmesini sağlar.
- ix. Genel kurula istediği kararın alınması veya iptal edilmesi amacıyla özel yetki tanınmıştır.
- x. Gerekli hallerde genel kurul üyelerinin %51 lik çoğunluğu sağlanması ile erken veya istisnai seçim yapılmasına karar verir, yürütme ofisine kimlik numarası ve

imzaları içeren talebi sunar ve toplantının mekânı ve zamanını belirler (V. İBRAHAM, sözlü görüşme).³⁴

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi'nin Genel Sekreterlik birimi, Genel kurulunun yasal temsilcisidir. Bu birim her iki yılda bir genel kurul toplantısındaki üyeler tarafından doğrudan ve gizli oylama yöntemiyle seçilir. Parti genel başkanı ise genel sekreterlik birimi tarafından seçilir.

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi başkanı görev ve yetkileri:

- i. Partiyi, tüzel ve kişisel olarak her türlü resmî tören veya yargı kurumları önünde temsil eder.
- ii. Partinin hedeflerini ve genel politikasını uygular. Partinin düzenli ve olağanüstü toplantılarına başkanlık eder ve partinin tüm belgelerini imzalar.
- iii. Bazı istisnai durumlarda, sınırlı yetkiler dahilinde, başkan yardımcılarını kendisine vekalet edebilir.
- iv. Sürekli yokluğu durumunda yürütme ofisi yeni bir üye seçimi için genel sekreterlik ekibinin daveti üzerine toplanır.
- v. Yürütme ofisine sormadan tek başına karar alma hakkı yoktur, fakat bazı istisnai durumlarda yürütme ofisine sormaksızın karar alabilir ve alınan bu karar geçerli olup karara kimse itiraz edemez (V. İBRAHAM, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi başkan yardımcısının görev ve yetkileri:

- i. Parti başkanının yokluğunda oturumlara başkanlık etmek.
- ii. Parti başkanın görevlendirmesi üzerine tüm resmî törenlerde partiyi temsil etmek (V. İBRAHAM, sözlü görüşme).

Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi, etkin siyasi faaliyetine parti ikinci genel başkanı Ömer İsa ile 2015 yılında başlamıştır. Partinin 2015 senesinde Hatay, İskenderun, Gaziantep, İstanbul ve Kilis başta olmak üzere 5 şehirde temsilciliği bulunmaktadır (Sabah, 2015). Popüler, sosyal, siyasi ve kalkınmayı destekleyen bir parti olarak ortaya çıkan Nahda (Kalkınma) Partisi, Suriye'deki tüm Türkmenleri içerir ve Suriye Türkmen toplumunu daha yüksek seviyelere çıkarmayı amaçlar. Suriye'nin Şam bölgesinden

³⁴ Velid İbrahim Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi genel başkanıdır. Kendisiyle 1 Temmuz 2020 ve 1 Eylül 2020 tarihleri arasında iki kez sözlü görüşme gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'ye gelen ve Türk vatandaşı olan Ziraat Mühendisi Ömer İsa'nın ikinci genel başkanlığını yaptığı partinin 2015 senesinde 25 kişilik bir yönetim kurulu ve Türkiye genelinde 1520 üyesi bulunmaktadır (Sabah, 2015). Partinin temel ilkelerini “Özgürlük, kalkınma ve adalet” olarak açıklayan başkan Ömer İsa, parti hedeflerinin Suriye’de iç savaş ve öncesindeki diktatörlük nedeniyle 50 yıldır zulüm altında yaşayan başta Suriye Türkmenleri olmak üzere tüm mazlum halkları, tek siyasi çatı altında birleştirerek muhalefeti desteklemek ve savaş sonrası oluşturulacak barış ve inşa sürecine katkı sağlayarak, aslında oldukça zengin bir ülke olan Suriye’de huzur ve refah ortamını yeniden inşa etmek olduğunu ifade etmiştir (Sabah, 2015).

Genel başkanlık görevinin 2 yıl arayla yapılan seçimler ile belirlendiği partide, Hüseyin Taiba 2017 yılında partinin üçüncü başkanı olmuştur. STM tarafından alınan 3/8/2019 tarihli STM28818-79/02-08-2019 sayılı karara istinaden; Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi IV.Genel kongresini terörden arındırılan Halep’in Çobanbey ilçesinde 4/8/2019 tarihinde gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen kongre sonrasında Velid İbrahim Genel Başkanlık görevine seçilmiştir. Parti’nin kongre sonrasında beş adet olan irtibat ofisi İstanbul ve Çobanbey olacak şekilde ikiye düşürülmüştür. Parti Genel Başkanı Velid İbrahim ile gerçekleştirilen görüşmeye istinaden, irtibat ofislerinin Adana, Malatya ve Yayladağı olarak çoğaltılacağı fakat covid-19 pandemisi sebebiyle uygulamaya geçilemediği belirtilmiştir (V. İBRAHAM, sözlü görüşme). Parti STM içerisinde Cemal Karabacak, Abdulhalim Elmisri, Mohammat Ahmet ve Muhammet Tokatli tarafından temsil edilmektedir.

4.2.2.4 Türkmen Millî Vefa Partisi

Türkmen Millî Vefa Partisi 25 Ağustos 2019 tarihinde Halep’in Çobanbey ilçesinde kurulmuştur. Parti, Türkmen siyasetinde diğer partilere nazaran en genç siyasi oluşum olma özelliğini taşımaktadır. Partinin kurucu başkanı Abdulhay Osman, mevcut başkanı ise mühendis Muhammet Hazzuri’dir. Partinin amblemi kırmızı renkli hilal ve başak sembolüdür. Hilal, Suriye Türkmenlerinin dini olan İslami, kırmızı renk ise şehitlerin kanını temsil etmektedir. Başak ise hayır ve bereketin (verimliliğin) sembolüdür.

Şekil 4.6: Türkmen Millî Vefa Partisi amblemi

Kaynak: Suriye Türkmen Meclisi, Suriye Türkmen Partileri, 2019, <https://meclisturkmen.org/tr/>

Türkmen Millî Vefa Partisi hedeflerini Suriye halkı ile birlikte aşağıdaki husularda çalışmak ve modern Suriye devletinin inşasında Suriye Türkmenlerin katılımını sağlamak olarak açıklamıştır:

- i. Bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyacak sivil ve demokratik bir devlet inşa etmek amacıyla modern bir anayasa oluşturmak. Türkmenlerin ordu ve silahlı kuvvetlere intisap etmelerini teşvik ederek vatanın bağımsızlığını ve birliğini korumak.
- ii. Ekonomik seviyesini yükseltmek gayesiyle bütün ekonomik faaliyetlerde Suriye halkının diğer unsurlarıyla el ele vererek Türkmenlerin iş gücüne, idari ve bilimsel çalışmalara katılmalarını teşvik ederek devletin refah, ekonomik ve kültürel seviyesini yükseltmek.
- iii. Türkmen halkına başarı tecrübelerini aktarmak ve bunu devlette uygulamak için bir kültürel ve ilmi köprü işlevi görmek (F. HUCUK, sözlü görüşme)³⁵.

³⁵ Faris Hucuk, Türkmen Milli Vefa Partisi genel sekreteridir. Kendisiyle 23 Temmuz 2020 ve 30 Ağustos 2020 tarihleri arasında üç kez sözlü görüşme gerçekleştirilmiştir.

Ek olarak, Suriye halkının bir unsuru olan Suriye Türkmenlerinin haklarını aşağıdaki maddeler çerçevesinde muhafaza etmek olarak açıklamıştır:

- i. Geçmiş rejimlerde Suriye halkının özellikle Türkmenlerin uğradıkları haksız uygulamalardan mütevellit olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya çalışmak. (Örneğin: Millî kimliğin ibraz edilmesinin yasaklanması, Millî dilin yasaklanması, köy isimlerinin değiştirilmesi ve askerî ve sivil makamlarda terfi etmelerinin engellemesi)
- ii. Suriye Türkmenlerini bilinçlendirmek, kanunların verdiği haklarını anlatmak, Suriye Türkmenleri için eğitim ve burs imkânlarını Türkçe konuşan ve konuşmayan ülkelerde araştırmak, bilimsel araştırmayı teşvik etmek, Türkmen alimlerini desteklemek ve Suriye Türkmenlerinin ekonomik, ilmi ve kültürel seviyelerini iyileştirmek.
- iii. Türkmen halkı bilinçlendirmek ve Türkçe dili eğitimi kursları ile Türkmenlerin kültür seviyesini artırmaya çalışmak.
- iv. Türkmenlerin bölgelerinde tarım, sanayi ve turizm alanlarında yatırımları teşvik etmek ve istihdam sağlamak (F. HUCUK, sözlü görüşme).

Türkmen Millî Vefa Partisi; adalet, haklar ve yükümlülükler hususunda herkesin eşit olduğu, çoğulcu demokratik bir devlete ulaşılan kadar; Suriye halkı ile birlikte çalışacaklarını ve partinin bu amaca hizmet etmek amacıyla kurulduğunu ifade etmektedir. Bu siyasi çerçevenin gayesi olarak parti temel vizyonunu ve yapısını aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

- i. İslam: İslam dininin yüce fikri ve insani değerleri Suriye Türkmenlerinin ve Türkmenler dışında Suriye toplumunun genelini dini olması ve bu yüce dinin Türkmenlerin tarihleri ile sıkı bağ taşıması, hayatlarının temel kuralı olması ve bu topraklarda yaşamaya sevk eden en büyük sebebi olması hasebiyle parti, İslam dinini partinin düşüncesinin ve yazınının göz ardı edilemez temel bir kaynağıdır.
- ii. Vatandaşlık: Suriye Türkmenleri, Suriye halkının farklı dini ve etnik unsurları ile ortak yaşamaya özen göstermesine binaen parti modern yeni dönemde Vatandaşlık ilkesine dayanmalıdır. Türkmenler, Suriye halkının diğer grupları ile bunu gerçekleştirmek için gayret edeceklerdir. Bu ilke ile devletin bütün vatandaşlarının hakları garantiye alınmış olacak ve bütün unsurlar birbirini

tamamlayan bir yakınlık içinde ırki, dini ve mezhebi bir mozaik oluşturup muasır bir devlet tesis edeceklerdir.

- iii. Türkmen Milliyetçiliği: Parti, Türkmenliği bir ayrıcalık ve meziyet olarak görür ve bu milletin tarihi ile iftihar etmek, milletin dili ile konuşmak, milletin adet ve örflerini yaşamak, kendi dışındaki tüm ırklarla birlikte Suriye devletinin egemenliği çerçevesinde, Türkmenlerin çıkarına hizmet etmek ve vatanın inşasında katılımlarını güçlendirmek amacıyla iletişim kurmayı amaçlar.
- iv. Demokrasi: Partinin amacı çoğulcu modern bir devlet inşa etmektir ve bu amacı gerçekleştirmek ancak demokratik seçim sistemi ile mümkündür. Dolayısıyla Parti, modern devlette hâkim olacak sistemin demokratik seçim sisteminin olacağını öngörmektedir. Bu sistem ile halk temsilcileri, liderler ve yöneticiler seçilecektir. Parti kendi iç siyasetinde temsilcilerini ve liderlerini seçmekte demokratik seçim ilkesini benimseyecektir.
- v. Dil: Parti, Türkçe ve Arapça dilleri ile iftihar etmektedir ve her ikisini de metinlerde orijinal olarak kabul edecek ve bu iki dil dışındaki bütün metinleri tercüme olarak sayacaktır.

Parti temel ilke olarak Suriye'nin bütünlüğü ve bağımsızlığı ile Suriye halkının, kendi amaçlarını temsil eden temsilcileri ve siyasi programları seçmek konusunda hak sahibi olduğunu kabul etmektedir. Suriye halkının her bir unsurunun tarihi, kültürel ve dini hassasiyetlerine saygı duymaktadır. Devlette insani ilişkileri düzenleyen en üst ilkenin vatandaşlık olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda; fikri, siyasi ve sosyal özgürlük temelli bir oluşum olduğunu açıkça ifade etmektedir. Suriye halkının bütün unsurları arasında adalet ve eşitliliğin hâkim olduğu sivil bir devlet hedefine ulaşmak için ifade ve çalışma özgürlüğünün diğer insanların özgürlüklerini aşmadığı ve zarar vermediği müddetçe toplumdaki her bireyin hakkı olduğunu belirtmektedir.

Türkmen Millî Vefa Parti hiyerarşisi aşağıdaki heyetlerden oluşur:

- i. Genel kongre ve parti yönetim kurulu üyeleri
- ii. Üst düzey yöneticiler (Merkezi komite, parti başkanlığı ve yürütme ofisleri)
- iii. Üyeler (Suriye Türkmen Vefa Parti üyesidir).

Parti genel kongre üyeleri ilmi, siyasi ve kültürel tecrübeleri göz önünde bulundurarak seçilmiş temsilcilerden oluşur. Bu temsilciler parti yönetim kurulu tarafından partinin stratejileri doğrultusunda belirlenirler.

Türkmen Millî Vefa Partisi Genel Kongre biriminin görevleri:

- i. Genel kongre, partinin genel maddelerini ve iç tüzüğünü onaylar ve partinin yönetim kurulu başkanları ve üyeler tarafından izlenecek siyasi çizgilerin ana hatlarını belirler.
- ii. Parti yönetim kurulunu denetlemekle görevlidir.
- iii. Genel kurul üyeleri, Genel Kongre’de parti yönetim kurulu üyelerini oy vererek veya uzlaşarak seçerler. Genel Kongre 29 üyeden oluşur (F. HUCUK, sözlü görüşme).

Türkmen Millî Vefa Partisi Yürütme Ofisi, partinin bütün işlerini hayata geçiren ve yöneten organdır. 13 üyeden oluşur. Parti Başkanı heyete başkanlık yapar. Üyeleri parti yönetim kurulu tarafından seçilir.

Türkmen Millî Vefa Partisi Yürütme Ofisi görevleri:

- i. Genel kongrenin aldığı kararları ve parti yönetim kurulunun talimatlarını hayata geçirmek.
- ii. Genel kongre tarafından onaylanan planları hayata geçirmek için gerekli bütün kararları almak. Kararlar genel olarak uzlaşarak veya oy çoğunluğu ile alınmaktadır.
- iii. Meşru hukuki yollarla partiyi siyasi, iktisadi ve fikri olarak güçlendirmeye çalışmak.
- iv. Parti ofislerinin faaliyetlerini doğrudan yönetmek, ofislerin planlarını incelemek, üst makamlara sunmak ve parti yönetim kurulu olağan toplantılarında söz konusu planları tartışmak ve kararlaştırmak. Yürütme ofisi her 15 günde bir düzenli olarak toplanılır ve üye sayısının yarısının onayı ile olağanüstü toplantı düzenleyebilir (F. HUCUK, sözlü görüşme).

Türkmen Millî Vefa Partisi Üyelik Şartları şu şekilde belirlenmiştir:

- i. Partinin hedef ve ilkelerine inanmış Suriyeli Türkmen olmak.

- ii. 18 yaşını doldurmuş olmak.
- iii. Suç işlemiş olmamak ve güzel ahlaklı olmak.
- iv. Yazılı veya elektronik ortamda üyelik talep formunu sunmuş olmak.
- v. Üyelik talebi esnasında başka herhangi bir partiye üye olmamak.
- vi. İdari İşler Ofisinin oluşturduğu kabul komisyonunun onayını almak (F. HUCUK, sözlü görüşme).

Türkmen Millî Vefa Partisi Başkan görev ve sorumlulukları şu şekilde açıklanmıştır:

- i. Partinin en üst yetkilisidir.
- ii. Partiyi hem içerde hem dışarda siyasi olarak temsil eder.
- iii. Üyeler arasında uygun gördüğü üyeye parti adına görevler verir.
- iv. Parti ofislerinin işlerini kontrol eder ve ofislerin program ve raporlarını onaylar.
- v. Genel kongre ve merkezi komiteden tavsiye alır ve siyasi çizgiye sadık kalır. Genel kongre ve merkezi komite önünde savunması istenebilir.
- vi. Başkanlık süresi bir yıldır ve süre bitiminde tekrar parti başkanlığına aday olabilir (M. HAZZURİ, sözlü görüşme).³⁶

Türkmen Millî Vefa Parti, STM içerisinde Mustafa Hasan ve Faris Hucuk tarafından temsil edilmektedir. Partinin güncel üye sayısı 2000 kişi olup, parti içerisinde 25 kadın delege bulunmaktadır (M. HAZZURİ, sözlü görüşme). Partinin faaliyet merkezi Halep'in Çobanbey ilçesi olup Azez, El-Bab, Afrin, İdlib ve Cerablus'ta irtibat ofisleri bulunmaktadır. Parti genel itibarıyla Humus kökenli kişilerden oluşmaktadır.

4.3 ASKERİ YAPILANMA

4.3.1 Suriye Millî Ordusu ve Suriye Türkmenleri

Türkiye'nin 2016 yılında başlattığı FKH ile Suriye sahasında yeniden güç kazanan askerî yapılar yeni bir oluşum sürecine gitmiştir. Bu bağlamda, Halep'in kuzeyinde faaliyet gösteren ve temelde ÖSO'ya bağlılıkları bulunan 36 askerî grup birleşerek 30 Aralık

³⁶ Muhammed Hazzuri Türkmen Millî Vefa Partisi genel başkanıdır. Kendisiyle 23 Temmuz 2020 ve 30 Ağustos 2020 tarihleri arasında iki kez sözlü görüşme gerçekleştirilmiştir.

2017 tarihinde SMO'yu kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu gelişmenin devamı niteliğinde olarak, 20 Mayıs 2018 tarihinde İdlib bölgesinde faaliyet gösteren 11 askerî grup birleşerek Ulusal Özgürleştirme Cephesi'ni kurduklarını açıklamışlardır. Her iki askerî oluşum 4 Ekim 2019 tarihinde Suriye Millî Ordu'su adı altında toplanarak Suriye Geçici Hükümeti savunma bakanlığına bağlandıklarını açıklamıştır. Bu gelişme ile birlikte Suriye Ulusal Koalisyonu tarafından oluşturulan Suriye Geçici Hükümeti, silahlı Suriye muhalefetini ilk kez kendi kontrolünde tutmayı başarmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarakta SMO, resmî olarak Suriye Geçici Hükümeti'nin bir parçası haline gelmiş ve Suriye Geçici Hükümeti Savunma Bakanlığı emri altında çalışmaya başlamıştır.

SMO, Türkiye ile birlikte hareket eden Suriyeli Muhaliflerin birleşerek kurdukları askerî bir yapılanmadır. Suriye Geçici Hükümeti'ne bağlı olarak hareket eden bu yapı, Türkiye'nin başlattığı ZDH, FKH ve BPH ile terörden temizlenen bölgelerde faaliyet göstermektedir. Suriye Geçici Hükümeti Başbakanı Abdurrahman Mustafa'nın desteklediği ordunun Savunma Bakanlığını ve Genelkurmay Başkanlığı görevini Selim İdris yürütmektedir. SMO, birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere üç kolordudan oluşmakta olup, ordu bünyesinde çoğunluğu Türkmen, Arap ve Kürt askerlerden oluşan tümen ve tugaylar yer almaktadır. Toplam mevcudunun 40 bin civarında olduğu değerlendirilen ordunun bünyesindeki askerlerin çoğu gönüllü ve yarı-zamanlı olarak görev almaktadır (Suriye Gündemi, 2020).

Kolordu komutanlıkları görevlerini sırasıyla Muataz Raslan, Mahmud El Baz ve Ebu Ahmed Nur yürütmektedir. Her komutan resmî olarak emir verme yetkisine sahip olup, Selim İdris ve diğer iki komutanın koordinasyonunda Kolorduların temsilcisi sıfatıyla, karar almaktadır. Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanlığı, Suriye Millî Ordusu yapılarından özerk olarak çalışan farklı ofislere sahiptir ve yalnızca Selim İdris'in emirlerine uymaktadır. Sözcü Yusuf Hamoud ve onun medya Ofisi; askerî mahkeme başkanı Arafat Hamourd ve askerî mahkeme ofisi; askerî polis teşkilatı başkanı Ahmad al Kurdi ve askerî polis; manevi rehberlik danışmanları başkanı Hasan Dağım ve manevi rehberlik ofisi; finans ofisi; idare ve organizasyon ofisi; operasyon ofisi ve eğitim ofisi; Suriye Savunma Bakanlığı'nın emri altında çalışmaktadır (Suriye Gündemi, 2019).

Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde incelenecek olan Türkmen Tümenleri SMO bünyesinde faaliyet gösteren ve temelde Suriye Geçici Hükümeti Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Türkmen askerî yapılanmalarıdır. Suriye İç Savaşı sürecinde etkin rol oynayan 2.kolorduya bağlı Sultan Murat Tümeni ve Hamza Tümeni; 2. Sahil Tümeni; 1.kolordu bünyesinde faaliyet gösteren Muntasır Billah Tümeni ve Fatih Sultan Mehmet Tümeni incelenecektir.

4.3.1.1 Sultan Murat Tümeni

Sultan Murat Tümeni, Suriye Türkmenleri'nin Suriye İç Savaşı devam ettiği sırada Türkmen kimliği adı altında toplanarak oluşturmuş oldukları silahlı bir muhalif gruptur. Adını Osmanlı padişahı Bağdat Fatih'i IV. Murad'dan alan Sultan Murat Tümeni, Halep'in El-Bab ilçesine bağlı Çobanbey kasabasında 8 Mart 2013 tarihinde kurulmuştur (Sultan Murat Tümeni, 2013). Tümen 28 Mart 2013 tarihinden itibaren Beşşar Esad'a bağlı Baas rejimi yönetimine ve başta DEAŞ olmak üzere PYD/YPG terör örgütlerine karşı silahlı mücadele vermektedir. Bu mücadelenin temel amacı ise bölgede var olan Türkmen varlığının muhafaza edilmesi ve Suriyeli Türkmen vatandaşlarının haklarının savunulmasıdır. Sultan Murat Tümeni içerisinde sırasıyla Türkmen Şehitleri Taburu, Birinci Alay, Yermuk Alayı, Abbas Tugayı ve Ehli sünnet ve Cemaat tugayı birlikleri bulunmaktadır (Sultan Murat Tümeni, 2013). Tümenin Genel Komutanlık görevini Fehim İsa ve Yusuf Salih yürütmekte olup, faaliyet alanları sırasıyla Halep, Çobanbey, Cerablus, Ahdarin, Mare, Şaran, Bülbül, Afrin şehir merkezi ve ilçeleri, Rasulayn şehir merkezi ve ilçeleridir. Sultan Murat Tümeni'nin resmî internet sitesinde yer alan bilgiye istinaden asker sayısı yaklaşık olarak 9 bin olarak ifade edilmiştir.³⁷ Bu sayının güncelliği hakkındaki verilere ise savaş bilfiil devam ettiği için askerî gerekçeler göz önünde bulundurularak yer verilmemiştir.

³⁷ Sultan Murat Tümeni'nin resmî internet sitesinde belirtilen sayı için ayrıca bkz: <http://sultanmurattumeni.com/about>

Şekil 4.7: Sultan Murat Tümeni resmî arması

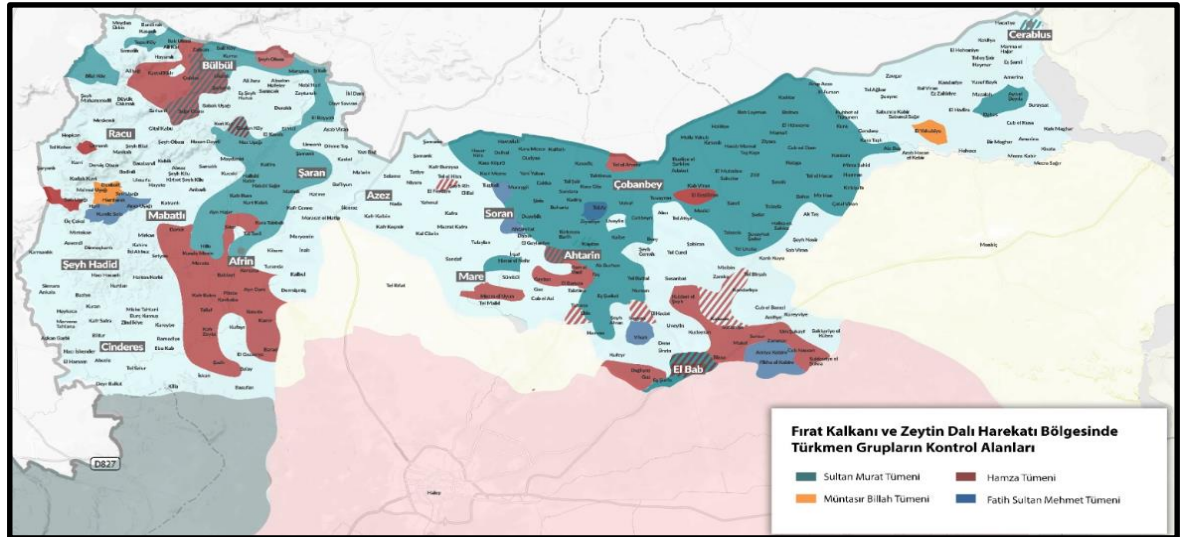
Kaynak: Sultan Murat Tümeni, 2020, <http://sultanmurattumeni.com>

Sultan Murat Tümeni, Halep/Cemiyet'ül Zehra operasyonu, Cısr el Suğur kasabasının rejimden kurtarılması operasyonu ve Fırat Kalkanı Harekâtı öncesinde ise Halep'in Kuzey kırsalındaki DEAŞ ve PYD/YPG'ye karşı verilen ağır mücadeleler sonucu yaklaşık 600 askerini kaybetmiştir. Tümen, Şam ve Humus'tan gelen muhaliflerin de kendisine katılımıyla FKH'nın ana unsuru, ZDH'nın ise öncü unsuru halini almıştır. Sultan Murat Tümeni, Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen ZDH, FKH ve BPH'de önemli rol ve görevler üstlenerek yaklaşık 10 bin askerden oluşan 2.kolordunun ana ve asli unsuru haline gelmiştir (Sultan Murat Tümeni, 2013). Sultan Murat Tümeni, SMO bünyesinde 2.Kolordu'ya bağlı 21. Tümen adıyla görev yapmakta ve Suriye muhalefetine katıldığı uluslararası toplantı ve müzakerelere temsilci göndermektedir. Bu toplantılarda tümen adına temsilcilik görevini ise FKH ve ZDH'de aktif rol üstlenen Humus Türkmeni Albay Ahmet Osman yerine getirmektedir. (Görücü, 2018)

Sultan Murat Tümeni'nde hem komutan hem de siyasi sorumlu olarak görev yapan Muhammed El Şimal'in 2016 yılında verdiği röportaja istinaden tümenin ağırlıklı olarak Türkmen askerlerden oluştuğu ve bu askerlerle birlikte omuz omuza savaşan Arap ve Kürt askerî n de bulunduğu bilgisi mevcuttur (Polat, 2016). Tümen'in bölgede 2 harp okulu bulunmakla birlikte üçüncüsünün ise kuruluş çalışmaları devam etmektedir (Görücü, 2018). Sultan Murat Tümeni bu bölgede mevcut savaşçılara yönelik eğitim vermeye ve yeni savaşçılar eğitmeye devam etmektedir.

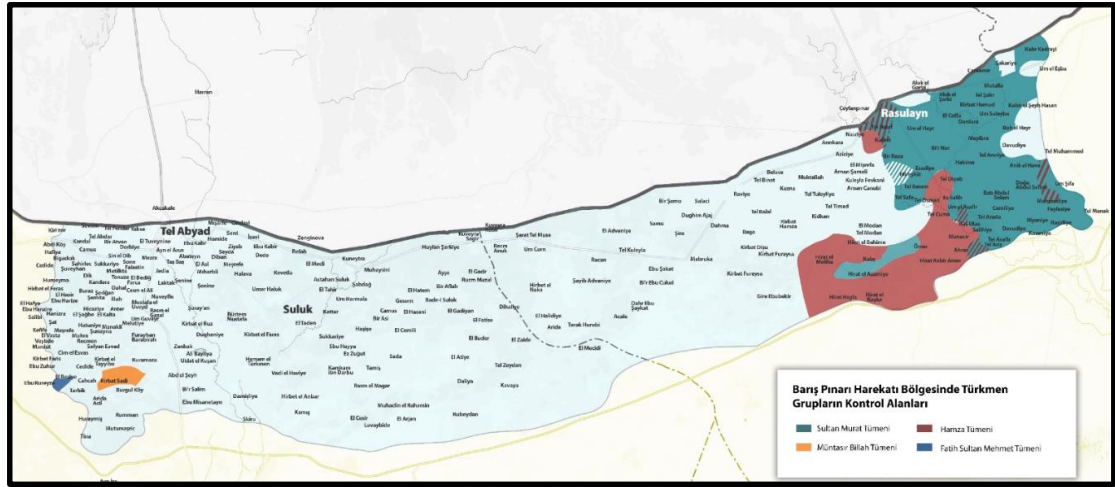
Sultan Murat Tümeni askerleri, FKH ile terör örgütlerinden arındırılarak, güvenli bir hale getirilen Cerablus bölgesindeki eğitim kamplarında her koşulda görev yapabilecek şekilde eğitilmektedir. Spor eğitimlerinin yanı sıra her türlü silahı kullanabilmek üzere teknik anlamda da eğitilen askerler, atış talimi yapma, cephe savaşına hazırlanma ve olası ani savaş durumlarına her daim hazır olacak şekilde eğitim görmektedir. Yoğun askerî eğitimlerin ardından hazır olan askerler ise komutanları tarafından görevlendirildikleri Menbiç sınırındaki cephe hatlarına gönderilmektedir. Ağır ve hafif silahlar ile üzerinde uçaksavarların da bulunduğu araçlar ile cephe hattına giden askerler, 24 saat esasına göre görev yapmakta, teröristlerin saldırı/tacizleri ile sızma girişimlerini engellemektedir (Sabah, 2019). Sultan Murat Tümeni Komutan Yardımcısı Şıhlı Şıhlı, TSK ile omuz omuza mücadele ettiklerinden dolayı bölgeyi terör örgütlerinden temizlediklerini ve Türkiye'nin kendilerine verdiği destek ile artık Türkmenlerin 4 bin km² aşkın bir alanda güven içinde yaşam sürdürdüğünü ifade etmiştir (Sabah, 2019). Bu bağlamda, Türkiye'nin başarı ile gerçekleştirdiği ZDH, FKH, BPH sonrasında Sultan Murat Tümeni'nin güvenli bölgelerde kontrol ettiği alanlar aşağıdaki haritalar içerisinde turkuaz renk ile gösterilmiştir:

Şekil 4.8: ZDH ve FKH sonrası Sultan Murat Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

Şekil 4.9: BPH sonrası Sultan Murat Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

4.3.1.2 Hamza Tümeni

Hamza Tümeni, Suriye İç Savaşının başlamasıyla 2013 senesinde, Suriye'nin Haseke şehrinin güney kırsalında, Hamza Tugayı adı altında Türkmen mücadelesine destek vermek amacıyla kurulmuş askerî bir gruptur. Hamza Tugayı, 23 Nisan 2016 tarihinde bölgedeki diğer tugaylar olan Zi Kar Tugayı, Kuzey Gök Gürültüsü Tugayı, Özel Kuvvetler Tugayı ve Hamza Tugaylarının birleşmesiyle Hamza Tümeni'ne dönüşmüştür (Gaste 24, 2018). Hamza Tümeni, bölgede yoğun olarak DEAŞ ve PYD/YPG'ye karşı savaşmış ve Türkiye öncülüğünde düzenlenen operasyonlarda önsaflarda yer alarak ciddi başarılar elde etmiştir. Tümenin genel komutanlık görevini Türkmen Komutan Seyf Ebubekir Polat yürütmektedir.

Hamza Tümeni'nin asker sayısının tahmini olarak 6 bin Arap, Türkmen ve Kürt savaşçıdan oluştuğu bilinmektedir (Gaste 24, 2018). Bu sayının güncelliği hakkındaki verilere ise savaş bilfiil devam ettiği için askerî gerekçeler göz önünde bulundurularak yer verilmemiştir. Tümenin 2020 yılı itibarıyla 5 tugay ve 1 topçu taburundan oluştuğu ve kendi özel istihbarat birimleri aracılığıyla terör örgütlerinin planladığı çok sayıda intihar eylemini engellediği belirtilmektedir (Haber Global, 2019).

Tümenin genel faaliyet alanları ise sırasıyla, Halep, Bülbül, Afrin, Mare, El-Bab, Ahdarin, Çobanbey, Afrin, Bizza Bölgesi ve Rasulayn bölgesidir. Hamza Tümeni, 2.kolordu 22. Tümen adıyla faaliyetlerini sürdürmekte olup resmî arması aşağıdaki gibidir:

Şekil 4.10: Hamza Tümeni resmî arması

Kaynak: Hamza Özel Kuvvetler Tümeni, 2020, <https://twitter.com/hamzatumeniok>

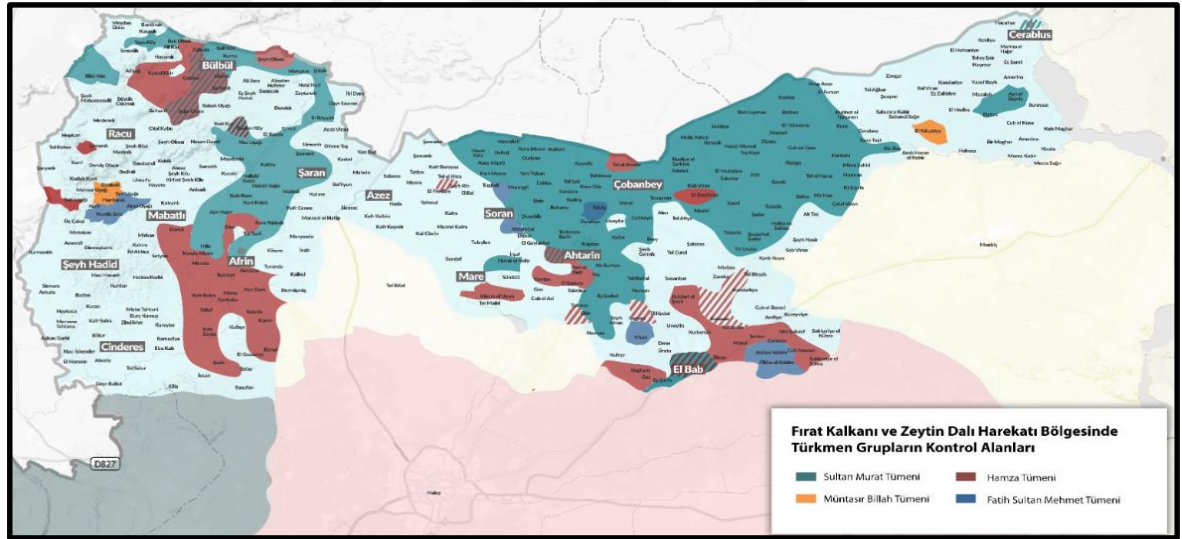
Tümenin önemli başarıları arasında 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayan ve 216 gün süren Fırat Kalkanı Operasyonu’unda Türk askerî ile birlikte ön safhalarda çarpışması ve Cerablus-Karkamış ilçelerine ilk ayak basan ÖSO grupları arasında yer alması bulunmaktadır. Hamza Tümeni, Türkiye’nin düzenlediği FKH ve ZDH neticesinde ele geçirilen El-Bab şehrine askerî bir akademi açarak ilk etapta iki bin iki yüz kişinin iki aylık kapsamlı bir askerî eğitim almasını da sağlamıştır.

Hamza Tümeni, TSK ve ÖSO grupları öncülüğünde 20 Ocak 2018 tarihinde Suriye’nin Halep ilinin Afrin ilçesi ile Azez ilçesine bağlı Tel Rıf’at şehrine yönelik başlatılan askerî harekâta ön saflarda yer almıştır. TSK bünyesindeki eğitimleri sonrasında her türlü arazi şartında göreve hazır hâle gelen askerler bu dönemde PYD/YPG’ye ağır darbeler vurmuştur. Türkiye’nin desteklediği Menbiç operasyonunda da aktif olarak görev alan Hamza Tümeni, ÖSO’ya ait yüzlerce zırhlı araçtan oluşan askerî konvoylar ile Cerablus-

El Bab-Menbiç hattına cephe oluşturmuş ve yaklaşık olarak 10 bin ÖSO mensubu ile Menbiç'e başarılı bir operasyon düzenleyerek bölgeyi kuşatmıştır (Gaste 24, 2018).

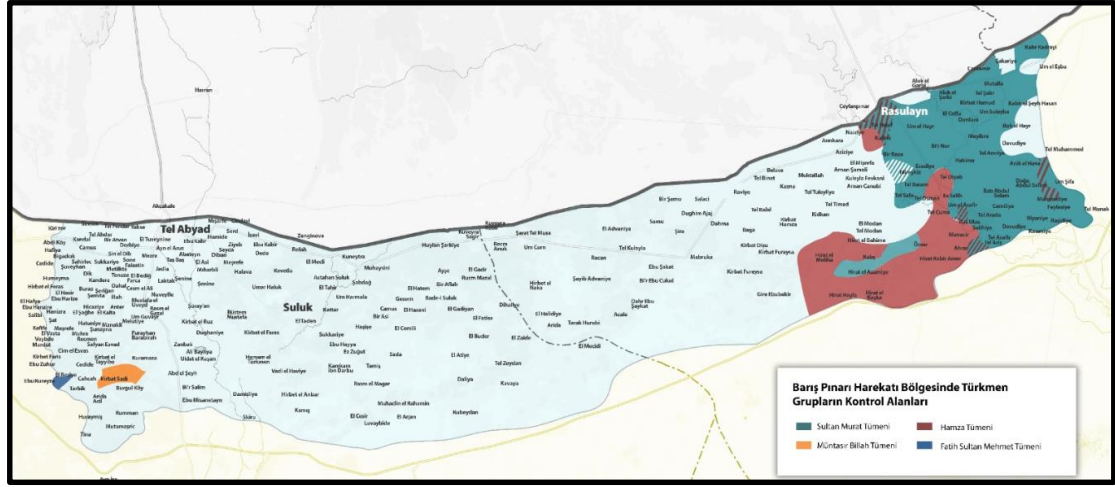
Hamza Tümeni, FKH sonrasında kurulan ve tamamı Kürt askerlerden oluşan Kürt Şahinleri Tugayı'nı üç ay süren özel kuvvetler eğitimlerinin tamamlanmasının ardından, Türkiye'nin öncülüğünde başlatılan BPH kapsamında, Fırat'ın doğusundaki terör örgütü PYD-YPG'ye karşı mücadele etmesi amacıyla bölgeye göndermiştir (Habertürk, 2019). Bu bağlamda Hamza Tümeni, Türkiye'nin düzenlediği tüm askerî operasyonlarda sahada aktif olarak yer almış ve bölgede huzurun tesis edilmesinde ön saflarda çarpışmıştır. Türkiye'nin başarı ile gerçekleştirdiği ZDH, FKH, BPH sonrasında Hamza Tümeni'nin güvenli bölgelerde kontrol ettiği alanlar aşağıdaki haritalar içerisinde kırmızı renk ile gösterilmiştir:

Şekil 4.11: ZDH ve FKH sonrası Hamza Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

Şekil 4.12: BPH sonrası Hamza Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

FKH'nın 2017 yılının mart ayında başarıyla sonuçlanmasının ardından Hamza Tümeni, bünyesindeki teknik uzmanları toplayarak askerî sanayi alanında çalışmalara başladıklarını ve kendi bünyelerine bağlı güçlerin hafif, orta ve ağır olmak üzere askerî teçhizat ve donanım bakımı fabrikası kurduğunu açıklamıştır. TSK envanterindeki zırhlı araçları model alan Hamza Tümeni teknik uzmanları, bir yılın sonunda 'El Fehd' (Kaplan) ismini verdikleri 4x4 tipi zırhlı bir araç üretmeyi başardıklarını açıklamıştır. Altı metre uzunluğunda ve 1,75 metre genişliğindeki aracın yüksekliği 3 metre ve ağırlığı ise 8 tondur. 4x4 tipli zırhlı aracın düz yolda saatte 80 kilometreye, engebeli yolda ise 30 kilometreye ulaşabildiği ifade edilmiştir. Suriye Millî Ordusu bünyesindeki ilk zırhlı araç olma özelliğini taşıyan yapının soğuk sıcak iklimlendirme sistemi, yüksek çözünürlüklü ekrana bağlı gündüz ve gece görme sistemi, 360 derece dönme kabiliyeti, bir komutan, bir şoför, bir doldurucu, bir nişancı, bir ilk yardım personeli, tam teçhizatlı 5 asker olmak üzere 10 kişilik mürettebatı taşıyabilme kapasitesi olduğu açıklanmıştır (Sputnik, 2019).

Hamza Tümeni, 2020 yılı içerisinde SMO bünyesinde güvenlik güçlerinin pozitif yeterliliğini arttırmak amacıyla düzenlenen "Uluslararası İnsan Hak ve Hukuklarının Güçlendirilmesine Doğru" başlıklı eğitim serisine katılan ilk askerî tümen olmuştur. Yeni tip koronavirüs (Kovid-19) önlemleri altında muhaliflerin kontrolündeki Azez ilçesinde gerçekleştirilen eğitimlerin hedefi, askerlerin savaş hukukunu öğrenmesi olarak

belirtilmiştir. Hamza Tümeninin komutanlarından Şadi Nasır, eğitimle ilgili olarak, Cenevre ve Lahey sözleşmeleri, uluslararası insancıl hukuk ilkeleri, savaş sürecinde sivil, yaralı ve esirlere nasıl davranılması gerektiği gibi konularda eğitim aldıklarını belirtmiştir. Savaş hukukunun yanı sıra insancıl hukuk ilkeleri de verilen eğitimler arasındadır. Bu eğitimler Uluslararası insancıl hukuk uzmanı avukat Şadi Dalati'ye göre Savunma Bakanlığı Manevi Rehberlik Heyeti tarafından verilmiştir. Eğitimin temel amacı, uluslararası insancıl hukuk kurallarını tanıtarak farkındalığı artırmak ve savaş sürecinde çocuk ve kadınların korunması ile esirlere nasıl davranılması gerektiği konularını öğretmek olarak açıklanmıştır (Yenişafak, 2020).

Hamza Tümeni askerî faaliyetlerin yanı sıra bölge halkına olan manevi sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla sosyal sorumluluk projeleri de düzenlemiştir. Tümen, Zeytin Dalı Harekâtı'yla terörden arındırılan Afrin'in Marate beldesinde bir yardım dağıtım merkezi kurmuştur. Marate belediye binası içine kurulan bu merkez ihtiyaç sahibi çocukları sevindirebilmek amacıyla beldeye bağlı 9 köyde tespit edilen yaklaşık 4 bin çocuğa ücretsiz elbise dağıtımını gerçekleştirmiştir (EuTürk Haber, 2020).

4.3.1.3 İkinci Sahil Tümeni

İkinci Sahil Tümeni birliğinin kökenleri, Bayır-Bucak (Lazkiye) Vilayeti Türkmen Dağı Bölüğü askerî birliğine dayanmaktadır. Lazkiye vilayetinin kuzeyine düşen bölgede Hatay sınırına kadar Türkmenler yaşamaktadır. Bucak bölgesi Akdeniz sahil şeridinde yer alırken, Bayır ise Yayladağı'nın güneyinde iç kısımda yer alan bölgedir. Hatay sınırından Lazkiye şehir merkezine kadar yer alan kıyı hattı Esad rejiminin; Lazkiye Vilayeti'nin Bayır-Bucak bölgesinin büyük bölümü ise Türkmen birliklerinin kontrolündedir. Nusayri (Arap-Alevi) köyleri ve Sünni Arap köyleri ile Kapaklı ve Gınam Türkmen köylerinin oluşturduğu sınır hattında karşılıklı olarak nöbet tutulmakta ve çatışmalar yaşanmaktadır. Türkmen köylerinin çoğunda muhaliflerin kontrolü söz konusudur. Sadece bu sınır hattının güneyinde Buruç ve Sulayip isimli Türkmen köyleri rejimin kontrolü altındadır (Erendor 2016, s. 313). Bu köyler Nusayri (Arap-Alevi) yerleşimleri ile çevrili olduğu ve muhaliflerin kontrolündeki bölge ile coğrafi irtibatı olmadığı için güvensiz bir bölge içinde yer almaktadır (Orhan 2013, s. 14).

Rusya'nın Suriye İç Savaşına müdahil olmasıyla rejim ve destekçilerinin askerî operasyonlarının büyük kısmı İdlib ve Lazkiye kırsalındaki alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu operasyonların genel hedefi ise şu şekilde açıklanmıştır: Türkiye'nin Suriye ile olan coğrafi bağlantısını kesmek, İdlib'i ele geçirmek ve Halep'i kuşatmak, Rejim bölgesinin yakın çevresinde güvenli bölge oluşturmak, Suriye nüfusunun yüzde 70'ini barındıran ve Doğu Akdeniz'e çıkışı olan Batı Suriye'de Rusya koruması altında bir rejim bölgesi kurmak ve Suriye'den Akdeniz'e çıkışı tamamen kontrol altına almaktır (Orhan, 2016).

Özellikle Rusya ve rejim güçlerinin birincil hedefi haline gelen Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgesinin dağlık alanları Temmuz 2012 itibarıyla Türkmenlerin kontrolü altında bulunmaktadır. Bu sebeple, rejim güçlerinin karadan ulaşamadığı alana, Rusya tarafından sıklıkla hava saldırıları düzenleniyor ve bölgede yaşayan halkın Türkiye'ye göç ettirilmesi hedefleniyordu. Bu sebeple, Lazkiye vilayetinde dağınık olarak faaliyet gösteren on iki Türkmen askerî tugayı "Türkmen Dağı Bölüğü" adı altında birleştirilmiştir. Türkmen dağı bölüğü sırasıyla Nurettin Zengi, Zahir Baybars, El Huva Billa, Yavuz Sultan Selim, Fatih Sultan Mehmet, Memduh Colha, Bin Tamime, Kâtip El Mustafa, Fırsan Tevhid (Birleşik Süvariler) ve Sukur ul Turkmen (Türkmen Şahinleri), Sultan Abdülhamid ve Süleyman Şah tugaylarından oluşmaktadır.

STM koordinasyonunda, Türkmen askerî birliklerin organize edilmesi çabaları çerçevesinde, Türkmen Dağı Bölüğü'nün adı 2015 yılının ilk aylarında İkinci Sahil Tümeni olarak değiştirilmiştir (Orhan, 2016). SMO içerisinde yer alan İkinci Sahil Tümeni, Ulusal Kurtuluş Cephesi bünyesinde yer almakta olup genel faaliyet alanları sırasıyla Halep'in batı kırsalı, Hama, Lazkiye ve İdlib bölgesidir. İkinci Sahil Tümeni'nin asker sayısı yaklaşık olarak iki bin³⁸ kişi olarak belirtilmiş olup bu sayının güncelliği hakkındaki verilere savaş bilfiil devam ettiği için askerî gerekçeler göz önünde bulundurularak yer verilmemiştir. Tümenin günümüzde Genel Komutanlık görevini ise Tarık Solak yürütmektedir.

³⁸ İlgili web sitesinde asker sayısı iki bin olarak belirtilmiş olup detaylı bilgi için ayrıca baknz: <http://www.aymennjawad.org/18251/the-factions-of-north-latakia>

Şekil 4.13: İkinci Sahil Tümeni resmî arması

Kaynak: 2nd Coastal Division, 2020, <http://www.aymennjawad.org/18251/the-factions-of-north-latakia>

Türklük ve İslam şuuru üzerine kurulan 2. Sahil Tümeni, dini ve askerî eğitimlerine 2015 sonrası dönemde ağırlık vermiştir. Özellikle 2016 sonrası dönemde rejim ve destekçilerinin yoğun bombardımanı altında kalan Türkmenler, ellerindeki birçok köyü boşaltmak ve sahadan çekilmek zorunda kalmıştır. 2 yılı aşkın süredir sık ormanlık araziye sahip Türkmen Dağı'nın zirvesindeki hâkim noktalara konuşlanan ve geçiş güzergahlarında kontrol noktaları oluşturan Türkmenler, bu yöntemle hem olası saldırıları engellemiş hem de ellerinde kalan köylerin güvenliğini sağlamıştır. Havadan gelecek saldırılara karşı dağda yaptıkları tünel ve sığınakları kullanan Türkmenler, rejimin karadan gelecek saldırılarına da anında karşılık vererek engellemiştir.

Tümen komutanı Tarık Solak 2018 yılında yaptığı bir röportajda, Türkmen muhalif gruplar olarak önceliklerinin İdlib'i güvenceye almak olduğunu, Türkmendağı'nı zaten kontrol ettiklerini fakat 5 milyon kişinin barındığı İdlib kaybedilirse, tüm kazanımların ellerinden gideceğini ifade etmiştir. Bu manada, Önceliğin İdlib olduğunu, İdlib giderse ne El-Bab ne de Afrin'in korunabileceğini ifade etmiştir (Temizer & Yusuf, 2018).

4.3.1.4 Muntasır Billah Tümeni

Muntasır Billah Tümeni'nin kökeni Suriye İç Savaşının başlamasıyla Muntasır Billah Tugayı olarak faaliyetlerini sürdüren Türkmen askerî grubuna dayanmaktadır. Muntasır

Billah Tugayı'nın resmî olarak Tümen haline dönüşmesi 2018 yılı içinde olmuştur. SMO içerisinde yer alan Muntasır Billah Tümeni 1.kolordu bünyesinde 12.Tümen adıyla faaliyet göstermektedir. Tümenin Genel Komutanlık görevini ise Türkmen Komutan Firas Paşa yürütmektedir. Tümen kapsamında yaklaşık bin iki yüz asker bulunduğu bilgisi edinilmiş olup (H. BOZAN, sözlü görüşme)³⁹ bu sayının güncelliği hakkındaki verilere ise savaş bilfiil devam ettiği için askerî gerekçeler göz önünde bulundurularak yer verilmemiştir. Muntasır Billah Tümeni'nin faaliyet alanları sırasıyla Afrin, Cerablus, Ahderin-Mare arası, Tel Abyad, Kirbat Sadi, El Yakubiye ve Ma'mal uşağı ve çevresidir. Tümenin resmî arması ise aşağıdaki gibidir.

Şekil 4.14: Muntasır Billah Tümeni resmî arması

Kaynak: Muntasır Billah Tümeni,2020, <https://twitter.com/muntasrillahtr>

Muntasir Billah Tümeni, Rakka kenti El Nusra Cephesi ve DEAŞ tarafından ele geçirilince, Rakka Valiliği'nde aktif rol alan muhalif grupların devamı niteliğinde olarak 2013 senesinde ortaya çıkmıştır. Suriye İç Savaşı içerisinde ÖSO'nun önde gelen Türkiye yanlısı oluşumlardan biri Muntasır Billah Tümeni, Halep Savaşı'nda (2012–2016) ve Halep Valiliği'ndeki diğer çatışmalarda Beşşar Esad rejimine DEAŞ'a ve PYD/YPG'ye karşı başarılı mücadeleler vermiştir.

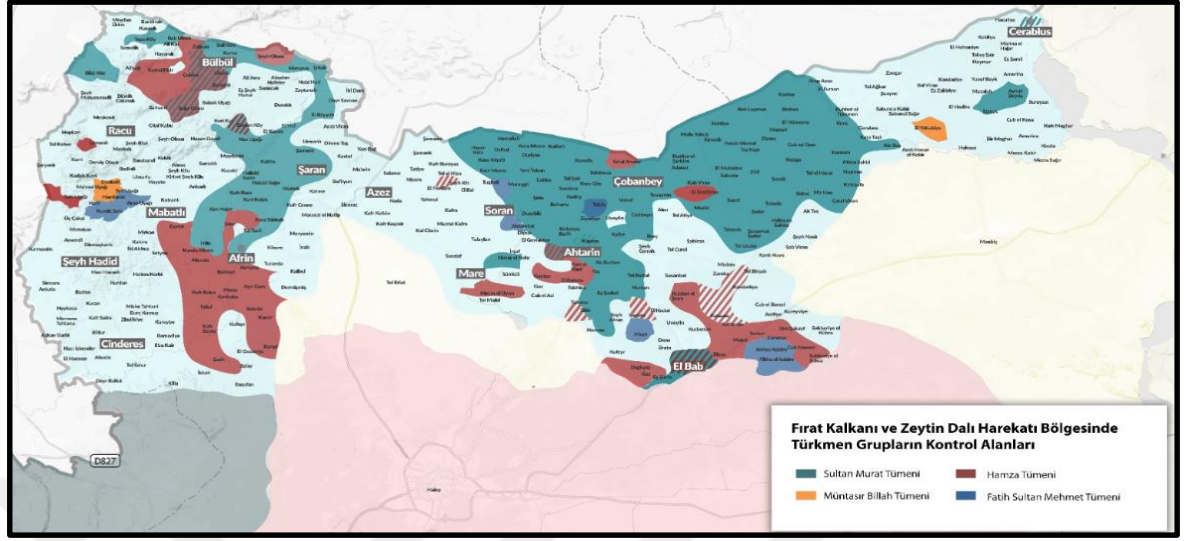
Muntasir Billah Tümeni komutanı Firas Paşa'nın 2016 senesinde yazdığı açık mektup tüm dünya gündeminde yankı uyandırmış ve çağrı niteliğindeki mektupta Türkiye'nin

³⁹ Hüseyin Bozan, güncel olarak faaliyet gösteren Türkmen ajans genel yayın yönetmenidir. Bozan, Mart 2011 tarihinden itibaren iç savaşı takip etmektedir. Kendisiyle gerçekleştirilen yüzyüze ve sözlü görüşmeler 25 Mayıs 2020- 10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Halep'teki terörist gruplara müdahale etmesini bekliyoruz ifadeleri yer almıştır (Yeniçağ, 2016). Özellikle Rusya'nın 2015 sonrasında aktif olarak rejiminin yanında savaşa katılması ile Türkmenler bir yandan Rusya'nın hava saldırıları bir yandan İran destekli Şii milis güçler ve PYD/YPG'ye karşı üç koldan savaşmış ve ne pahasına olursa olsun vatanlarını terk etmemiştir. Firas Paşa mektubunda, kadim şehir Halep'in Esad rejimi ve müttefiklerinin kuşatmasında olduğunu, 500'den fazla sivilin öldüğünü, insanlığın ortak mirası olan şehrin yerle bir edildiğini ve sivil yerleşim yerlerinin yanı sıra okulların, fırınların ve hastanelerin kimyasal silahlarla, klor ve hardal gazı ile vurulduğunu belirtmiştir. Bu mektup sonrasında Muntasır Billah Tümeni'ne bağlı bir tabur asker Türkiye'nin başlattığı ZDH'na katılmış ve Afrin kırsalında başarılı operasyonlar düzenlemiştir. Tümene bağlı askerler Bülbül-Raco yolunu açmış ve PYD/YPG'ye ait 40 teröristi etkisiz hale getirmiştir (QHA, 2018).

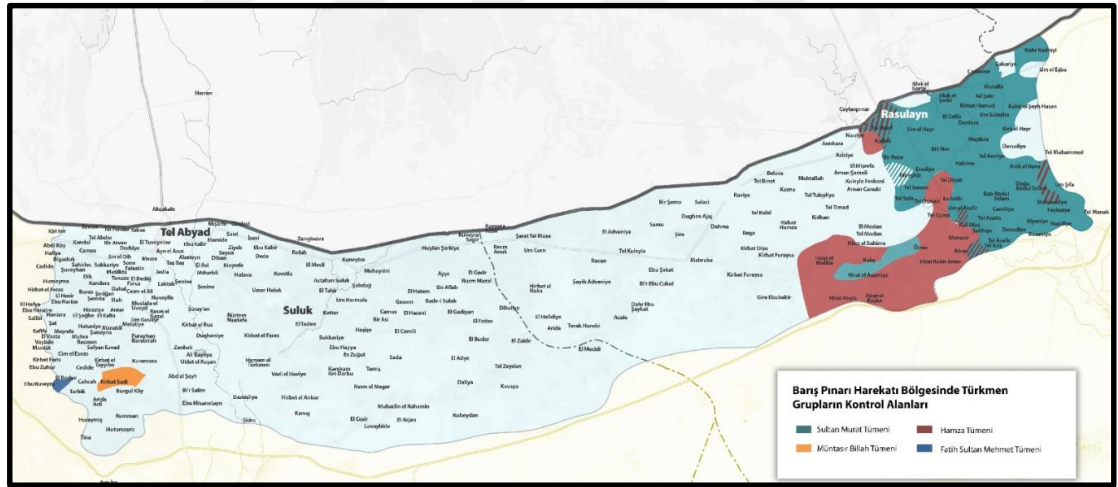
Özellikle ZDH sonrasında Afrin'in Dunbanlı köyünde yapılan aramada PKK'nın karaborsa şeker deposu ele geçirilmiştir. Türkmen Muntasır Billah Tümeni Komutanı Firas Paşa, PKK'nın Afrin'de şeker karaborsasını yönettiğini, ele geçirilen 300 ton şekerin YPG/PKK'ya ait olduğunu açıklamıştır. Ele geçirilen şekerlerin Afrin halkına dağıtılacağını söyleyen Firas Paşa, "Türk Hava Kuvvetlerinin atış desteği yardımıyla Dunballı köyünü özgürleştirdik. Aramada YPG/PKK'ya ait bir depoda 300 ton toz şeker bulduk. Terör örgütü, şekerleri bu ve benzeri depolara yığarak Afrin halkına fahiş fiyatlardan satıyordu. Bu şekerleri gerçek sahibine yani Afrin halkına dağıtmaya başladık. İnşallah Afrinlilerin terör örgütünden gördüğü acıları telafi edeceğiz, ifadelerini kullanmıştır (Milliyet, 2018). Türkiye'nin başarı ile gerçekleştirdiği ZDH, FKH, BPH sonrasında Muntasır Billah Tümeni'nin güvenli bölgelerde kontrol ettiği alanlar aşağıdaki haritalar içerisinde turuncu renk ile gösterilmiştir:

Şekil 4.15: ZDH ve FKH sonrası Muntasır Billah Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

Şekil 4.16: BPH sonrası Muntasır Billah Tümeni Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

4.3.1.5 Fatih Sultan Mehmet Tümeni

SMO içerisinde faaliyet gösteren Fatih Sultan Mehmet Tümeni'nin kökenleri Fatih Sultan Mehmet Tugayına dayanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Tugayı Suriye İç Savaşının başlamasıyla Suriye Türkmenleri tarafından oluşturulmuş tamamı Türkmenlerden oluşan askerî bir gruptur. Tugay 2019 yılı içerisinde askerî yapısını güçlendirerek Fatih Sultan

Mehmet Tümeni'ne dönüşmüştür. Tümen, 1.kolordu 13.Tümen adıyla aktif askerî faaliyetlerine devam etmektedir. Fatih Sultan Mehmet Tümeni'nin askerî karargâhı 2017 senesi itibarıyla Halep/Çobanbey'de yer almaktadır. Tümenin genel komutanlık görevini ise Türkmen Komutan Doğan Süleyman yürütmekte olup tümen bünyesindeki asker sayısının yaklaşık bin kişi olduğu bilgisi edinilmiştir (H. BOZAN, sözlü görüşme).⁴⁰ Bu sayının güncelliği hakkındaki verilere ise savaş bilfiil devam ettiği için askerî gerekçeler göz önünde bulundurularak yer verilmemiştir. Tümenin faaliyet alanları sırasıyla, Afrin, Azez, Tel Abyad, El Besiye, El Kureyza, Soran, Tel Ar, Arap Uşağı ve çevresi, Zammar ve çevresidir. Fatih Sultan Mehmet Tümeni'nin resmî arması aşağıdaki gibidir.

Şekil 4.17: Fatih Sultan Mehmet Tümeni resmî arması

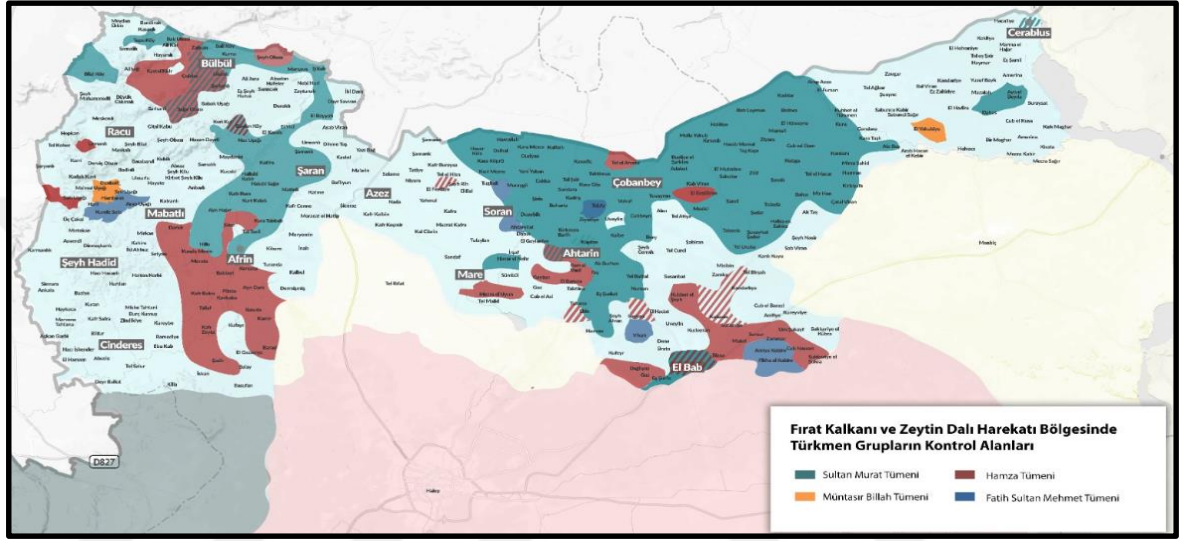
Kaynak: Liwa Sultan Mehmed Fatih, 2020,
<https://twitter.com/OmerOzkizilcik/status/907199032384212992>

SMO bünyesinde önemli görevlerde yer alan Fatih Sultan Mehmet Tümeni faaliyetlerini yoğunluklu olarak Halep ve El-Bab çevresinde yürütmüştür. Tümen, Türkiye öncülüğünde başlatılan FKH ve ZDH operasyonlarında diğer tümen ve tugaylarla koordineli bir şekilde çalışarak operasyonların içerisindeki öncü kuvvetlerden olmuştur. FKH kapsamında, El Bab kentinin DEAŞ'tan temizlenmesinin ardından, El Bab'ın doğusundaki Battuşkiye köyünde rejim güçleriyle karşı karşıya gelen Fatih Sultan Mehmet Tümeni, köyü ele geçirmiş ve köye Türk bayrağını diken ilk tugay olmuştur (Sanalbasın,

⁴⁰ Hüseyin Bozan, güncel olarak faaliyet gösteren Türkmen ajans genel yayın yönetmenidir. Bozan, Mart 2011 tarihinden itibaren iç savaşı takip etmektedir. Kendisiyle gerçekleştirilen yüzyüze ve sözlü görüşmeler 25 Mayıs 2020- 10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

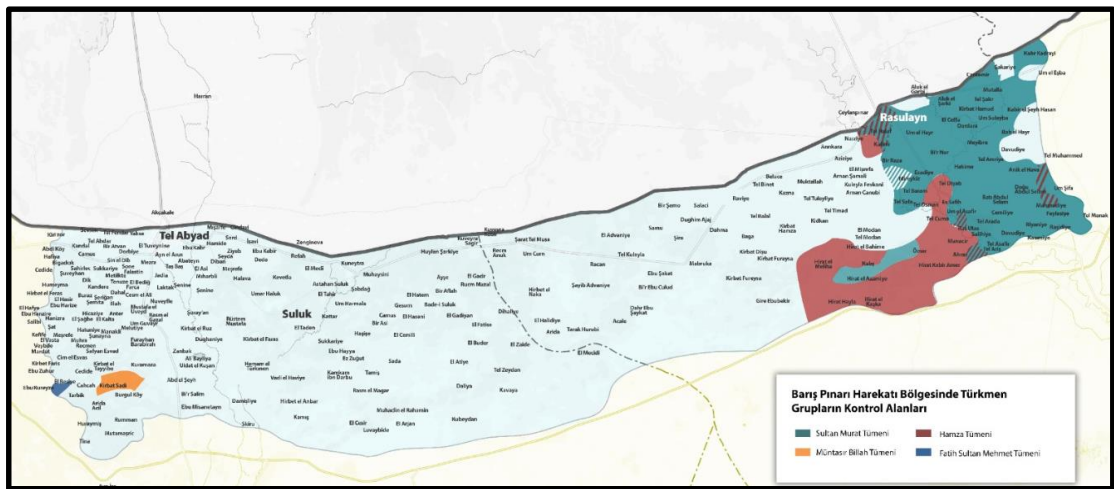
2017). Fatih Sultan Mehmet Tümeni başarıyla gerçekleşen FKH ile Halep'in kuzeyinde yer alan ve stratejik öneme sahip olan Çobanbey ilçesinin DEAŞ'tan geri alınmasında da önemli görevler üstlenmiştir (Karagöz, 2016). Türkiye'nin başarı ile gerçekleştirdiği ZDH, FKH, BPH sonrasında Fatih Sultan Mehmet Tümeni'nin güvenli bölgelerde kontrol ettiği alanlar aşağıdaki haritalar içerisinde mavi renk ile gösterilmiştir:

Şekil 4.18: ZDH ve FKH sonrası Fatih Sultan Mehmet Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

Şekil 4.19: BPH sonrası Fatih Sultan Mehmet Tümeni kontrol alanları

Kaynak: Suriye Gündemi, 2020, Can Acun Özel Röportaj

4.4 SURIYE TÜRKMENLERİ TARAFINDAN KURULAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BASIN YAYIN ORGANLARI VE DERNEKLER

4.4.1 Dernekler

Arap Baharı süreci sonrasında yaşanan gelişmelerin belirgin bir iç savaşa dönüşmesi ile bölgede büyük bir insani kriz oluşmuştur. Dünyadaki tüm insani krizlerde olduğu gibi Suriye krizinin de sürecin en büyük mağdurları yine sivil halk ve masum çocuklar olmuştur. Silahlı çatışma ortamı içerisinde yaşam mücadelesine devam eden masum siviller için sivil toplum kuruluşları oluşturulmuş ve dernekleşme çabaları gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Suriye Türkmenleri tarafından Suriye içerisinde 4 dernek, Türkiye içerisinde ise aktif 18 dernek kurulmuştur. Dernekler genel itibarıyla bölgedeki sivillerin kalkınması, birlik ruhunun aşılması, bölgedeki yaraların sarılması ve Suriye Türkmenleri arasında bağlılık ve yardımlaşma bilinci oluşturulması amacıyla kurulmuştur.

Suriye’de Suriye Türkmenleri tarafından kurulan dernekler ise şu şekildedir:

- i. Karakeçili Türkmen Derneği-Başköy/Kabbasin 2018, Başkanı: Abdulkerim Muhammet
- ii. Türkmen Yetim ve Şehit Çocuklarını Koruma Derneği-Taşlıhüyük Köyü 2018, Başkanı: Adnan Mürsel
- iii. Türkmen Bareh Derneği (Türkmen Bareh) - Net kuruluş tarihi ve başkan bilgisi bilinmemektedir.
- iv. Türkmen Kardeşlik Derneği (Marea) - Net kuruluş tarihi ve başkan bilgisi bilinmemektedir.

Türkiye’de Suriye Türkmenleri tarafından kurulan dernekler ise şu şekildedir:

- i. Suriye Türkleri Derneği-İstanbul 21 Haziran 2011, Başkanı: Tarık Sulo Cevizci.

- ii. Suriye Türkmenleri Derneği-İstanbul 27 Temmuz 2011, Başkanı: Ali Öztürkmen.
- iii. Suriye Türkleri Eğitim ve Yardımlaşma Derneği-İstanbul 2011, Başkanı: Tarık Sulo Cevizci.
- iv. Suriye Oğuz Boyları Derneği-Gaziantep 2013, Kurucu Başkanı: Ali Öztürkmen.
- v. Bahçelievler Bayır Bucak Türkleri Derneği-İstanbul 2013, Başkanı: Mustafa Bozoğlan
- vi. Münbiç Türkmenleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği-Münbiç, Halep 2013, Başkanı: Hasan Vayis
- vii. Suriye Türkleri Eğitim ve Yardımlaşma Derneği-İstanbul 2014, Başkanı: Yusuf Mahli
- viii. Batı Türkmeneli Derneği-İstanbul 2015, Başkanı Muhammed Koroğlu
- ix. Halep Türkmenleri Eğitim ve Dayanışma Derneği-Gaziantep 2016, Başkanı: Ahmed Zeynal Mahli
- x. Uluslararası Türkmen Strateji Düşünce Derneği-İzmir 2016, Başkanı: Muhammed Muhammet
- xi. Türkmen Ocağı Eğitim ve Yardımlaşma Derneği-İstanbul 2017, Başkanı: Muhammed Veyso
- xii. Suriye Türkmenleri Dernekler Federasyonu-Ankara 2017, Başkanı: Tarık Sulo Cevizci. Suriye Türkmenleri Dernekler Federasyonu: Halep Türkmenleri Derneği, Uluslararası Türkmen Strateji Düşünce Derneği, Türkmen Ocağı Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Batı Türkmeneli Derneği ve Beydili Türkmen Cephesi Derneği'nin bir araya gelmesi ile kurulmuştur.
- xiii. Türkmen Kardeşlik Eğitim ve Dayanışma Derneği-İstanbul 2018, Başkanı: Hamid Bozan
- xiv. Beydili Türkmen Cephesi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği-İstanbul 2018, Başkanı: Ahmed Ağca
- xv. Suriye Süleyman Şah Derneği Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği-Gaziantep 2018, Başkanı : Salih Şerif
- xvi. Millî Hareket Partisi Derneği-İstanbul 2019, Başkanı: Selahattin Şerif
- xvii. Suriye Türkmen İş Adamları Derneği-İstanbul 2019, Başkan: Mustafa Süleymanoğlu
- xviii. Dünya Türkmen Derneği-Hatay 2020, Başkan: Ahmet İsmail

- xix. İkitelli Suriye Türkmenleri Derneği-İstanbul 2020 Başkan: Muhammed Can
- xx. İzmir Suriye Türkmenleri Derneği-İzmir 2020 Başkan: Cafer Bozan
- xxi. Fırat Derneği: Fırat Derneği insani yardımlara yönelik genel görevleri bulunan 27-021-130 sayılı lisansa bağlı olarak Gaziantep'te 30/03/2018 tarihinde kurulmuş bir Türk derneğidir. Özellikle Türkiye'nin düzenlediği FKH, ZDH sonrasında bölgedeki sivillerin kalkınması, yardımlaşma bilinci ve birlik ruhunun sağlanması amacıyla kurulan bir sivil toplum derneğidir. Derneğin genel merkezi Gaziantep'te bulunmakta olup, İstanbul ve Adana, Çobanbey ve Afrin ve İdlip'te irtibat büroları bulunmaktadır. Derneğin başkanlık görevini Nevvaf Alsadık yürütmektedir.

4.4.2 Kültür evi

Şehit Musa Özalkan Kültür Evi, Kurt-Ar Uluslararası İnsani Yardım Derneği tarafından Suriye'deki insani yaşama destek olmak ve kültürel faaliyetlerin devamlılığını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bölgede faaliyet gösteren tek kültür evi olma özelliğini taşıyan yapının kuruluş süreci şu şekilde gelişmiştir: Piyade Astsubay Üstçavuş Musa Özalkan, ZDH'de Kilis'in Gülbaba köyünün güneydoğusunda PYD/YPG terör örgütü unsurları ile girilen çatışmada 22 Ocak 2018 tarihinde şehit olmuştur. Vasiyetinde şehit olduğu takdirde, Türkiye Cumhuriyeti'nin şehit olanlar için ödediği para ile ve Kurt-Ar Uluslararası İnsani Yardım Derneği aracılığıyla Irak/Telafer'de Türkmen çocukları için anaokulu-kreş veya kültür evi yapılmasını beyan etmiştir. Ayrıca uygun görülürse isminin yapılacak kültür evi ve anaokuluna verilmesini istemiştir. Şehit Musa Özalkan'ın Irak/Telafer'de yapılmasını istediği anaokulu vasiyetine Milliyetçi Hareket Partisi Lideri Devlet Bahçeli sahip çıkmış ve bu görev için Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı'nı görevlendirmiştir. Osmanlı mimarisinin izlerini taşıyacak olan Şehit Musa Özalkan Anaokulu'nun proje çizimleri için Isparta Belediye Başkanı yüksek mimar Yusuf Ziya Günaydın ve kızı mimar Zeynep Günaydın yetkilendirilmiştir (Sabah, 2018). Proje çizimlerinin ve arsa alım süreçlerinin tamamlandığı Anaokulu için, güncel durumda

Bağdat Hükümeti'ne bağlı yerel makamların ruhsatlandırma konusundaki izni beklenmektedir (M. ÇELİKER, sözlü görüşme)⁴¹

Kurt-Ar Derneği, Şehit Musa Özalkan'ın vasiyetinden hareketle, stratejik açıdan uygun bölgeleri de göz önüne alarak Şehit Musa Özalkan Kültür Evi'ni 18 Temmuz 2018 tarihinde Halep'in Çobanbey ilçesinde açmıştır. Savaş öncesi dönemde eski bir halı fabrikası olan, savaş esnasında ise DEAŞ tarafından karargâh olarak kullanılan bir binanın, Suriyeli Türkmen çocukları aydınlığa götürecek büyük bir kültür merkezine dönüşüm süreci de bu şekilde başlamıştır. Şehit Musa Özalkan Kültür Evi, genel yapısı itibarıyla 3 tane sınıf ve bölgede tek olan 117 kişilik bir konferans salonunu bünyesinde bulundurmaktadır (QHA Media, 2019). Konferans salonu kültür evi için ciddi bir öneme sahiptir. Çocuklar ve bölge halkı burada internet aracılığıyla canlı bağlantılara katılabilmekte ve sinemaya uzak kalmayarak çeşitli filmleri buradan izleyebilmektedir. Konferans salonu Türkmen halkı için önem arz eden büyük toplantılara da evsahipliği yapmıştır. Bu bağlamda, Suriye Türkmen Meclisi'nin kadın kolları burada kurulmuş ve Suriye Türkmenlerinin bayraklarını belirledikleri Sancak Kongresi de burada gerçekleştirilmiştir.

Kültür evi içerisinde yer alan üç sınıftan biri bilgisayar sınıfı olarak kullanılmaktadır. Bu sınıf sayesinde, çocukların teknoloji ile tanışması sağlanmış ve gelecek vizyonları için teknolojiye uzak yetişmelerinin önüne geçilmiştir. Kültür evi çevresinde yaklaşık 500 m² çocuk oyun alanı ve içerisinde bir adet de kütüphane bulunmaktadır. Çocuk oyun alanının duvarları Ankara'dan gelen üniversite öğrencileri tarafından çocuklar için çeşitli çizgi karakterlerle ve boyamalarla süslendirilmiştir. Bu alanın etrafında bir adet mescid ve bir adet de çiftlik bulunmaktadır. Çiftlik ile de çocuklara hayvan sevgisi ve doğayı koruma bilinci aşılanmaktadır.

Kültür evi içerisinde çeşitli eğitim faaliyetlerinin yanı sıra çocuklara hem bulundukları coğrafya ile ilgili tarihi bilgiler verilmekte hem de mesleki alanda yönlendirmeler yapılarak çocukların hangi mesleğe daha yatkın olduğu belirlenmektedir. Bu sebeple

⁴¹ Murat Çeliker Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) genel başkanı Devlet Bahçeli'nin özel kalem müdürlüğü görevini yerine getirmektedir. Kendisiyle görüşme 29 Ağustos 2020 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

Kültür evi içerisinde atölye sınıfları da mevcuttur (QHA Media, 2019). Bu sınıflarda Arapça ve Kuran'ı Kerim derslerinin yanı sıra kuaförlük ve el işi gibi dersler de verilerek çocukların mesleki seçimlerine katkı sağlanmaktadır. Kültür evinin temel odak noktası çocuklar olsa da buradan gençler ve yetişkinler de faydalanmaktadır. Kültür evinde gönüllü olarak çalışan alanında uzman öğretmenler ve hemşireler bölge halkının gerek bilgi açısından eksikliklerini gidermekte gerekse tıbbi açıdan her ihtiyacına yardımcı olmaktadır. Gönüllü olarak çalışan Ayfer Güler öğretmenin anlattıklarına göre, öncelikli amacın bölgede okuma yazma bilmeyen halka (çoğunluğu Araplardan oluşan) Türkçe okuma yazma öğretilmesi ve Türkçe bilen Türkmenlere ise Latin harfleriyle okuma yazma dersleri verilmesi olarak açıklanmıştır (QHA Media, 2019).

Kültür evinin bölgede yaşayan insanlara bir diğer önemli katkısı ise her türlü lojistik ve sosyal yardımı sağlayan ana merkez görevi görüyor olmasıdır. Bu bağlamda, sağlıktan haberleşmeye, sanatsal faaliyetlerden yardım çalışmalarına kadar (yemek ve kıyafet dağıtımı) pek çok çalışma kültür evi bünyesinde yürütülmektedir. Kültür evinde çocukların akademik bilgiye ulaşmalarının yanı sıra spor faaliyetlerine de ulaşmasına önem verilmiş ve bu kapsamda bir çocuk futbol takımı da kurulmuştur. Futbol takımı Ankara'ya gelerek özel bir turnuvaya katılmış ve burada derece kazanmıştır (QHA Media, 2019). Bu bağlamda, Türkiye'nin önemli spor kulüplerinden biri olan Ankaragücü futbol kulübü de bu küçük futbolculardan desteğini esirgememiş, spora ve futbola devamlılık sağlayabilmeleri noktasında gerekli yardımları sağlamıştır (Ankaragücü Media Team, 2018).

Kültür evi bünyesinde yürütülen sanatsal faaliyetler kapsamında çocuklara tiyatro eğitimi verilmeye başlanmış ve bu amaçla çocuklara özel bir çocuk tiyatrosu kurulmuştur. Bu tiyatro Suriye'deki ilk çocuk tiyatrosu olma özelliğini de uhdesinde barındırmıştır (QHA Media, 2019). Yaklaşık 15 kişiden oluşan ve yaşları 10 ile 15 arasında çeşitlilik gösteren çocuklar bir ay gibi kısa bir sürede gerek mimikler gerekse sahne kuralları konusunda önemli aşamalar kaydederek yüksek bir başarı göstermiştir. Öte yandan çocukların tarihsel manada gelişimlerine katkı sağlanması amacıyla bir açık hava müzesi de yapılmıştır. Müzeye çoğunluğu bu bölgede bulunan ve tarihi değeri yüksek olan arkeolojik çalışmalar getirilmiştir. Bunlardan bazıları bölgede yaklaşık olarak 1000

yıldan uzun süre bulunan kalıntı ve taşlardır (QHA Media, 2019). Ayrıca, açık hava müzesinde adına zaman kapsülü denilen bir kuyu da bulunmaktadır. Kuyunun içine kuyu açıldığı tarihte çocuklar için manevi değeri yüksek olan pek çok eşya bırakılmış ve bu kapsülün tam 40 yıl sonra eşyalarını bırakan çocuklar tarafından açılması sözü verilmiştir. Sonuç olarak, iç savaşın verdiği yıkım hâlen etkilerini sürdürürken, insanlar bir yandan yeniden hayata tutunmaya bir yandan da güçlü kalmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Kurt-Ar Derneği bu insanlara sadece yardım eli uzatmakla kalmamış, onlara nasıl yeniden normal hayata dönecekleri konusunda da rehberlik hizmeti sağlamıştır. Şehidimiz Musa Özalkan ve Kurt-Ar Derneği, yaşamak istedikleri toprakları ve hatta hayatları ellerinden alınmak istenen bu insanlara büyük bir yüreklilikle ve Türk olmanın verdiği cesaretle yardımlarını sürdürmeyi ve bölgede huzuru müreffeh kılmayı ana hedef olarak belirlemişlerdir.

4.4.3 Haber Ajansı & Gazete & Radyo

Suriye’de Arap Baharı süreciyle başlayan gelişmelerin belirgin bir iç savaşa dönüşmesiyle uluslararası sistemi domino eden büyük güçlerin ilgisi yeniden bu topraklara çevrilmiştir. Başlangıçta Beşşar Esad rejiminin düşmesi ve süreci muhaliflerin kazanacağı üzerine kurgulanan senaryolar, Rusya ve İran’ın rejim yanında iç savaşa müdahil olmasıyla daha da karmaşık bir hâl almıştır. ABD başta olmak üzere Fransa ve AB’nin öncülüğünü yaptığı büyük çıkar gruplarının da iç savaşa müdahil olmasıyla savaşın ulus aşırı hale gelme süreci hızlanmıştır. Tüm bu gelişmelere binaen dünyanın çeşitli bölgelerinden, devam eden iç savaşa katılmak üzere Suriye’ye gelen yabancı savaşçılarla birlikte Suriye toprakları global güçlerin buluştuğu büyük bir dehliz alanına dönüşmüştür. Bu bağlamda, bölgede yaşanan gelişmelerin daha yakından takip edilebilmesi ve hatta tarafsız ve doğru bir şekilde dünya kamuoyuna aktarabilmesi en az sürecin kendisi kadar kıymetli ve değerli bir hal almıştır. Suriye Türkmenleri de bölgede yaşanan süreci ve Türkmen halkının haklı davasını tüm dünyada duyurabilmek amacıyla savaşın ilk dönemlerinde medya çalışmalarına başlamıştır. Bu amaçla Hüseyin Bozan, Muhammed Nur Gözübüyük, Alaaddin Hasan, Mustafa Süleymanoğlu ve Şaban Silo tarafından 2012 yılının ağustos ayında Suriye Türkmen Haber Ajansı (STHA) kurulmuştur. Suriye Türkmenlerinin medya çalışmaları anlamındaki ilk kuruluşu olan

STHA'nın çalışmalarına, maddi imkânsızlıklar sebebiyle 2016 yılının sonunda son verilmiştir (H. BOZAN, sözlü görüşme).⁴²

Aynı idareci kadro tarafından Halep'te 2012 yılının Ekim ayında Türkmen Haber Ajansı adında farklı bir ajans daha kurulmuştur. Türkmen Haber Ajansı'da yayın hayatına savaş döneminin getirdiği zorlu şartlar ve maddi imkânsızlıklar sebebiyle devam edememiş ve ajansın çalışmaları 2015 yılı itibarıyla sona erdirilmiştir. 2015 yılı içerisinde Saadettin Molla tarafından Yayladağın'da Bayır Bucak Haber Ajansı adında yeni bir ajans daha kurulmuştur. Bayır Bucak Haber Ajansı da çalışmalarına sadece 3 yıl devam edebilmiş ve bu ajansta diğer ajanslar gibi maddi imkânsızlıklar sebebiyle faaliyetlerini sonlandırmıştır.

Hüseyin Bozan tarafından 2014 yılının mart ayında Türkmen Ajans isimli yeni bir ajans daha kurulmuştur. Türkmen Ajansı diğer ajanslardan ayıran temel özelliği sadece sosyal medya üzerinden değil, resmî websitesi üzerinden de profesyonel bir şekilde yayın yapmaya başlamasıdır. Bu yeni yapı ile Suriye Türkmenlerine ait tüm gelişmeler websitesi üzerinden anbean takip edilebilmekte ve Ajansın Twitter ve Instagram hesapları üzerinden gerçekleştirilen anlık paylaşımları ile de tüm dünya kullanıcılarına saniyeler içerisinde ulaştırılmaktadır. Bu bağlamda, bölgedeki Türkmen halkın sesi olma yolundaki görevini yaklaşık 6 yıldır kesintisiz bir şekilde yürüten Türkmen Ajans, hızla değişen savaş dinamiğinde, dünya kamuoyuna tarafsız ve doğru yayın yapma işlevine gayretle devam ettirmektedir.

Suriye Türkmenlerinin haklı davalarını dünya kamuoyuna ulaştırabilmek adına girişimde bulundukları ikinci basın yayın enstrümanı ise gazete çıkarma fikri üzerine olmuştur. Bu amaçla gerçekleştirilen ilk girişim Tarık Sülo Cevizci'nin kurucusu olduğu Türkmen'in Sözü gazetesinin 3 Mayıs 2013 tarihinde yayın hayatına başlaması ile gerçekleşmiştir. Türkmen'in Sözü gazetesi "Özgür Suriye Türkleri'nin Sesi" sloganıyla faaliyetlerine başlamış ve gazete haber, kültür, siyaset ve araştırma konu başlıkları altında birer ay süreyle yayımlanmıştır. 2020 tarihi itibarıyla hâlen aktif yayın hayatına devam eden

⁴² Hüseyin Bozan, güncel olarak faaliyet gösteren Türkmen Ajans genel yayın yönetmenidir. Bozan, Mart 2011 tarihinden itibaren iç savaşı takip etmektedir. Kendisiyle yüzyüze ve sözlü görüşmeler 25 Mayıs 2020 - 10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

gazetenin Suriye Türkmenleri adına çıkarılan ilk gazete olması sebebiyle Türkmen halkı nazarındaki değeri çok yüksektir.

Suriye Türkmenleri adına çıkarılan ikinci gazete ise Türkmen'in Sesi adıyla 2013 yılında Halep'te yayın hayatına başlamıştır. Türkmen'in Sesi gazetesi Muhammed Nur Gözübüyük tarafından kurulmuştur. Gazete DEAŞ'ın Türkmen bölgelerini işgal ettiği 2015 senesine kadar aktif olarak yayın hayatını sürdürmüş, 2015 sonrası dönemde ise gazetenin baskılarına son verilmiştir.

Suriye Türkmenlerinin medya çalışmaları adına başlattıkları üçüncü girişim ise radyo kurma fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda ilk oluşum 2013 yılında Suriye Demokratik Türkmen Hareketi (partinin ismi daha sonra Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi olmuştur) tarafından 2013 yılında Çobanbey'de kurulan Türkmen FM ile başlamıştır. DEAŞ'ın 2014 yılında Türkmen beldesi Çobanbey'i işgal etmesine kadar geçen süre içerisinde yayın hayatını başarı bir şekilde sürdüren radyo, bu tarihten sonra faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, uzun bir süre radyo çalışmalarının yapılmadığı gerçeğinden hareketle STM tarafından 2019 yılında Çobanbey'de Yurt FM adında yeni bir radyo kurulmuştur. "Türkmen Yurdunun Hür Sesi" sloganı ile faaliyetlerine başlayan radyonun yöneticilik görevini Murteza Karaali yürütmektedir. Suriye Türkmeninin sesinin daha geniş kitlelere duyurulması ve halka moral olması amacıyla açılan radyonun faaliyetleri STM'nin yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında 2020 yılı ağustos ayı içinde sona erdirilmiştir.

5. DEĞERLENDİRME: SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKMENLER

Suriye’de Arap Baharı süreciyle başlayan ilk büyük çaplı gösteriler 15 Mart 2011 tarihinde ülkenin güneybatısında bulunan ve Ürdün sınırına çok yakın bir konumda olan Dera’da gerçekleştirilmiştir. Şehirdeki bir grup öğrencinin okul duvarlarına “halk rejimin değişmesini istiyor” temalı yazılar yazması üzerine başlayan olaylar, rejime bağlı güvenlik güçleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve tutuklanan siviller günlerce işkence görmüştür. Bu olay akabinde ülkenin geneline yayılan protesto gösterileri, rejimin kendi halkına uyguladığı şiddetin dozunu artırmasıyla kanlı bir iç savaşa evrilmiştir. Bu süreç içerisinde öncülüğünü Batı’nın yaptığı uluslararası sistemin yanlıcı tavırları, başta muhalifler ve Esad rejimi üzerinden ilerleyen iç savaşın DEAŞ ve El Kaide bağlantılı terör grupları ile alanının genişlemesi ve ılımlı Suriye muhalefетinin dolaylı/doğrudan yollarla zayıflatılmaya çalışılması iç savaşın taraflarını ve dinamiğini değiştirmiştir. Başlangıçta Beşşar Esad rejiminin düşmesi ve süreci muhaliflerin kazanacağı üzerine kurgulanan senaryolar, Rusya ve İran’ın rejim yanında iç savaşa müdahil olmasıyla daha da karmaşık bir hâl almıştır. ABD başta olmak üzere Fransa ve AB’nin öncülüğünü yaptığı büyük çıkar gruplarının da iç savaşa müdahil olmasıyla savaşın ulus aşırı hale gelme süreci hızlanmıştır. Tüm bu gelişmelere binaen dünyanın çeşitli bölgelerinden, devam eden iç savaşa katılmak üzere Suriye’ye gelen yabancı savaşçılarla birlikte Suriye toprakları global güçlerin buluştuğu büyük bir dehliz alanına dönüşmüştür.

Suriye’de ortaya çıkan bu kanlı tablonun şüphesiz ki en büyük mağdurlarını Suriye Türkmenleri oluşturmuştur. Suriye Türkmenleri, bulundukları stratejik konumları sebebiyle sırasıyla başlangıçta Esad rejiminin akabinde DEAŞ’ın ve sonrasında sahada oluşan alan boşluğunu Esad rejiminden güç alarak doldurma girişiminde bulunan PYD/YPG’nin açık hedefi haline gelmiştir. Büyük bir çapraz ateş arasında kalan Türkmenler, vatanlarını üç ayrı cephede üç ayrı aktör üzerinden savunmak zorunda kalmıştır. Suriye İç Savaşı öncesi dönemde, Suriye’nin hemen hemen her bölgesinde, “yerleşik halk” olarak yaşayan Türkmenler, yaşadıkları fiziksel, psikolojik ve mental yıkımların yanı sıra demografik yapı bakımından da bitâp düşmüşlerdir. Birçoğu Suriye

içerisinde iç göçe maruz bırakılırken, büyük bir kısmı ise Suriye ve Lübnan'a zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır.

2011 yılından itibaren derinleşerek devam eden Suriye İç Savaşı, dünya tarihinin en büyük insani krizlerinden birini de beraberinde getirmiştir. Suriye'deki güvenlik ortamının ve mevcut ekonomik tablonun günden güne kötüleşmesi 6,6 milyona yakın insanın ülke içerisinde yer değiştirmesine ve yüzbinlerce sivilin ölmesine neden olmuştur. İç savaşın şiddetlenmesi ve istikrar ortamının yok olmasıyla birlikte 5,5 milyona yakın Suriye vatandaşı yakın bölgelerdeki ülkelere sığınarak mülteci konumuna düşmüştür. 2020 yılı itibarıyla başta yakın sınır komşuları olmak üzere sırasıyla Türkiye 3.594.981, Lübnan 892.310, Ürdün 657.287, Irak 245.421, Mısır 130.047 ve diğer Afrika ülkeleri 31.657 Suriye vatandaşlarını ülkelere kabul etmiştir (UNHCR, 2020). Türkiye'nin diğer sınırdış ülkelere nazaran, sayısal anlamda tarihi bir rekora imza attığı süreçte, Türk Hükümeti gerek ülkesini gerekse ülkesinin sağladığı tüm imkânları savaştan kaçan Suriyelilere tahsis ederek büyük bir hoşgörü ve insanlık örneği sergilemiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin, ülkesine sığınan Suriye vatandaşlarına, açık kapı politikası ve geri göndermeme ilkelerini baz alarak geçici koruma statüsü tanıyan ilk ülke olduğunun da ayrıca belirtilmesi gerekmektedir.

Suriye İç Savaşı süresince mevcut çatışma alanlarının önemli bir kısmını Türkmen nüfusu içerisinde barındıran Halep, Bayır-Bucak (Lazkiye), Humus, Şam ve Rakka gibi ana merkezler oluşturmuştur. Türkmenler, savaşın başından itibaren Esad rejimi/müttefikleri, PYD/YPG ve DEAŞ'ın Türkmen yerleşim yerlerini hedef alması nedeniyle zorunlu bir göçe maruz bırakılmıştır. Türkmenlerin göçe zorlandığı kırılma noktaları kronolojik bir şekilde sıralandığında karşımıza Türkmenlerin büyük bir göç hareketliliği içerisinde bulundukları gerçeği çıkmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kırılma noktaları tarihsel olarak sıralandığında; Şubat 2012'de, Humus'un Türkmen mahallesi Bab-ı Amro'da; Nisan 2012'de 250 Türkmen ailenin Hatay'ın Yayladağı ilçesinden Türkiye'ye giriş yapması ile Bayır-Bucak'ta (Lazkiye); Mayıs 2013'te Lazkiye'ye komşu Tartus ilinin Banyas-Beyda bölgesinde yaşanan katliam ile Tartus'ta; Mart 2014'te yine Humus'un Türkmen bölgesi Zara'da; Ekim 2015'de başlayan ağır Rus-Rejim bombardımanı ile Bayır-Bucak (Lazkiye) bölgesinde ve Aralık 2015'te Hama kırsalında bulunan Tıllıf,

Hule, Semalil, Kale, Akreb köy ve kasabalarında yaşanan katliamlar nedeniyle Hama ve Humus'ta yaşayan Türkmenler, Türkiye ve Lübnan'a zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır. Bu durum bin yılı aşkın süredir Suriye topraklarında yaşayan Türkmenlerin bölgedeki varlıklarını ve kimliklerini açıkça koruyamadıkları gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Bölgedeki daha dikkat çekici durum ise Türkmenlerin zorla koparıldıkları topraklara, PYD/YPG eliyle Türkmen olmayan unsurların yerleştirilmesi politikasıdır. Ne yazık ki tarihsel süreç, siyaset ve sosyolojik değişimler bölgede olası bir boşluğu kabul etmeyecek kadar hareketlidir. Bu sebeple Türkmenlerin terk etmek zorunda kaldığı topraklara, makul bir sürede geri dönüşü sağlanamazsa bu bölgelerde defacto yapıların oluşması kaçınılmazdır. Bölgede Türkmen varlığının ve Türkmen millî kimliğinin zayıflaması sadece Türkmenlerin bekası açısından değil Türkiye'nin millî güvenliği açısından da ciddi sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Suriye sınır hattı boyunca bin yılı aşkın süredir yaşayan Türkmenler, Türkiye'nin millî güvenliğinin temelini teşkil etmektedir.

Türkmenler, Suriye'de ileride kurulması muhtemel yeni bir demokratik yönetim için bölgenin başat halklarından biri olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle Suriye'de Araplardan sonra en fazla nüfusa sahip etnik grubu oluşturan Türkmenler bölgedeki diğer unsurlar ile de barış içinde yaşamaktadır. İç savaşın başından itibaren Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunan ve hiçbir zaman dini/etnik kökenli radikal unsurlarla ortak hareket etmeyen Türkmenler, bölgenin otonom yapılar üzerinden parçalı bir statüye kavuşmasına da şiddetle karşı çıkmıştır. Suriye'nin gelecekteki yönetiminde, barındırdığı tüm etnik ve mezhepsel gruplarla barış içinde ve bir arada yaşanabilecek bir ülke inşa etmek için Türkmenlerin varlığı ve temsili son derece önemlidir. Türkmenlerin, yeni kurulacak Suriye'de diğer tüm Suriyeli toplumsal kesimler ile birlikte eşit bir aktör olarak yer alması Suriye'nin geleceği için kritik önem arz etmektedir. Bu bağlamda Suriye'deki Türkmen bölgelerinin stratejik bir analizi yapıldığında, Suriye'nin geleceğine dair tasavvurlar daha net bir şekilde görülebilmektedir. Nitekim, Suriye Türkmenleri, yaşadıkları bölgeler ve binlerce yıllık toplumsal kültür ve gelenekleri gereği, Suriye'nin çimentosudur. Söz konusu bölgelerin Türkmen karakteri ve Türkmen kimliği korunamazsa Suriye'nin idari ve siyasi bütünlüğünün asla korunamayacağı aşikârdır. Parçalanmış bir Suriye ise başta Türkiye olmak üzere tüm Ortadoğu'da etkilerini gösterecek büyük bir değişim sürecini

başlatacaktır. Bu sebeple Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere Ortadoğu coğrafyasında varlığını güçlendiren en önemli asli unsurlardan biri olan Türkmenler konusunda kararlı ve sistemli politikalar üretmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin bu konudaki en geç kalmış hamlesi ise iç savaş sürecinin başladığı 2011 senesi sonrasında tüm dikkatini ve enerjisini Suriye Türkmenlerine yöneltmek yerine, Suriye Muhalefetine kaydırmış olmasıdır. Bu durum, genel Suriye Muhalefeti içerisinde Suriye Türkmenlerinin arka planda kalmasına ve Türkmen kartının gecikmeli olarak sahaya inmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Suriye meselesini uluslararası kurumlar ve çabalar etrafında çözmek istemesi de bu anlamda Türkiye'nin Suriye sahasına askerî müdahalede bulunmasını geciktirmiştir.

Suriye Türkmenlerinin iç savaş döneminde yaşadığı en mühim sorun Baas Partisi yönetimi altında uzun yıllar geçiren halkın belirgin bir örgütlenme tecrübesine sahip olamamasıdır. Türkmenler, iç savaş sürecinin başlaması ile gerek askerî kadroların eksikliği gerekse Türkmen siyasetini temsil edecek tecrübeli ve eğitilmiş kadrolarının bulunmaması nedeniyle büyük bir teşkilatlanma sorunu yaşamıştır. İç savaşın taraflarının belirgin bir şekilde netleşmesiyle Türkmen siyaseti, siyasi ve askerî kanat olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Siyasi kanadı temsilen Suriye Muhalefeti ve Suriye Türkmenlerinin diğer ülkelere nazaran daha güçlü bir konumda olduğu ülke olan Türkiye seçilmiştir. Bu bağlamda, Türkmen siyaseti adına yürütülen siyasal örgütlenme çabalarının ana merkezini de Türkiye toprakları oluşturmuştur.

Türkmen siyasetinin içerisinde barındırdığı sorunlar ana başlıklar halinde incelendiğinde şu maddeler ortaya çıkmaktadır:

- i. Türkmen siyaseti içerisinde, tüm bölgesel farklılıkları, bir pota içerisinde muhafaza edip birleştirici bir unsur görevi üstlenecek siyasi bir liderin bulunmaması.
- ii. Siyaset kültürü henüz oluşmamış yeni Türkmen siyasi oluşumların yüksek düzeyli deneyimsizlikleri.

- iii. Türkmen siyasetini farklı oluşumlar üzerinden temsil eden kurum veya temsilciler arasında yaşanan güven problemleri.
- iv. Türkmen siyasi oluşumlarının kişiler üzerinden ilerlemesi, yapılan çalışmaların kurumsallaştırılamaması sorunsalı.
- v. Türkmen kurumlarının karşıt görüşler ve fikir ayrılıkları sebebiyle farklı kollara ayrılması ve bu farklılıkların Türkmen siyasetini çeşitlendirmek yerine, Suriye Türkmenlerinin siyaseten bir bütün olarak hareket etmesini engellemesi.
- vi. Türkmen siyasetinin şahsi menfaatler üzerinden yürütülmesi ve kişiler arasındaki siyasi bencillik.

Yukarıda bahsi geçen başlıklardan hareketle Türkmen siyasetinin asla şahıslara ve coğrafi farklılıklar üzerinden teşkil edilmek istenen şahsi menfaatlere kurban edilmemesi gerekmektedir. Türkmen siyasetinin büyük bir çaba ile başlattığı varoluş mücadelesinin temel dayanağını, Türkmen birliği ve Türkmen davasına olan yüksek inanç oluşturmalıdır. Bu bağlamda, Suriye Türkmen siyasetinin Kuzey Irak'taki Türkmen bölünmüşlüğü ve Irak'ın mevcut şartlar gereği içerisinde bulunduğu durumu iyi analiz etmesi ve dersler çıkarması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, kendi içerisindeki siyasi ve fikri ayrılıkları bir şemsiye altında birleştiremeyen ulusların, bölgelerindeki uzun vadeli barış planlarını harekete geçirmeleri imkânsızdır. Bu bağlamda, Türkmen siyaseti içerisindeki vizyon eksikliklerinin, şahsi fikir ayrılıklarını derinleştirmesi, büyük ve ortak bir hedef için birlikte çalışmak yerine, bölünmüş, parçalı ve farklı isimler altında aynı ideolojik yapıları temsil eden yapıların kurulması, Türkmenlerin uluslararası arenada muhatap bulmalarını zorlaştırmıştır. Özellikle SUK ve SMDK'nın kuruluşu itibarıyla temsil sayıları az olan Türkmenler, genişleme politikaları neticesinde sayılarını arttırmış fakat sahada verdikleri askerî mücadelenin karşılığını temsil noktasında hiçbir zaman alamamıştır.

30 Haziran 2012 tarihinde Suriye krizine uluslararası çözüm bulma çabaları kapsamında İsviçre'nin Cenevre kentinde "Suriye" konulu Cenevre konferansı düzenlenmiştir. BM öncülüğünde oluşturulan ve katılımcı ülkelerin dışişleri bakanları nezdinde yürütülen süreçte, Rejim ve Suriye muhalefetesinin karşılıklı rızasıyla seçilen isimlerden oluşacak tam yetkili bir geçiş hükümetinin, anayasayı hazırlaması ve ülkeyi seçimlere götürmesi

konusu üzerinde uzlaşmıştır. Suriye muhalefeti, Cenevre süreci boyunca Beşşar Esad'ın görevini bırakması ve tam yetkili bir geçiş hükümetinin kurulmasını talep ederken, Rusya ve İran yönetimleri ise mevcutta devam eden Beşşar Esad yönetimine katılım şeklinde bir seçenek ile sürecin devam ettirilmesini talep etmiştir. Bu nedenle ilk toplantının yapıldığı 2012 tarihinden, sekizinci toplantının yapıldığı 2017 yılına kadar geçen beş yıllık sürede Cenevre Sürecinden somut bir başarı elde edilememiştir. Cenevre Müzakerelerinin Suriye Türkmenleri nezdindeki tek kazanımı ise STM başkanı Abdurrahman Mustafa'nın Cenevre-3 sürecine davet edilmesi ve Türkmen siyasetinin batı merkezli uluslararası bir platformda temsil edilmesidir.

Cenevre sürecinde istenilen başarının yakalanamamasının ardındaki temel gerekçeler, Beşşar Esad yönetiminin gitmesi noktasında tarafların ortak bir uzlaşa sağlayamaması ve müzakerelerin sahadaki gerçek aktörler dışında çok katılımlı bir sistem üzerinden yürütülmesidir. Bu nedenle devam eden Suriye krizine yeni bir çözüm bulabilmek amacıyla daha önce düzenlenen uluslararası toplantılardan farklı olarak, 23 Ocak 2017 tarihinde Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde Astana Süreci başlatılmıştır. Daha az aktörlü fakat sahaya daha hâkim ülkeler üzerinden ilerleyen süreç Suriye krizinin en nihayetinde askerî yollarla bitmeyeceğini ve sürecin tarafların ortak uzlaşısı neticesinde siyasi çözüme evrileceğini de kanıtlar niteliktedir. Suriye Türkmenlerinin siyasi çözüm konusundaki tek kırmızı çizgisi, Suriye'nin ve Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturan PYD/YPG unsurları ile aynı siyasal zemin içerisinde yer almamaktır. Bu bağlamda Suriye Türkmenleri'nin uluslararası platformlardaki en önemli hedefini, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ilkesi çerçevesince, Türkmenlerin yazılacak yeni anayasa içerisinde Suriye'deki varlığını tanıyacak, koruyacak ve güvence altına alacak “kurucu halk” statüsü kazanmasının sağlanmasıdır. Bu noktada, STM'nin Suriye Türkmenlerinin meşru temsilcisi olarak gerek Türkmen halkının çıkarlarını korumak gerekse Türkmenlerin siyasi ve diplomatik haklarını güvence altına alabilmek adına siyasi çözüm masasında yer alması zaruridir. Bu nedenle Suriye'nin geleceğini ilgilendiren herhangi bir toplantıda Suriye Türkmenlerinin temsil edilmemesi veyahut STM'nin bu toplantılar bünyesine davet edilmemesi, o toplantıların samimiyetinin ve meşruiyetinin sorgulanmasına neden olacaktır.

Bu çıkarımlardan hareketle STM'nin kararlılıkla ve ivedilikle ulusal zeminden uluslararası zemine taşınması gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi ve hayata geçirilebilmesi noktasındaki en büyük destek yine Türkiye'den beklenmektedir. STM'nin başta Avrupa başkentleri ve Rusya olmak üzere irtibat ofisleri/temsalcilikler kurması gerekmektedir. Bu ofisler üzerinden Suriye Türkmen siyasetinin haklılığının uluslararası mecralara ve kurumlara ulaştırılması sağlanmalıdır. Türkmen siyasetinin en büyük handikaplarından biri olan maddi destek noktası ise Suriye Türkmen siyasetinin devamlılığı noktasında hayati derecede önemlidir. Maddi destekten yoksun olarak siyasetin sahaya indirilemeyeceği, politikaların sadece ofisler üzerinden teşkil edilemeyeceği gerçeği Türkmen siyaseti için maddi kaynak yaratılmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkmen siyasetinin 2020 yılı itibarıyla içinde bulunduğu durumun temel zorluğu, eğitilmiş/yetişmiş bir genç kadronun olmaması ve mevcut aktörlerin şahsi menfaatler üzerinden Türkmen siyasetini şekillendirme noktasındaki hırslarıdır. Bu bağlamda Türkmen siyasetinin ihtiyaç duyduğu siyasi elit kadronun yetiştirilmesi amacıyla Türkmen Siyasi Akademileri'nin ivedilikle kurulması gerekmektedir. Türkmen siyasetinin dışına itilmek istenen eğitimsiz genç kitlelerin bir an evvel millî bir şuur ve bilinçle Türkmen siyasetine kazandırılması/yetiştirilmesi gerekmektedir. Özellikle saha çalışmalarında görüşülen kişilerde tespit edilen siyasi, askerî ve hukuki hedeflerden yoksun olma durumunun ivedilikle çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkmen siyasetini temsil eden üst kadroların ulaşmak istedikleri nihai hedefler ile Türkmen halkının beklentilerinin örtüşmediğini de özellikle vurgulamak gerekmektedir. Bu temel vizyon eksikliğinin giderilmesi amacıyla, Türkmen siyasetinin öncelikle tabandan tavana olacak şekilde yeniden dizayn edilmesi ve askerî , hukuki, siyasi hedeflerin toplumsal bir bilinç etrafında yeniden netleştirilmesi gerekmektedir.

Saha çalışmalarında görüşülen kişilerde tespit edilen temel hatalarından biri de Suriye Türkmenlerin sıklıkla dile getirdiği “ana yurtlarının Türkiye” olduğu ifadesidir. Bu ifade temelde tarihsel dayanaktan yoksun olduğu gibi Türkmenlerin esas tezini teşkil eden “kurucu halk” statüsüne de tezatlık oluşturmaktadır. Suriye Türkmenlerinin ana vatani bin yıllık tarihleri ile üzerinde yaşadıkları ata toprakları olan Suriye'dir. Bu bağlamda,

Halep'in Anadolu'dan önce Türkleştiği gerçeğinin ve Suriye'deki Türkmen varlığının gerek Osmanlı Devlet Arşivleri gerekse Fransa'nın Manda Yönetimi Arşivleri incelenerek doğrulanması gerekmektedir.

Genel anlamda Suriye sorununun çözümü, özel anlamda ise Suriye Türkmenlerinin gelecekte oluşması muhtemel yeni Suriye'deki rolü ile ilgili olarak yukarıdaki açıklamalar ışığında, somut çözüm önerileri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- i. Suriye'nin toprak bütünlüğünü esas alan terör örgütlerinin uzantılarının doğrudan ve/veya dolaylı, açık ve/veya örtülü olarak kabul edilmediği bir anayasa taslağının acil olarak Türkiye tarafından hazırlanması ve Suriye Türkmenlerinin ilgili anayasa taslağında “kurucu halk”/“yerli halk” statüsüyle yer alması gerekmektedir.
- ii. Türkiye tarafından hazırlanacak olan taslakta Suriye'nin toprak bütünlüğü esas alınmalı ve siyasal ya da bölgesel özerkliklere yer verilmemelidir.
- iii. Türkiye tarafından hazırlanacak olan anayasa taslağının ana ve asli özerklik unsuru yalnızca kültürel özerklik noktasında olmalıdır. Kültürel özerklik ile amaçlanmak istenen olgu Suriye Türkmenlerine yönelik devam eden tecrit/asimilasyon politikalarının sonlandırılmak istenmesidir.
- iv. Türkiye tarafından hazırlanacak olan anayasa taslağında, Suriye Türkmenlerinin yeni oluşturulacak Suriye yönetiminde millî kimlikleri ile var olmasının önü açılmalı, yasama, yürütme, yargı ve yerel idareler gibi önemli kritik görevlerde yer almaları sağlanmalıdır.
- v. Bir üst çatı organı olarak tesis edilen STM'nin yetki alanının ve yaptırım gücünün artırılması, meclis bünyesinde devam eden siyasi çalışmaların kişisel rant ve menfaatlerden uzak tutulabilmesi adına STM'nin güçlü bir denetim mekanizmasına sahip olması gerekmektedir. STM'nin Türkiye güdümünde hareket ettiği izlenimine karşı ise başkan ve yöneticilerinin Suriye vatandaşı ve Suriye'de yaşayan kişiler içerisinde seçilmesi önerilmektedir.
- vi. Suriye Türkmenlerinin, iç savaş sonrası tesis edilecek yeni anayasal sistemde uzun vadeli varlığı için Türkiye'nin Kıbrıs örneğinden hareketle benzer bir garantörlük hakkını Suriye Türkmenleri nezdinde de sağlaması beklenmektedir.

Bu garantörlükte asıl olan Suriye'nin toprak bütünlüğü olup, Türkiye'nin önceliği Suriye Türkmenlerine yönelik sahada somut bir güven kazanımıdır.

- vii. STM bünyesinde faaliyet gösteren partilerin maddi anlamda desteklenmesi ve sahadaki etkinliklerinin artırılması gerekmektedir. Özellikle siyasi partilerin sivil toplum kuruluşu gibi hareket etmelerinin önüne geçilmesi ve Türkmen siyasetinin siyasi partiler üzerinden saha eksenli güçlendirilmesi gerekmektedir.
- viii. STM içerisindeki toplantılara sivil toplum kuruluşlarının başkanlarının da dahil edilmesi ve siyasetin dernekler üzerinden halka daha hızlı ulaşmasının önünün açılması gerekmektedir.
- ix. STM'ye bağlı olarak çalışacak şekilde Türkmen Askerî Meclislerinin kurulması gerekmektedir. Siyasi kazanımların temeli tarihin her döneminde askerî başarılar üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda, SMO bünyesinde faaliyet gösteren Türkmen askerî birliklerinin STM ile olan saha bağlantısı kurulacak olan Askerî Meclisler üzerinden tesis edilmelidir.
- x. STM bünyesinde saha üzerine raporlar yazacak bölge temsilcilikleri oluşturulmalı ve STM'nin saha ile olan bağlantısı, bu temsilcilikler üzerinden sürekli aktif hale getirilmelidir.
- xi. Türkmen siyasetinin sivil toplum nezdindeki temsilcileri konumunda olan Türkmen derneklerinin maddi anlamda güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda, STM bünyesinden dernek temel giderleri adına harcanmak üzere ayrı bir fon oluşturulmalıdır. Bu sayede mevcut iç savaş sebebiyle maddi anlamda zaten yoksul olan üyelerin üzerindeki maddi baskılar alınmalı, derneklerin ödenek sıkıntıları sebebiyle kapatılmasının önüne geçilmesi gerekmektedir.
- xii. Suriye Türkmenlerinin SMDK bünyesindeki etkinliğinin artırılması ve temsilci sayısının askerî başarılarla paralel bir şekilde ivedilikle çoğaltılması gerekmektedir.
- xiii. Türkmenlerin iç savaş sürecinde yaşadıkları tecrit ve soykırımların tespiti ve uluslararası kurumlara raporlanması faaliyetini yürütmek amacıyla Türkmen İnsan Hakları Derneğinin kurulması gerekmektedir. Bu dernek ile uluslararası mekanizmaların aktif hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç itibarıyla Suriye Türkmenlerinin, Suriye'nin asli kurucu unsuru olduğu gerçeğinden hareketle, bölgedeki varlığının Türkiye için bir kalkan görevi gördüğünü ve bu varlığın askerî, siyasi ve kültürel anlamda desteklenmesinin zaruri olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Türkmen siyasetinin içerisinde bulunduğu mevcut şartlar göz önüne alındığında, on yıl gibi kısa bir süre ile sınırlı, dar bir tarihsel geçmişinin bulunduğunu ve 2020 yılı itibarıyla geline noktanın umut verici fakat yeterli bir seviyede olmadığını âşikardır. Türkmen siyaseti içerisindeki bölgeselcilik, siyasi bencillik ve siyasi kaygılar üzerinden yürütülen rant savaşının acil bir şekilde ortak bir ülkü üzerinde bütünleştirilmesi gerekmektedir. Türkmen siyasetinin yukarıda detayları belirtilen öneriler kapsamında hızlı bir revizyona tabi tutulması ve uluslararası hale getirilmesi zorunludur. Mevzut şartlar dikkate alındığında, Suriye Türkmenlerinin bilinirliklerinin yalnızca Türkiye ile sınırlı olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu sebeple, Türkmen siyasetine çok yönlü bir kimlik kazandırılması ve siyasetin uluslararası kurumlar nezdinde bilinirliğinin sağlanması elzemdir. Özellikle, Bulgaristan Türkleri özelinde uygulanan doğru politikaların Suriye Türkmenleri içinde hayata geçirilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abbott, J., 2016. *Büyük iskender*. 2. baskı. İstanbul: Altın Bilek Yayınları.
- Aikman, D., 2014. *The mirage of peace: Understand the never-ending conflict in the Middle East*. 3th edn. Michigan : Baker Publishing Group
- Al-Samman, M., 1995. *Watan wa 'Askar: Qabl an tudfa' al-Haqiqah fi al-Turab*. Beirut: Bissan
- Altundağ, Ş., 1987. Mehmet Ali Paşa. *İslam Ansiklopedisi Cilt VII*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 566-579
- Ar-Razzaz, M., 1967. *At-Tajriba al-Murra ("The Bitter Experience")*. Beirut: Dar Ghandur.
- Arı, T., 2005. *Geçmişten günümüze Ortadoğu*. 3. baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T., 2012. *Geçmişten günümüze Ortadoğu (siyaset, savaş ve diplomasi)-Cilt I*. 5.Baskı. İstanbul: MKM(Marmara Kitap Merkezi).
- Armaoğlu, F., 1989. *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arsel, İ., 1999. *Arap milliyetçiliği ve Türkler*. 6.baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Arslan, E. Ş., 2014. *Şehit Suriye*. M.R.Gündüz (Çev.), İstanbul: Yarın Yayınları.
- Artuç, N., 2008. *Cemal paşa:Askerî ve siyasi hayatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atay, F. R., 2004. *Zeytindağı*. İstanbul: Pozitif Yayıncılık.
- Aydos, V. & Duran, M., 2000. *Suriye ülke etüdü*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Ayhan, M. V., 2012. *Arap Baharı isyanlar devrimler ve değişim*. Bursa: MKM-Marmara Kitap Merkezi.
- Bademci, A., 2016. *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*. 2. baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bannerman, M. G., 1995. Syrian Arab Republic, in *The government and politics of the Middle East and North Africa*, pp. 198-219, Long, D.E., & Reich, B., (Eds.). Boulder, CO: Westview Press.

- Be'eri, E., 1970. *Army officers in Arap politics and society*. London: Praeger.
- Cantürk, C., 2012. Suriye baas partisi: İdeoloji, örgüt, iktidar. *Emperyalizmin oyununda ikinci perde Arap Baharı ve Suriye*, Adıbelli, B., (Ed.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Choueiri, Y. M., 2011. *Ortadoğu tarihi dini, siyasi, kültürel ve ekonomik perspektiften*. F. Aytuna (Çev.), İstanbul: İnkılap Yayınevi (orijinal basım tarihi 2003).
- Cleveland, W. L. & Bunton, M., 2008. *Modern Ortadoğu tarihi*. M.Harmancı (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı (orijinal basım tarihi 1993).
- Collelo, T. (Ed.). 1988. *Syria: A country study*. 3rd edn. Washington D.C: United States Government Secretary of the Army Federal Research Division.
- Çevikkol, A. O., 2015. *İçimizdeki komşu Suriye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Dam, N. V., 1996. *The Struggle for power in Syria politics a society under Asad: The Ba'th Party*. 3rd edn. Londra : I.B. Tauris and Co.
- Dam, N. V., 2000. *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi yönetiminde siyaset ve toplum*. S. İdiz & A. F. Çalkıvık (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları(orijinal basım tarihi 1979).
- Doğanay, M. Z. & Atun, A. F., 1994. *Orta Doğu'nun jeopolitik ve jeostratejik açıdan değerlendirilmesi körfez harbi ve alınan dersler*. Ankara: TUSAŞ Yayınları.
- Ellis, H. B., 1960. *Challange in the Middle East: Communist influence*. New York: Ronald Press Company.
- Erciyes, E., 2004. *Orta Doğu denkleminde Türkiye-Suriye ilişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Erendor, M., 2015. *Türk ordusu tarihi*. İstanbul : Bilgeoğuz Yayınları.
- Erendor, M., 2016. *Suriye ve Türkmenler*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Fromkin, D., 2013. *Barişa son veren barış modern Ortadoğu nasıl yaratıldı? 1914-1922*. M. Harmancı (Çev.), İstanbul: Epsilon Yayınevi (orijinal basım tarihi 1989).
- Gaunson, A. B., 1987. *The Anglo-French clash in Lebanon and Syria, 1940-45*. New York: St. Martin's Press.
- Gelvin, J. L., 2016. *Modern Ortadoğu tarihi (1453-2015)*. G.Ayas (Çev.), İstanbul: Timaş Yayınları (orijinal basım tarihi 2015).
- Güngör, E., 2009. *Tarihte Türkler*. 15.baskı. İstanbul : Ötüken Neşriyat.

- Gürson, A. P., 2019. *Büyük güçlerin Suriye planı*. 7.baskı. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Helm, P. R., 1980. "Greeks" in the neo-Assyrian Levant and "Assyria" in early Greek writers. Pennsylvania: Pennsylvania University.
- Kaegi, W. E., 2000. *Bizans ve ilk İslam fetihleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kambur, E. T., 2012. 2002'den Arap baharına Türkiye-Suriye ilişkileri. *Emperyalizmin oyununda ikinci perde Arap Baharı ve Suriye*, Adıbelli, B., (Ed.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Jaber, K. A., 1970. *Arap Baas Sosyalist Partisi / Tarih, ideolojisi ve örgütü*. A.Ersoy (Çev.), Ankara: Altınok Matbaası (orijinal basım tarihi 1966).
- Karal, E. Z., 1983. *Osmanlı Tarihi V. Cilt*. 3.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kılınçkaya, M. D., 2008. *Osmanlı yönetimindeki topraklarda Arap milliyetçiliğinin doğuşu ve Suriye*. 2.Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koca, S., 2003. *Türk kültürünün temelleri-II*. Ankara: Odes Ltd.Kültür Yayınları.
- Köroğlu, K., 2006. *Eski Mezopotamya tarihi, başlangıçtan Perslere kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö., 1978. *Türk İngiliz ilişkileri (1919-1926)*. Ankara: A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Longrigg, S. H., 1972. *Syria and Lebanon under French mandate*. Beyrut: Oxford University Press.
- McCants, W., 2015. *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State*. New York : St.Martin's Press.
- Mahalli, H., 2014. *Diren Suriye*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Mansfield, P., 1975. *Osmanlı sonrası Türkiye ve Arap dünyası*. N.Ülken (Çev.), İstanbul: Sander Yayınları (orijinal basım tarihi 1973).
- Marufoğlu, S., 1998. *Osmanlı döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Melek, K., 1985. *Doğu sorunu ve milli mücadelenin dış politikası*. İstanbul: Der yayınları.
- McLaurin, R. D., 1975. *The Middle East in Soviet policy*. Massachusetts: Lexington Books.

- Nyrop, R. F. (Ed.). 1979. *Syria: A country study (Area handbook series)*. 3rd edn. Washington D.C: United States Government Secretary of the Army Federal Research Division.
- Oral, B. (Ed.). 2011. *Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt II (1980-2000)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özey, R., 1997. *Dünya denklemide Ortadoğu: Ülkeler – insanlar - sorunlar*. 2.baskı. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Özhazar, İ. & Elbinsoy, İ., 2017. *Modern dönem İslam ülkeleri III.Cilt Ortadoğu, körfez ülkeleri, Arap yarımadası ve ek ülkeler*. İstanbul: Tire Kitap.
- Öztuna, Y., 2005. *Devletler ve hânedanlar. I. Cilt İslâm devletleri*. 3.baskı. Ankara : T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Polat, D. Ş., 2016. Arap Baharı ve Suriye savaşı. *Uluslararası politikada Suriye krizi*, ss. 138-155, Çomak, H., Sancaktar, C. & Yıldırım, Z., (Edt.). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Perkins, K. J., 2004. *A history of modern Tunisia*. New York: Cambridge University Press.
- Sander, O., 1987. *Ankara'nın yükselişi ve düşüşü, Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme*. Ankara : SBF Basımevi.
- Seale, P., 1988. *Asad: the Struggle for the Middle East*. Londra: University of California Press
- Sevim, A., 2000. *Suriye ve Filistin Selçukluları tarihi*. 3.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sezer, D. B., 1999. Soğuk savaş dönemi ve Türkiye'nin ittifaklar politikası. *Çağdaş Türk diplomasisi : 200 yıllık süreç*, ss. 441-464, Soysal, İ., (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Shambook, P. A., 1998. *French Imperialism in Syria 1927-1936*. England: Ithaca Press.
- Soysal, İ., 1989. *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları cilt I. 1920-1945*. 2.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sökmen, T., 1992. *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F., 1999. *Oğuzlar (Türkmenler)*. 5. baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

- Şamil, A., 2003. Golan Türkmenlerinin kaderi. *21.Yüzyılda Türk dünyası jeopolitiği*. Özdağ, Ü., & Kalafat, Y., & Erol, M.S., (Eds), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Şen, S., 2004. *Ortadoğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas Partisi ve ideolojisi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Şentürk, D., 2003. *Ortadoğu'da Arap Birliği rüyası Saddam'ın Baas'ı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tahsin, Ü., 1977. *Türk siyasi tarihi (1700-1958)*. 4.baskı. Ankara: Emel Yayınları.
- Talas, M., (ed.) 1993. *Kadhalika Qal al-Asad (Thus Asad said)*. 6th edn. Damascus: Tlas Press.
- Tekin, M., 2009. *Hatay devleti millet meclisi zabıtları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tomar, C., 2009. Suriye-II.Tarih başlangıçtan Osmanlı dönemine kadar. *İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, ss. 545-555
- Turan, O., 2003. *Türk cihan hakimiyeti mefkuresi - Türk dünya nizâmının millî, islâmî ve insanî esasları*. 20.baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uçarol, R., 1982. *Siyasi tarih*. 2.Baskı. İstanbul: Harp Akademileri Basimevi.
- Umar, Ö. O., 2002. Suriye Türkleri. *Türkler/Cilt 20 Türk Dünyası*, ss. 594-602. Güzel, H. C., & Çiçek, K., & Koca, S., (eds.) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Umar, Ö. O., 2003. *Türkiye-Suriye ilişkileri (1918-1940)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Umar, Ö. O., 2004. *Osmanlı yönetimi ve Fransız manda idaresi altında Suriye(1908-1938)*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Yüksek Kurumu.
- Ülman, A. Haluk., 1966. *1860-1961 Suriye buhranı: Osmanlı diplomasisinden bir örnek olay*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları.
- Vambery, H., 1879. *Die primitive cultur des Türko-Tatarischen volkes: Auf grund sprachlicher forschungen*. Leipzig: F.A. Brockhaus.
- Vasary, I., 2007. *Eski iç Asyanın tarihi*. İ.Doğan (Çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları (orijinal basım tarihi 1993).
- Yalçinkaya, A., 2006. *Sömürgecilik-Pan-İslamizm ışığında Türkistan*. İstanbul: Lalezar Kitabevi

- Yavuz, C., 2005. *Geçmişten geleceğe Suriye-Türkiye ilişkileri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası.
- Yazıcı, N., 2012. Suriye siyasi tarihi. *Küçük Orta Doğu Suriye: İç çatışmadan Orta Doğu iç savaşına giden yolun ilk durağı mı?*, ss. 349-403. Özdağ, Ü., (Ed.). Ankara: Kripto Yayınları.
- Yıldız, K., 2005. *The Kurds in Syria: The forgotten people*. Londra: Pluto Press.
- Yılmaz, S. & Alagöz, İ., 2017. *CIA ve Ortadoğu*. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.

Sürekli Yayınlar

- Acun, C., 2014. Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD). *Seta Perspektif*. **53**, ss. 1-6.
- Acun, C. ve Görücü, K., 2018. Suriye krizinde göz ardı edilen aktör: Türkmenler. *Seta Perspektif*. **224**, ss. 1-4.
- Akdemir, S., 2000. Suriye'deki etnik ve dini yapının siyasi yapının oluşmasındaki rolü. *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. **6**(1), ss. 217-222.
- Akıllı, E., 2012. Türk dış politikası zemininde Arap Baharı. *Ortadoğu Analiz*. **4**(37), ss. 39-45.
- Aksoy, E., 2016. DAİŞ ve Suriye iç savaşında DAİŞ'in rolü. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. **2**(2), ss. 29-41.
- Akyay, B., 2012. Alfred Thayer Mahan, deniz gücünün tarih üzerine etkisi, 1660-1783. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. **XXVII**(1), ss. 289-291.
- Arslan, H., 2015. Başlangıcından günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik. *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, (1), ss. 101-111.
- Balcı, İ., 2005, Hz. Ömer'in komutan atama stratejisi: Sa'd b. Ebî vakkâs ve ebû ubeyde b. El-cerrâh örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. **20** (20-21), ss. 171-211.
- Birdane, M., 2017. Arap Baharı sürecinde Tunus'un demokrasiye geçişinde sivil toplumun rolü. *International Journal of Humânities and Social Science Invention*, **6**(10), ss. 87-101.
- Bulut, H. İ., 2011. Tarih, inanç, kültür ve dini ritüelleriyle Nusayrilik. *Ortadoğu Yıllığı*, (7), ss. 582-614.
- Cevizci, T. S., 2012. Fransa ve Baas Suriye'sinin Türkmenlere baskıları. *21.yüzyıl Türkiye Dergisi*, (40), ss. 32-36.
- Cop, B., 2015. Ortadoğu'da diktatörlük sonrası seçim sistemi tasarımı: Mısır ve Irak. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, **53**, ss. 87-101.
- Çağırın, M. E., 2011. Güvenlik Konseyinin Libya'ya Askerî müdahale kararı. *Ortadoğu Analiz*, **3**(28), ss. 42-48.

- Dağ, A. E., 2018. Modern dönem Suriye ve Halep Türkmenleri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5(1), ss. 49-72.
- Durmuş, İ., 2017. Türk adının ortaya çıkışı, anlamı ve yayılışı. *Akademik Bakış*, 10(20), ss. 37-47.
- Erdem, G., 2017. Bağlantısızlıktan bağımlılığa: Nasır döneminde Mısır-SSCB ilişkileri. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (48), ss. 69-98
- Erdoğan, Ş. & Deligöz, E., 2015. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve geleceği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), ss. 5-37.
- Erhan, Ç., 2000. Kronik: Hafız Esad'ın ölümü ve muhtemel gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(2), ss. 161-170.
- Erol, H. A., 2009. Suriye Colan(Golan) Türkmenleri ağzı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(4), ss. 1-23.
- Frye, R. N., 1992. Assyria and Syria: Synonyms. *Journal of Near Eastern Studies*, 51(4), pp. 281-285.
- Ginat, R., 1996. Soviet policy towards the Arab world, 1945-1948. *Middle Eastern Studies*, 32(4), pp. 321-335
- Güler, R. T. & Özdemir, Ö. B., 2014. El Kaide'den post-Kaide'ye dönüşüm: İŞİD. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), ss. 113-155.
- Hut, D., 2016. Osmanlı Arap vilayetleri, Arabizm ve Arap milliyetçiliği. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (0), ss. 105-150.
- İpek, C. D., 2012. Suriye Türkmenleri. *Türk Eğitim-Sen*, (41), ss. 62-67.
- Kafalı, M., 1973. Suriye Türkleri II. *Töre Dergisi*, (23), s. 29.
- Kafalı, M., 1973. Suriye Türkleri-I. *Töre Dergisi*, (21), ss. 33-34.
- Karabulut, U. & Eryılmaz, E., 2016. Pkk terör örgütü ve Türkiye-Suriye ilişkilerine etkileri (1991-2003). *Belgi Dergisi:Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(11), ss. 17-40.
- Karpat, K. H., 1987, Pan-İslamizm ve İkinci Abdulhamid: Yanlış bir görüşün düzeltilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (48), ss. 13-37
- Kocaoğlu, M., 1997. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı (1831-1841) ve sonuçları. *Bilgi*, (4), ss. 61-62.
- Koçak, K. A., 2012. Yasemin devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus. *Yasama Dergisi*, 7(22), ss. 22-61.

- Kuloğlu, A., 2011. Libya harekâtı, gelişmeler ve Türkiye, *Ortadoğu Analiz*, **3**(28), ss. 49-56.
- Kurt, V., 2014. Orduların Arap baharına etkisi. *Seta Analiz*, (102), ss. 1-12.
- Maden, F., 2014. Suriye'nin Türkiye geçmişi. *Türk Yurdu*, **103**(317), ss. 17-21.
- Maden, T. E., 2012. Kriz dönemlerinde su politikaları: Türkiye-Suriye. *Ortadoğu Analiz*, **4**(44), ss. 87-94.
- Okur, M. A., 2009. Emperyalizmin Ortadoğu tercübesinden bir kesit: Suriye'de Fransız mandası. *Bilig*, (48), ss. 137-156.
- Orhan, O., 2006. Suriye Kürtleri ve Türkiye. *Stratejik Analiz Dergisi*, (73), s.77
- Özdemir, M., 2017. 14 -17. Yüzyıllar arasında Anadolu'ya gelen Türk göçleri ve Anadolu'nun doğusunda meydana gelen demografik değişimler. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, **5**(12), ss. 51-76.
- Özgen, N., 2002. Irak Harekâtı Yaklaşırken. *Ulusal Strateji Dergisi*, **4** s. 27
- Salık, N., 2011. Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında pragmatizm ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceği. *Ortadoğu Analiz*, **3**(35), ss. 20-30.
- Toprak, S. V., 2017. Cemal Paşa'nın emriyle aliye sıkıyönetim mahkemesince idam edilen Arap ileri gelenlerinin Arap ayrılıkçı hareketlerine etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **27**(2), ss. 297-310.
- Uluslan, Ş., 2009. Şark meselesi'nden Serv'e Türkiye. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **8**(18), ss. 229-256.
- Ulutaş, U. & Bölme, S. M., (Eds.). 2012. Kim Kimdir?, Suriyede aktörler: Rejim, muhalefet, dini yapı ve medya. *Seta*, (3), ss.1-161.
- Umar, Ö. O., 1996. Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1923). *Türk Dünyası Araştırmaları*, (101), ss. 25-38.
- Umar, Ö. O., 2002. Suriye'de Fransız emperyalizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **12**(1), s. 302.
- Yavuz, C., 2007. Suriye'de Türkler. 2023, (76), ss. 61-62.
- Yavuz, C., 2014. Suriye iç savaşında sıkışan Suriye Türkmenleri. *Devlet*, **11**(451), ss. 36-41.
- Yılmaz, T., 1999. Türkiye-Suriye ilişkilerin genel bir değerlendirilmesi ve bu ilişkilerde Suriyeli Türkmenlerin durumu. *Türk Kültür Dergisi*, **37**(430), ss. 105-109.

Elektronik Kaynaklar

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Suriye krizinin kronolojisi, 2013, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-krizinin-kronolojisi> [erişim tarihi 31.01.2020/05.02.2020]
- 9 *Eylül Gazetesi*, 2019. Bulut'un şiiri milli marş kabul edildi, <https://www.dokuzeylul.com/video-haber/bulut-un-siiri-milli-mars-kabul-edildi-h158838.html> [erişim tarihi 15.08.2020]
- Acun, C. & Keskin, B., 2016. Pkk'nin Kuzey Suriye örgütlenmesi Pyd-Ypg. *Seta Rapor*. Ankara: Türkiye
- Akkuş, T., (1999). Mustafa Kemal'in 1917-1918 yılında Suriye-Filistin cephesi'ndeki faaliyetleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- Akşam*, 2011. Fransızlar havadan ABD denizden vurdu, <https://www.aksam.com.tr/dunya/fransizlar-havadan-abd-denizden-vurdu--27513h/haber-27513> [erişim tarihi 15.12.2019]
- Akşam*, 2019. CIA yayınladığı raporla belgeledi! İşte Avrupa'nın iki yüzlülüğü, <https://www.aksam.com.tr/dunya/cia-yayinladigi-raporla-belgeledi-iste-avrupanin-iki-yuzlulugu/haber-1013998> [erişim tarihi 22.02.2020]
- Aljazeera*, 2011. Timeline: Tunisia's uprising, <https://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html> [accessed 05.08.2019]
- Aljazeera*, 2011. Tunisian leader returns from exile, <https://www.aljazeera.com/news/africa/2011/01/2011130111220856971.html> [accessed 05.10.2019]
- Aljazeera*, 2011. Deadly 'day of rage' in Libya, <https://www.aljazeera.com/news/africa/2011/02/201121716917273192.html> [accessed 04.12.2019]
- Aljazeera*, 2011. Day of rage' kicks off in Libya, <https://www.aljazeera.com/news/africa/2011/02/201121755057219793.html> [accessed 04.12.2019]

- Aljazeera Türk*, 2013. Kronoloji: Mübarek sonrası Mısır, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-mubarek-sonrasi-misir> [erişim tarihi 27.10.2019]
- Aljazeera Türk*, 2014. Türkiye-Suriye ilişkileri: İnişler ve çıkışlar, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar> [erişim tarihi 01.07.2019]
- Aljazeera Türk*, 2014. İlk Cenevre'den bugüne, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune> [erişim tarihi 22.02.2020]
- Aljazeera Türk*, 2016. Cenevre'ye 25 Şubat'a kadar ara, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/cenevreye-25-subata-kadar-ara> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Aljazeera Türk*, 2017. Portre: Hüsnü Mübarek, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-husnu-mubarek> [erişim tarihi 27.10.2019]
- Al-Marashi, I., 2020. The Turkmen connection to Islamic State's new leader, *Middle East Eye*, [online] 28.01.2020, <https://www.middleeasteye.net/opinion/turkmen-connection-baghdadis-successor> [accessed 25.06.2020].
- Anadolu Ajansı*, 2014. Mursi'nin iktidardaki bir yılı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mursinin-iktidardaki-bir-yili/145655> [erişim tarihi 27.10.2019]
- Anadolu Ajansı*, 2012. Türkmen heyetini kabul etti, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkmen-heyetini-kabul-etti/345790> [erişim tarihi 21.08.2020]
- Anadolu Ajansı*, 2013. Türkmen Konseyi kuruldu, <https://web.archive.org/web/20151230234459/http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkmen-konseyi-kuruldu/259892> [erişim tarihi 10.08.2020]
- Anadolu Ajansı*, 2015. BM Suriye'de etkisiz kaldı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-suriyede-etkisiz-kaldi/65883> [erişim tarihi 11.04.2020]
- Anadolu Ajansı*, 2015. Fetih Ordusu İdlib'i aldı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fetih-ordusu-idlibi-aldi/62761> [erişim tarihi 18.04.2020]

- Anadolu Ajansı*, 2016. Rusya ve Esed rejimi kısmi ateşkesi ihlal ediyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-esed-rejimi-kismi-ateskesi-ihlal-ediyor/529103> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Anadolu Ajansı*, 2017. Suriye krizinde Cenevre maratonları sonuçsuz kaldı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-krizinde-cenevre-maratonlari-sonucsuz-kaldi/754818> [erişim tarihi 22.02.2020]
- Ankaragücü Media Team, 2018. *Kulübümüzden Şehit Musa Özalkan Kültürevi'ne destek*, [video]. https://www.youtube.com/watch?v=KLrIV_Ez-HA [erişim tarihi 26.08.2020]
- Ataman, M., 2012. Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum. *Seta Rapor*. Ankara: Türkiye
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Suriye için Uluslararası Destek Grubu-ISSG tarafından yapılan açıklama, 2015, <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/suriye-icin-uluslararasi-destek-grubu-issg-tarafindan-yapilan-aciklama-5885> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Libya: AB silah ambargosu ve yaptırım uyguluyor, 2011, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/libya-ab-silah-ambargosu-ve-yaptirim-uyguluyor-5210> [erişim tarihi 05.12.2019]
- Aydıntaşbaş, A., 2011. Albay Asaad Beşar Esad'a karşı. *Milliyet* [internet] 1.11.2011, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/albay-asaad-besar-esad-a-karsi-1460090>. [erişim tarihi 02.02.2020].
- Ayhan, V. & Orhan, O., 2011. Suriyeli muhalifler-2: Şam Deklarasyonu Genel Sekreteri ve Suriye Adalet ve Kalkınma Hareketi Genel Başkanı Anas Abdullah ile röportaj. Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriyeli-muhafifler-2-sam-deklarasyonu-genel-sekreteri-ve-suriye-adalet-ve-kalkinma-hareketi-genel-baskani-anas-abdullah-ile-roportaj/>. [20.06.2019].
- Awadalla, N., & Al-Ashray, E., 2019. Egypt's ousted Islamist president Mursi dies after collapsing in court, *Reuters* [online] 17.06.2019, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-mursi/egypts-ousted-islamist-president-mursi-dies-after-collapsing-in-court-idUSKCN1TI21T> [accessed 29.10.2019]
- Basnews*, 2019. Astana'da Suriye'de 'özerk yönetim' girişimlerine ret, <http://www.basnews.com/tr/babat/537796> [erişim tarihi 21.06.2020]

- BBC, 2005. Mısır'da tarihi anayasa değişikliği, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050510_egypt_presidential.shtml [erişim tarihi 27.10.2019]
- BBC, 2011. Libyan 'prison massacre grave' revives painful memories, <https://www.bbc.com/news/world-africa-15058755> [accessed 04.12.2019]
- BBC, 2011. Libya's Col Muammar Gaddafi killed, says NTC, <https://www.bbc.com/news/world-africa-15389550> [accessed 15.12.2019]
- BBC, 2012. Suriye bugün seçime gidiyor, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120507_syria_elections [erişim tarihi 15.02.2020]
- BBC, 2012. Suriye savaşı Arap Alevileri vurdu, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121219_newshour_syria.shtml [erişim tarihi 22.02.2020]
- BBC, 2013. Rojava özerkliğe doğru mu gidiyor?, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131112_rojava_kurucu_meclis [erişim tarihi 22.02.2020]
- BBC, 2013. Suriye krizi: Muhalif siyasi güçler, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131029_suriye_muhafif_gruplar [erişim tarihi 22.02.2020]
- BBC, 2014. Esad: BM'nin Halep planı incelemeye değer, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141110_halep_esad [erişim tarihi 11.04.2020]
- BBC, 2014. El-Kaide, IŞİD ile ilişkisi olmadığını açıkladı, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/02/140203_el_kaide_isid [erişim tarihi 22.02.2020]
- BBC, 2014. BM: Suriye'deki krizi çözmek mümkün, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141111_suriye_isid_bm [erişim tarihi 11.04.2020]
- BBC, 2014. IŞİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140915_isid_koalisyon_paris [erişim tarihi 15.03.2020]

- BBC, 2014. Mısır seçimin ikinci gününe girdi. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140527_misir_ikinci_gun [erişim tarihi 27.10.2019]
- BBC, 2015. Syria war: UN Security Council unanimously backs peace plan, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35138011> [accessed 26.04.2020]
- BBC, 2015. IŞİD 'Kafkas vilayeti'ni ilan etti, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150625_isid_kuzey_kafkasya [erişim tarihi 09.06.2020]
- BBC, 2015. Viyana toplantısında Esad konusunda anlaşma yok, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151030_viyana_zirve [erişim tarihi 26.04.2020]
- BBC, 2016. Halep'te savaşın dönüm noktaları, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38130770> [erişim tarihi 26.04.2020]
- BBC, 2016. ABD'nin eğit-donat projesi başarısız oldu, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150806_suriye_abd_el_wawi_egit_donat [erişim tarihi 18.04.2020]
- BBC, 2017. 5 soruda Suriye'deki çatışmasızlık bölgeleri, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40860776#anchor3> [erişim tarihi 16.05.2020]
- BBC, 2017. Suriye çatışmasızlık bölgelerini garantör ülkeler koruyacak, ABD uçakları bölgelerin üzerinde uçamayacak, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39816870> [erişim tarihi 16.05.2020]
- BBC, 2018. Özgür Suriye Ordusu nedir: 2011'den 2018'e örgütün yaşadığı dönüşüm, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756> [erişim tarihi 09.05.2020/ 16.05.2020]
- BBC, 2019. YPG: Yerel bir örgütten, NATO ülkelerinin desteklediği bir güce nasıl dönüştü?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068> [erişim tarihi 26.04.2020]
- BBC, 2019. Ankara'daki üçlü Suriye zirvesinden ne sonuç çıktı?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49723076> [erişim tarihi 21.06.2020]
- BM Dergisi, 2015. Suriye konusunda Güvenlik Konseyinin aldığı ilk siyasi karar, BM'ye barışın sağlanması konusunda büyük bir rol veriyor,

- <https://www.bmdergi.org/tr/suriye-konusunda-guvenlik-konseyinin-aldigi-ilk-siyasi-karar-bmye-barisin-saglanmasi-konusunda-buyuk-bir-rol-veriyor/> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Cevizci, T. S., 2014. Suriye Türkmenlerin siyasallaşma süreci ve son durumu. *Ortadoğu Türkmenleri sempozyumu tutanakları no:35*. 6-7 Mayıs 2014 Ankara, ss.83-94.
- CNN *Türk*, 2009. Davos'ta Kriz, <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/511241.0/index.html> [erişim tarihi 30.06.2019]
- CNN *Türk*, 2009. Türkiye ile Suriye arasında vize kalktı, <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html> [erişim tarihi 30.06.2019]
- Çamlıbel, C., 2017. Trump'tan o listeye onay. *Hürriyet*, [internet] 23.12.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/trumptan-o-listeye-onay-40687271>. [erişim tarihi 25.05.2020].
- Çelikdönmez, Ö., 2019. Türkistan İşlam Partisi'ni Çin Halk Kurtuluş Ordusu ile gerilla savaşına kim hazırladı?. *Dik Gazete*, [internet] 26.03.2019, <https://www.dikgazete.com/turkistan-islam-partisini-cin-halk-kurtulus-ordusu-ile-gerilla-savasina-kim-hazirladi-makale,1287.html> [erişim tarihi 19.06.2020]
- Davison, J., & Tolba, A., 2018. Egypt's Sisi wins 97 percent in election with no real ossosition, *Reuters* [online] 2.4.2018, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-result/egypts-sisi-wins-97-percent-in-election-with-no-real-ossosition-idUSKCN1H916A> [accessed 29.10.2019]
- Defense Post*, 2019. Memorandum of understanding between Turkey and the Russian Federation, <https://www.thedefensepost.com/2019/10/22/russia-turkey-syria-mou/> [accessed 25.06.2020]
- DEİK, 2017. *Suriye Ülke Bülteni*. <https://www.deik.org.tr/uploads/suriye-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> [erişim tarihi 25.05.2019].
- Durgun, H., 2015. Tel Abyad'da IşİD sonrası yaşam, *BBC*, [internet] 22.06.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150622_tel_abyad_izlenim [erişim tarihi 18.04.2020]

- Dünya Bülteni*, 2011. Arabi Paşa isyanı, <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/arabi-pasa-isyani-h145457.html> [erişim tarihi 22.10.2019]
- DW, 2019. Esad: Türk saldırganlığına yanıt vereceğiz, <https://www.dw.com/tr/esad-t%C3%BCrk-sald%C4%B1rganl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-yan%C4%B1t-verece%C4%9Fiz/a-50873331> [erişim tarihi 25.06.2020]
- DW, 2019. IŞİD'e karşı uluslararası koalisyon: Binden fazla sivil öldü, <https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fide-kar%C5%9F%C4%B1-uluslararası%C4%B1-koalisyon-binden-fazla-sivil-%C3%B6ld%C3%BC/a-48109224> [erişim tarihi 15.03.2020]
- Ergin, S., 2020. İdlid'deki askerî gözlem noktalarının işlevleri dönüşüyor. *Hürriyet*, [internet] 05.02.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/idlibdeki-asker%C4%B1-gozlem-noktalarinin-islevleri-donusuyor-41439062>. [erişim tarihi 16.05.2020].
- Essabiti, A., Yıldız, H., 2019. Tunus'ta cumhurbaşkanı adayı Nebil el-Karvi aleyhine dava, *Anadolu Ajansı*, [internet] 04.10.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-cumhurbaskani-adayi-nebil-el-karvi-aleyhine-dava/1601799>. [erişim tarihi 17.10.2019].
- Euronews*, 2011. Kaddafi nerede?, <https://tr.euronews.com/2011/09/02/kaddafi-nerede> [erişim tarihi 15.12.2019]
- Euronews*, 2011. BM Güvenlik Konseyi'nden Libya'ya yaptırım kararı, <https://tr.euronews.com/2011/02/27/bm-guvenlik-konseyinden-libyaya-yaptirim-karari> [erişim tarihi 05.12.2019]
- Euronews*, 2011. İsyancılar Trablus'u merkez üssü ilan etti, <https://tr.euronews.com/2011/08/26/isyancilar-trablus-u-merkez-ussu-ilan-etti> [erişim tarihi 15.12.2019]
- Euronews*, 2011. Kaddafi ateşkesi bozdu, <https://tr.euronews.com/2011/03/19/kaddafi-ateskesi-bozdu> [erişim tarihi 15.12.2019]
- Euronews*, 2011. Libya operasyonunda komuta NATO'da, <https://tr.euronews.com/2011/03/28/libya-operasyonunda-komuta-nato-da> [erişim tarihi 15.12.2019]

- Euronews*, 2014. Mısır'da anayasa referandumunun sonuçları açıklandı, <https://tr.euronews.com/2014/01/18/misirda-anayasa-referandumunun-sonuclari-aciklandi> [erişim tarihi 27.10.2019]
- Euronews*, 2015. ABD eğitim-donat programını bitirdi, <https://tr.euronews.com/2015/10/10/abd-egit-donat-programini-bitirdi> [erişim tarihi 18.04.2020]
- Euronews*, 2017. Türkiye, Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni terör örgütü olarak tanıdı, <https://tr.euronews.com/2017/08/03/turkiye-dogu-turkistan-islami-hareketini-teror-orgutu-olarak-tanidi> [erişim tarihi 19.06.2020]
- Euronews*, 2011. Libya ateşkes ilan etti, <https://tr.euronews.com/2011/03/18/libya-ateskes-ilan-etti> [erişim tarihi 15.12.2019]
- EuTürk Haber*, 2020. Afrin'de Ramazan Bayramı'na kadar 3 bin 200 çocuk giydirilecek, <https://euturkhaber.com/index.php/2020/05/17/afrinde-ramazan-bayramina-kadar-3-bin-200-cocuk-giydirilecek/> [erişim tarihi 27.08.2020]
- Evrensel*, 2018. ABD'nin Suriye'den çekilme kararına ilişkin sorular ve yanıtları, <https://www.evrensel.net/haber/368909/abdnin-suriyeden-cekilme-kararina-iliskin-sorular-ve-yanitlari> [erişim tarihi 25.05.2020]
- Foreign Policy*, 2011. The real Mohamed Bouazizi, <https://foreignpolicy.com/2011/12/16/the-real-mohamed-bouazizi/> [accessed 05.08.2019]
- Gafarlı, O., 2016. Rusya'nın PYD politikası değişiyor mu? *Aljazeera Türk*, [internet] 09.09.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-pyd-politikasi-degisiyor-mu> [erişim tarihi 26.04.2020].
- Gaste24*, 2018. Hamza Tümeni kimdir? Kaç kişiden oluşuyor?, <https://www.gaste24.com/dunya/hamza-tumeni-kimdir-kac-kisiden-olusuyor-h62278.html> [erişim tarihi 27.08.2020]
- Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi Stratejik Plan Raporu (2009-2013), 2008, <http://strateji.gantep.edu.tr/upload/files/2015/03/gaziantep-universitesi-2009-2013-stratejik-plani1194.pdf> [erişim tarihi 01.07.2019] ss.1-73.
- Görücü, K., Özkızılcık, Ö., 2018. Suriye Türkmen Meclisi Başkanı Dr. Muhammed Vecih Cuma ile röportaj. *Suriye Gündemi*, [elektronik ortam] 13.11.2018,

- <https://www.suriyegundemi.com/suriye-turkmen-meclisi-baskani-dr-muhammed-vecih-cuma-ile-roportaj> [erişim tarihi 22.08.2020]
- Görücü, K., 2018. Sultan Murat Tümeni. *Suriye Gündemi*, [elektronik ortam] 22.08.2018, <https://www.suriyegundemi.com/sultan-murat-tumeni> [erişim tarihi 29.08.2020]
- Guardian, 2012. Muslim Brotherhood's Mohammed Morsi wins Egypt's presidential race, <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/jun/24/egypt-election-results-live> [accessed 27.10.2019]
- Guardian, 2005. Mubarak wins with 88% of vote, <https://www.theguardian.com/world/2005/sep/10/egypt.brianwhitaker> [accessed 27.10.2019]
- Güzel , H. C., 2014. Ortadoğu’da Türkmen varlığı. *Ortadoğu Türkmenleri sempozyumu tutanakları no:35*. 6-7 Mayıs 2014 Ankara, ss.29-39
- Güzel, M. V., (Der.), 2016. *Suriye Türkmen Meclisi 2014-2016 dönemi istişare toplantıları tutanakları*. Ankara: Suriye Türkmen Meclisi, ss.1-142
- Haber7, 2015. Rejim Halep-Lazkiye bağlantısını kaybetti, <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1388334-rejim-halep-lazkiye-baglantisini-kaybetti> [erişim tarihi 18.04.2020]
- Haber Global, 2019. Hamza Tümeni özel kuvvetler tümeni Fırat'ın doğusuna operasyon için hazırlık yapıyor, <https://haberglobal.com.tr/gundem/hamza-tumeni-ozel-kuvvetleri-baris-pinari-harekati-icin-hazirlik-yapiyor-8862> [erişim tarihi 27.08.2020]
- Haberler, 2012. Suriye Demokratik Türkmen Hareketi kuruldu, <https://www.haberler.com/suriye-demokratik-turkmen-hareketi-kuruldu-3467719-haberi/> [erişim tarihi 21.08.2020]
- Habertürk, 2011. 800bin Suriyeli’ye hazırız, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/638822-800-bin-suriyeliye-haziriz> [erişim tarihi 02.02.2020]
- Habertürk, 2012. Suriye barış planını kabul etti, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti> [erişim tarihi 15.02.2020]
- Habertürk, 2017. Suriye Türkmen Milli Hareket Partisi Genel Başkanlığına Barak getirildi, <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/13107686-suriye->

- turkmen-milli-hareket-partisi-genel-baskanligina-barak-getirildi [erişim tarihi 21.08.2020]
- Habertürk*, 2019. Hamza Tugayı askerleri cephe yolunda, <https://www.haberturk.com/gaziantep-haberleri/72537004-hamza-tugayi-askerleri-cephe-yolunda> [erişim tarihi 27.08.2020]
- Haksöz*, 2011. Türkiye Libyalı isyancıları resmen tanıdı, <https://www.haksozhaber.net/turkiye-libyali-isyancilari-resmen-tanidi-22760h.htm> [erişim tarihi 05.12.2019]
- Haksöz*, 2014. İmam Buhari Ketibesi lideri ile röportaj, <https://www.haksozhaber.net/imam-buhari-ketibesi-lideri-ile-roportaj-53470h.htm> [erişim tarihi 01.06.2020]
- Hashim, A. S., 2014. From Al-Qaida affiliate to the rise of the Islamic Caliphate: The evolution of the Islamic State Of Iraq and Syria (ISIS). *Policy Report*. Singapore: RSİS Nanyang Technological University.
- Hürriyet*, 1998. Suriye'ye Sabrımız kalmadı, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyeye-sabrimiz-kalmadi-39038649> [erişim tarihi 04.06.2019]
- Hürriyet*, 2011. Suriyeli muhaliflerin toplantısı Antalya'yı karıştırdı, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyeli-muhafiflerin-toplantisi-antalyayi-karistirdi-17927657> [erişim tarihi 10.08.2020]
- Hürriyet*, 2011. Erdoğan'dan Esad ailesine sert mesaj, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-esad-ailesine-sert-mesaj-18003148> [erişim tarihi 02.02.2020]
- Hürriyet*, 2011. Rusya'dan BM'deki Suriye oylamasına destek yok, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusyadan-bmdeki-suriye-oylamasina-destek-yok-18900316> [erişim tarihi 05.02.2020]
- Hürriyet*, 2011. Suriyeli subay Hatay'dan dünyaya seslendi, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyeli-subay-hataydan-dunyaya-seslendi-18926411> [erişim tarihi 05.02.2020]
- Hürriyet*, 2011. Yaptırımlara Rusya ve Çin vetosu, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yaptirimlara-rusya-ve-cin-vetosu-18904494> [erişim tarihi 05.02.2020]

- Hürriyet*, 2011. Türkiye'den Suriye'ye kınama, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-suriyeye-kinama-19519904> [erişim tarihi 05.02.2020]
- Hürriyet*, 2014. Mistura'nın planı Esed rejiminin gücünü toparlayacak, <https://www.hurriyet.com.tr/misturanin-plani-esed-rejiminin-gucunu-toparlayacak-37008602> [erişim tarihi 11.04.2020]
- Hürriyet*, 2014. 10 soruda Cenevre II Konferansı. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289> [erişim tarihi 15.03.2020]
- Hürriyet*, 2014. IŞİD dünyanın en zengin terör örgütü, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-dunyanin-en-zengin-terror-orgutu-27334108> [erişim tarihi 15.03.2020]
- Hürriyet*, 2014. Mistura'nın planı Esed rejiminin gücünü toparlayacak, <https://www.hurriyet.com.tr/misturanin-plani-esed-rejiminin-gucunu-toparlayacak-37008602> [erişim tarihi 11.04.2020]
- Hürriyet*, 2016. Salih Müslim'den yeni özerk bölge açıklaması, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/salih-muslimden-yeni-ozerk-bolge-aciklamasi-40076689> [erişim tarihi 09.05.2020]
- Hürriyet Daily News*, 2012. Spiraling Syria violence pulls friends apart, <https://www.hurriyetdailynews.com/spiraling-syria-violence-pulls-friends-apart-33204> [accessed 31.01.2020]
- IHS Janes, Islamic State's caliphate shrinks by 14% in 2015, 2016, <https://www.janes.com/article/56794/islamic-state-s-caliphate-shrinks-by-14-in-2015> [accessed 26.04.2020]
- İnternet Haber*, 2011. Suriye sınırında dehşet dolu anlar, <https://www.internethaber.com/suriye-sinirinda-dehset-dolu-anlar-352322h.htm> [erişim tarihi 02.02.2020]
- İpek, C. D., 2015. Conseil militaire au sein de l'Assemblée des Turkmènes de Syrie. *Academia*, [online] 21.07.2015, https://www.academia.edu/14880832/Conseil_militaire_au_sein_de_l_Asembl%C3%A9e_des_Turkm%C3%A8nes_de_Syrie [31.08.2020]

- Kako, A., 2018. Esed rejimi Suriye'de 214 kez kimyasal silaha başvurdu, *Anadolu Ajansı*, [internet] 04.04.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/esed-rejimi-suriyede-214-kez-kimyasal-silaha-basvurdu-/1107773> [erişim tarihi 07.03.2020]
- Kalabalık, A. A., 2011. Kimse Esad'a inanmıyor, ben de inanmıyorum!, *Dünya Bülteni* [internet] 14.9.2011, <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/kimse-esada-inanmiyor-ben-de-inanmıyorum-h174507.html> [erişim tarihi 02.02.2020]
- Karagöz, K., 2016. Türkmen halkı olarak Çobanbey'i DAES'ten kurtardık, *Anadolu Ajansı*, [internet] 08.04.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkmen-halki-olarak-cobanbeyi-daesten-kurtardik/551641> [erişim tarihi 28.08.2020]
- Karam, J., 2018. Full text of Turkey-Russia memorandum on Idlib revealed. *National*, [online] 19.09.2018, <https://www.thenational.ae/world/mena/full-text-of-turkey-russia-memorandum-on-idlib-revealed-1.771953> [accessed 25.05.2020]
- Kazakistan.KZ Haber Sitesi, 2019. Suriye konulu Astana Görüşmeleri'nin 14'üncüsü yapıldı, <http://www.kazakistan.kz/suriye-konulu-astana-gorushmelerinin-14uncusu-yapildi/> [erişim tarihi 09.07.2020]
- Kirişcioğlu, M. F., 2013. Suriye'de iç savaş sürerken Suriye Türkleri. *Rapor No:1*. Ankara: 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
- Koparan, Ö., Kako, A., 2019. Doğu Guta kimyasal silah katliamının 6. Yılı. *Anadolu Ajansı*, [internet] 20.08.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-guta-kimyasal-silah-katliaminin-6-yili/1560442> [erişim tarihi 07.03.2020]
- Koparan, Ö., Kako A., 2020. Afrin'in terörden kurtarılmasının 2. Yılı. *Anadolu Ajansı*, [internet] 18.03.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/afrinin-terorden-kurtarilmasinin-2-yili/1770087> [erişim tarihi 24.05.2020]
- Kurt-Ar Uluslararası İnsani Yardım Derneği, Suriye Türkmenlerinin Sancak Kongresi hakkında açıklama, 2018, <https://www.kurtar.org.tr/index.php/arsiv-5/haberler1/317-suriye-turkmenlerinin-sancak-kongresi-hakkinda-aciklama> [erişim tarihi 15.08.2020]
- Kurt, V., 2014. Arap Baharı'nın yeni momenti: Tunus Anayasası. *Star Açık Görüş*, [internet] 22.02.2014, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/arap-baharinin-yeni-momenti-tunus-anayasasi-haber-847089/>. [erişim tarihi 05.09.2019]

- Küntay, B., 2018. Suriye'den Çekilen Trump mı, Amerika mı?. *Hürriyet*, [internet] 21.12.2018, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/burak-kuntay/suriyeden-cekilen-trump-mi-amerika-mi-41058863> [erişim tarihi 26.05.2020]
- Laessing, U., & Ryan, M., 2011. Gaddafi on the run as rebels fight in Tripoli, *Reuters* [online] 22.08.2011, <https://www.reuters.com/article/us-libya/gaddafi-on-the-run-as-rebels-fight-in-tripoli-idUSTRE77A2Y920110822> [accessed 05.12.2019]
- Lee, M., & George, S., 2018. Trump call with Turkish leader led to US pullout from Syria, *Associated Press*, [online] 21.12.2018, <https://apnews.com/ec2ed217357048ff998225a31534df12> [accessed 26.05.2020]
- Mahir, A., 2013. Mursi'nin birinci yılında Mısır 'kutuplaşıyor, *BBC*, [internet] 27.06.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130628_misir_analiz [erişim tarihi 27.10.2019]
- Mepanews, 2019. HTŞ ile çatışma sonrası Nureddin Zenki hareketi mensupları Afrin'e gitti, <https://www.mepanews.com/hts-ile-catisma-sonrasi-nureddin-zenki-hareketi-mensuplari-afrine-gitti-23297h.htm> [erişim tarihi 31.05.2020]
- Milletlerarası Andlaşma. (2011/1447 s. k) **Resmî Gazete**, 27919; 29 Nisan 2011.
- Milliyet, 2011. Asker, Suriye sınırında tatbikat yapacak, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/asker-suriye-sinirinda-tatbikat-yapacak-1447015> [erişim tarihi 05.02.2020]
- Milliyet, 2013. 2 yıllık iç savaşın kronolojisi, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/2-yillik-ic-savas-in-kronolojisi-1652039> [erişim tarihi 02.02.2020]
- Milliyet, 2017. Fırat Kalkanı Harekâtının 216 günlük bilançosu, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/firat-kalkani-harekatinin-216-gunluk-bilancosu-2423279> [erişim tarihi 09.05.2020]
- Milliyet, 2018. PKK'nın karaborsa şeker deposu bulundu, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pkk-nin-karaborsa-seker-deposu-bulundu-2623229> [erişim tarihi 28.08.2020]
- Munoz, E., 2015. UN Security Council unanimously adopts Syrian roadmap resolution, *Russian Today*, [online] 18.11.2015, <https://www.rt.com/news/326466-un-syria-resolution-terror/> [accessed 26.04.2020]
- Mustafa, A., 2014. Suriye Türkmenlerinin genel durumu. *Ortadoğu Türkmenleri sempozyumu tutanakları no:35*. 6-7 Mayıs 2014 Ankara, ss. 79-82.

- National Transitional Council Libya, About The Ntc, 2012, <http://ntclibya.org/> [accessed 05.12.2019]
- Neweurope*, 2014. Liberal party takes 39 percent of seats in Tunisia elections, Islamists close second, <https://www.neweurope.eu/article/liberal-party-takes-39-percent-seats-tunisia-elections-islamists-close-second/> [accessed 05.10.2019]
- NTV*, 2000. Beşşar Esad yeni Cumhurbaşkanı, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/16509.asp> [erişim tarihi 08.08.2020]
- NTV*, 2011. Kaddafi: Bu ikinci haçlı seferi, <https://www.ntv.com.tr/dunya/kaddafi-bu-ikinci-hacli-seferi,X5LLlgXzEUCdqrYZPf2Efg> [erişim tarihi 15.12.2019]
- NTV*, 2012. Suriye Ulusal Konseyi feshedilsin, <https://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ulusal-konseyi-feshedilsin,T6hTUuMdUEGsunC5ddjBAQ> [erişim tarihi 22.02.2020]
- NTV*, 2019. Esad bir kez daha yasak bomba kullandı, <https://www.ntv.com.tr/dunya/esad-bir-kez-daha-yasak-bomba-kullandi,g5Y7-SPsZkOSuyDGhCqTPQ> [erişim tarihi 21.06.2020]
- NTV*, 2019. İşte dünyanın konuştuğu harita (Libya ile imzalanan anlaşma), <https://www.ntv.com.tr/dunya/iste-dunyanin-konustugu-harita-libya-ile-imzalanan-anlasma,wckK89TAaUqbfoGMCskGcg> [erişim tarihi 21.12.2019]
- Norwegian Church Aid (NCA) & the World Council of Churches (WCC). 2016. The Protection Needs of Minorities from Syria and Iraq. Norway and Sweden
- Orhan, O., 2011. Suriye için İstanbul buluşması. *ORSAM*, [internet] 21.07.2011, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-icin-istanbul-bulusmasi/>. [erişim tarihi 03.02.2020]
- Orhan, O., 2013. Suriye Türkmenleri: Siyasal hareketler ve askerî yapılanma. *ORSAM-Ortadoğu Türkmenleri Programı Rapor No: 22*. Ankara: ORSAM.
- Orhan, O., 2014. Suriye Türkmen Meclisi 2. Genel kurul sonuçları. *ORSAM*, [internet] 12.05.2014, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-turkmen-meclisi-2-genel-kurul-sonuclari/> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Orhan, O., 2015. Güvenli Bölge tartışmaları bağlamında Suriye Türkmenleri askerî yapılanması. *ORSAM*, [internet] 14.07.2015, <https://www.orsam.org.tr/tr/guvenli-bolge-tartismalari-baglaminda-suriye-turkmenleri-askeri-yapilanmasi/> [erişim tarihi 14.07. 2020]

- Orhan, O., 2016. Suriye’de Türkmen Dağı mücadelesi. *ORSAM*, [internet] 28.01.2016, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-de-turkmen-dagi-mucadelesi/>. [erişim tarihi 30.08. 2020].
- Özkoç, Ö. (2007). Suriye Baas Partisi: Kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991). *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Öztürkmen, A. & Orhan, O., 2011. Suriye’de değişimin ortaya çıkardığı toplum: Suriye Türkmenleri. *ORSAM-Ortadoğu Türkmenleri Programı Rapor No: 14*. Ankara: ORSAM.
- Pittsburg Post-Gazette*, 2008. A Facebook revolution, https://digiworld.surf/Op-Ed/2008/04/13/A-facebook-revolution/stories/200804130234?_cpo=aHR0cHM6Ly93d3cucG9zdC1nYXpldHRlLmNvbQ [accessed 27.10.2019]
- Piccinin, P., 2011. Après avoir été sur le terrain, *La Libre*, [online] 01.08.2011, <https://www.lalibre.be/debats/opinions/apres-avoir-ete-sur-le-terrain-51b8d7abe4b0de6db9c283df> [accessed 01.08.2011]
- Polat, İ., 2016. Suriye Türkmenleri hep zulüm gördü, *Gap Gündemi*, [internet] 19.05.2016, http://www.gapgundemi.com/haber-suriye_turkmenleri_hep_zulum_gordu-22676.html [erişim tarihi 26.08.2020]
- Posta*, 2011. Erdoğan’dan Obama görüşmesi sonrası açıklamalar, <https://www.posta.com.tr/erdogandan-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalar-88713> [erişim tarihi 05.02.2020]
- Pressmedya*, 2013. 11 Eylül ve El Kaide Dosyası, <http://www.pressmedya.com/ozelhaber/14641/11-eylul-ve-el-kaide-dosyasi.html> [erişim tarihi 27.10.2019]
- QHA Media, 2019. *Afrin’in ilk şehidi Musa Özalkan’ın vasiyeti: Çobanbeyli yetimlerin yüzü gülüyor*. [video]. <https://www.youtube.com/watch?v=sUuJdnIsmHQ> [erişim tarihi 26.08.2020]
- QHA Media, 2019. *Kurt-Ar Gönüllüleri Şehit Musa Özalkan Kültür Evi’ni anlattı*. [video]. <https://www.youtube.com/watch?v=wDjdikbD9Cg> [erişim tarihi 26.08.2020]

- QHA, 2018. Özbek El Kaide'si ABD'nin terör listesinde, <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbek-el-kaide-si-abd-nin-teror-listesinde/168126/> [erişim tarihi 01.06.2020]
- QHA, 2018. Türkmen komandolar Zeytin Dalı Harekâtı için Afrin'e gitti, <http://old.qha.com.ua/tr/askerî-guvenlik/turkmen-komandolar-zeytin-dali-harekâti-icin-afrin-e-gitti/166837/> [erişim tarihi 28.08.2020]
- Sabah, 2009. Suriye ikinci evimizdir, https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/12/23/suriye_ikinci_evimizdir [erişim tarihi 30.06.2019]
- Sabah, 2011. Türk Konsolosluğu'na saldırı, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/11/13/turk-konsolosluguna-saldiri-345832654340> [erişim tarihi 05.02.2020]
- Sabah, 2015. Suriyeli Türkmenler Osmâniye'de siyasi parti kurdu, <https://www.sabah.com.tr/osmâniye/2015/06/19/suriyeli-turkmenler-osmâniyede-siyasi-parti-kurdu> [erişim tarihi 21.08.2020]
- Sabah, 2018. Şehit Özalkan'ın vasiyeti olan okul projesi Bahçeli'ye sunuldu, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/22/sehit-ozalkanin-vasiyeti-olan-okul-projesi-bahceliye-sunuldu> [erişim tarihi 26.08.2020]
- Sabah, 2019. Menbiç sınırında, eller tetikte, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/08/25/menbic-sinirinda-eller-tetikte> [erişim tarihi 26.08.2020]
- Salaymeh, B., 2017. 2.Riyad Konferansı ve Muhalefetin şekillendirilmesi. *Suriye Gündemi*, [elektronik ortam] 4.12.2017, <http://www.suriyegundemi.com/2017/12/04/2-riyad-konferansi-ve-muhalefetin-sekillendirilmesi/>. [erişim tarihi 16.05.2020].
- Saleh, Y., & Kalin, S., 2014. Sisi won 96.91 percent in Egypt's presidential vote-commission, *Reuters* [online] 3.7.2014, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-results/sisi-won-96-91-percent-in-egypts-presidential-vote-commission-idUSKBN0EE1UO20140603> [accessed 27.10.2019]
- Sanalbasin, 2017. ÖSO / Fatih Sultan Mehmet Tugayı, El Bab'da Türk bayrağı dikti, <http://www.sanalbasin.com/oso-fatih-sultan-mehmet-tugayi-el-babda-turk-bayragi-dikti-18078971/> [erişim tarihi 28.08.2020]

- Sargut, İ., 2018. ABD'nin Suriye'den çekilmesi yüzde 60 iç politika kaynaklı. T24, [internet] 20.12.2018, <https://t24.com.tr/haber/34abdnin-suriyeden-cekilmesi-yuzde-60-ic-politika-kaynakli34,777586>. [erişim tarihi 26.05.2020].
- Syrian Network for Human Rights (SNHR), Civilian Death Toll, 2020, <http://sn4hr.org/blog/2018/09/24/civilian-death-toll/> [accessed 11.07.2020]
- Syrian Network for Human Rights (SNHR), Death Toll due to Torture, 2020, <http://sn4hr.org/blog/2018/09/24/death-toll-due-to-torture/> [accessed 11.07.2020]
- Syrian Network for Human Rights (SNHR), Nearly 191 Chemical Attacks in Syria Must Be on the OPCW's Agenda after Its New Mandate, 2020, <http://sn4hr.org/blog/2019/02/06/53314/> [accessed 11.07.2020]
- Sputnik, 2015. İran: Viyana'daki Suriye toplantısına katılacağız, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201510281018648255-iran-avusturya-viyana-suriye-rusya/> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Sputnik, 2015. Suriyeli Türkmenlerden askerî ittifak, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201507201016631856/> [erişim tarihi 10.08.2020]
- Sputnik, 2015. YPG, Ayn İsa'yı IŞİD'ten geri aldı, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201507081016449898/> [erişim tarihi 18.04.2020]
- Sputnik, 2017. Rusya, Türkiye ve İran'dan Suriye'de ateşkesi izlemek için görev gücü, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702161027251694-rusya-turkiye-ve-irandan-suriyede-ateskesi-izlemek-icin-gorev-gucu/> [erişim tarihi 16.05.2020]
- Sputnik, 2017. Suriyeli muhalif bakan: Onbinlerce sivil IŞİD'in elinden kurtarıldı, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201701031026605232-suriyeli-muhelif-bakan-suriyeli-isid/> [erişim tarihi 21.08.2020]
- Sputnik, 2018. BM Suriye Özel Temsilcisi De Mistura görevi bırakıyor, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201810171035710478-bm-suriye-ozel-temsilcisi-mistura/> [erişim tarihi 25.05.2020]
- Sputnik, 2019. AA: ÖSO ilk zırhlı aracını üretti, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201907081039599717-aa-oso-ilk-zirhli-aracini-uretti/> [erişim tarihi 27.08.2020]

- Sputnik, 2019. ABD'den Bağdadi itirafı, <https://tr.sputniknews.com/abd/201608261024573860-abd-bagdadi-isid-ebu-garib/> [erişim tarihi 07.03.2020]
- Sputnik, 2020. İçişleri bakanlığı sözcüsü Çataklı: 402 bin 11 Suriyeli ülkesine döndü, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202005051041970919-icisleri-bakanligi-sozcusu-catakli-402-bin-11-suriyeli-ulkesine-dondu/> [erişim tarihi 01.08.2020]
- Sultan Murat Tümeni, 2013. <http://sultanmurattumeni.com/about> [erişim tarihi 26.08.2020]
- Suriye Gündemi, İdlib'deki askerî yapılar, 2020, <https://www.suriyegundemi.com/idlib-deki-askerî-yapilar> [erişim tarihi 29.08.2020]
- Suriye Gündemi, Suriye Milli Ordusunun yapısı, 2020, <https://www.suriyegundemi.com/suriye-milli-ordusunun-yapisi> [erişim tarihi 29.08.2020]
- Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu, Koalisyon Misyon, 2012, <https://tr.etilaf.org/about-us/misyon.html> [erişim tarihi 22.02.2020]
- Şen, A., 2015. Suriye askerî muhalefeti. *ORSAM Rapor No: 202*. Ankara: ORSAM.
- T24, 2011. Suriye'de insanlığa karşı suç işleniyor, <https://t24.com.tr/haber/suriyede-insanliga-karsi-suc-isleniyor-new-york-aa,186480> [erişim tarihi 05.02.2020]
- T24, 2011. Tunus'ta hükümet devrildi!, <https://t24.com.tr/haber/tunusta-hukumet-devrildi,122248> [erişim tarihi 05.08.2019]
- T24, 2013. Mursi'nin 369 gün süren iktidarında neler oldu?, <https://t24.com.tr/haber/mursinin-369-gun-suren-iktidarinda-neler-oldu,233511> [erişim tarihi 27.10.2019]
- Tamimi, A., 2015. The Factions of North Latakia. *Pundicity*, [online] 10.12.2015, <http://www.aymennjawad.org/18251/the-factions-of-north-latakia>. [accessed 28.08.2020]
- Tanrıverdi, N., 2011. Yaklaşan seçim öncesi Tunus'ta siyasal denklemler. *ORSAM Rapor No: 79*. Ankara: ORSAM.
- Taştekin, F., 2017. Hilafet ilanının 3. yılında IŞİD: Tünelden sonra tünel, *BBC*, [internet] 28.06.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40415590> [erişim tarihi 07.03.2020]

- Taşkömür, F., 2018. What is the new Syrian National Army?. *Trt World*, [online] 27.01.2018, <https://www.trtworld.com/middle-east/what-is-the-new-syrian-national-army--14648>. [erişim tarihi 19.05.2020]
- T.C Dışişleri Bakanlığı, Staffan de Mistura'nın BM Genel Sekreteri Suriye Özel Temsilcisi Olarak Atanması Hk, 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-239_-15-temmuz-2014_-staffan-de-mistura_nin-bm-genel-sekreteri-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atanmasi-hk_.tr.mfa [erişim tarihi 28.03.2020]
- T.C Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Sinirlioğlu'nun Viyana'daki Temasları, 2015, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sinirlioglu_nun-viyana_daki-temaslari-2.tr.mfa [erişim tarihi 26.04.2020]
- T.C İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejisi Dairesi Başkanlığı. 2020. Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekât Bölgelerinde İnsani Güvenlik Raporu. Ankara
- Temizer, S., Tok, L., Misto, M., 2016. Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin 100 günlük bilançosu. *Anadolu Ajansı*, [internet] 11.01.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-100-gunluk-bilancosu/503507> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Temizer, S., 2017. PKK'nın Suriye'deki paravanı: SDG, *Anadolu Ajansı*, [internet] 12.01.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pkknin-suriyedeki-paravani-sdg/725851> [erişim tarihi 26.04.2020]
- Temizer, S., Yusuf, M., 2018. Türkmen komutan Tarık Solak: Suriye'de rejim en az 500 bin kişiyi alıkoyuyor. *Anadolu Ajansı*, [internet] 5.08.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkmen-komutan-tarik-solak-suriyede-rejim-en-az-500-bin-kisiyi-alikoyuyor/1222964> [erişim tarihi 28.08.2020]
- The UN Refugee Agency (UNHCR), Syria regional refugee response, 2020, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/1> [accessed 11.07.2020]
- Timetürk*, 2011. WikiLeaks Tunus'ta hükümeti düşürdü, <https://www.timeturk.com/tr/2011/01/15/wikileaks-tunus-ta-hukumeti-dusurdu.html> [erişim tarihi 05.08.2019]
- Timetürk*, 2019. Türkistan İslam Partisi'nden, Suriye'de gövde gösterisi!, <https://www.timeturk.com/turkistan-islam-partisi-nden-suriye-de-govde-gosterisi/haber-1114448> [erişim tarihi 19.06.2020]

- Timetürk*, 2020. Suriye savaşı 10. yılında: İşte savaşın acı bilançosu, <https://www.timeturk.com/suriye-savasi-10-yilinda-iste-savasin-aci-bilancosu/haber-1390768> [erişim tarihi 11.07.2020]
- TRT Haber*, 2014. Suriyeli Türkmenler parti kurdu, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyeli-turkmenler-parti-kurdu-119924.html> [erişim tarihi 21.08.2020]
- TRT Haber*, 2018. Milli Savunma Bakanlığından İdlib açıklaması, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/milli-savunma-bakanligindan-idlib-aciklamasi-388652.html> [erişim tarihi 25.05.2020]
- TRT Haber*, 2018. Soçi'de Suriye konulu Garantörler Toplantısı başlıyor, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/socide-suriye-konulu-garantorler-toplantisi-basliyor-377732.html> [erişim tarihi 24.05.2020]
- TRT Haber*, 2019. Esed rejimi ve Rusya'nın İdlib'e saldırıları sürüyor: 13 ölü, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/esed-rejimi-ve-rusyanin-idlibe-saldirilari-suruyor-13-olu-447865.html> [erişim tarihi 11.07.2020]
- TRT Haber*, 2011. Suriye'ye 9 yaptırım kararı, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html> [erişim tarihi 05.07.2019]
- Trump, D. J., 2019. Executive Order on blocking property and suspending entry of certain persons contributing to the situation in Syria. *White House*, [online] 14.10.2019, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-blocking-property-suspending-entry-certain-persons-contributing-situation-syria/> [accessed 25.06.2020]
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 20, Toplantı 1, Birleşim 1 (01 Ekim 1998), s.29 (Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1 Ekim 1998 tarihinde TBMM'nin yeni yasama yılı açılışında yapmış olduğu gündem konuşması)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 22, Toplantı 1, Birleşim 81 (28 Nisan 2004), s.6 (Ordu Milletvekili Enver Yılmaz'ın, TBMM Başkanı Bülent Arınç Başkanlığındaki Parlamento heyetiyle birlikte Suriye'ye yaptıkları resmî ziyaretle ilgili bilgi ve görüşlerine ilişkin gündem dışı konuşması)
- Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat

Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (7195 s. k). **Resmî Gazete**, 30971; 5 Aralık 2019.

Türkiye Gazetesi, 2011. Sabır da bitti, söz de bitti!, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a502991.aspx> [erişim tarihi 02.02.2020]

Türkiye Gazetesi, 2013. Mısır'da, Halid Said davasında karar verildi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/42505.aspx> [erişim tarihi 27.10.2019]

United Nations Security Council, Letter dated 6 March 2020 from the representatives of the Russian Federation and Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/S_2020_187_E_0.pdf [accessed 11.07.2020]

UNICEF, Suriye’de savaş sırasında doğan çocuk sayısı neredeyse 5 milyona ulaşırken 1 milyon Suriyeli çocuk da sığınmacı olarak komşu ülkelerde dünyaya geldi, 2020, <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltlenleri/unicef-suriyede-savas-sirasinda-dogan-cocuk-sayisi-neredeyse-5-milyona-ulasirken-1>. [erişim tarihi 11.07.2020]

VOA, 2018. Ankara’dan sınır güvenliği gücü açıklaması, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ankaradan-sinir-guvenligi-gucu-aciklamasi/4207429.html> [erişim tarihi 24.05.2020]

VOA News, 2012. Syria says voter turnout 51 percent in boycotted election, <https://www.voanews.com/middle-east/syria-says-voter-turnout-51-percent-boycotted-election> [accessed 15.02.2020]

Wikipedia, 1987 Egyptian Parliamentary Election, 2019, https://en.wikipedia.org/wiki/1987_Egyptian_parliamentary_election [accessed 27.10.2019]

Yalçınkaya, A., 2013. Suriyenin geleceği. *Uluslararası Politika Akademisi*, [internet] 12.09.2013, <http://politikaakademisi.org/2013/09/12/suriyenin-gelecegi/> [erişim tarihi 2.08.2020].

YDH, 2011. Libya devrimine kimler liderlik ediyor, <http://www.ydh.com.tr/HD9213-libya-devrimine-kimler-liderlik-ediyor.html> [erişim tarihi 05.12.2019]

- YDH, 2018. Türkistan Emirliği Suriye'deki sınırlarını açıkladı, http://www.ydh.com.tr/HD15770_turkistan-emirligi-suriyedeki-sinirlarini-acikladi.html [erişim tarihi 19.06.2020]
- Yeniçağ, 2016. Türkmen Tugay komutanı Firas Paşa'dan mektup var, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkmen-tugay-komutani-firas-pasadan-mektup-var-152020h.htm> [erişim tarihi 28.08.2020]
- Yenişafak, 2011. Tahrir mânifestosu, <https://www.yenisafak.com/dunya/tahrir-manifestosu-301064> [erişim tarihi 27.10.2019]
- Yenişafak, 2016. Eğit-Donat YPG için yapılmış, <https://www.yenisafak.com/gundem/egit-donat-ypg-icin-yapilmis-2520912> [erişim tarihi 18.04.2020]
- Yenişafak, 2019. Doğu Guta altı sene önce katliamı yaşadı: Üzerlerine buz koymayın üşürler, <https://www.yenisafak.com/dunya/dogu-guta-alti-sene-once-katliami-yasadi-uzerlerine-buz-koymayin-usurler-3502834> [erişim tarihi 07.03.2020]
- Yenişafak, 2019. ABD, Suriye'de yeni üs kuruyor: Petrol sahasına askerî takviye de gönderiyor, <https://www.yenisafak.com/dunya/abd-suriyede-yeni-us-kuruyor-petrol-sahasina-asker-i-takviye-de-gonderiyor-3511896> [erişim tarihi 25.06.2020]
- Yenişafak, 2020. Suriye Milli Ordusu askerlerine insan hakları ve hukuk eğitimi verildi, <https://www.yenisafak.com/dunya/suriye-milli-ordusu-askerlerine-insan-haklari-ve-hukuk-egitimi-verildi-3553069> [erişim tarihi 27.08.2020]
- Yıldız, H., 2017. Libya'da yönetim kaosu. *Anadolu Ajansı* [internet] 15.02.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-yonetim-kaosu/750919> [erişim tarihi 21.12.2019]
- Yılmaz, H., (1998). Türkiye-Suriye ilişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Yusuf, M. Ş., & Altuğ, B., 2017. Suriyeli muhaliflerin 'tek çatı altında' katıldığı Cenevre 8 başlıyor, *Anadolu Ajansı*, [internet] 28.11.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyeli-muhaliplerin-tek-cati-altinda-katildigi-cenevre-8-basliyor/982803> [erişim tarihi 16.05.2020]
- “Bkz. EK 1: Metin 1”
- “Bkz. EK 2: Metin 2”

EKLER

